

Medborgerliga fri- och rättigheter

Europakonventionen och europeiska sociala stadgan

Översikter utgivna av
1973 års fri- och rättighetsutredning

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

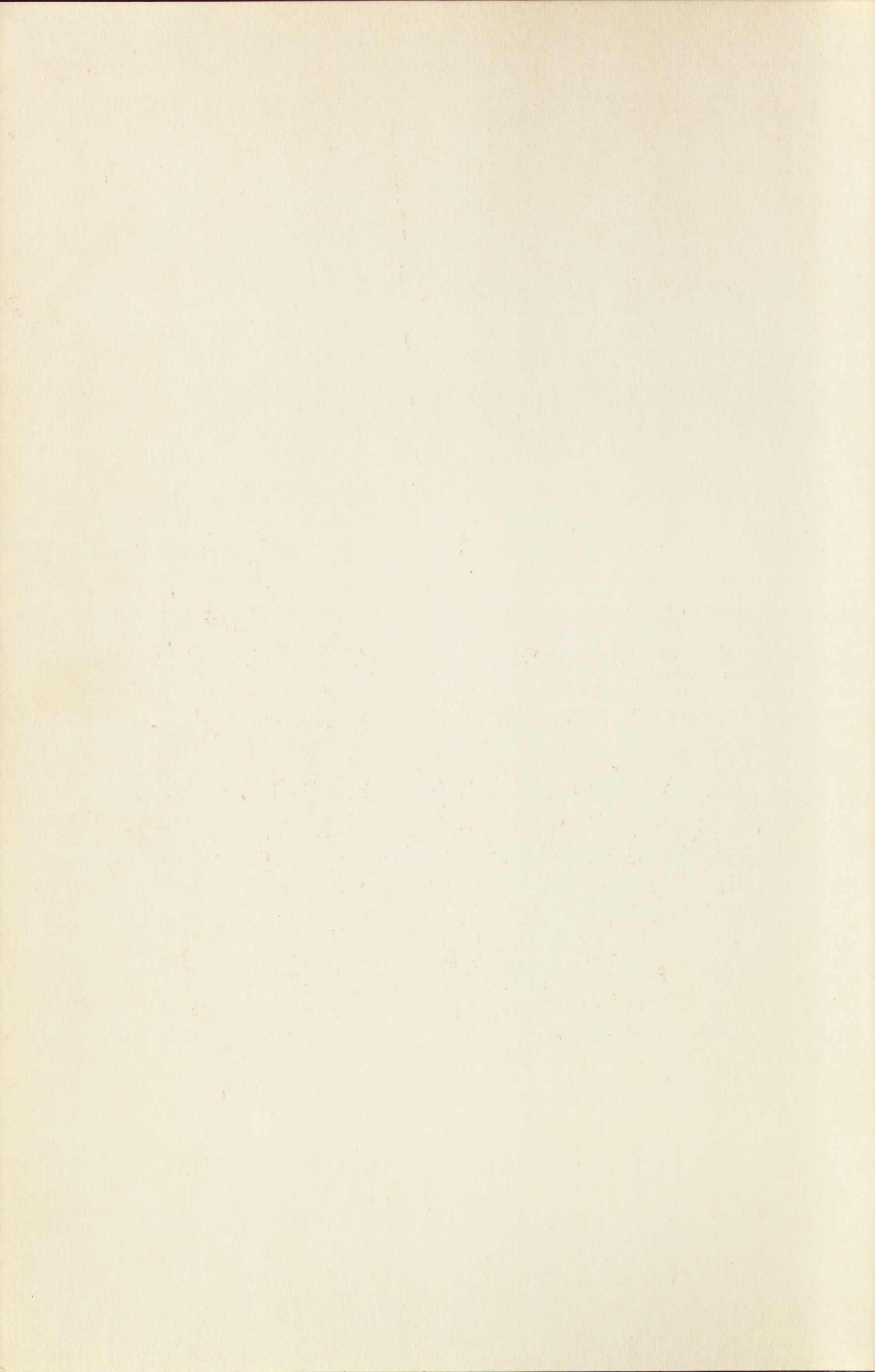
SOU
1974:88

Medborgerliga fri- och rättigheter

Europakonventionen och europeiska sociala stadgan

Översikter utgivna av
1973års fri- och rättighetsutredning

SOU
1974:88

Statens offentliga utredningar
1974:88
Justitiedepartementet

Medborgerliga fri- och rättigheter

Europakonventionen och europeiska sociala stadgan

Översikter utgivna av 1973 års
fri- och rättighetsutredning
Stockholm 1974

ISBN 91-38-02032-7
Omslag av Jan Bohman

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

1973 års fri- och rättighetsutredning, som har att undersöka i vad mån grundlagsskyddet för medborgerliga fri- och rättigheter kan förstärkas, överlämnar härmed följande särskilda utredningar:

1. Bitr. utrikesrådet Hans Danelius: "Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna i praktisk tillämpning";

2. Kanslisekreteraren i socialdepartementet Tore Gustavsson: "Från tillämpningen av Europarådets Sociala Stadga".

I utredningens direktiv (1974 års riksdagsberättelse s. 118) sägs bl. a. att utredningen bör överväga förhållandet mellan stadganden i de konventioner om skydd för mänskliga fri- och rättigheter som Sverige biträtt och bestämmelser i grundlag. Härvid bör prövas frågan om införande i grundlag av motsvarande stadganden eller av hänvisning till konventionsstadgandena.

Bland konventioner som nu avses intar den europeiska konventionen 4.11.1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna en särställning. Den har varit i kraft i åtskilliga år. Den innefattar ett kontrollsystem som är mer effektivt än det som andra konventioner inom detta ämnesområde föreskriver. Inom ramen för detta kontrollsystem har under årens lopp en mycket omfattande praxis kommit fram. Det är främst för att få en uppfattning om hur skyddsregler av den typ som europakonventionen innehåller fungerar och vilka problem som kan uppkomma vid tillämpningen av sådana regler som utredningen har låtit utföra undersökningen under 1.

Inom ramen för fri- och rättighetsutredningens uppdrag ligger att undersöka, om och i så fall på vad sätt grundlagsregleringen bör omfatta också s. k. sociala rättigheter. Utredningen har ansett det påkallat att undersöka tillämpningen av den europeiska sociala stadgan 18.10.1961, såvitt avser aspekter av intresse för utredningen. Denna undersökning, som avses under 2. ovan, har utförts delvis under överinseende av kanslirådet i socialdepartementet Sten-Eric Heinrici.

Undersökningarna har utförts enligt allmänna riktlinjer som angetts från fri- och rättighetsutredningens sida. För undersökningarnas genomförande och för resultatens redovisning svarar författarna själva.

Då europakonventionen och den sociala stadgan spelat och spelar en betydande roll för lagstiftning som berör de medborgerliga rättigheterna

främst i Europa och sålunda är av ett betydande allmänt intresse, har fri- och rättighetsutredningen funnit det angeläget att låta publicera det ifrågavarande undersökningsmaterialet redan nu som underlag för debatten bland allmänheten. De fullständiga texterna till europakonventionen och den sociala stadgan intas som bilagor. Såsom bilagor fogas också FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och de av FN år 1966 antagna konventionerna om medborgerliga och politiska rättigheter respektive om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. De båda sistnämnda konventionerna, som Sverige anslutit sig till år 1971, har emellertid ännu inte trätt i kraft. Senare följer publicering av fri- och rättighetsutredningens material om grundlagsförhållandena med avseende på de medborgerliga rättigheterna i Danmark, Norge, Finland, England, Västtyskland och Österrike.

Stockholm i september 1974.

På fri- och rättighetsutredningens vägnar:

Hj. Mehr

/C.H. Bergh

Innehåll

Del 1	Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna i praktisk tillämpning	
Kapitel 1	<i>Inledning</i>	11
Kapitel 2	<i>Rätten till livet</i>	19
Kapitel 3	<i>Förbud mot tortyr samt omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning</i>	21
Kapitel 4	<i>Förbud mot slaveri, trälldom och tvångsarbete</i>	27
Kapitel 5	<i>Rätten till personlig frihet och säkerhet</i>	31
5.1	Allmänt	32
5.2	Frihetsberövande efter fällande dom	34
5.3	Frihetsberövande på grund av underlåtenhet att uppfylla domstols föreläggande eller med syfte att uppnå fullgörande av laglig skyldighet	34
5.4	Frihetsberövande med syfte att ställa en person inför domstol	35
5.5	Övriga frihetsberövanden	37
5.6	Rätten att underrättas om skälen till arrestering och om anklagelser	38
5.7	Rätten att ställas inför domstol	39
5.8	Rätten till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång	40
5.9	Rätten att få lagligheten av frihetsberövande prövad av domstol	47
5.10	Rätten till skadestånd vid oriktiga frihetsberövanden	49
Kapitel 6	<i>Rätten till domstolsprövning och till garantier i domstolsförfarandet</i>	51
6.1	Rätten till opartisk rättegång	51
6.2	Parternas likställighet i rättegång	56
6.3	Rätten till rättegång inom skälig tid	59
6.4	Civila rättigheter och skyldigheter samt anklagelser för brott	62
6.5	Rätten att anses som oskyldig	65
6.6	Rätten att försvara sig i brottmål	67

Kapitel 7 <i>Rätten att inte bli dömd till straff annat än med stöd i lag och förbud mot retroaktiva straffdomar</i>	71
Kapitel 8 <i>Rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens</i>	73
8.1 Allmänt	73
8.2 Förbud att vistas i visst land	75
8.3 Vårdnad om barn och rätt till umgänge med barn	79
8.4 Fångars rätt till privat- och familjeliv	82
8.5 Rätten till korrespondens	84
Kapitel 9 <i>Rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet</i>	87
Kapitel 10 <i>Rätten till yttrandefrihet</i>	91
Kapitel 11 <i>Rätten till församlings- och föreningsfrihet</i>	97
Kapitel 12 <i>Rätten att ingå äktenskap och bilda familj</i>	99
Kapitel 13 <i>Rätten att föra talan mot kränkningar av fri- och rättigheter</i>	101
Kapitel 14 <i>Förbud mot diskriminering</i>	103
Kapitel 15 <i>Äganderätten</i>	111
Kapitel 16 <i>Rätten till undervisning</i>	115
Kapitel 17 <i>Rätten till fria val</i>	119
Kapitel 18 <i>Förbud mot frihetsberövande på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse, rätten till personlig rörelsefrihet, rätten att vistas i sitt hemland och förbud mot kollektiv utvisning av utlänningar</i>	121
Kapitel 19 <i>Sammanfattning</i>	123

Del 2 Från tillämpningen av Europarådets sociala stadga

1. Inledning	129
2. Angående artikel 1, rätten till arbete	131
3. Angående artikel 5, föreningsrätt	135
4. Angående artikel 6, förhandlingsrätt	139
5. Angående artikel 10, yrkesutbildning	145
6. Angående artikel 12, social trygghet	149
7. Angående artikel 13, social och medicinsk hjälp	153

Bilagor

1. Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna	155
2. Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna jämte tilläggsprotokoll	161
3. Europeiska sociala stadgan	185
4. Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter	205
5. Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter	227

Den europeiska konventionen om
de mänskliga rättigheterna i
praktisk tillämpning

Bitr. utrikesrådet *Hans Danelius*

1 Inledning

Ett av de första påtagliga resultaten av strävandena till regionalt samarbete i det av kriget härjade Väst Europa var upprättandet av Europarådet 1949. De som grundade denna organisation såg det som en viktig uppgift att söka förhindra en upprepning av sådana grova kränkningar av grundläggande fri- och rättigheter som förekommit i 1930- och 1940-talens Europa. I Europarådets stadga, som undertecknades i London den 5 maj 1949, inskrevs därför uttryckligen att det skall åligga rådet att vidmakthålla och vidareutveckla de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Under sin första session antog Europarådets rådgivande församling den 8 september 1949 en rekommendation om att ett förslag skulle utarbetas till en konvention innefattande effektiva garantier för individen i fråga om åtnjutandet av en rad av de fri- och rättigheter som upptagits i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Med anledning av denna rekommendation tillsattes en expertkommitté, som fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till konvention. Sedan detta förslag framlagts och bearbetats bl. a. av en grupp högre ämbetsmän från medlemsstaterna, undertecknades den 4 november 1950 i Rom den *européiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. Till denna konvention är f. n. anslutna sexton av Europarådets medlemsstater, nämligen Belgien, Cypern, Danmark, Frankrike, Irland, Island, Italien, Luxemburg, Malta, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Sverige, Turkiet, Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike. Schweiz är medlem av Europarådet men har ännu inte ratificerat konventionen. Grekland var tidigare medlem av Europarådet och anslutet till konventionen.

Konventionen innehåller bestämmelser om rätten till livet (art. 2), förbud mot tortyr samt omänsklig och förnedrande behandling och bestraffning (art. 3), förbud mot slaveri, trälldom och tvångsarbete (art. 4), rätten till personlig frihet och säkerhet (art. 5), rätten till domstolsprövning och till vissa garantier i domstolsförfarandet (art. 6), rätten att inte bli dömd till straff annat än med stöd i lag och förbud mot retroaktiva straffdomar (art. 7), rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens (art. 8), rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet (art. 9), rätten till yttrandefrihet (art. 10), rätten till församlings- och föreningsfrihet (art. 11), rätten att ingå äktenskap och bilda familj

(art. 12), rätten att föra talan mot kränkningar av fri- och rättigheter (art. 13) samt förbud mot diskriminering (art. 14). En redogörelse för hur dessa bestämmelser tolkats och tillämpats av de europeiska organ som satts att övervaka konventionens efterlevnad skall lämnas i det följande.

Konventionen har senare kompletterats med fem tilläggsprotokoll. Genom det första tilläggsprotokollet, som undertecknades den 20 mars 1952, garanteras äganderätten (art. 1), rätten till undervisning (art. 2) och rätten till fria val (art. 3). Det fjärde tilläggsprotokollet, som undertecknades den 16 september 1963, innehåller bestämmelser om förbud mot frihetsberövande på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse (art. 1), rätten till personlig rörelsefrihet (art. 2), rätten att vistas i sitt hemland (art. 3) samt förbud mot kollektiv utvisning av utlänningar (art. 4). De övriga tre tilläggsprotokollen innehåller inte några bestämmelser om ytterligare materiella rättigheter. Alla de stater som är anslutna till konventionen har också tillträtt det första tilläggsprotokollet. Däremot har det fjärde tilläggsprotokollet hittills bara ratificerats av tio stater, nämligen Belgien, Danmark, Frankrike, Irland, Island, Luxemburg, Norge, Sverige, Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike.

Under särskilda förhållanden får en stat avvika från de skyldigheter som normalt åvilar den enligt konventionen och tilläggsprotokollen. Så är fallet under krig eller i annat allmänt nödläge som hotar nationens existens (art. 15 i konventionen). En stat får dock inte göra andra avvikelser från sina förpliktelser än sådana som är oundgängligen erforderliga med hänsyn till situationens krav. Vidare får inte ens under sådana extraordinära förhållanden avvikelser göras i fråga om rätten till livet (utom såvitt gäller dödande genom lagliga krigshandlingar), förbudet mot tortyr samt omänsklig och förnedrande behandling och bestraffning, förbudet mot slaveri, trälldom och tvångsarbete samt rätten att inte bli dömd till straff annat än med stöd i lag. Den stat som begagnar sig av rätten att göra avvikelser enligt art. 15 måste hålla Europarådets generalsekreterare underrättad om de åtgärder som vidtagits och om skälen för dessa.

Hittills har fyra stater begagnat sig av rätten att göra avvikelser enligt art. 15, nämligen Grekland, Irland, Storbritannien och Turkiet. Det har emellertid ibland bestritts att förutsättningarna enligt art. 15 för rätten att göra avvikelser varit för handen eller gjorts gällande att de avvikelser som gjorts gått utöver vad som varit oundgängligen nödvändigt.

Frågan om tillämpningen av art. 15 uppkom i fallet *Lawless*, som slutligen prövades av den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. Klaganden *Lawless*, som ansågs lierad med organisationen Irländska republikanska armén (IRA), hade i flera månader hållits fängslad på Irland utan att ställas inför domstol. Frihetsberövandet hade skett i enlighet med en speciallag som gav irländska regeringen särskilda befogenheter att internera sådana personer som ansågs farliga för den allmänna ordningen eller för statens säkerhet. Frihetsberövandet stod i strid med art. 5 i konventionen, men domstolen ansåg att Irland enligt art. 15 varit berättigat att avvika från sina normala förpliktelser som konventionsstat och konkluderade på denna grund att någon kränkning

av konventionen inte förelegat.

Efter statskuppen i Grekland den 21 april 1967 suspenderades vissa bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter i den grekiska konstitutionen. Danmark, Norge och Sverige samt Nederländerna gjorde inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna gällande att Grekland härigenom brutit mot en lång rad artiklar i konventionen. Grekiska regeringen invände att Grekland enligt art. 15 varit berättigat att göra dessa avvikelser från sina normala förpliktelser. Kommissionen och senare Europarådets ministerkommitté godtog dock inte denna invändning, eftersom Grekland inte ansågs ha visat att det i landet förelegat ett allmänt nödläge som hotat nationens existens. När ministerkommittén fattade sitt beslut, hade Grekland redan anmält sitt utträde ur Europarådet och sagt upp konventionen om de mänskliga rättigheterna.

I konventionen anges vidare att bestämmelserna om fri- och rättigheter inte medför någon rätt att ägna sig åt verksamhet eller företaga handlingar, som syftar till att tillintetgöra någon genom konventionen garanterad rättighet eller att inskränka den i större utsträckning än som medges i konventionen (art. 17). På denna bestämmelse baserade den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna sitt beslut att avvisa det tyska kommunistpartiets klagomål över den västtyska författningsdomstolens beslut den 12 augusti 1956 att upplösa kommunistpartiet i Västtyskland.

Genom konventionen upprättades ett internationellt maskineri, som syftar till att garantera att konventionsstaterna efterlever sina förpliktelser enligt konventionen. Två nya organ tillskapades, nämligen den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna (i det följande kallad *kommissionen*) och den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (i det följande kallad *domstolen*). Dessutom har Europarådets ministerkommitté – som består av medlemsstaternas utrikesministrar eller deras ställföreträdare – viktiga uppgifter enligt konventionen.

Kommissionens ledamöter utses för en period om sex år av ministerkommittén på förslag av de stater som ratificerat konventionen. I kommissionen ingår en ledamot från varje konventionsstat. Domstolens ledamöter utses för en period om nio år av Europarådets rådgivande församling på förslag av medlemsstaterna. I domstolen ingår en ledamot från varje stat som är medlem av Europarådet, oavsett om staten har ratificerat konventionen eller inte. Såväl kommissionens som domstolens ledamöter tjänstgör i personlig egenskap och får inte mottaga direktiv från någon regering.

Två typer av mål kan anhängiggöras inför kommissionen, nämligen *mellanstatliga mål* och *enskilda klagomål*.

Ett mellanstatligt mål anhängiggörs genom att en konventionsstat till kommissionen anmäler att en annan konventionsstat har brutit mot sina förpliktelser enligt konventionen. Den konventionsstat som inger anmälan behöver inte ha något eget intresse i saken, utan varje konventionsstat är behörig att väcka talan mot varje annan konventionsstat med avseende

på vilken kränkning av konventionen som helst.

Erfarenheten visar att det endast är i undantagsfall som en stat finner det påkallat att väcka talan mot en annan stat inför ett internationellt forum såsom kommissionen. I allmänhet väcks sådan talan endast när det är fråga om kränkningar av grundläggande fri- och rättigheter som på något vis berör den klagande statens intressen. Någon gång kan det hända att de konventionskränkningar som en stat gör sig skyldig till är så grova eller flagranta att en annan konventionsstat finner det motiverat att påtala dem även om dess egna intressen inte är direkt berörda.

Hittills har följande mellanstatliga mål anhängiggjorts inför kommissionen:

a) Två mål anhängiggjordes 1956-57 av Grekland mot Storbritannien och gällde förhållandena på Cypern.

b) Ett mål anhängiggjordes 1960 av Österrike mot Italien och gällde en rättegång i Italien mot ett antal personer från Sydtyrolen, vilka dömts för mord på en italiensk tulltjänsteman.

c) Genom tre likalydande anmälningar anhängiggjorde Danmark, Norge och Sverige 1967 talan mot Grekland för kränkningar av en lång rad artiklar i konventionen efter statskuppen den 21 april 1967. En motsvarande anmälan gjordes av Nederländerna mot Grekland. Genom en gemensam anmälan 1970 väckte Danmark, Norge och Sverige talan mot Grekland rörande ytterligare kränkningar av konventionen i samband med en rättegång som då ägde rum i Grekland.

d) Två mål anhängiggjordes 1971-72 av Irland mot Storbritannien och gällde förhållandena i Nordirland.

Den enskilda klagorätten ingår i konventionen som ett fakultativt element. Konventionsstaterna kan genom en särskild förklaring erkänna kommissionens behörighet att mottaga klagomål från enskilda personer, organisationer eller grupper. Sådana förklaringar har hittills avgivits av tolv konventionsstater, nämligen Belgien, Danmark, Irland, Island, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Sverige, Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike. Däremot har Cypern, Frankrike, Malta och Turkiet inte godtagit den enskilda klagorätten, och enskilda klagomål mot dessa stater kan därför inte prövas av kommissionen.

Medan de mellanstatliga målen inför kommissionen är sällsynta, är de enskilda klagomålen mycket talrika. Antalet sådana klagomål uppgick under 1960-talet till i genomsnitt cirka 350 per år. Under 1971-73 var årssiffrorna 603, 644 och 442, men härvid bör beaktas att ett stort antal klagomål tillhörde en och samma grupp av klagomål mot Storbritannien, vilket gör de statistiska talen för dessa år något missvisande. Av klagomålen har många varit riktade mot Storbritannien och Västtyskland, ett tämligen stort antal mot Belgien och Österrike, medan antalet klagomål mot övriga länder, varibland Danmark, Island, Norge och Sverige, har varit tämligen blygsamt. Mot Sverige väcktes 1971 fyra klagomål, 1972 åtta klagomål och 1973 tre klagomål. Det bör anmärkas att Italien först under 1973 erkände kommissionens behörighet att

behandla enskilda klagomål, varför klagomålen mot Italien ännu inte i nämnvärd grad kunnat påverka statistiken.

Såväl när det gäller mellanstatliga mål som i fråga om enskilda klagomål är kommissionens första uppgift att ta ställning till om målet skall avvisas eller upptas till saklig prövning. I konventionen anges de grunder på vilka avvisning skall ske. Statistiken visar att avvisning sker i ett överväldigande antal fall. Vid 1973 års utgång hade kommissionen avvisat eller avskrivit sammanlagt 5 432 mål och beslutat upptaga 121 mål till prövning i sak. Detta innebär att omkring 98 % av alla mål avvisas av kommissionen. På vilka grunder sker då avvisning?

Enligt art. 26 i konventionen får kommissionen upptaga ett ärende först sedan alla inhemska rättsmedel uttömts i enlighet med folkrättens allmänt erkända grundsatser, och det framgår av art. 27 att kommissionen skall avvisa varje framställning, beträffande vilken detta villkor inte är uppfyllt. Denna avvisningsgrund kommer ofta till användning i kommissionens avgöranden. Kravet på uttömning av inhemska rättsmedel tillämpas ganska strikt, även i förhållande till klagande som är intagna i fängelse eller som av andra skäl har speciella svårigheter att uppfylla detta villkor. Kommissionen kräver att klaganden skall ha uttömt alla de rättsmedel som kan anses ge honom "en effektiv och tillräcklig möjlighet att vinna rättelse". Det är i princip utan betydelse om ett rättsmedel enligt nationell rätt betraktas som ordinärt eller extraordinärt. Även ett extraordinärt rättsmedel måste uttömmas, om det ger en reell möjlighet att vinna rättelse. Av kommissionens praxis framgår dock, att kommissionen i flertalet fall ansett att extraordinära rättsmedel, t. ex. resning, inte behöver uttömmas.

Vad angår svenska rättsförhållanden torde det vara klart att den som avser att klaga till kommissionen först måste uttömma de ordinära rättsmedlen enligt svensk rätt. Om frågan faller under de allmänna domstolarnas kompetens, måste målet således fullföljas till högsta instans, i allmänhet Högsta domstolen. I administrativa mål måste talan i allmänhet fullföljas ända upp till regeringsrätten. Även administrativa besvär till Kungl. Maj:t eller annan myndighet är ett rättsmedel som måste uttömmas, ifall detta är den rättsväg som är tillämplig enligt svensk rätt. Kommissionen har i ett avgörande förklarat att resning enligt 58 kap. rättegångsbalken inte är ett rättsmedel som måste uttömmas. I ett annat avgörande har kommissionen förklarat att klagomål till JO inte heller är ett rättsmedel som behöver användas. Detsamma får anses gälla klagomål till JK eller till andra liknande klagoinstanser som faller utanför ramen för det egentliga rättsmedelssystemet.

Det är emellertid inte tillräckligt att de inhemska rättsmedlen blivit uttömda. Enligt art. 26 i konventionen är det ett ytterligare villkor för kommissionens behörighet att klaganden vänt sig till kommissionen inom sex månader från dagen för det slutliga inhemska avgörandet. Försittes denna tidsfrist, skall enligt art. 27 klagomålet avvisas av kommissionen.

Enligt art. 27 skall kommissionen också avvisa sådana framställningar som den finner inte kunna förenas med konventionens bestämmelser.

Oförenlighet med konventionens bestämmelser föreligger, när någon klagar över kränkning av en rättighet som inte är skyddad genom konventionen. Ett annat exempel är klagomål över handlingar, som utförts av enskilda personer och för vilka staten inte kan hållas ansvarig.

Det har tidigare påpekats att en stat är behörig att föra talan mot en annan stat inför kommissionen, även om klagandestaten inte har ett direkt intresse i saken. När det gäller enskilda personers rätt att föra talan, förhåller det sig på ett annat sätt. Talerätt tillkommer nämligen endast den som påstår sig vara offer för den kränkning av konventionen, varom han vill föra talan inför kommissionen (art. 25). Om någon exempelvis klagar över abortlagstiftningen i Sverige utan att han eller hans närmaste drabbats av denna lagstiftning, kan hans talan väntas bli avvisad av kommissionen på den grunden att han inte påstår sig vara offer för någon kränkning av konventionen.

Under hänvisning till den allmänna folkrättsliga principen att traktater inte har tillbakaverkande kraft har kommissionen i åtskilliga fall avvisat klagomål över förhållanden som varit att hänföra till tiden före konventionens ikraftträdande. Konventionsstaterna tillträdde konventionen vid olika tidpunkter, och avgörande har i varje särskilt fall ansetts den tidpunkt då konventionen blivit gällande för den stat mot vilken talan förs.

Enligt art. 27 i konventionen skall kommissionen även avvisa sådana klagomål av enskilda personer, organisationer eller grupper som den finner uppenbart ogrundade. Detta är en avvisningsgrund som förutsätter ett visst mått av saklig prövning av klagomålet. När man reflekterar över den höga avvisningsfrekvensen för de mål som anhängiggjorts inför kommissionen, bör man hålla i minnet att avvisningsbesluten i en del fall föregås av en summarisk sakprövning som leder till slutsatsen att klagomålen är uppenbart ogrundade.

Klagomål kan enligt art. 27 avvisas på ytterligare tre grunder, vilka dock mera sällan kommer till användning. Sålunda skall kommissionen avvisa en framställning som

- är anonym,
- i det väsentliga överensstämmer med en framställning, som redan prövats av kommissionen eller hänskjutits till internationell undersökning eller reglering i annan form, såvida den inte innehåller nya relevanta upplysningar,
- kommissionen anser utgöra ett missbruk av klagorätten.

Det kan tilläggas att de här angivna avvisningsgrunderna endast delvis är tillämpliga på mellanstatliga mål. Medan det även i dessa mål krävs att de inhemska rättsmedlen har uttömts och att talan inför kommissionen väckts inom sex månader från dagen för det slutliga inhemska beslutet, framgår av art. 27 i konventionen att alla övriga där behandlade avvisningsgrunder endast är tillämpliga på enskilda klagomål. Det är därför exempelvis inte möjligt att avvisa en av stat anhängiggjord talan på den grunden att den är uppenbart ogrundad. Avvisning, som grundar sig på den allmänna folkrättsliga regeln att traktater inte är retroaktivt

tillämpliga, kan ske även i fråga om mellanstatliga mål.

Om kommissionen beslutar att ta upp ett mål till prövning i sak, har kommissionen enligt art. 28 i konventionen den dubbla uppgiften att dels göra en utredning rörande fakta i målet, dels ställa sig till parternas förfogande i syfte att få till stånd en förlikning. Uppnås en förlikning, utarbetar kommissionen en kort rapport, som tillställs de berörda staterna samt Europarådets ministerkommitté och generalsekreterare för offentliggörande (art. 30). Om en förlikning inte kommer till stånd, skall kommissionen utarbeta en rapport rörande fakta i målet. I rapporten skall kommissionen också ange sin uppfattning i frågan huruvida vederbörande stat har brutit mot sina förpliktelser enligt konventionen (art. 31). Denna rapport överlämnas till ministerkommittén. Den innefattar inte något för staterna bindande avgörande av frågan huruvida det föreligger ett brott mot konventionen, och den skapar inga förpliktelser för staterna. Däremot är rapporten ett väsentligt underlag för ministerkommitténs eller domstolens avgörande i frågan huruvida vederbörande stat har kränkt konventionen.

För att ett mål skall kunna prövas av domstolen måste två villkor vara uppfyllda. För det första krävs att den stat, som påstås ha kränkt konventionen, har genom en särskild förklaring erkänt domstolens jurisdiktion i frågor om tolkningen och tillämpningen av konventionen eller att denna stat samtycker till att ett visst mål prövas av domstolen (art. 48). För det andra erfordras att antingen kommissionen eller konventionsstat som är part i målet eller vars medborgare påstås vara offer för en kränkning av konventionen begär att målet skall hänskjutas till domstolen (art. 48). Däremot har enskild person som väckt talan inför kommissionen ingen rätt att påfordra att målet skall hänskjutas till domstolen.

Begäran om hänskjutande till domstolen skall göras inom tre månader från det att kommissionens rapport överlämnades till ministerkommittén. Om målet inte skall prövas av domstolen, ankommer det på ministerkommittén att slutligt avgöra om konventionen kränkts eller inte (art. 32).

Alla de konventionsstater som har godtagit den enskilda klagorätten samt Frankrike har genom särskilda förklaringar erkänt domstolens jurisdiktion i alla frågor om tolkningen och tillämpningen av konventionen. De övriga tre konventionsstaterna har inte avgivit sådana förklaringar.

Såväl domstolens som ministerkommitténs avgörande av huruvida en stat brutit mot sina förpliktelser enligt konventionen är slutligt och bindande för de berörda staterna (art. 32:4 och 53). Några egentliga verkställighetsåtgärder kan inte vidtagas mot vederbörande stat, men det skulle ändå vara en allvarlig och uppseendeväckande sak, om en stat i strid mot sina förpliktelser vägrade att rätta sig efter domstolens dom eller ministerkommitténs avgörande. Ett sådant beteende skulle i allmänhet få återverkningar på statens ställning som medlem av Europarådet.

Av de mål som kommissionen upptagit till saklig prövning har flertalet slutligen avgjorts av ministerkommittén. Elva mål har emellertid hänskjut-

tits till domstolen, och i fem av dessa mål har domstolen funnit att en kränkning av konventionen ägt rum.

Kommissionen och domstolen har haft anledning att ta ställning till en rad frågor rörande tolkningen av konventionen om de mänskliga rättigheterna. De viktigare avgörandena av kommissionen har publicerats i *Annuaire de la Convention européenne des Droits de l'Homme/Yearbook of the European Convention on Human Rights* (i det följande kallad *Årsbok*) och i den stencilerade periodiska samlingen *Recueil de décisions de la Commission européenne des Droits de l'Homme/Collection of decisions of the European Commission of Human Rights* (i det följande kallad *Samling*). Domstolens domar publiceras i *Publications de la Cour européenne des Droits de l'Homme, Série A: Arrêts et décisions/Publications of the European Court of Human Rights, Series A: Judgments and Decisions* (i det följande kallad *Domstolens domar*). I utdrag återges domstolens domar även i ovan nämnda årsbok. Processkrifter, referat av förhandlingarna inför domstolen m. m. återges i *Publications de la Cour européenne des Droits de l'Homme, Série B: Mémoires, Plaidoiries et Documents/Publications of the European Court of Human Rights, Series B: Pleadings, Oral Arguments, Documents* (i det följande kallad *Domstolens akter*). Denna publikation innehåller också kommissionens rapporter i de mål som hänskjutits till domstolen.

2 Rätten till livet

Artikel 2 i konventionen:

1. Envars rätt till livet skall skyddas genom lag. Ingen skall avsiktligt bli berövad livet utom till verkställande av domstols dom i fall då han dömts för brott, som enligt lagen är belagt med sådant straff.
2. Berövande av livet skall icke anses ha skett i strid med denna artikel, när det är en följd av våld, som var absolut nödvändigt
 - a) för att försvara någon mot olaglig våldsgärning;
 - b) för att verkställa laglig arrestering eller för att hindra någon som lagligen är berövad sin frihet att undkomma;
 - c) vid lagligen vidtagen åtgärd till stävande av upplopp eller uppror.

Kommissionen har endast sällan haft att ta ställning till klagomål som grundats på art. 2, och det finns därför inte heller någon mera betydelsefull rättspraxis som belyser tolkningen av denna artikel.

Frågan om rätten till liv också omfattar fostrets rätt till liv har ställts i ett mål rörande den norska abortlagstiftningens överensstämmelse med art. 2, men frågan blev aldrig sakligt prövad av kommissionen (mål 867/60, Årsbok 4 s. 270).

Ett påstående, att vissa åtgärder i samband med atomvapenprov innebar en kränkning av art. 2, avvisades av kommissionen som uppenbart ogrundat (mål 715/60, beslutet ej publicerat). Utgången blev densamma, när en man klagade över att hans hustru blivit steriliserad genom en operation på ett danskt sjukhus. Det framgår emellertid av detta avgörande att kommissionen inte ansett det uteslutet att sterilisering i vissa fall skulle kunna strida mot art. 2 (mål 1287/61, beslutet ej publicerat).

I ett annat fall klagade en belgisk kvinna över att hennes man hade dödats av en polisman som öppnat eld mot en folkmassa. Hon hade begärt skadestånd av belgiska staten, men hennes talan hade ogillats av de belgiska domstolarna. Kommissionen fann inte skäl till antagande att polismannen avsiktligt hade dödat klagandens man, och med hänsyn härtill ansåg kommissionen att det inte kunde vara fråga om en kränkning av art. 2 (mål 2758/66, Årsbok 12 s. 174).

En brittisk fånge klagade över att hans liv varit i fara under hans fängelsevistelse på grund av den brutala behandling för vilken fängelsepersonalen tillåtit utsätta fångarna. Detta klagomål ansågs uppenbart ogrundat (mål 4203/69, Årsbok 13 s. 836).

En man, som ansåg att hans liv var hotat, klagade över att polisen inte ville ge honom skydd av en livvakt. Kommissionen ansåg att art. 2 inte ger rätt till sådant skydd (mål 6040/73, Samling 44 s. 121).

Ett enda mål rörande art. 2 har av kommissionen upptagits till sakprövning. Målet gällde vräkning av en kvinna från hennes bostad i en situation där åtgärden på grund av hennes hälsotillstånd påstods ha kunnat äventyra hennes liv. Under den fortsatta behandlingen av målet fann emellertid kommissionen skäl föreligga att avvisa klagandens talan på den grunden att den utgjorde ett missbruk av klagorätten. Frågan huruvida det förelåg en kränkning av art. 2 blev därför inte slutligt prövad (mål 5207/71, Raupp ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 14 s. 698 och Samling 42 s. 85).

Det kan nämnas att irländska regeringen i ett av målen rörande förhållandena i Nordirland gjorde gällande att Storbritannien varit orsak till vissa dödsfall och härigenom kränkt art. 2. I denna del avvisades emellertid den irländska regeringens talan på den grunden att de inhemska rättsmedlen inte hade uttömts (mål 5310/71, Irland ./, Storbritannien, Samling 41 s. 3).

3 Förbud mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning

Artikel 3 i konventionen:

Ingen må utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Frågan om eventuella kränkningar av art. 3 underställdes kommissionen i de två s. k. Cypernmålen. I båda fallen fördes talan av Grekland mot Storbritannien, och målen, vilka anhängiggjordes i maj 1956 och juli 1957, hade sin politiska bakgrund i de då rådande extraordinära förhållandena på Cypern. I det första målet hävdade grekiska regeringen att vissa på Cypern utfärdade undantagslagar rörande spöstraff och olika former av kollektiv bestraffning stod i strid med art. 3. I det andra målet påstods brittiska regeringen vara ansvarig för ett stort antal fall av tortyr eller liknande behandling. Båda målen — det första i sin helhet och det andra delvis — upptogs av kommissionen till saklig prövning. Sedan kommissionen avgivit sin rapport i det första målet men medan det andra målet alltså var anhängigt vid kommissionen, kom en politisk uppgörelse till stånd i fråga om Cypern. Som en följd härav begärde båda regeringarna samstämmigt att förfarandet i de två målen skulle avslutas utan något avgörande i sakfrågorna. I enlighet härmed avstod kommissionen i det andra målet från att göra något uttalande i frågan huruvida Storbritannien hade kränkt konventionen, och i båda målen avslutades förfarandet genom att ministerkommittén förklarade att det inte fanns skäl att vidtaga vidare åtgärder (mål 176/56 och 299/57, Grekland ./ Storbritannien, Årsbok 2 s. 174).

I de två s. k. Greklandsmålen gjorde Danmark, Norge och Sverige gällande att brott mot art. 3 förekommit i ett stort antal fall i Grekland. I det första målet företog kommissionen omfattande utredningar i ett 30-tal fall. Kommissionen konstaterade att tortyr eller misshandel med säkerhet förekommit i 11 av dessa fall och att det i andra fall fanns mer eller mindre starka indicier på att tortyr eller misshandel förekommit. Enligt kommissionens uppfattning kunde man säga att det vid Athens säkerhetspolis utbildats en praxis att använda sådana metoder för att pressa fram informationer eller bekännelser. Även förhållandena i vissa fängelser ansåg kommissionen stå i strid med art. 3. Ministerkommittén anslöt sig senare till uppfattningen att Grekland hade brutit mot denna artikel (mål 3321/67, 3322/67 och 3323/67, Danmark, Norge och

Sverige ./ Grekland, Årsbok 1969, The Greek Case, s. 498). För tolkningen av art. 3 är det av särskilt intresse att notera ett uttalande av kommissionen i dess rapport i första Greklandsålet. Efter att ha erinrat om att förbudet i art. 3 omfattar inte bara tortyr utan också omänsklig behandling och förnedrande behandling framhöll kommissionen följande:

"Det är klart att det kan finnas behandling, på vilken alla dessa beskrivningar är tillämpliga, ty all tortyr måste också utgöra omänsklig och förnedrande behandling, och omänsklig behandling måste också vara förnedrande. Begreppet 'omänsklig behandling' omfattar åtminstone sådan behandling som uppsåtligt förorsakar allvarligt själsligt eller kroppsligt lidande som är oförsvarligt i den särskilda situationen.

Ordet 'tortyr' användes ofta för att beskriva omänsklig behandling som har ett syfte, t. ex. att frampressa information eller bekännelser eller att bestraffa, och tortyr utgör vanligen en särskilt svår form av omänsklig behandling. Behandlingen eller bestraffningen av en person kan sägas vara förnedrande, om den grovt förödmjukar honom inför andra personer eller förmår honom att handla mot sin vilja eller sitt samvete."

(Årsbok 1969, The Greek Case, s. 186)

Det kan tilläggas att det andra Greklandsålet aldrig ledde till något slutligt avgörande, eftersom kommissionen inte hade några praktiska möjligheter att företaga den utredning som erfordrades (mål 4448/70, Danmark, Norge och Sverige ./ Grekland, Årsbok 13 s. 108).

Även i det första mål som Irland anhängiggjorde mot Storbritannien uppkom frågan om kränkningar av art. 3. Irland gjorde gällande att ett stort antal personer som hållits i förvar enligt undantagslagstiftning i Nordirland utsatts för tortyr eller för behandling som kunde betecknas som omänsklig eller förnedrande. Målet har i denna del tagits upp till sakprövning av kommissionen (mål 5310/71, Irland ./ Storbritannien, Samling 41 s. 3). Även vissa klagomål av enskilda personer över tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling i Nordirland har av kommissionen upptagits till prövning i sak (mål 5577/72-5583/72, Donnelly m. fl. ./ Storbritannien, Samling 43 s. 122).

Flertalet klagomål rörande art. 3 har väckts av fångar som klagat över förhållandena i fängelset eller den behandling de blivit utsatta för under frihetsberövandet. Några exempel på sådana fall skall lämnas i det följande:

a) En klagande hade i Österrike dömts till sex års fängelse, varjämte som tilläggsstraff förordnats att han en gång var tredje månad skulle få sova på "hårt läger". Kommissionen ansåg att detta tilläggsstraff inte stod i strid med art. 3 (mål 462/59, Årsbok 2 s. 382).

b) En österrikisk fånge klagade över att han hade förts genom staden till domstolen iförd handklovar och fängelseuniform. Kommissionen konstaterade att detta förfarande, fastän det var föga önskvärt, inte var så allvarligt att det utgjorde en kränkning av art. 3 (mål 2291/64, Samling 24 s. 20).

c) En klagande hade avtjänat straff i ett engelskt fängelse och därvid under en tid av tio månader hållits instängd i sin cell tjugo timmar av dygnet. Kommissionen ansåg att detta inte stod i strid med art. 3 (mål

2749/66, De Courcy ./ Storbritannien, Årsbok 10 s. 382).

d) En klagande hade avtjänat straff i ett tyskt fängelse, och han gjorde gällande att han därunder vid ett tillfälle utsatts för en synnerligen hårdhänt behandling av fängelsepersonalen. Bl. a. hade han fått slag med en batong och åsatts tvångströja. Kommissionen beslöt upptaga målet till sakprövning och företog härefter en omfattande bevisupptagning. I sin rapport kom kommissionen till slutsatsen att det våld som använts mot klaganden inte hade varit så grovt att det förelåg en kränkning av art. 3. Ministerkommittén godtog denna slutsats (mål 2686/65, Zeidler-Kornmann ./ Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 11 s. 1020 och 1028).

e) En tysk medborgare var häktad i Österrike. Han var helt förlamad på grund av polio. Förutom att han riktade anmärkningar mot de allmänna förhållandena i fängelset och mot bristen på läkarvård klagade han också över att han under 14 dagar hållits instängd på en sluten psykiatrisk avdelning vid ett sjukhus. Detta utgjorde enligt hans mening en omänsklig eller förnedrande behandling. Kommissionen beslöt att i vissa delar upptaga målet till prövning i sak. Under handläggningen inför kommissionen kom en förlikning till stånd mellan parterna. I samband därmed utfärdade det österrikiska justitieministeriet vissa föreskrifter till de rättsvårdande myndigheterna. I dessa föreskrifter framhålls vikten av att en person som är häktad eller avtjänar straff inte får utsättas för "omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning" om han överförs till sjukhus. Det uttalas vidare att intagande av en fånge på en sluten avdelning i ett psykiatriskt eller annat sjukhus i fall där det inte finns några tvivel om hans själsliga hälsa kan utgöra omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (mål 4340/69, Simon-Herald ./ Österrike, Årsbok 14 s. 352).

I en lång rad andra fall har klagomål över misshandel förövat av polis eller fängelsepersonal, över brist på medicinsk vård, över dålig mat eller över de allmänna förhållandena i fängelser avisats av kommissionen på grund av att klagandenas påståenden inte ansetts trovärdiga eller på grund av att den behandling eller de förhållanden som avsetts med klagomålen inte har ansetts utgöra omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (se t. ex. mål 1628/62, Samling 12 s. 61, 2413/65, Samling 23 s. 1, 3448/67, Samling 30 s. 56, 3868/68, Årsbok 13 s. 600, 4042/69, Årsbok 13 s. 690, 4065/69, Samling 35 s. 117, 4133/69, Samling 36 s. 61, 4149/69, Samling 36 s. 66, 4165/69, Årsbok 13 s. 824, 4203/69, Årsbok 13 s. 836, 4220/69, Årsbok 14 s. 250, 4254/69, Samling 37 s. 64, 4771/71, Samling 42 s. 14 och 22, 5006/71, Samling 39 s. 91, 6038/73, Samling 44 s. 115).

Frågan om tillämpning av art. 3 har vidare uppkommit i många fall rörande utvisning av utländska medborgare eller av utlämning av brottslingar för lagföring eller avtjänande av straff i annat land. Det bör härvid ihåggas att konventionen inte i och för sig innehåller något förbud mot utvisning eller utlämning (jfr dock art. 3 och 4 i fjärde tilläggsprotokollet, se nedan under 18). Kommissionen har emellertid ansett att utvisning eller utlämning till visst land under särskilda

omständigheter kunde föranleda frågan om inte utvisningen eller utlämnningen utgjorde "omänsklig behandling" enligt art. 3. Framför allt kunde denna fråga uppkomma vid utvisning eller utlämning till ett land där grundläggande fri- och rättigheter utsätts för allvarliga kränkningar (mål 1802/62, Årsbok 6 s. 462). Frågan har ställts i mål rörande utvisning eller utlämning till Algeriet (mål 2396/65, Årsbok 13 s. 1094, 4436/70, Årsbok 13 s. 1028, 5012/71, Samling 40 s. 53), Egypten (mål 1465/62, Årsbok 5 s. 256, 4314/69, Årsbok 13 s. 900), Jugoslavien (mål 2143/64, Årsbok 7 s. 314, 3040/67, Årsbok 10 s. 518), Mali (5564/72, Samling 42 s. 114), Marocko (mål 5961/71, Samling 44 s. 101), Pakistan (mål 3898/68, Årsbok 13 s. 666), Polen (mål 4162/69, Årsbok 13 s. 806), Sovjetunionen (mål 3110/67, Årsbok 11 s. 494), Tjeckoslovakien (mål 4802/71, Samling 42 s. 35), Turkiet (mål 1802/62, Årsbok 6 s. 462) och USA (mål 1983/63, Årsbok 8 s. 228, 5525/72, Samling 43 s. 111).

I allmänhet har kommissionen ansett omständigheterna vara sådana att det inte kunde vara fråga om en åtgärd i strid med art. 3. I något fall har kommissionen byggt denna slutsats på att det inte fanns skäl att antaga att det land som begärt utlämning inte skulle respektera den inom utlämningsrätten allmänt tillämpade s. k. specialitetsprincipen innebärande att åtal och bestraffning endast får ske för de brott för vilka utlämning beviljats (mål 3040/67, Årsbok 10 s. 518).

Två fall av detta slag har emellertid upptagits av kommissionen till sakprövning. Det rör sig om följande fall:

a) En algerisk medborgare, som under åren 1960-62 hade tjänstgjort i franska armén i Algeriet, avtjänade straff i Berlin och löpte risk att härfter bli utvisad till Algeriet, där han enligt egen uppgift kunde komma att utsättas för svåra repressalier. Medan målet var föremål för prövning inför kommissionen, försvann klaganden till okänd ort, och kommissionen beslöt på grund härav att avskriva målet från vidare handläggning (mål 2396/65, Årsbok 13 s. 1094).

b) Efter att ha varit inblandad i ett attentatsförsök mot den marockanske kungen i augusti 1972 undkom överstelöjtnant Amekrane till Gibraltar, varifrån han emellertid efter ett dygn överlämnades av de brittiska myndigheterna till Marocko. I Marocko dömdes han till döden av en militärdomstol, och han avrättades i januari 1973. Hans hustru och barn gjorde inför kommissionen gällande att han utsatts för omänsklig behandling genom att överlämnas till Marocko, där han först torterats och sedan avrättats. I målet har sedermera en förlikning kommit till stånd (mål 5961/71, Amekrane ./.. Storbritannien, Samling 44 s. 101).

Ett stort antal mål avseende art. 3 har anhängiggjorts av personer av asiatiskt ursprung, vilka varit bosatta i Östafrika. Dessa personer, som är brittiska medborgare eller har liknande status, har klagat över att de brittiska myndigheterna har vägrat dem rätt att inresa eller kvarstanna i Storbritannien. De har bl. a. gjort gällande att detta innebar ett brott mot art. 3, eftersom deras situation i Östafrika blivit mycket svår och de i vissa fall vägrats kvarstanna i Östafrika. Målen har av kommissionen upptagits till sakprövning (25 mål, Årsbok 13 s. 928, 6 mål, Årsbok 13 s. 1014). I ett annat fall var klagandena ett äkta par, som från Kenya

återvänt till Indien, där de hade arbete, bostad och tillgångar. Under sådana förhållanden ansågs de brittiska myndigheternas vägran att låta makarna resa in i Storbritannien inte kunna utgöra ett brott mot art. 3 (mål 5302/71, Samling 44 s. 29).

Det kan tilläggas att kommissionen ansett det kunna bli fråga om en kränkning av art. 3, om en person skickas från det ena landet till det andra utan att han får uppehållstillstånd någonstans (mål 5399/72, Samling 40 s. 72).

Inför kommissionen har påståtts att en rad mycket skiftande åtgärder utgjort en omänsklig eller förnedrande behandling. I allmänhet har kommissionen kunnat konstatera att dessa påståenden varit uppenbart ogrundade. Det kan dock nämnas att kommissionen framhållit att sterilisering av en person under vissa förhållanden skulle kunna stå i strid med art. 3 (mål 1287/61, beslutet ej publicerat). I ett annat fall beslöt kommissionen att i anslutning till bl. a. art. 3 sakligt pröva ett klagomål över en vräkningsåtgärd riktad mot en sjuklig kvinna. Frågan om det förelegat ett brott mot denna artikel blev dock inte slutligt prövad, eftersom klagandens talan senare avvisades på den grunden att den utgjorde ett missbruk av klagorätten (mål 5207/71, Raupp ./). Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 14 s. 698 och Samling 42 s. 85).

4 Förbud mot slaveri, trälldom och tvångsarbete

Artikel 4 i konventionen:

1. Ingen må hållas i slaveri eller trälldom.
2. Ingen må nödgas att utföra tvångsarbete eller eljest honom påtvingat arbete.
3. Med tvångsarbete eller påtvingat arbete enligt denna artikel förstås icke:
 - a) arbete som regelmässigt utkräves av den som är underkastad frihetsförlust i enlighet med bestämmelserna i artikel 5 av denna konvention eller som är villkorligt frigiven;
 - b) tjänstgöring av militär art eller, i länder där samvetsbetänkligheter mot sådan beaktas, tjänstgöring som i hithörande fall utkräves i stället för militär värnplikstjänstgöring;
 - c) tjänstgöring som utkräves, då nödläge eller olycka hotar samhällets existens eller välfärd;
 - d) arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna.

Kommissionen har gjort vissa allmänna uttalanden rörande tolkningen av denna artikel. Sålunda har kommissionen framhållit att uttrycket "tvångsarbete eller påtvingat arbete" måste tolkas i ljuset av internationell rätt och praxis, varvid kommissionen särskilt pekat på de konventioner och resolutioner rörande tvångsarbete som har antagits inom ramen för Internationella arbetsorganisationen (ILO). Med ledning härav har kommissionen angivit att begreppet "tvångsarbete eller påtvingat arbete" karakteriseras av två omständigheter, nämligen a) att arbetet utförs av arbetaren mot hans vilja, och b) att kravet på att arbetet skall utföras är orättfärdigt eller innefattar ett element av förtryck eller att arbetet innebär en påfrestning som skulle kunna undvikas (mål 1468/62, Årsbok 6 s. 278). Vidare har kommissionen erinrat om att art. 4:3 upptar vissa fall då arbete inte skall anses utgöra "tvångsarbete eller påtvingat arbete" men samtidigt framhållit att sådant arbete som åsyftas i art. 4:3 inte får utkrävas på ett diskriminerande sätt, eftersom det i så fall kan bli fråga om en kränkning av art. 14 i förening med art. 4 (mål 2299/64, Årsbok 10 s. 680).

Av art. 4:3:a framgår att det är tillåtet att utkräva arbete av fångar eller andra som är berövade friheten, under förutsättning att frihetsberövandet står i överensstämmelse med bestämmelserna i art. 5. Tillämpningen av denna undantagsbestämmelse har aktualiserats särskilt i följande mål:

a) En klagande hade av österrikisk domstol dömts till sex års fängelse och i anslutning därtill till fem års internering i tvångsarbetsanstalt. Han gjorde gällande att denna internering stred mot art. 5 och — eftersom frihetsberövandet stod i strid med konventionen — att arbetsplikten under interneringen också stred mot art. 4. Kommissionen konstaterade emellertid att interneringen stod i överensstämmelse med art. 5 och att följaktligen arbetsplikten var förenlig med art. 4 (mål 2742/66, Årsbok 9 s. 550, jfr mål 833/60, Årsbok 3 s. 428, 770/60, Samling 6 s. 1, 2306/64, Samling 21 s. 23).

b) Ett mål gällde frågan om den belgiska lagstiftningen om intagning av lösdrivare på anstalt stod i överensstämmelse med art. 5. Kommissionen ansåg att så inte var fallet och att därför inte heller den arbetsplikt som klagandena ålagts under anstaltsvistelsen var förenlig med art. 4. Målet hänsköts till domstolen, som fann att det förelegat en kränkning av art. 5:4 såtillvida som den belgiska lagen inte hade givit klagandena möjlighet att få lagligheten av frihetsberövandet snabbt prövad av domstol. Däremot ansåg domstolen att frihetsberövandet som sådant stått i överensstämmelse med art. 5:1:e och att det på grund härav inte heller förelåg någon kränkning av art. 4 (mål 2832/66, 2835/66 och 2899/66, De Wilde, Ooms och Versyp ./.. Belgien, Årsbok 10 s. 420, Domstolens domar, De Wilde, Ooms and Versyp Cases ("Vagrancy" cases), punkterna 88—90, och Domstolens akter, samma mål, s. 96. Se vidare mål 2551/65, 3155/67, 3174/67 och 3499/68, La Haye, De Wilde, Nys och Swalens ./.. Belgien, Årsbok 14 s. 138).

c) Ett stort antal personer, som avtjänade eller som hade avtjänat straff i västtyska fängelser, klagade över att de under fängelsevistelsen hade tvingats utföra arbete utan skälig lön och över att arbetet delvis utförts för privata företag enligt kontrakt mellan dessa företag och fängelseförvaltningen. Kommissionen framhöll att art. 4:3:a tillåter arbetsplikt under avtjänande av frihetsstraff och att konventionen inte kräver att betalning skall utgå för sådant arbete. Inte heller föreligger något hinder mot att sådant arbete utförs för privata företag. Kommissionen framhöll att detta i själva verket förekommer i flera länder som ett normalt led i straffverkställigheten och att art. 4:3:a inte innehåller någon motsvarighet till en bestämmelse i 1930 års ILO-konvention (nr 29) om tvångsarbete och påtvingat arbete, som direkt förbjuder att fångar arbetar för privata företag (mål 3134/67, 3172/67 och 3188—3206/67, Årsbok 11 s. 528. Se vidare klagomål över dålig lön under frihetsberövande mål 833/60, Årsbok 3 s. 428, 2413/65, Samling 23 s. 1, 2742/66, Årsbok 9 s. 550).

d) En klagande, som avtjänat fängelsestraff i Österrike, gjorde gällande att arbetsplikten under frihetsberövandet stått i strid med art. 4 eftersom frihetsberövandet inte varit förenligt med art. 5. Det sistnämnda påståendet begrundades med att klaganden sedermera erhållit resning i målet och därvid befunnits oskyldig till det brott för vilket han tidigare dömts. Kommissionen ansåg emellertid att detta inte hindrade att frihetsberövandet varit lagligt och stått i överensstämmelse med art. 5:1:a. På grund härav ansågs också arbetsplikten tillåten enligt art. 4:3:a (mål 3245/67, Årsbok 12 s. 206, jfr mål 3485/68, Årsbok 12 s. 288,

3566/68, Samling 31 s. 31).

Enligt art. 4:3:b skall förbudet mot tvångsarbete och påtvingat arbete inte omfatta militärtjänst och vapenfri tjänst som utförs av samvetsvägrare i stället för militärtjänst.

Ett fall som behandlats av kommissionen avsåg en tysk klagande som var verksam inom sekten Jehovas vittnen och som dömts till fängelse för sin vägran att fullgöra inte bara militärtjänst utan också vapenfri tjänst. Målet avsåg huvudsakligen frågan om det förelåg en enligt art. 14 förbjuden diskriminering av klaganden. Kommissionen konstaterade att vapenfri tjänst uttryckligen var tillåten enligt art. 4 men att det kunde bli fråga om ett brott mot art. 14 i förening med art. 4, om sådan tjänst utkrävdes på ett diskriminerande sätt (mål 2299/64, Grandrath ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 680).

Ett annat mål gällde fyra klagande, som vid 15–16 års ålder frivilligt hade för en tid av nio år tagit värvning i den brittiska armén eller marinen och som sedan hade vägrats att lämna sin tjänst före den avtalade periodens slut. Kommissionen ansåg att undantagsbestämmelsen i art. 4:3:b även omfattade militär tjänstgöring som en person frivilligt åtagit sig att fullgöra. Emellertid fann kommissionen det nödvändigt att pröva om det kunde röra sig om ett fall av "trälldom" som är generellt förbjuden enligt art. 4:1. Kommissionen ansåg dock detta inte vara fallet med hänsyn särskilt till att klagandenas föräldrar i varje särskilt fall hade lämnat sitt samtycke till värvningen (3435/67, 3436/67, 3437/67 och 3438/67, Årsbok 11 s. 562).

En person klagade över att han straffats för sin vägran att fullgöra militärtjänst i österrikiska armén trots att han hade samvetsbetänkligheter mot sådan tjänstgöring på grund av sin religiösa övertygelse. Kommissionen framhöll att art. 4:3:b inte ålägger staterna att införa vapenfri tjänst för samvetsvägrare och att staterna därför inte heller är förhindrade att straffa personer som vägrar att fullgöra militärtjänst (mål 5591/72, Samling 43 s. 161).

Enligt art. 4:3:c skall som "tvångsarbete eller påtvingat arbete" inte anses tjänstgöring som utkrävs när nödläge eller olycka hotar samhällets existens eller välfärd. Bestämmelsen aktualiserades i ett mål avseende vissa förhållanden i Norge. Klaganden var en norsk tandläkare, som enligt en lag av den 21 juni 1956 ålagts att tjänstgöra i Moskenes i norra Norge. Enligt denna lag kunde nyutexaminerade tandläkare för en tid av högst två år åläggas att tjänstgöra i sådan tandläkarbefattning som trots annonsering inte kunnat besättas. Klaganden, vars tjänstgöringstid begränsats till ett år, hade emellertid lämnat sin tjänst före tjänstgöringstidens utgång och hade på grund därav dömts till ett bötesstraff. Inför kommissionen gjorde han gällande att 1956 års lag och det beslut, varigenom han ålagts tjänstgöra i Moskenes, stred mot art. 4. Inom kommissionen förelåg delade meningar om hur fallet skulle bedömas. Fyra ledamöter ansåg att det inte rörde sig om tvångsarbete eller påtvingat arbete, eftersom detta begrepp förutsatte att utkrävandet av arbetsprestationen var orättfärdigt eller innefattade ett element av

förtryck eller att arbetet innebar en påfrestning som skulle kunna undvikas. I det aktuella fallet ansåg dessa ledamöter att sådana omständigheter inte förelåg. Två andra ledamöter menade att det på grund av de speciella förhållandena i norra Norge varit fråga om en tjänstgöring som skäligen kunnat utkrävas av klaganden i ett nödläge som innefattat ett hot mot samhällets välfärd. Enligt dessa ledamöters uppfattning omfattades alltså situationen av undantagsbestämmelsen i art. 4:3:c. Fyra andra ledamöter, som dock utgjorde en minoritet inom kommissionen, ansåg att målet borde tas upp till prövning i sak (mål 1468/62, Iversen ./, Norge, Årsbok 6 s. 278).

Slutligen tillåter art. 4:3:d åläggande av arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna. Frågan om tillämpningen av denna bestämmelse väcktes i två mål, vari en österrikisk advokat klagade över att han tvingats åta sig uppdrag som försvarare i brottmål. Enligt österrikisk rätt föreligger en skyldighet för medlemmar av advokatsamfundet att åta sig sådana uppdrag. Ingen rätt till arvode föreligger, men staten svarar för täckning av vissa kostnader. Två klagomål av samma klagande har av kommissionen upptagits till prövning i sak (mål 4897/71 och 5219/71, Gussenbauer ./, Österrike, Samling 42 s. 41 och 94).

5 Rätten till personlig frihet och säkerhet

Artikel 5 i konventionen:

1. Envar har rätt till frihet och personlig säkerhet.
Ingen må berövas sin frihet utom i följande fall och i den ordning som lagen föreskriver:
 - a) då någon lagligen är berövad sin frihet efter fällande dom av vederbörlig domstol;
 - b) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet antingen med anledning av att han underlåtit att uppfylla domstols lagligen givna föreläggande eller i syfte att uppnå fullgörande av någon i lag föreskriven skyldighet;
 - c) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet för att ställas inför vederbörlig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha förövat brott, eller då det skäligen anses nödvändigt att förhindra honom att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta;
 - d) då en underårig genom lagligt beslut är berövad sin frihet för att undergå skyddsuppföstran eller för att inställas inför vederbörlig rättslig myndighet;
 - e) då någon lagligen är berövad sin frihet till förhindrande av spridning av smittosam sjukdom eller emedan han är sinnessjuk, alkoholist, hemfallen åt missbruk av droger eller lösdrivare;
 - f) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet till förhindrande av att han obehörigen inkommer i landet eller som ett led i förfarande för hans utvisning eller utlämnande.
2. Envar som arresteras skall snarast möjligt och på ett språk som han förstår underrättas om skälen för åtgärden och om varje anklagelse mot honom.
3. Envar som är arresterad eller berövad sin frihet i enlighet med vad under 1. c) sagts skall ofördröjligen ställas inför domare eller annan ämbetsman, som enligt lag beklänts med domsmakt, och skall vara berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. För frigivning må krävas borgen för att vederbörande inställer sig till rättegången.
4. Envar som berövas sin frihet genom arrestering eller eljest skall äga rätt att inför domstol påfordra att lagligheten av frihetsberövandet snabbt prövas samt hans frigivning beslutas om åtgärden icke är laglig.
5. Envar som utsatts för arrestering eller annat frihetsberövande i strid med bestämmelserna i denna artikel skall äga rätt till skadestånd.

5.1 Allmänt

Kommissionens och domstolens praxis i anslutning till art. 5 är mycket omfattande. Särskilt gäller detta art. 5:1, som handlar om de fall då frihetsberövanden är tillåtna, och art. 5:3, som handlar om den tillåtna längden av vissa frihetsberövanden.

Enligt art. 5:1 gäller att frihetsberövanden inte får ske i andra fall än dem som uppräknas där under punkterna a)–f). I fallet *Lawless* uppkom frågan om ett frihetsberövande omfattades av bestämmelserna i någon av dessa punkter. Klaganden, som ansågs lierad med organisationen Irländska republikanska armén (IRA), hade i flera månader hållits i förvar på Irland utan att ställas inför domstol. Frihetsberövandet hade skett i enlighet med en speciallag som gav regeringen särskilda befogenheter att internera sådana personer som ansågs farliga för den allmänna ordningen eller för statens säkerhet. Efter handläggning vid kommissionen hänsköts målet till domstolen, som fann att frihetsberövandet inte föll in under något av de under a)–f) angivna fallen och att det därför stod i strid med art. 5. Däremot ansågs Irland ha varit berättigat enligt art. 15 att avvika från sina normala förpliktelser enligt art. 5 (Domstolens domar, *Lawless Case*, domskälen, punkterna 20–41). Liknande frågor har uppkommit i det första mål rörande Nordirland som anhängiggjorts av Irland mot Storbritannien. Detta mål är för närvarande föremål för kommissionens prövning (mål 5310/71, Irland ./ Storbritannien, Samling 41 s. 3).

Frågan har uppkommit om en persons samtycke till ett frihetsberövande kan göra detta tillåtligt enligt konventionen, även om det inte omfattas av de i art. 5:1 angivna fallen. I målen om den belgiska lösdriverilagstiftningen framhöll sålunda belgiska regeringen att klagandena själva frivilligt hade gått till polisen och – uttryckligt eller underförstått – begärt att bli omhändertagna. Både kommissionen och domstolen avvisade emellertid tanken att deras samtycke var ägnat att göra frihetsberövandet tillåtligt. Kommissionen framhöll att den personliga friheten var en oförytterlig rättighet som den enskilde inte kunde avstå från och att följaktligen art. 5 var tillämplig oavsett om det förelegat samtycke till frihetsberövandet. Domstolen uttalade att rätten till frihet var alltför betydelsefull i ett demokratiskt samhälle för att en person skulle förlora förmånen av konventionens skydd bara av det skälet att han överlämnar sig själv för att tas i förvar (mål 2832/66, 2835/66 och 2899/66, *De Wilde, Ooms och Versyp* ./ Belgien, Årsbok 10 s. 420, Domstolens domar, *De Wilde, Ooms and Versyp Cases* ("Vagrancy" cases), punkterna 64–65, och Domstolens akter, samma mål, s. 91).

Enligt art. 5:1 får frihetsberövande inte ske annat än "i den ordning som lagen föreskriver". Dessutom anges under punkterna a)–f) att frihetsberövandet skall ske "lagligen". Innebörden av dessa krav på laglighet har varit föremål för bedömning i några fall.

Kommissionen har konstaterat att kraven på laglighet har en särskild betydelse i fråga om verkställighet av utländska brottmålsdomar. Sålunda får en konventionsstat inte utan vidare verkställa en utländsk dom som är

oförenlig med demokratiska principer (mål 1322/62, Årsbok 6 s. 494). Att en lag utfärdats under den nazistiska regimen i Tyskland har dock inte ansetts i och för sig betaga lagen dess egenskap av "lag" enligt art. 5:1 (mål 4324/69, Årsbok 14 s. 342).

Men innebär kravet på att ett frihetsberövande skall ske "lagligen" dessutom att kommissionen och domstolen skall pröva om frihetsberövandet skett i överensstämmelse med nationell lag? Så har inte ansetts vara fallet. Tvärtom har kommissionen uttalat att den inte är behörig att pröva om nationell lag har tolkats och tillämpats riktigt av de nationella organen. Kravet på laglighet ger emellertid kommissionen och domstolen en möjlighet att ingripa i extrema fall, då det visar sig att de nationella myndigheterna tillämpat lagen mot bättre vetande (mål 2621/65, Årsbok 9 s. 474, 2279/64, Samling 23 s. 114) eller klart godtyckligt (mål 3001/66, Samling 26 s. 55, 4771/71, Samling 42 s. 22). Tanken är således att kommissionen och domstolen inte skall blanda sig i hur nationell lag om frihetsberövanden tillämpas utom i fall av uppenbart felaktig rättstillämpning.

Även om ett frihetsberövande i efterhand på grund av ny bevisning visar sig ha varit sakligt ogrundat, innebär detta inte att frihetsberövandet inte var "lagligt" vid den tidpunkt då det verkställdes. Detta har kommissionen konstaterat i ett mål rörande en person som avtjänat fängelsestraff enligt domstols dom men som senare erhållit resning i målet och därvid blivit frikänd (mål 3245/67, Årsbok 12 s. 206).

I flera mål, som anhängiggjorts av nederländska värnpliktiga, har olika frågor rörande tolkningen av art. 5 aktualiserats. Klagandena i dessa mål har vid olika tillfällen av sina militära chefer dömts till arreststraff, delvis av en lindrig art som benämnes "lätt arrest". I målen har frågan ställts om sådan "lätt arrest" över huvud är att anse som ett frihetsberövande enligt art. 5. Frågan har också uppkommit om ifrågavarande militära chefer kan anses som "domstol" enligt art. 5:1:a. Vidare har kommissionen ställts inför frågan om sådana frihetsberövanden kan anses falla under art. 5:1:b, som medger frihetsberövanden för att uppnå fullgörande av någon i lag föreskriven skyldighet. Målen har av kommissionen upptagits till prövning i sak (mål 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 och 5370/72, Engel, van der Wiel, de Wit, Dona och Schul ./, Nederländerna, Samling 42 s. 61).

Art. 5 skyddar inte bara rätten till frihet utan också rätten till personlig säkerhet. I de mål som anhängiggjorts av personer av asiatisk härkomst bosatta i Östafrika och som omnämnts ovan under 3 har frågan uppkommit om rätten till personlig säkerhet kunde vara kränkt genom brittiska regeringens vägran att bereda klagandena en fristad i Storbritannien (25 mål, Årsbok 13 s. 928, 6 mål, Årsbok 13 s. 1014). I ett mål har kommissionen uttalat att med "personlig säkerhet" avses i art. 5 trygghet mot godtyckliga ingrepp i en persons frihet (mål 5302/71, Samling 44 s. 29). Däremot har kommissionen klargjort att rätten till personlig säkerhet i art. 5 inte omfattar någon rätt att ställas under bevakning av livvakt (mål 6040/73, Samling 44 s. 121) och inte heller någon rätt till sociala förmåner (mål 5058/71, Samling 40 s. 80).

5.2 Frihetsberövande efter fällande dom

Frågan har uppkommit om vissa icke tidsbestämda frihetsberövanden varit förenliga med art. 5:1:a. I flera fall har klagats över s. k. säkerhetsförvaring av vanebrottslingar i enlighet med bestämmelser i den västtyska strafflagen (mål 99/55, Årsbok 1 s. 160, 100/55, Årsbok 1 s. 162, 138/55, Årsbok 1 s. 234, 4324/69, Årsbok 14 s. 342). I ett annat fall gällde klagomålet tillåtligheten av förvaring i "særlig forvaringsanstalt" enligt den danska straffeloven (mål 2518/65, Årsbok 8 s. 370). Trots att dessa påföljder varit tidsbestämda, har kommissionen ansett dem förenliga med art. 5:1:a, som inte uppställer något krav på att tiden för frihetsberövandet skall vara i förväg bestämd.

Inte heller har kommissionen ansett det strida mot art. 5:1:a att österrikisk domstol dömt en person till internering på tvångsarbetsanstalt (mål 833/60, Årsbok 3 s. 428, 2742/66, Årsbok 9 s. 550).

Enligt art. 5:1:a skall den fällande domen ha meddelats av "vederbörlig domstol". Innebär detta att en konventionsstat är förhindrad att verkställa en dom till frihetsstraff, vilken meddelats av en domstol i annat land? Kommissionen har i detta hänseende haft att ta ställning till om en i Östtyskland meddelad dom fick verkställas i Västtyskland. Kommissionen pekade på det ökade internationella samarbetet på straffverkställighetens område och fann att art. 5:1:a inte lade hinder i vägen för verkställighet av utländska straffdomar (mål 1322/62, Årsbok 6 s. 494). I ett annat fall gjorde en klagande gällande att den österrikiska högsta domstolen vid avgörandet av ett mål mot honom varit felaktigt sammansatt. Domstolen hade emellertid själv prövat frågan om sin sammansättning och funnit att den var behörig att i ifrågavarande sammansättning pröva målet. Kommissionen fann med hänsyn härtill att frihetsberövandet ådömts klaganden av "vederbörlig domstol" (mål 4161/69, Årsbok 13 s. 798).

Beträffande frågan om en militär bestraffningsberättigad chef kan anses som "domstol" enligt art. 5:1:a hänvisas till vad som sagts ovan under 5.1.

5.3 Frihetsberövande på grund av underlåtenhet att uppfylla domstols föreläggande eller med syfte att uppnå fullgörande av laglig skyldighet

I fallet Lawless (jfr ovan under 5.1) uppkom frågan om innebörden av kravet enligt art. 5:1:b att frihetsberövandet skall ha till syfte "att uppnå fullgörande av någon i lag föreskriven skyldighet". Irländska regeringen gjorde gällande att sådant syfte förelåg vid arrestering av en person som ägnar sig åt sådan verksamhet som äventyrar allmän ordning eller statens säkerhet. Varken kommissionen eller domstolen godtog emellertid detta resonemang utan framhöll att art. 5:1:b tog sikte på uppfyllandet av specifika förpliktelser som ålagts genom lag (mål 332/57, Lawless ./).

Irland, Årsbok 2 s. 308 och 3 s. 474, Domstolens domar, Lawless Case, domskälen, punkterna 9 och 12, och Domstolens akter, samma mål, s. 64).

Enligt den västtyska civilprocessordningen finns möjlighet att ta en gäldenär i förvar, om denne vägrar att avge en beedigad förklaring över sina tillgångar. Ett sådant frihetsberövande har av kommissionen ansetts falla under art. 5:1:b (mål 5025/71, Årsbok 14 s. 692).

Beträffande frågan om militärt arreststraff kan anses falla under art. 5:1:b hänvisas till vad som sagts ovan under 5.1.

5.4 Frihetsberövande med syfte att ställa en person inför domstol

Enligt art. 5:1:c är frihetsberövande tillåtet "då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet för att ställas inför vederbörlig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha förövat brott, eller då det skäligen anses nödvändigt att förhindra honom att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta". I fallet Lawless (jfr ovan under 5.1) uppkom frågan huruvida kravet på syfte att ställa den arresterade inför domstol avser såväl det fallet att den arresterade är misstänkt för att ha begått brott som det fallet att det anses nödvändigt att förhindra honom att begå brott eller att avvika efter att ha begått brott. Kommissionen och domstolen ansåg att det i alla dessa fall måste föreligga ett syfte att ställa den arresterade inför domstol (mål 332/57, Lawless ./.. Irland, Årsbok 2 s. 308 och 3 s. 474, Domstolens domar, Lawless Case, domskälen, punkterna 9–15, och Domstolens akter, samma mål, s. 65).

Vid bedömningen av om det förelegat skälig misstanke att en person begått brott måste man enligt kommissionens uppfattning ta hänsyn till de omständigheter som förelegat vid tidpunkten för arresteringen och frihetsberövandet (1602/62, Stögmüller ./.. Österrike, Årsbok 7 s. 168, 1936/63, Neumeister ./.. Österrike, Årsbok 7 s. 224). Att det senare framkommit nya omständigheter som visar att en häktad person faktiskt varit oskyldig betyder således inte i och för sig att frihetsberövandet stått i strid med art. 5:1:c. Det är också klart att skälig misstanke om brott måste föreligga under hela den tid då vederbörande är berövad friheten (Domstolens domar, Stögmüller Case, domskälen, punkt 4). Om det inte längre föreligger sådan misstanke, skall alltså den häktade omedelbart frigges.

Det kan nämnas att kommissionen och domstolen haft att ta ställning till åtskilliga fall som avsett såväl frågan om det förelegat häktningsgrund enligt art. 5:1:c som frågan om häktningstiden varit alltför lång (beträffande den senare frågan se nedan under 5.8). Kommissionen har i dessa fall gjort vissa uttalanden om tolkningen av art. 5:1:c.

I fallet Stögmüller var grunden för häktningen att det förelåg risk för fortsatt brottslighet. Domstolen prövade om det under hela häktningsti-

den hade förelegat en sådan risk. Därvid konstaterade domstolen att undersökningsdomaren i förfarandet mot Stögmüller själv hade uttalat att risken för fortsatt brottslighet hade upphört vid viss tidpunkt i samband med att Stögmüller lämnat sin tidigare yrkesverksamhet. Domstolen delade denna uppfattning (Domstolens domar, Stögmüller Case, domskälen, punkt 14). Däremot godtog domstolen i fallet Matznetter att det hade förelegat risk för fortsatt brottslighet (Domstolens domar, Matznetter Case, domskälen, punkt 11).

I vissa av de övriga mål som hänskjutits till domstolen hade häktningsskäl varit flyktfara. Domstolen fick därför anledning att ta ställning till hur flyktfaran borde värderas. Domstolen framhöll att flyktfaran inte får bedömas enbart i ljuset av hur svåra de straff- och civilrättsliga påföljder är, som kan följa på brottet. Man måste enligt domstolens mening också beakta andra faktorer som hänför sig till den misstänktes personliga situation, t. ex. hans karaktär, hans hemförhållanden, hans sysselsättning, hans tillgångar, hans familjeförhållanden och hans anknytning till det land där det rättsliga förfarandet mot honom igångsatts. Dessa omständigheter kan antingen bestyrka uppfattningen att flyktfara föreligger eller få flyktfaran att framstå som så liten att den inte motiverar häktning. Domstolen har också påpekat att hänsyn måste tas till att flyktfaran blir mindre när den misstänkte hållits häktad en längre tid, eftersom häktningstiden normalt avräknas på straffet och det återstående straffet därför blir mindre och mindre alltefter som häktningstiden blir längre. Ju längre häktningstiden är, desto mindre blir alltså frestelsen att söka undfly straffet (Domstolens domar, Neumeister Case, domskälen, punkt 10, Matznetter Case, domskälen, punkt 11). På liknande sätt har domstolen påpekat att strängheten hos det straff som den misstänkte kan väntas bli ådömd är en faktor som måste antas påverka hans benägenhet att avvika men att denna effekt minskar i förhållande till häktningstidens längd, eftersom den misstänkte i allmänhet kan påräkna att häktningstiden kommer att avräknas från strafftiden (Domstolens domar, Wemhoff Case, domskälen, punkt 14, Matznetter Case, domskälen, punkt 11).

Domstolen har också framhållit att det förhållandet att det är lätt för en person att avvika till utlandet inte är tillräcklig grund för antagandet att det föreligger flyktfara. Man måste också ta hänsyn till andra omständigheter, t. ex. det väntade straffet, den misstänktes eventuella särskilda motvilja mot frihetsberövanden eller avsaknaden av fast anknytning till det land där han befinner sig (Domstolens domar, Stögmüller Case, domskälen, punkt 15).

I fallet Stögmüller kom domstolen till slutsatsen att det i varje fall från en viss tidpunkt inte hade förelegat någon flyktfara och att Stögmüller därför borde ha frigivits (Domstolens domar, Stögmüller Case, domskälen, punkt 15). Även i fallet Matznetter fann domstolen en rad omständigheter som visade att det inte förelegat flyktfara (Domstolens domar, Matznetter Case, domskälen, punkt 11). I en rad andra fall, som stannat hos kommissionen, har denna godtagit de nationella domstolarnas uppfattning att det förelegat flyktfara (mål 1599/62, Årsbok 6

s. 348) eller skälig misstanke om brott (mål 1103/61, Årsbok 5 s. 168, 1216/61, Samling 11 s. 1, 1936/63, Årsbok 7 s. 224, 2412/65, Samling 23 s. 38).

Ett mål som kommissionen beslutat upptaga till saklig prövning gällde frågan om polisen begagnat sig av klagandens häktning för ett brott till att utreda ett annat brott, som klaganden misstänktes ha begått. Detta skulle kunna utgöra en kränkning av art. 18 — som föreskriver att de inskränkningar, som i konventionen medgivits beträffande de däri upptagna fri- och rättigheterna, inte får vidtagas annat än i de syften, för vilka de tillåts — i förening med art. 5 (mål 4771/71, Kamma ./, Nederländerna, Samling 42 s. 22).

5.5 Övriga frihetsberövanden

Enligt art. 5:1:d får underåriga berövas friheten för att undergå skyddsuppfostran eller för att inställas inför vederbörlig rättslig myndighet. Några mål av betydelse rörande denna bestämmelse har inte handlagts av kommissionen eller domstolen.

Enligt art. 5:1:e får frihetsberövande ske till förhindrande av smittosam sjukdom eller av den som är sinnessjuk, hemfallen åt droger eller lösdrivare.

I vissa fall har kommissionen konstaterat att frihetsberövande på mentalsjukhus stått i överensstämmelse med denna bestämmelse (t. ex. mål 2219/64, Samling 16 s. 53). En nederländsk dom, varigenom en person dömts till fängelse och därefter ställts till regeringens förfogande för psykiatrisk vård, har godtagits av kommissionen. Det senare frihetsberövandet har ansetts stå i överensstämmelse med art. 5:1:e (mål 4962/71, Samling 40 s. 42). I ett fall har kommissionen konstaterat att, eftersom konventionen medger frihetsberövande av sinnessjuk person, det också måste anses tillåtligt att i samband med utskrivning från mentalsjukhus föreskriva vissa villkor som den utskrivne har att iakttaga (mål 3151/67, Samling 27 s. 128).

Frågor rörande omhändertagande av lösdrivare har aktualiserats i flera fall. En klagande som i Västtyskland dömts för lösdriveri och tiggeri klagade över att han intagits i tvångsarbetsanstalt. Kommissionen konstaterade att detta frihetsberövande skett i överensstämmelse med art. 5:1:e (mål 770/60, Samling 6 s. 1). Ett mål rörande en klagande som i Belgien intagits på anstalt för lösdriveri upptogs av kommissionen till saklig prövning men avskrevs sedermera, eftersom klaganden försvunnit (mål 2208/64, Binet ./, Belgien, Årsbok 9 s. 392). Tre andra mål rörande lösdrivare i Belgien upptogs också till saklig prövning och blev senare föremål för avgörande av domstolen. Såväl kommissionen som domstolen ansåg att de frihetsberövanden som företagits i dessa fall stod i överensstämmelse med art. 5:1:e (mål 2832/66, 2835/66 och 2899/66, De Wilde, Ooms och Versyp ./, Belgien, Årsbok 10 s. 420, Domstolens domar, De Wilde, Ooms and Versyp Cases ("Vagrancy cases"), punkterna 66–70, och Domstolens akter, samma mål, s. 97. Se vidare mål 2551/65,

3155/67, 3174/67 och 3499/68, La Haye, De Wilde, Nys och Swalens ./ Belgien, Årsbok 14 s. 138).

Av art. 5:1f framgår att frihetsberövanden också får ske till förhindrande av olovlig inresa eller som ett led i utvisning eller utlämning. Kommissionen har i en rad fall konstaterat att frihetsberövanden skett i enlighet med denna bestämmelse (t. ex. mål 1465/62, Årsbok 5 s. 256, 1802/62, Årsbok 6 s. 462, 2143/64, Årsbok 7 s. 314, 3040/67, Årsbok 10 s. 518, 3916/69, Samling 32 s. 51).

5.6 Rätten att underrättas om skälen till arrestering och om anklagelser

Enligt art. 5:2 skall den som arresteras snarast möjligt och på ett språk som han förstår underrättas om skälen till åtgärden och om varje anklagelse mot honom. Kommissionen har haft att ta ställning dels till frågan hur detaljerad denna underrättelse skall vara, dels till frågan i vilken form underrättelsen skall lämnas.

Den första frågan uppkom i fallet Nielsen, vari klaganden gjorde gällande att han inte underrättats om att han anklagats för anstiftan till rån och mord genom hypnos. Kommissionen gjorde en jämförelse mellan ordalagen i art. 5:2 och art. 6:3:a (se nedan under 6.6) och konstaterade att den underrättelse som skall lämnas enligt art. 6:3:a måste vara mera exakt och detaljerad än den underrättelse som skall lämnas vid arresteringen enligt art. 5:2. Eftersom klaganden i allmänna ordalag hade erhållit underrättelse om anklagelsen mot honom, ansåg kommissionen att det inte kunde vara fråga om en kränkning av art. 5:2 (mål 343/57, Nielsen ./ Danmark, Årsbok 2 s. 412). I ett annat fall har kommissionen framhållit att underrättelsen i samband med arresteringen inte behöver innefatta en fullständig redogörelse för alla anklagelsepunkter mot den arresterade (mål 4220/69, Årsbok 14 s. 250).

Vad angår formen för underrättelsen har kommissionen funnit att skälen till arresteringen inte behöver anges i anhållande- eller häkttningsbeslutet (mål 2621/65, Årsbok 9 s. 474). Över huvud krävs inte att underrättelsen enligt art. 5:2 lämnas skriftligt (mål 1211/61, Årsbok 5 s. 224) eller eljest i någon särskild form (mål 2621/65, Årsbok 9 s. 474).

I vissa fall har gjorts gällande att underrättelsen inte lämnats på ett språk som den arresterade förstod. I ett mål avseende Belgien hade häkttningsbeslutet avfattats på nederländska, som den arresterade inte förstod, men undersökningsdomaren hade strax efter arresteringen förhört honom på franska, vilket var hans modersmål. Detta ansåg kommissionen vara tillräckligt för att kraven i art. 5:2 skulle vara uppfyllda (mål 2689/65, Delcourt ./ Belgien, Årsbok 10 s. 238). Ett annat mål gällde en jugoslav som arresterats i Västtyskland och som klagade över att han inte förstått de beslut som fattats av de tyska myndigheterna. Däremot föreföll det som om klaganden hade biträtt av en tolk vid förhören efter arresteringen, och detta torde kommissionen ha ansett tillräckligt för att uppfylla kraven i art. 5:2. Klagomålet

avvisades emellertid på en formell grund (mål 3040/67, Årsbok 10 s. 518).

Kommissionen har vidare ansett att den som villkorligt frigivits från fängelsestraff och som sedan återintas för fortsatt straffverkställighet har rätt enligt art. 5:2 att få reda på skälen till denna åtgärd (mål 4741/71, Samling 43 s. 14).

5.7 Rätten att ställas inför domstol

Enligt art. 5:3 skall den som är arresterad eller eljest berövad friheten enligt art. 5:1:c ("såsom skäligen misstänkt för att ha förövat brott, eller då det skäligen anses nödvändigt att förhindra honom att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta") ofördröjligen ställas inför domare eller annan ämbetsman som enligt lag bekläts med domsmakt. Kommissionen har förklarat att syftet med denna bestämmelse är "att garantera judiciell kontroll av frihetsberövanden genom att kräva att arrestering och anhållande av en person genom polisen eller förvaltningsmyndighet snabbt måste få judiciell stadfästelse, oavsett om personen i fråga har blivit anklagad för brott" (mål 4771/71, Samling 42 s. 22).

I fallet *Lawless* (jfr ovan under 5.1) uppkom frågan om skyldighet att ställa en arresterad person inför domstol förelåg i ett fall då den arresterade inte var misstänkt för brott utan arresteringen skett uteslutande för att förhindra honom att begå brott. Både kommissionen och domstolen ansåg att det klart framgick av art. 5:3 att skyldigheten att ofördröjligen ställa en arresterad person inför domstol avsåg alla de frihetsberövanden som åsyftas i art. 5:1:c, dvs. bl. a. sådant frihetsberövande som sker i syfte att förhindra den arresterade att begå brott (mål 332/57, *Lawless* ./, Irland, Årsbok 2 s. 308 och 3 s. 474, Domstolens domar, *Lawless Case*, domskälen, punkterna 9 och 14, samt Domstolens akter, samma mål, s. 65).

I ett mål hade kommissionen att ta ställning till innebörden av kravet på att den arresterade *ofördröjligen* skall ställas inför domstol. Målet avsåg tillämpningen av vissa bestämmelser i den nederländska straffprocesslagen. Enligt dessa bestämmelser kunde allmän åklagare hålla en person anhållen i två dagar, och denna tid kunde under vissa förhållanden förlängas under ytterligare två dagar. Det kunde därför i vissa fall dröja fyra dagar innan en arresterad person ställdes inför domstol. Kommissionen hade att bedöma om denna tidsfrist om fyra dagar var förenlig med kravet på att den arresterade ofördröjligen skall ställas inför domstol. Kommissionen konstaterade därvid att lagarna i Europarådets medlemsstater allmänt syftar till att garantera att en arresterad person snabbt ställs inför domstol men att de tidsfrister som härvidlag tillämpas varierar från land till land. Enligt kommissionens mening borde konventionen tolkas så, att den ger konventionsstaterna en viss marginal, inom vilken de själva kan fastställa de tidsfrister som skall gälla. Den tidsfrist om maximalt fyra dagar som tillämpades enligt nederländsk lag kunde enligt kommissionens mening inte anses gå utanför denna marginal, och

det förelåg därför inte något brott mot art. 5:3 (mål 2894/66, Årsbok 9 s. 564). I ett senare fall har kommissionen ansett en tidsfrist om fem dagar förenlig med art. 5:3. Dröjsmålet berodde dock i detta fall på att den arresterade på grund av sjukdom varit intagen på sjukhus, vilket försenat hans inställelse inför undersökningsdomaren (mål 4960/71, Samling 42 s. 49).

5.8 Rätten till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång

Enligt art. 5:3 är den som är arresterad eller eljest berövad friheten enligt art. 5:1:c ("såsom skäligen misstänkt för att ha förövat brott, eller då det skäligen anses nödvändigt att förhindra honom att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta") berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. För frigivning får krävas borgen för att vederbörande inställer sig till rättegången.

Kommissionen och domstolen har till bedömning haft en lång rad fall av långa häktningstider, där frågan ställts huruvida det förelegat en kränkning av art. 5:3. Bland de mål som handlagts av kommissionen utan att gå vidare till domstolen kan nämnas följande:

a) Klaganden arresterades i maj 1957 i Västtyskland som misstänkt för att ha deltagit i otillåten kommunistisk verksamhet. Han frigavs i november 1957. Kommissionen ansåg att det inte förelåg någon kränkning av art. 5:3 och pekade särskilt på att utredningen var komplicerad och att snabbare handläggning inte varit möjlig till följd av de många ansökningar som den häktade själv inlämnat till domstolarna. Kommissionen framhöll också att häktningsskäl stått under fortlöpande uppsikt av domstolarna (mål 297/57, Årsbok 2 s. 204).

b) Klaganden arresterades i maj 1956 i Västtyskland som misstänkt för att ha deltagit i otillåten kommunistisk verksamhet. I januari 1957 dömdes han till två års fängelse. Sedan målet återförvisats av högre instans, dömdes han i augusti 1957 på nytt till samma straff. Hans talan mot denna dom ogillades av överinstansen i november 1957. Kommissionen ansåg att häktningstiden inte stod i strid med art. 5:3 med hänsyn till målets komplicerade natur och till att häktningstiden avräknats på straffet (mål 222/56, Årsbok 2 s. 344).

c) Klaganden arresterades i mars 1958 i Västtyskland som misstänkt för homosexuell otukt. I september 1959 dömdes han till 30 månaders fängelse och till förvaring. Kommissionen fann att häktningstiden inte stått i strid med art. 5:3. Kommissionen pekade därvid på att målet varit komplicerat till följd av att de brott för vilka den häktade varit misstänkt hade begåtts i flera tyska städer och delvis också i utlandet. Vidare hade häktningsskäl stått under fortlöpande övervakning av domstolarna. Den häktades klagomål över häktningen och över beslagtagandet av brev hade gjort det omöjligt att bedriva utredningen mera skyndsamt (mål 530/59, Årsbok 3 s. 184).

d) Klaganden arresterades i januari 1957 i Västtyskland som miss-

tänkt för att ha deltagit i olovlig kommunistisk verksamhet. Han hölls i häkte tre månader och sju dagar, varefter han frikändes för det brott för vilket han varit misstänkt. Kommissionen ansåg att det inte förelåg någon kränkning av art. 5:3 (mål 653/59, Samling 3).

e) Klaganden hölls i Västtyskland häktad från 1957 till 1960 som misstänkt för delaktighet i stöld i ett stort antal fall. 1960 dömdes han till 10 års fängelse. Kommissionen ansåg att häktningstiden inte stred mot art. 5:3 med hänsyn till det stora antal brott som utredningen omfattat. Vidare hade häktningsskäl stått under fortlöpande uppsikt av domstolarna. De framställningar som gjorts av klaganden under häktningstiden hade försenat utredningen (mål 892/60, Årsbok 4 s. 240).

f) Klaganden hölls i Västtyskland häktad under 19 månader som misstänkt för krigsförbrytelser. Kommissionen ansåg att det inte var fråga om ett brott mot art. 5:3 och pekade särskilt på att brotten begåtts 18 år tidigare, att ett stort antal personer var inblandade och att utredningen var komplicerad (mål 920/60, Samling 8 s. 46).

g) En ämbetsman, som var inblandad i en stor korruptionsaffär, hölls i Belgien häktad under två perioder om sammanlagt tre veckor. Kommissionen konstaterade att utredningen var komplicerad och att häktningstiden inte var längre än tre veckor. Något brott mot art. 5:3 ansågs därför inte föreligga (mål 1103/61, Årsbok 5 s. 168).

h) Klaganden arresterades i april 1961 i Västtyskland som misstänkt för bedrägeri. 1962 dömdes han till ett års fängelse. Han hade då hållits häktad i 17 månader. Kommissionen konstaterade att det förelegat tvekan om den häktades straffrättsliga ansvarighet och att han därför underkastats sinnesundersökning. Detta visade enligt kommissionens uppfattning att myndigheterna bekymrat sig om den häktades speciella situation och eftersträvat en lösning som låg i den häktades eget intresse. Därför förelåg speciella omständigheter som enligt kommissionens uppfattning rättfärdigade en häktningstid om 17 månader trots att strafftiden blev kortare än häktningstiden. Någon kränkning av art. 5:3 ansågs inte föreligga (mål 1546/62, Årsbok 5 s. 248).

i) Klaganden hölls i Västtyskland häktad från december 1960 till januari 1962, då han dömdes till fyra års fängelse för olika brott. Det stora antalet brott och den geografiska spridningen av brotten hade medfört en förlängning av utredningen. Den häktades överklaganden, som lett till att häktningsgrunderna fortlöpande blivit föremål för rättslig prövning, hade samtidigt försenat rättegången. Med hänsyn härtill ansåg kommissionen att häktningstiden inte stod i strid med art. 5:3 (mål 1404/62, Wiechert ./). Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 7 s. 104).

j) Klaganden dömdes i juni 1950 i Västtyskland för mord till livstids fängelse. I februari 1962 beviljades resning i målet. I november 1963 dömdes klaganden på nytt för samma brott till livstids fängelse. Kommissionen ansåg det inte nödvändigt att ta ställning till om art. 5:3 är tillämplig på häktningstid som förflyter efter det att resning beviljats i ett mål. Under alla förhållanden kunde det enligt kommissionens uppfattning i förevarande fall inte vara fråga om en kränkning av art. 5:3 (mål 1873/63, Samling 22 s. 17).

k) Klaganden hölls i Västtyskland häktad under tiden december 1962—januari 1964 med avbrott för mars 1963 och september—november 1963, då han avtjänade straff. I januari 1964 dömdes han för bl. a. stöld i ett stort antal fall till sex års fängelse. Kommissionen ansåg att häktningstiden inte stod i strid med art. 5:3. Den åberopade bl. a. det stora antalet brott och det förhållandet att även andra personer varit inblandade i brottsligheten. Den häktades klagomål över häktningen hade givit domstolarna anledning att fortlöpande pröva om häktningsskäl förelåg men hade samtidigt försenat rättegången (mål 2077/63, Årsbok 7 s. 268).

l) Klaganden var från februari 1963 till juli 1965 häktad i Västtyskland som misstänkt för försök till grovt rån. Under häktningstiden underkastades han en sinnesundersökning. Vidare avbröts häktningstiden under en månad i november—december 1963, då klaganden avtjänade ett straff. I oktober 1964 dömdes klaganden till tre års fängelse. Målet återförvisades emellertid senare av högre instans. I juli 1965 frigavs klaganden. Kommissionen beslöt att upptaga målet till prövning i sak. En förlikning mellan parterna kom sedermera till stånd (mål 2120/64, Poerschke ./.. Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 9 s. 328 och 632).

m) Klaganden häktades 1961 i Västtyskland som misstänkt för homosexuell otukt. I februari 1963 placerades han på ett mentalsjukhus, varefter han 1964 dömdes till fängelse i fyra år och tre månader. Kommissionen konstaterade att vid avgörandet av om det förelegat en kränkning av art. 5:3 endast perioden 1961—63 skulle tas i beaktande. Under denna period hade det visat sig nödvändigt att inhämta utredning rörande klagandens straffrättsliga ansvarighet, och för detta ändamål hade en sinnesundersökning utförts. Med hänsyn härtill fann kommissionen att det inte förelåg någon kränkning av art. 5:3 (mål 2219/64, Samling 16 s. 53).

n) Klaganden häktades i augusti 1961 i Österrike som misstänkt för förberedelse till terroristverksamhet. Han frigavs i december 1961 men häktades på nytt i juni 1964. Rättegång hölls i maj 1965, men domstolen förklarade sig icke behörig att handlägga målet. I juni 1965 frigavs klaganden. Kommissionen konstaterade att utredningen i målet komplicerats av det stora antalet inblandade personer och det stora antalet brott. Häktningstiden ansågs med hänsyn härtill inte strida mot art. 5:3 (mål 2278/64, Årsbok 10 s. 188).

o) Klaganden häktades i april 1964 i Västtyskland som misstänkt för bl. a. ärekränkning. I september 1964 överfördes han till mentalsjukhus, där han vistades fram till februari 1965. Strax därefter frigavs han mot borgen. I april 1966 dömdes han till två års fängelse. Kommissionen ansåg att häktningstiden om cirka sex månader inte utgjorde en kränkning av art. 5:3 (mål 2279/64, Samling 23 s. 114).

p) Klaganden arresterades i april 1964 i Västtyskland som misstänkt för mordförsök. I november 1965 dömdes han för misshandel till tre års fängelse. Hans talan mot domen ogillades i april 1966. Kommissionen ansåg att häktningstiden inte överskred vad som varit tillåtligt enligt art. 5:3. Kommissionen påpekade att klaganden varit häktad för ett brott på

vilket ett strängt straff kunnat följa. En viss försening av utredningen hade orsakats av att ett utlåtande anskaffats om klagandens straffrättsliga ansvarighet. Vidare kunde en viss fördröjning förklaras med att klaganden själv hade till myndigheterna ingivit flera ogrundade framställningar. Bl. a. hade han hävdats att flera domare var jäviga (mål 2516/65, Årsbok 9 s. 436).

q) Klaganden arresterades i juli 1961 i Österrike som misstänkt för bl. a. våldtäkt med dödlig utgång. Han frikändes för brottet i december 1962, men sedan målet återförvisats dömdes han i september 1963 till livstids fängelse. Kommissionen ansåg att det inte förelåg någon kränkning av art. 5:3 ens om man beaktade häktningstiden efter den första domen. Kommissionen beaktade därvid särskilt målets komplicerade karaktär och det allvarliga brott för vilket klaganden var misstänkt (mål 2291/64, Samling 24 s. 20).

r) Klaganden häktades i november 1961 i Västtyskland som misstänkt för trolöshet mot huvudman. Han var alltjämt häktad i november 1964, då rättegången mot honom inleddes. Målet upptogs av kommissionen till saklig prövning men återkallades senare. Kommissionen avskrev målet från vidare handläggning (mål 2294/64, Gericke ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 7 s. 348 och 9 s. 618).

s) Klaganden arresterades i maj 1961 i Västtyskland som misstänkt för mord begångna 1941–42 i ett koncentrationsläger. Han dömdes i oktober 1968 till livstids fängelse. Kommissionen upptog målet till saklig prövning men kom senare till uppfattningen att det inte förelåg en kränkning av art. 5:3. Därvid återopade kommissionen att det rört sig om synnerligen grova brott och om en ytterst svår och omfattande utredning. Ministerkommittén anslöt sig till denna slutsats (mål 2604/65, Jentzsch ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 218 och 14 s. 876 och 898).

t) Klaganden arresterades i september 1965 i Västtyskland som misstänkt för rån och grov stöld. Han dömdes i juni 1966 till åtta månaders fängelse för grov stöld. Han hölls alltjämt häktad som misstänkt för rån. I februari 1967 dömdes han för detta brott till fyra och ett halvt års fängelse. Kommissionen ansåg det inte vara fråga om en kränkning av art. 5:3 (mål 2863/66, Samling 22 s. 129).

u) Klaganden dömdes 1950 i Österrike för mord till livstids fängelse. Sedan resning beviljats, upphävdes domen i maj 1966, varefter klaganden frigavs i oktober 1966. Under tiden juli–oktober 1966 hade han emellertid hållits häktad, eftersom åklagaren företagit en utredning som eventuellt kunde föranleda en ny rättegång. Kommissionen framhöll att det var oklart om art. 5:3 var tillämplig på en häktningstid som inföll efter det att resning beviljats i målet. Även om så var fallet, kunde det dock i förevarande fall inte vara fråga om en kränkning av art. 5:3 (mål 3245/67, Årsbok 12 s. 206).

v) Klaganden häktades i september 1961 som misstänkt för mord begångna i Polen under andra världskriget. Rättegången mot honom inleddes i maj 1968. I augusti 1968 dömdes han för mord till livstids fängelse. Kommissionen ansåg att den tidsperiod som var relevant enligt

art. 5:3 sträckte sig från arresteringen fram till domen i första instans. I förevarande fall uppgick denna tidsperiod till nästan sju år. Häktningen var grundad på flyktfara, och kommissionen fann att sådan fara bestått under hela häktningstiden. Kommissionen fann vidare att utredningen i förevarande fall varit exceptionellt svår och konkluderade att det inte förelåg något brott mot art. 5:3 (mål 3376/67, Rosenbaum ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 12 s. 250).

x) Klaganden arresterades i juli 1966 i Västtyskland som misstänkt för olika förmögenhetsbrott. Han frigavs under en dryg vecka men arresterades på nytt i juli 1966. Han var sedan häktad till augusti 1968, varefter han avtjänade ett straff enligt en tidigare dom. Från februari till augusti 1969 synes han på nytt ha varit häktad, varefter han dömdes till sju års fängelse. Sammanlagt uppgick häktningstiden till två år sex månader och sjutton dagar. Domstolarna hade som grund för häktningsbeslutet uppgivit att det förelåg risk för att klaganden skulle avvika och försvåra utredningen. Kommissionen fann att denna uppfattning varit välgrundad. Kommissionen ansåg det inte heller kunna göras gällande att de nationella domstolarna varit onödigt långsamma i handläggningen av målet, vilket varit mycket komplicerat och haft förgreningar till utlandet. Någon kränkning av art. 5:3 ansågs därför inte föreligga (mål 3637/68, Årsbok 13 s. 438).

y) Klaganden arresterades i januari 1969 i Österrike som misstänkt för mord. Han förblev häktad till februari 1970, då han dömdes till fem års fängelse. Brottet bestod i att han hade skjutit sin älskarinna, varefter han gjort ett misslyckat försök att skjuta sig själv. Han hade emellertid blivit helt förblamad som följd av detta självmordsförsök. Han hade erkänt brottet, och det fanns inga vittnen till brottet, varför det inte förelåg någon risk för att klaganden skulle påverka utredningen. På grund av hans förklarning förelåg inte heller någon flyktfara. Den enda grunden för häktningen var en bestämmelse i den österrikiska straffprocessordningen som föreskrev obligatorisk häktning vid grövre brott. Frågan var emellertid om sådan obligatorisk häktning är förenlig med konventionen. Kommissionen beslöt att upptaga målet till saklig prövning. Målet har givit anledning till en ändring av de österrikiska bestämmelserna om obligatorisk häktning vid grövre brott (mål 4465/70, Vampel ./, Österrike, Årsbok 14 s. 476).

z) Klaganden häktades i november 1969 i Österrike som misstänkt för bedrägerier i flera fall. I december 1970 dömdes han till fem års fängelse. Han överklagade domen, men hans talan ogillades i maj 1971. Med hänsyn till att det förelegat flyktfara och till att målet varit komplicerat ansåg kommissionen att det inte förelåg någon kränkning av art. 5:3 (mål 4622/70, Samling 40 s. 15).

å) Klaganden arresterades i juni 1969 i Nederländerna som misstänkt för otukt med minderårig. Han dömdes i första instans i oktober 1969 till sex månaders fängelse. Kommissionen ansåg att någon kränkning av art. 5:3 inte förelåg (mål 4962/71, Samling 40 s. 42).

ä) Klaganden arresterades i december 1970 i Västtyskland som misstänkt för mord. Han dömdes i december 1973 till femton års

fängelse. Kommissionen beslöt att med hänvisning till art. 5:3 upptaga målet till sakprövning (mål 6066/73, Levy ./.. Förbundsrepubliken Tyskland, beslutet ännu ej publicerat).

Följande fall rörande art. 5:3 har varit föremål för domstolens prövning:

a) Klaganden Neumeister arresterades i februari 1961 i Österrike som misstänkt för skattebedrägerier i samband med exportaffärer. I maj 1961 frigavs han åter. Han arresterades för andra gången i juli 1962 och hölls denna gång häktad till september 1964, då han på nytt frigavs. Kommissionen angav en rad kriterier som grundval för prövningen av om häktningstiden varit oskäligt lång. Mot bakgrund av dessa kriterier kom kommissionen till uppfattningen att det förelåg ett brott mot art. 5:3. Målet gick vidare till domstolen, som framhöll att prövningen av om art. 5:3 blivit kränkt borde ske mot bakgrund av de skäl som de österrikiska domstolarna åberopat till stöd för sin uppfattning att Neumeister måste hållas i häkte under den aktuella tiden. Häktningsgrunden hade varit flyktfara, men den europeiska domstolen kom till slutsatsen att åtminstone från oktober 1962 flyktfaran inte hade varit så stor att den bort utesluta frigivning mot borgen. Domstolen framhöll vidare att borgensbeloppet inte hade bort bestämmas enbart i relation till det skadestånd som Neumeister kunde komma att förpliktas utgiva. Domstolen delade således kommissionens uppfattning att det förelåg en kränkning av art. 5:3 (Domstolens domar, Neumeister Case, domskälen, punkterna 3–15).

b) Klaganden Wemhoff arresterades i november 1961 i Västtyskland som misstänkt för anstiftan till bedrägeri och trolöshet mot huvudman. Rättegången mot honom inleddes i november 1964. I april 1965 dömdes han för medhjälp till trolöshet mot huvudman till fängelse i sex år och sex månader. Hans talan mot domen ogillades i december 1965. På grundval av samma kriterier som i fallet Neumeister fann kommissionen att art. 5:3 blivit kränkt. Målet gick vidare till domstolen, som konstaterade att den tidsperiod som borde beaktas enligt art. 5:3 sträckte sig fram till domen i första instans, dvs. i förevarande fall till april 1965. Liksom i fallet Neumeister ansåg domstolen att frågan om en eventuell kränkning av art. 5:3 borde bedömas i ljuset av de häktningsskäl som åberopats av de nationella domstolarna. I det aktuella fallet hade häktningen begrundats med att det förelåg risk för att Wemhoff skulle avvika och försvåra utredningen. Den europeiska domstolen godtog uppfattningen att dessa häktningsgrunder förelegat under hela häktningstiden. Med hänsyn härtill och eftersom det inte heller fanns anledning till antagande att förundersökningen hade kunnat bedrivas snabbare, ansåg domstolen att art. 5:3 inte hade blivit kränkt (Domstolens domar, Wemhoff Case, domskälen, punkterna 4–17).

c) Klaganden Stögmüller arresterades i mars 1958 i Österrike som misstänkt för ocker. I april 1958 frigavs han, men han arresterades på nytt i augusti 1961 och hölls denna gång häktad till augusti 1963, då han

frigavs. I maj 1968 dömdes han till fyra och ett halvt års fängelse. Kommissionen ansåg en kränkning av art. 5:3 föreligga. Målet hänsköts till domstolen, som analyserade de häktningsgrunder — fara för fortsatt brottslighet och flyktfara — som angivits av de österrikiska domstolarna. Den europeiska domstolen ansåg inte att det förelegat någon fara för fortsatt brottslighet och från december 1961 inte heller någon flyktfara. Följaktligen konkluderade domstolen att det förelåg ett brott mot art. 5:3 (Domstolens domar, Stögmüller Case, domskälen, punkterna 1–16).

d) Klaganden Matznetter arresterades i maj 1963 i Österrike som misstänkt för bedrägeri och gäldenärsbrott. Han hölls häktad till juli 1965, då han frigavs. Han dömdes 1967 till sju års fängelse. Sedan han fört talan mot domen, nedsattes strafftiden 1969 till sex år. Kommissionen ansåg en kränkning av art. 5:3 föreligga. Målet hänsköts till domstolen, som analyserade de häktningsgrunder — flyktfara och fara för fortsatt brottslighet — som åberopats av de österrikiska domstolarna. Den europeiska domstolen ansåg att flyktfaran upphört vid en viss tidpunkt men att faran för fortsatt brottslighet kvarstått under hela häktningstiden. Med hänsyn härtill och eftersom domstolen inte ansåg sig kunna konstatera att förundersökningen bedrivits onödigt långsamt, fann domstolen att art. 5:3 inte blivit kränkt (Domstolens domar, Matznetter Case, domskälen, punkterna 2–12).

e) Klaganden Ringeisen arresterades i augusti 1963 i Österrike som misstänkt för bedrägeri. I december 1963 frigavs han, men han arresterades på nytt i mars 1965 som misstänkt för gäldenärsbrott. Han frigavs i mars 1967. Kommissionen ansåg en kränkning av art. 5:3 föreligga. Målet hänsköts till domstolen, som analyserade de häktningsgrunder — fara att utredningen skulle försvåras samt fara för fortsatt brottslighet — som angivits av de österrikiska domstolarna. Den europeiska domstolen godtog inte uppfattningen att det förelegat risk för att utredningen skulle försvåras om klaganden frigavs. Vidare ansåg domstolen att faran för fortsatt brottslighet upphört åtminstone i maj 1965. På grund härav fann domstolen, att det förelegat en kränkning av art. 5:3 (Domstolens domar, Ringeisen Case, punkterna 100–109).

Sammanfattningsvis kan konstateras att enligt domstolens praxis den tid som skall beaktas enligt art. 5:3 börjar löpa vid arresteringen och fortgår fram till domen i första instans eller till frigivningen, om denna kommer till stånd dessförinnan. Däremot inbegrips inte den tid som åtgår för omprövning av målet i högre instans. Vid bedömningen av om häktningstiden varit skälig har domstolen särskilt prövat om de häktningsgrunder som åberopats av de nationella domstolarna — flyktfara, fara för fortsatt brottslighet eller för utredningens försvårande — verkligen har förelegat under hela häktningstiden. Om så inte varit fallet, har domstolen funnit en kränkning av art. 5:3 föreligga. Har däremot häktningsgrund förelegat, har domstolen undersökt om förundersökningen hade kunnat bedrivas mera skyndsamt. Finns det inte heller på denna punkt anledning till kritik mot de nationella myndigheterna, har domstolen konkluderat att art. 5:3 inte blivit kränkt, och detta även i fall

då häktningstiden uppgått till två år eller mera.

Det finns anledning att också uppmärksamma den betydelse som domstolen tillmäter möjligheten att vid flyktfara besluta om frigivning mot borgen. Sålunda har domstolen i sin dom i fallet Wemhoff uttalat att, om den enda häktningsgrunden är flyktfara, den häktade ändå måste friges om det är möjligt att från honom utverka säkerhet som garanterar att han kommer att inställa sig till rättegången (Domstolens domar, Wemhoff Case, domskälen, punkt 15). Domstolen har också uttalat sig i frågan hur ett borgensbelopp skall bestämmas. Den har i fallet Neumeister framhållit att borgensbeloppet inte är avsett att garantera betalning av eventuellt skadestånd utan enbart att säkerställa den misstänktes inställelse vid rättegången. Därför bör beloppet fastställas under hänsynstagande till den misstänktes person, hans tillgångar och hans förhållande till de personer som lämnar honom finansiella garantier eller med andra ord så, att möjligheten av ekonomisk förlust eller av krav mot borgensmännen kan väntas avhålla den misstänkte från att utebli från rättegången (Domstolens domar, Neumeister Case, domskälen, punkt 14).

5.9 Rätten att få lagligheten av frihetsberövande prövad av domstol

I art. 5:4 föreskrivs att den som arresterats eller eljest berövats friheten skall ha rätt att inför domstol påfordra att lagligheten av frihetsberövandet snabbt prövas och hans frigivning beslutas om frihetsberövandet inte är lagligt. Formuleringen kan ge intryck av att det alltid skulle föreligga en rätt att få ett frihetsberövande omprövat av domstol, alltså även i fall då det är en domstol som från början beslutat om frihetsberövandet. En sådan tolkning är emellertid inte riktig. Syftet med bestämmelsen är att det vid frihetsberövanden alltid skall finnas den rättssäkerhetsgaranti som rätten till domstolsprövning innebär. Den som berövats friheten genom beslut av domstol har emellertid redan åtnjutit denna rättssäkerhetsgaranti, och någon rätt till omprövning av ytterligare en domstol kan inte grundas på art. 5:4. Detta har bl. a. framhållits av domstolen i dess dom rörande den belgiska lösdriverilagstiftningen (Domstolens domar, De Wilde, Ooms and Versyp Cases ("Vagrancy" cases), punkt 76, jfr mål 3457/68, Årsbok 12 s. 284).

Eftersom art. 5:4 ger rätt till prövning av *domstol*, är det viktigt att klargöra innebörden av begreppet "domstol" i detta sammanhang. Frågan är av betydelse även för svenska förhållanden, eftersom det råder delade meningar i frågan huruvida barnavårdsnämnder och andra sociala nämnder, som enligt svensk rätt kan besluta om frihetsberövanden, kan anses som "domstolar" enligt art. 5:4.

En aspekt av detta problem förelåg till bedömning i fallen Neumeister och Matznetter. I dessa fall prövade domstolen frågan huruvida begreppet "domstol" innefattar ett krav på att någon viss procedur skall tillämpas. Den konkreta frågan gällde det österrikiska förfarandet vid handläggning av ansökningar om frigivning av häktade och särskilt det förhållandet att

enligt österrikisk rätt sådana ansökningar handlades av domstol efter hörande av åklagaren men utan att den häktade eller hans advokat fick vara närvarande. Den europeiska domstolen hade att ta ställning till om ett sådant förfarande var förenligt med kravet i art. 5:4 att lagligheten av frihetsberövanden skall prövas av "domstol". Domstolen ansåg i dessa mål att begreppet "domstol" i art. 5:4 endast innebär att den beslutande myndigheten skall vara av judiciell natur, dvs. att den skall vara oberoende av den verkställande makten och av parterna i målet. Däremot ansågs art. 5:4 inte ställa några krav på den procedur som skall tillämpas (Domstolens domar, Neumeister Case, domskälen, punkt 24, Matznetter Case, domskälen, punkt 13, jfr mål 2614/65, Årsbok 11 s. 268, 1850/63, Årsbok 12 s. 438, 3637/68, Årsbok 13 s. 438, 4622/70, Samling 40 s. 15).

Domstolen har emellertid senare fått anledning att modifiera sitt yttrande att begreppet "domstol" i art. 5:4 inte tar sikte på proceduren. Frågan om tolkningen av art. 5:4 kom på nytt upp inför domstolen i de belgiska s. k. lösdriverimålen. Omständigheterna i dessa mål var i korthet följande. Enligt 1891 års belgiska lösdriverilag skulle lösdrivare anhållas och inom viss kortare tid ställas inför polisdomstol bestående av en ensamdomare (s. k. fredsdomare). Om fredsdomaren fann att den anhållne verkligen var en lösdrivare, skulle denne placeras i särskild anstalt. Fredsdomarens beslut kunde inte överklagas. Klagandena De Wilde, Ooms och Versyp hade alla blivit föremål för ingripande av detta slag, och de gjorde bl. a. gällande att de inte åtnjutit den rättssäkerhetsgaranti som föreskrevs i art. 5:4. Både kommissionen och domstolen ansåg att det förelåg ett brott mot art. 5:4. Domstolen framhöll att en myndighet inte kunde anses som "domstol" om den inte erbjöd vissa grundläggande procedurrella garantier. Även om fredsdomaren organisatoriskt sett kunde anses som en "domstol" — bl. a. var han lika självständig som andra domare i förhållande till den exekutiva makten — ansåg den europeiska domstolen inte att förfarandet inför fredsdomaren i lösdriverimål erbjöd sådana rättssäkerhetsgarantier att prövningen kunde anses ske inför en "domstol" i den mening som denna term har i art. 5:4 (Domstolens domar, De Wilde, Ooms and Versyp Cases ("Vagrancy" cases), punkterna 74–80, jfr mål 2208/64, Binet ./ Belgien, Årsbok 9 s. 392, 2551/65, 3155/67, 3174/67 och 3499/68, La Haye, De Wilde, Nys och Swalens ./ Belgien, Årsbok 14 s. 138).

Frågan om art. 5:4 ställer några krav på proceduren har också uppkommit i vissa fall rörande handläggningen av framställningar om utskrivning från mentalsjukhus, tvångsarbetsanstalter och liknande institutioner. Kommissionen har i dessa fall erinrat om domstolens konstaterande att art. 5:4 inte ställer några krav på proceduren vid handläggning av häktad persons ansökan om frigivning. Kommissionen har emellertid framhållit att häktning är ett provisoriskt frihetsberövande inom ramen för ett straffrättsligt förfarande och att frågan kan besvaras på annat sätt när det gäller långvariga och slutgiltiga frihetsberövanden. I sådana fall kan man enligt kommissionens uppfattning tänka sig att art. 5:4 innebär att vissa krav på opartisk handläggning skall vara uppfyllda (mål 3151/67,

Samling 27 s. 128, 4898/71, Samling 43 s. 21).

Enligt art. 5:4 skall domstol pröva iagligheten av frihetsberövandet och kunna besluta om frigivning när detta är påkallat. Prövningen skall vidare ske snabbt.

Kommissionen har ställts inför frågan om vissa rättsmedel skulle anses uppfylla kraven i art. 5:4. Ett fall gällde en amerikansk medborgare som befann sig i häkte i Nederländerna i väntan på utvisning ur landet. Enligt nederländsk rätt fanns inte något särskilt rättsmedel mot ett sådant frihetsberövande. Däremot fanns möjlighet att på grundval av en allmän bestämmelse i den nederländska civillagen föra civilrättslig talan under påståendet att myndigheterna gjort sig skyldiga till maktmissbruk ("détournement de pouvoir"). Kommissionen ansåg det emellertid inte nödvändigt att ta ställning till om detta rättsmedel uppfyllde kraven i art. 5:4, eftersom klagandens talan kunde avvisas på en formell grund (mål 1983/63, Årsbok 9 s. 286).

I lösdriverimålen tog kommissionen också upp frågan om en eventuell talan inför den belgiska högsta förvaltningsdomstolen (Conseil d'Etat) kunde uppfylla kraven i art. 5:4. Kommissionen konstaterade emellertid att man vid denna instans inte kunde påräkna ett snabbt avgörande rörande iagligheten av ett frihetsberövande. Vidare kunde denna domstol endast i begränsad utsträckning pröva iagligheten av ett frihetsberövande – bl. a. kunde domstolen inte ompröva de konstateranden som gjorts i fråga om fakta i målet – och det var tveksamt om domstolen kunde besluta att frige en person som berövats friheten (mål 2832/66, 2835/66 och 2899/66, De Wilde, Ooms och Versyp ./ Belgien, Årsbok 10 s. 420, och Domstolens akter, De Wilde, Ooms and Versyp Cases ("Vagrancy" cases), s. 94). Å andra sidan har kommissionen i ett annat mål framhållit att art. 5:4 bara kräver att domstol skall pröva iagligheten av frihetsberövandet och att prövningen inte behöver omfatta den mera diskretionära bedömningen av åtgärdens lämplighet. Detta mål gällde ett frihetsberövande i avvaktan på utvisning ur Belgien (mål 858/60, Årsbok 4 s. 224).

Frågan om art. 5:4 blivit kränkt har också uppkommit i ett fall rörande en marockansk officer som hållits i förvar i Gibraltar innan han överlämnats till de marockanska myndigheterna. I målet, som av kommissionen upptogs till sakprövning men som sedermera förliktes, gjordes gällande bl. a. att mannen i fråga inte haft möjlighet att få iagligheten av frihetsberövandet prövad av domstol (mål 5961/72, Amekrane ./ Storbritannien, Samling 44 s. 101).

5.10 Rätten till skadestånd vid oriktiga frihetsberövanden

Föreskrifter om rätt till skadestånd vid oriktiga frihetsberövanden finns i art. 5:5. Det är enligt denna bestämmelse endast frihetsberövanden i strid med art. 5 som ger rätt till skadestånd. I många fall har kommissionen därför kunnat avvisa klagomål rörande art. 5:5 med hänvisning till att det inte rört sig om ett konventionsstridigt frihetsberövande (t. ex. mål 653/59, Samling 3, 2412/65, Samling 23 s. 38, 3245/67, Årsbok 12

s. 206, 5123/71, Samling 43 s. 150).

I fallet Wemhoff uttalade kommissionen att frågan huruvida rätt till skadestånd föreligger enligt art. 5:5 inte kan prövas av kommissionen förrän antingen domstolen eller ministerkommittén slutligt tagit ställning till om frihetsberövandet stått i strid med art. 5 (Domstolens akter, Wemhoff Case, s. 90). Detta innebär således att skadestandsfrågan inte kan prövas i samma mål utan måste tas upp särskilt, efter det att domstolen eller ministerkommittén tagit ställning till om frihetsberövandet skett i strid med art. 5.

Det bör påpekas att en person som blivit oskyldigt dömd för ett brott och som avtjänat frihetsstraff inte nödvändigtvis har rätt till skadestånd enligt art. 5:5, även om han senare får resning i målet och blir frikänd. Det förhållandet att det efter den ursprungliga domen framkommer nya omständigheter som visar att den dömda var oskyldig eller att det åtminstone föreligger tvivel om hans skuld innebär nämligen inte att det ursprungliga frihetsberövandet stod i strid med art. 5:1:a. På grund härav föreligger inte heller rätt till skadestånd enligt art. 5:5 (mål 3245/67, Årsbok 12 s. 206). På motsvarande sätt kan man inte generellt säga att den som varit häktad på grund av misstanke om brott och som sedan frikänns eller inte blir åtalad skall ha rätt till skadestånd enligt art. 5:5. Den omständigheten att det senare visar sig att det inte finns grund för fällande dom eller för åtal innebär nämligen inte att häktningen stod i strid med art. 5:1:c (mål 5123/71, Samling 43 s. 150).

I ett fall hade en västtysk domstol gjort ett formellt fel, när den dömda en person till förvaring. Detta formella fel ledde till att domen senare undanröjdes. Kommissionen ansåg inte att det förelåg rätt till skadestånd enligt art. 5:5, eftersom felet varit av rent formell art och eftersom klaganden inte ansågs ha lidit någon skada (mål 2932/66, Årsbok 13 s. 264).

6 Rätten till domstolsprövning och till garantier i domstolsförfarandet

Artikel 6 i konventionen:

1. Envar skall, när det gäller att pröva hans civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten må utestängas från rättegången eller en del därav av hänsyn till sedligheten, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då hänsyn till minderåriga eller till parternas privatlivs helgd så kräva eller, i den mån domstolen så finner strängt nödvändigt, i fall då på grund av särskilda omständigheter offentlighet skulle lända till skada för rättvisans intresse.
2. Envar som blivit anklagad för brottslig gärning skall betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts.
3. Envar som blivit anklagad för brottslig gärning skall äga följande minimirättigheter:
 - a) att ofördröjligen på ett språk som han förstår och i detalj bliva underrättad om innebörden av och orsaken till anklagelsen mot honom;
 - b) att åtnjuta tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar;
 - c) att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde, som han själv utsett, eller att, i fall då han saknar erforderliga medel för betalning av rättegångsbiträde, erhålla sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar;
 - d) att förhöra eller låta förhöra vittnen, som åberopas mot honom, samt att för egen räkning få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom;
 - e) att utan kostnad åtnjuta bistånd av tolk, om han icke förstår eller talar det språk, som begagnas i domstolen.

6.1 Rätten till opartisk rättegång

Art. 6:1 innehåller den allmänna regeln att envar skall ha rätt till opartisk rättegång. I en stor mängd avgöranden har kommissionen och domstolen uttalat sig om innebörden av detta begrepp. Kommissionen har framhållit att begreppet inte kan tolkas in abstracto utan måste förstås i ljuset av de särskilda omständigheterna i varje konkret fall (mål 1013/61, Årsbok 5 s. 158, 1802/62, Årsbok 6 s. 462). Begreppet har inte närmare definierats, men såvitt angår brottmål har vissa viktiga element som ingår i

begreppet "opartisk rättegång" skilts ut och särskilt angivits i art. 6:2 och 6:3. Uppräkningen i dessa bestämmelser är dock ingalunda uttömmande. Kommissionen har framhållit att man — i fall som inte omfattas av specialreglerna i art. 6:3 — måste på grundval av en värdering av rättegången i dess helhet ta ställning till om kravet på opartiskhet enligt art. 6:1 varit uppfyllt. Detta hindrar dock inte att en särskild händelse eller en särskild aspekt av rättegången kan vara av sådan betydelse att den blir avgörande även vid helhetsbedömningen (mål 343/57, Nielsen ./, Danmark, Årsbok 4 s. 548, 788/60, Österrike ./, Italien, Årsbok 6 s. 790, 2645/65, Årsbok 11 s. 322).

En opartisk rättegång i ett civilmål förutsätter inte att parterna skall ha rätt att vara personligen närvarande vid rättegången. Emellertid kan det tänkas att sådan rätt bör anses föreligga i vissa slags mål eller under vissa omständigheter. Kommissionen har i detta hänseende särskilt tänkt på mål där en parts personliga karaktär och levnadssätt är av omedelbar betydelse för utgången i målet. Ett exempel är mål om rätt till umgänge med barn efter skilsmässa (mål 434/58, Årsbok 2 s. 354, jfr mål 2306/64, Samling 21 s. 23). Kommissionen har uttalat att i brottmål en opartisk rättegång ofta får anses innebära att den tilltalade skall ha rätt att vara personligen närvarande (mål 1169/61, Årsbok 6 s. 520). I senare avgöranden har kommissionen emellertid framhållit att de nationella myndigheterna har stor frihet att själva bestämma om en anklagad person skall få försvara sig personligen eller om han skall representeras av en försvarare av eget val eller av en offentlig försvarare (mål 2645/65, Årsbok 11 s. 322, 2676/65, Samling 23 s. 31).

Kommissionen har i vissa fall ansett det godtagbart att man inte tillåtit parterna att representeras eller biträdas av advokater. Kommissionens uttalande har gällt ett mål där det inte förelåg någon tvistefråga av juridisk natur utan där det endast gällde att fastställa vissa fakta (mål 1013/61, Årsbok 5 s. 158). Omvänt har kommissionen i vissa fall godtagit en procedur enligt vilken en part i civilmål eller en tilltalad under överinstansförfarandet i brottmål varit skyldig att inställa sig genom en advokat (mål 727/60, Årsbok 3 s. 302, 2645/65, Årsbok 11 s. 322). En rent skriftlig procedur är också enligt kommissionens mening godtagbar i mål där parternas karaktär och levnadssätt inte är av omedelbar betydelse för målets utgång (mål 1169/61, Årsbok 6 s. 520). I ett mål klagade en person över att varken han eller hans försvarare hörts inför den brittiska appellationsdomstol som avlog hans begäran om tillstånd att överklaga en brottmålsdom. Kommissionen konstaterade att klaganden hade haft tillfälle att skriftligt framlägga sin sak inför domstolen och att hans begäran avslagits utan att vare sig åklagaren eller klaganden eller hans ombud varit närvarande. Med hänsyn härtill förelåg ingen kränkning av art. 6:1 (mål 5282/71, Samling 42 s. 99, jfr mål 2465/65, Samling 24 s. 50, 3139/67, Samling 26 s. 77).

Underlåtenhet från domstolens sida att underrätta en anklagad person om tidpunkten för förhandling inför domstolen har inte nödvändigtvis ansetts innebära ett brott mot art. 6:1. Kommissionen har pekat på att det i vissa länder kan vara brukligt att den anklagade själv eller hans

advokat får hålla sig underrättad om tidpunkten (mål 3075/67, Årsbok 11 s. 466).

Inte heller kan principen om opartisk rättegång anses ge parterna rätt att bli hörda som vittnen. Kommissionen har framhållit att art. 6 inte anger i vilken form parterna skall få föra sin talan inför domstolen (mål 1092/61, Årsbok 5 s. 210).

I en del avgöranden har kommissionen haft att ta ställning till språkproblem i rättegång. Ett fall avsåg ett civilmål inför västtysk domstol, där käranden var fransman och hade otillräckliga kunskaper i tyska språket. Han hade emellertid biståtts av en tysk advokat. Med hänsyn härtill fann kommissionen att det inte förelåg någon kränkning av art. 6:1. Kommissionen framhöll särskilt att det på grund av målets art inte hade varit nödvändigt för käranden att framträda personligen inför domstolen (mål 1794/63, Årsbok 9 s. 178). Kommissionen har också konfronterats med språkproblemen i ett mål där franskspråkiga personer klagade över att en rättegång som de inför belgisk domstol anhängiggjort mot en nederländskspråkig person hade förts på nederländska språket, vilket gjort det omöjligt för dem att följa förhandlingarna. Kommissionen uttalade att det ibland kunde strida mot art. 6:1, om en part inte fick använda sitt eget språk inför domstol. I det aktuella fallet måste emellertid hänsyn tas till att motpartens språk var nederländska och att därför enligt belgisk lag rättegången skulle försiggå på nederländska. Vidare hade klagandena haft en tvåspråkig advokat. Av dessa skäl fann kommissionen att det inte var fråga om en kränkning av art. 6:1 (mål 2332/64, Årsbok 9 s. 418). En österrikisk medborgare tillhörande den slovenska minoriteten klagade över att han inte hade kunnat till österrikisk domstol inge processkrifter på sitt modersmål. Kommissionen konstaterade emellertid att klaganden med hjälp av sin advokat hade haft tillräckliga språkkunskaper för att avfatta processkrifter på tyska. Någon kränkning av art. 6:1 ansågs inte föreligga (mål 808/60, Isop ./ Österrike, Årsbok 5 s. 108).

Rätten till opartisk rättegång innefattar inte någon rätt att överklaga en dom till högre instans. Flerinstanssystemet är således inte garanterat genom art. 6:1 (Domstolens domar, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", domskälen, punkt I.B.9, Delcourt Case, punkt 25). När det finns en överinstans, föreligger inte heller några hinder mot att en stat på olika sätt begränsar rätten att fullfölja talan till denna instans (mål 727/60, Årsbok 3 s. 302). Inte heller ger art. 6:1 någon rätt till resning e. d. i mål som redan avgjorts genom lagakraftvunnen dom (mål 1237/61, Årsbok 5 s. 96).

I fråga om bevisvärderingen har kommissionen uttalat att art. 6:1 inte innebär att särskild vikt skall fästas vid vissa utsagor eller vissa bevismedel, utan domstolen bör opartiskt värdera alla de faktiska och juridiska omständigheter som föreligger (mål 911/60, Årsbok 4 s. 198). En parts rätt att inkalla och förhöra vittnen på samma villkor som motparten — en rätt som enligt art. 6:3:d gäller i brottmål — är inte uttryckligt garanterad i civilmål, men kommissionen har framhållit att en domstols vägran att höra den ena partens vittnen skulle i vissa typer av

mål eller under vissa omständigheter strida mot principen om opartisk rättegång i art. 6:1 (mål 852/60, Årsbok 4 s. 346, 5391/72, Samling 44 s. 126). I ett fall uppkom frågan om det var tillåtligt att inför domstol åberopa en försåttligt gjord bandinspelning av ett samtal med den tilltalade. Kommissionen tog upp målet till saklig prövning men kom sedan till uppfattningen att det inte varit fråga om en kränkning av art. 6:1. Ministerkommittén anslöt sig till denna uppfattning (mål 2645/65, Scheichelbauer ./, Österrike, Årsbok 12 s. 156 och 14 s. 902).

Kommissionen har ansett att det av principen om opartisk rättegång följer att domstolen är skyldig att motivera sitt avgörande. Däremot är domstolen inte skyldig att i sin motivering bemöta alla de argument som framförts av parterna. Skulle domstolen försumma att yttra sig över en fråga som är av avgörande betydelse i målet, kan detta dock medföra att endera parten inte fått åtnjuta en opartisk rättegång (mål 5460/72, Samling 43 s. 99).

En särskild aspekt av begreppet "opartisk rättegång" förelåg till bedömning i fallet Nielsen, där klaganden kritiserade rättegången mot honom i Danmark och påstod att en av åklagaren åberopad psykiatrisk expert hade tillåtit att på ett otillbörligt sätt dominera rättegången till klagandens nackdel. Efter ett noggrant studium av processens förlopp fann kommissionen att vid en bedömning av om klaganden haft en opartisk rättegång vissa invändningar visserligen kunde riktas mot vederbörande psykiaters uttalanden men att den ogynnsamma effekten av dessa uttalanden hade motverkats av åklagarens slutanförande och ordförandens sammanfattning till juryn och att därför rättegången som en helhet motsvarat de i art. 6:1 uppställda kraven (mål 343/57, Nielsen ./, Danmark, Årsbok 4 s. 568).

Rätten till opartisk rättegång innefattar också rätten att anlita juridiskt biträde till förberedande av rättegången. Frågan om åtnjutandet av denna senare rätt har särskilt uppkommit beträffande personer som varit berövade friheten. En klagande var en fånge i ett brittiskt fängelse som gjorde gällande att han genom läkares vårdslöshet fått ena benet amputerat. Han påstod att han vägrats att korrespondera med en jurist för att anhängiggöra talan mot de ansvariga läkarna och att han härigenom berövats rätten att få sin sak prövad av domstol. Kommissionen beslöt ta upp målet till saklig prövning. Senare kom emellertid en förlikning till stånd, varför frågan om en kränkning av art. 6:1 aldrig prövades av kommissionen (mål 4115/69, Knecht ./, Storbritannien, Årsbok 13 s. 730). Ett närbesläktat fall gällde en fånge i Storbritannien som klagade över att han vägrats konsultera en jurist för att anhängiggöra rättegång mot en fångvaktare för ärekränkning. Klaganden gjorde gällande att detta var ett brott mot art. 6:1. Målet upptogs av kommissionen till saklig prövning. Sedan kommissionen avgivit sin rapport i målet, har detta hänskjutits till domstolen (mål 4451/70, Golder ./, Storbritannien, Årsbok 14 s. 416, jfr mål 4933/71, Samling 43 s. 24).

En klagande har inför kommissionen gjort gällande att ett judiciellt organ, som delvis var sammansatt av lekmän, inte kunde vara en

"domstol" i den mening vari denna term används i art. 6:1. Detta påstående har dock tillbakavisats av kommissionen (mål 4622/70, Samling 40 s. 15, jfr mål 5481/72, Samling 44 s. 127). I ett mål avseende svenska förhållanden har klagats över att svenska nämndemän är politiker och att icke oavsättliga tjänstemän som hovrättsfiskaler får ingå som adjungerade ledamöter i hovrätt. Kommissionen fann de påtalade förhållandena inte strida mot art. 6:1 (mål 5258/71, Samling 43 s. 71).

Enligt det engelska rättegångsförfarandet kommer ingen egentlig rättegång till stånd i de fall då den tilltalade erkänner sig skyldig. Det blir i dessa fall endast fråga om att fastställa påföljden för brottet. Kommissionen har ansett detta system förenligt med art. 6:1 (mål 5076/71, Samling 40 s. 64).

Enligt en västtysk lag om ersättning till nazismens offer skulle ersättningsanspråk anmälas före viss dag. En klagande gjorde gällande att uppställandet av en sådan tidsfrist stred mot art. 6:1, eftersom den som inte iakttog tidsfristen inte kunde få en opartisk rättegång rörande sina anspråk. Kommissionen ansåg dock inte att något brott mot art. 6:1 förelåg (mål 4045/69, Årsbok 13 s. 698).

Kommissionen har ansett att en häftig presskampanj mot en misstänkt person kan menligt påverka dennes rätt till en opartisk rättegång. Särskilt kan så vara fallet om det är en jury som skall avgöra skuldfrågan (mål 1476/62, Samling 11 s. 31, 3444/67, Årsbok 13 s. 302). Att en jury, innan den beslutar i skuldfrågan, får kännedom om den tilltalades tidigare brottslighet har inte ansetts strida mot principen om opartisk rättegång (mål 2518/65, Årsbok 8 s. 370).

Om en person underlåter att hålla domstolen underrättad om sin adress, kan han enligt kommissionens uppfattning inte med fog klaga över att en dom delges honom först efter klagofrists utgång (mål 1059/61, Årsbok 5 s. 262).

En skiljedomsklausul i ett avtal innebär att parterna delvis avstår från de garantier i fråga om domstolsprövning som art. 6:1 erbjuder. Kommissionen har gjort klart att konventionen inte hindrar ett sådant frivilligt uppgivande av rätten till domstolsprövning (mål 1197/61, Årsbok 5 s. 88). Bestämmelser om parlamentsledamöters immunitet inför domstol hindrar visserligen att talan mot en parlamentsledamot provas av domstol, men detta har ändå inte ansetts stå i strid med rätten till rättslig prövning enligt art. 6:1 (mål 3374/67, Årsbok 12 s. 246).

Vissa frågor om förfarandet i militära disciplinmål har upptagits till saklig prövning av kommissionen (mål 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 och 5370/72, Engel, van der Wiel, de Wit, Dona och Schul ./. Nederländerna, Samling 42 s. 61).

Kommissionen har också haft anledning uttala att principen i brottmål att ingen skall dömas två gånger för samma gärning (*ne bis in idem*) inte är garanterad av konventionen (mål 1519/62, Årsbok 6 s. 346, 5111/71, Samling 40 s. 81). Bestämmelser härom finns däremot numera i en annan inom Europarådet utarbetad konvention, nämligen 1970 års europeiska konvention om brottmålsdoms internationella rättsverkningar.

6.2 Parternas likställdhet i rättegång

Enligt kommissionens praxis utgör parternas likställdhet i processen ett viktigt element i den "opartiska rättegång" som art. 6:1 syftar till att garantera. Kommissionen använder ofta det svåröversatta uttrycket "equality of arms" eller "égalité des armes" för att beteckna denna likställdhet mellan parterna. Även domstolen har framhållit att denna likställdhet är en viktig princip.

Principen om parternas likställdhet gäller inte endast i civilmål utan också i brottmål, där den tilltalade enligt kommissionens mening skall ha samma möjligheter som åklagaren att utföra sin talan inför domstolen.

En speciell aspekt av denna princip har kommit till uttryck i art. 6:3:d, vari föreskrivs att den som är anklagad för brott skall ha rätt att förhöra och inkalla vittnen under samma förhållanden som åklagaren.

Medan rätten till kostnadsfritt rättegångsbiträde i brottmål behandlas i art. 6:3:c, finns inga motsvarande regler för civilmål. Emellertid kan en vägran att ge rättsligt bistånd i civilmål under vissa omständigheter innefatta en kränkning av rätten till opartisk rättegång enligt art. 6:1. Kommissionen har ansett denna fråga böra bedömas mot bakgrund av att en opartisk rättegång både i civilmål och i brottmål förutsätter att vardera parten har en rimlig möjlighet att framlägga sin sak för domstolen på sådant sätt att han inte kommer i ett klart underläge i förhållande till motparten (t. ex. mål 2804/66, Struppat ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 11 s. 380, 2942/66, Samling 23 s. 51, 2694/65, Samling 23 s. 94, 2358/64, Samling 23 s. 147, 3011/67, Samling 25 s. 70, 2857/66, Samling 29 s. 15).

De problem som har uppkommit vid tillämpningen av principen om parternas likställdhet illustreras av följande exempel från kommissionens och domstolens praxis.

En f. d. polsk officer, som var bosatt i Västtyskland, hade inför svensk domstol väckt talan mot sin i Sverige bosatta fränskilda hustru med yrkande om rätt till umgänge med deras son, om vilken hustrun hade vårdnaden. För att kunna närvara vid domstolsförhandling i målet begärde mannen tillstånd till inresa i Sverige, men denna begäran avlogs av de svenska myndigheterna. Inför kommissionen gjorde mannen gällande, att han till följd av detta avslag inte erhållit en opartisk rättegång inför den svenska domstolen. Kommissionen uttalade i sitt beslut att begreppet "opartisk rättegång" fick anses innebära att den ena parten i en rättegång inte placerades i ett väsentligt underläge i förhållande till motparten och att i förevarande fall klagandens motpart framträtt inför domstolen, medan klaganden själv varit berövad denna möjlighet. Även om man tog vederbörlig hänsyn till att klaganden under rättegången varit företräd av sin advokat och att han dessutom själv fått tillfälle att under ed avge förklaring i målet inför tysk domstol, ansåg sig kommissionen inte kunna utesluta möjligheten av en kränkning av art. 6. Klagandens talan avvisades emellertid på vissa formella grunder (mål 434/58, Årsbok 2 s. 354, jfr mål 2038/63, Samling 13 s. 111).

En serie avgöranden av kommissionen avser överinstansförfarandet i

brottmål enligt österrikisk rätt. De ledande avgörandena avser dels fallen Ofner och Hopfinger, dels fallen Pataki och Dunshirn.

Klaganden Ofner hade av en österrikisk domstol dömts till fyra års fängelse. Sedan han överklagat domen, nedsattes straffet till tre års fängelse. I fallet Hopfinger var förhållandena likartade. En skillnad förelåg dock såtillvida som det straff som ådömts Hopfinger av underdomstolen fastställdes i högre instans.

Klaganden Pataki hade av österrikisk domstol dömts till tre års fängelse. På åklagarens talan höjdes straffet av överinstansen till sex års fängelse. Omständigheterna i fallet Dunshirn var likartade. Dunshirns straff höjdes på åklagarens talan från fjorton till trettio månaders fängelse.

I alla fyra fallen klagades över att klagandena inte hade varit likställda med åklagaren under överrättsproceduren. Överinstanserna sades ha fattat sina beslut efter att ha hört åklagarsidan men utan att ha låtit klagandena eller deras ombud komma till tals. En sådan olikhet i fråga om parternas ställning i överinstansförfarandet hade emellertid stöd i den österrikiska straffprocessordningen i dess då gällande lydelse, och kommissionen hade därför att ta ställning till om den österrikiska lagen på denna punkt överensstämde med art. 6.

I målen mot Ofner och Hopfinger hade åklagarparten emellertid inte varit närvarande vid själva handläggningen av målen i överinstansen utan endast markerat sin inställning genom att skriva ett kort tillstyrkande på rapporter, som i förväg sammanställts av referenterna i målen. På grund härav konkluderade kommissionen att någon kränkning av konventionen inte ägt rum, och till denna uppfattning anslöt sig senare ministerkommittén. I fråga om Pataki och Dunshirn visade däremot utredningen, att en representant för åklagarsidan hade varit närvarande vid handläggningen av målen i överinstansen, medan klagandena inte varit företrädade. Trots klagandenas frånvaro hade straffen skärpts. Detta förfarande fann kommissionen strida mot art. 6.

Emellertid hade kommissionens handläggning av dessa mål föranlett att i Österrike straffprocessordningen ändrats på så sätt att den påtalade olikheten mellan parterna i överinstansförfarandet eliminerats. Dessutom hade en särskild lag antagits, varigenom den som klagat till kommissionen över den gamla överrättsproceduren och fått sin framställning upptagen till saklig prövning skulle i Österrike kunna erhålla förnyad prövning av sitt mål med iakttagande av principen om parternas likställdhet. Under hänvisning till denna lagstiftning förklarade ministerkommittén på kommissionens förslag att någon vidare åtgärd inte var erforderlig i fråga om fallen Pataki och Dunshirn. Till motsvarande slutsats kom ministerkommittén i en rad andra mål av liknande art (mål 524/59, Ofner ./ Österrike, Årsbok 3 s. 322 och 6 s. 708, 617/59, Hopfinger ./ Österrike, Årsbok 3 s. 370 och 6 s. 708, 596/59, Pataki ./ Österrike, Årsbok 3 s. 356 och 6 s. 736, 789/60, Dunshirn ./ Österrike, Årsbok 4 s. 186 och 6 s. 736, 834/60, 964/60, 1180/61, 1207/61, 1308/61, 1526/62, 1543/62, 1567/62, 1632/62, 1634/62, 1735/62, 1631/62, 1640/62 och 1549/62, Glaser, Steinko, Steinhauser, Maurer, Pietsch, Eichberger,

Nemec, Lettl, Cerny, Schleritzko, Albrecht, Vesezcky, Schostal och Mölzer ./ Österrike, Årsbok 6 s. 140 och 7 s. 382, 1446/62, Plischke ./ Österrike, Årsbok 6 s. 252 och 8 s. 464, jfr mål 1097/61, Samling 10 s. 71, 1138/61, Samling 11 s. 9, 1135/61, Årsbok 6 s. 194, 1793/63, Årsbok 6 s. 458, 1476/62, Samling 11 s. 31, 2343/64, Årsbok 10 s. 176).

Vissa närbesläktade frågor har uppkommit i några andra mål. Ett mål gällde en praxis som utbildats i appellförfarandet i brottmål i Österrike och som innebar ett åklagaren som en förberedelse för förhandlingen i överinstansen ingav ett yttrande vars innehåll på detta stadium inte delgavs den tilltalade. Under vissa förhållanden blev innehållet inte heller senare känt för honom. Kommissionen ansåg detta förfarande otillfredsställande men fann att det i det konkreta fallet inte förelåg något brott mot principen om opartisk rättegång (mål 1418/62, Årsbok 6 s. 222). Ett annat fall avsåg ett brottmål i Västtyskland, som efter överklagande förts upp till högre instans och vari åklagaren översänt akten i målet till överrätten med påpekande att ett visst lagrum kunde tillämpas. Även om detta påpekande inte delgivits den tilltalade, ansågs dennes rätt till en opartisk rättegång inte vara kränkt. Åklagarens påpekande ansågs inte ha tillfört målet något nytt element som krävde ett bemötande från den tilltalades sida (mål 1035/61, Årsbok 6 s. 180). Ett annat fall avsåg en norsk brottmålsprocess, vari åklagaren före förhandlingen hade till domstolen ingivit en kort översikt över målet och bevisningen. Kommissionen konstaterade att det inte visats att de uppgifter som lämnats varit felaktiga och att domen för övrigt bara fick grundas på den bevisning som förebringats under förhandlingen i målet. På grund härav ansåg kommissionen att art. 6:1 inte hade blivit kränkt (mål 3444/67, Årsbok 13 s. 302). I ett mål rörande Sverige klagades över att en polisrapport ingått i den revisionssekreterarpromemoria som legat till grund för dispensföredragning i Högsta domstolen, trots att polisrapporten inte ingick i det processmaterial på vilket domstolarna fick grunda sina avgöranden. Klaganden framhöll att han — om han hade känt till att rapporten ingick i materialet vid föredragningen — skulle ha ingivit ytterligare material för att bemöta innehållet i rapporten. Kommissionen framhöll att det saknades anledning tro att Högsta domstolens ledamöter vid sitt ställningstagande påverkats av innehållet i polisrapporten. Det kunde visserligen enligt kommissionens uppfattning ifrågasättas om det var lämpligt att låta rapporten ingå i föredragningspromemorian, men det fanns inte något skäl att av denna anledning anse att klaganden inte haft en opartisk rättegång inför Högsta domstolen (mål 5258/71, Samling 43 s. 71).

Även den europeiska domstolen har ställts inför problem rörande parternas likställdhet i brottmålsförfarandet. Fallet Delcourt gällde en klagande som i Belgien dömts till ett fängelsestraff men som hade överklagat domen till kassationsdomstolen. Denna domstol fattade sitt beslut vid en överläggning, varunder även en företrädare för generalprokuratorn vid kassationsdomstolen var närvarande i enlighet med belgisk lag. Den europeiska domstolen ansåg dock inte att detta stred mot art. 6 och betonade särskilt att det inte var generalprokuratorn vid kassations-

domstolen utan åklagarna vid domstolarna i första och andra instans som var att anse som Delcourts motparter i förfarandet. Generalprokuratorn vid kassationsdomstolen deltog inte i förfarandet som åklagare. Hans roll var att bistå kassationsdomstolen med råd och hjälp och att härigenom bidra till att domstolen kunde fullgöra sin uppgift att kontrollera lagligheten av de lägre instansernas avgöranden och att utveckla en enhetlig rättspraxis (Domstolens domar, Delcourt Case, punkterna 32–38).

En liknande fråga uppkom i ett mål avseende Nederländerna. Det gällde där förfarandet inför den nederländska högsta domstolen, som handlagt ett överklagat mål i närvaro av företrädare för generalprokuratorn vid högsta domstolen men i klagandens frånvaro. Kommissionen konstaterade att generalprokurators uppgift var att övervaka lagligheten av domstolarnas beslut och att opartiskt bistå högsta domstolen vid fattandet av vissa beslut. Kommissionen påpekade vidare att generalprokurators företrädare inte deltar i de interna överläggningarna i domstolen. Kommissionen fann, under hänvisning till den europeiska domstolens avgörande i fallet Delcourt, att art. 6:1 inte hade kränkts (mål 3692/68, Årsbok 13 s. 516).

En belgisk klagande påpekade att i vissa förfaranden inför belgisk domstol åklagaren direkt fick förhöra vittnen, medan den tilltalade måste genom domstolens ordförande framställa frågor till vittnena. Kommissionen ansåg att detta inte i och för sig satte den tilltalade i ett underläge i förhållande till åklagaren och fann därför att förfarandet var förenligt med art. 6:1 (mål 3593/68, Samling 29 s. 65).

6.3 Rätten till rättegång inom skälig tid

Enligt art. 6:1 föreligger en rätt till rättegång *inom skälig tid* när det gäller prövning av civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelser för brott. Bestämmelsen kan jämföras med art. 5:3, vari föreskrivs att den som är anhållen eller häktad skall ha rätt till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avbidan på rättegång (jfr ovan under 5.8). Begreppet ”skälig tid” betyder dock inte detsamma i de två stadgandena. I art. 5:3 måste detta begrepp tolkas mot bakgrund av att det rör sig om en person som är berövad friheten. Den tid som i sådana fall kan tolereras är kortare än den tid som är tillåten enligt art. 6:1, där syftet inte är att begränsa tiden för frihetsberövanden utan endast att främja ett snabbt rättegångsförfarande i civil- och brottmål. Domstolen har uttryckt saken på följande sätt:

”Man bör å andra sidan inte blanda samman bestämmelsen i art. 5:3 och bestämmelsen i art. 6:1. Den senare bestämmelsen är tillämplig på alla parter i rättegång och dess syfte är att skydda dem mot en alltför långsam handläggning. Särskilt i brottmål syftar den också till att undvika att en anklagad person alltför länge förblir i okunnighet om sitt öde.

Art. 5:3 avser däremot endast anklagade och häktade personer. Den innebär att särskild varsamhet måste iakttas vid utförande av åtal i mål

rörande sådana personer. Redan i detta hänseende kan den skäligen tid som avses i denna bestämmelse särskiljas från den skäligen tid som avses i art. 6:1."

(Domstolens domar, Stögmüller Case, domskälen, punkt 5)

Även i ett annat mål har domstolen framhållit att vissa dröjsmål kan stå i strid med art. 5:3 samtidigt som de är förenliga med art. 6:1 (Domstolens domar, Matznetter Case, domskälen, punkt 12), och kommissionen har uttalat att begreppet "skäligen tid" måste tolkas mindre restriktivt enligt art. 6:1 än när det gäller art. 5:3, eftersom frihetsberövandet innebär betydligt större olägenheter för den anklagade än enbart existensen av ett brottmålsförfarande mot honom (mål 1850/63, Köplinger ./, Österrike, Årsbok 12 s. 484).

En fråga som ofta berörs av kommissionen och domstolen är hur den i art. 6:1 åsyftade tidsperioden skall beräknas. Skall tiden räknas redan från förundersökningens inledande eller först från åtals väckande? Skall den i förekommande fall räknas från tidpunkten för anhållande eller häktning, ifall denna tidpunkt ligger före åtalsbeslutet? Skall slutpunkten vara den dag då rättegången inleds eller då dom meddelas i första instans eller rentav den dag då den slutgiltiga domen meddelas i högsta instans?

I fallet Neumeister uttalade domstolen att den tid som skall tas i beaktande börjar löpa den dag då en person kan sägas vara anklagad för brott, eftersom det först då är möjligt att tala om att man skall "pröva — — — anklagelse mot honom för brott" enligt vad som sägs i art. 6:1. Slutpunkten är den dag då det föreligger en dom som slutligt tar ställning till anklagelsen. Denna dom kan vara en dom i högre instans, om man kan säga att överinstansen sakligt prövar anklagelsen för brott (Domstolens domar, Neumeister Case, domskälen, punkt 19). Även i fallet Wemhoff framhöll den europeiska domstolen att slutpunkten för den relevanta perioden enligt art. 6:1 är den fällande eller frikännande domen, även om denna dom meddelas av domstol i högre instans. Den europeiska domstolen framhöll särskilt att det inte är lämpligt att låta perioden sluta redan vid rättegångens inledande, eftersom man måste räkna med de fördröjningar och uppskov som kan uppkomma under rättegången (Domstolens domar, Wemhoff Case, domskälen, punkt 18).

I fallet Neumeister hade förundersökning inletts i februari 1961, och det framgår av den europeiska domstolens dom att Neumeister enligt domstolens uppfattning då var anklagad för brott, varför tidsfristen enligt art. 6:1 började löpa. Någon dom mot Neumeister hade ännu inte meddelats, när den europeiska domstolen avgjorde målet i juni 1968. På grund av målets invecklade natur i förening med en rad andra omständigheter kom den europeiska domstolen till uppfattningen att denna tidsperiod om mer än sju år inte överskridit vad som var tillåtligt enligt art. 6:1 (Domstolens domar, Neumeister Case, domskälen, punkt 21).

I fallet Wemhoff hade klaganden i november 1961 häktats som misstänkt för brott, och därmed ansågs tiden enligt art. 6:1 ha börjat löpa. Klaganden dömdes i första instans i april 1965, och hans talan mot domen ogillades i december 1965. Den europeiska domstolen ansåg att

det inte förelåg någon kränkning av art. 6:1 (Domstolens domar, Wemhoff Case, domskälen, punkt 20).

I fallet Ringeisen inleddes förundersökning i februari 1963 och slutlig dom meddelades i april 1968. Den europeiska domstolen ansåg inte att denna tid var oskälig med hänsyn till målets invecklade natur och andra omständigheter (Domstolens domar, Ringeisen Case, punkt 110).

Klaganden Soltikow hade 1952 publicerat två tidskriftsartiklar om ett uppmärksammat mord på en tjänsteman vid tyska beskickningen i Paris 1938. Han hade i dessa artiklar hävdat att mordet hade sin grund i ett homosexuellt förhållande mellan mördaren och mordoffret. Med anledning härav angavs Soltikow i juli 1952 av den mördades släktingar till åtal. I mars 1954 väcktes åtal mot Soltikow för förtal av avliden. Soltikow dömdes 1960 till ett villkorligt fängelsestraff, varefter målet 1961 återförvisades av högre instans. I juli 1964 avskrevs målet på den grunden att den anklagades skuld och följderna av hans gärning var obetydliga. Kommissionen upptog målet till saklig prövning såvitt angår frågan om förfarandet pågått längre än som varit tillåtet enligt art. 6:1. Kommissionen konstaterade sedermera att utredningen varit komplicerad och att den inte hade bedrivits onödigt långsamt. De skilda framställningar som gjorts av Soltikow hade vidare varit ägnade att förlänga proceduren. Med hänsyn härtill ansåg kommissionen att det inte förelegat något brott mot art. 6:1. Ministerkommittén anslöt sig till denna slutsats (mål 2257/64, Soltikow ./ Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 11 s. 180 och 14 s. 868 och 874).

I fallet Köplinger inleddes förundersökning i maj 1958, och slutlig dom meddelades i oktober 1962. Kommissionen upptog målet till saklig prövning men konstaterade sedermera att denna tid inte var oskälig med hänsyn till målets invecklade natur och andra omständigheter. Denna slutsats stadfästes av ministerkommittén (mål 1850/63, Köplinger ./ Österrike, Årsbok 12 s. 484 och 492).

Klaganden Kaiser framhöll för kommissionen att över åtta månader förflutit från det att dom meddelats i första instans till dess domen förelegat i skriftlig form. Hela förfarandet hade varat i två och ett halvt år. Någon kränkning av art. 6:1 ansågs inte föreligga (mål 4459/70, Kaiser ./ Österrike, Årsbok 14 s. 446).

Klaganden Vampel arresterades i januari 1969. Han dömdes slutligt för mord i oktober 1970. Domen delgavs honom i november 1970. Under tiden hade särskilda undersökningar utförts, bl. a. en sinnesundersökning beträffande klaganden. Något brott mot art. 6:1 ansågs inte föreligga (mål 4465/70, Vampel ./ Österrike, Årsbok 14 s. 476).

Beträffande klaganden Huber inleddes brottsutredningen i februari 1959. Förundersökningen började i augusti 1959. I februari 1961 arresterades klaganden i Schweiz, varefter han i maj 1961 frigavs för att arresteras på nytt i januari 1962. I september 1962 utlämnades han till Österrike. I november 1964 inleddes rättegången mot honom. I juni 1965 avbröts rättegången, varefter klaganden frigavs i juli 1965. I december 1967 hölls en ny rättegång, och i juli 1968 dömdes klaganden till tre års fängelse. Klaganden förde talan mot domen, men hans talan ogillades i

vissa delar i juni 1971. Målet upptogs av kommissionen till saklig prövning. Kommissionen har sedermera avgivit sin rapport till ministerkommittén (mål 4517/70, Huber ./ Österrike, Årsbok 14 s. 548 och 572).

Klaganden Sepp förhördes för första gången i juli 1961 som misstänkt för brott, och åtal mot honom väcktes i januari 1963. Han dömdes för bedrägeri i november 1967, och hans talan mot domen ogillades i augusti 1968. Kommissionen beslöt att till saklig prövning upptaga klagomål över förfarandets längd. Medan målet handlades inför kommissionen, kom en förlikning till stånd mellan parterna (mål 3897/68, Sepp ./ Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 13 s. 640).

En brottsutredning rörande klaganden Mellin igångsattes i februari 1961, och samtidigt förklarades klaganden häktad i sin frånvaro. Klaganden befann sig en tid i Schweiz, men när han återvände till Västtyskland i september 1961, arresterades han och hölls häktad i omkring tre veckor. Förfarandet fortsatte till februari 1971, då klaganden dömdes för förskingring till tre års fängelse och böter. Klagandens talan mot domen ogillades i november 1971. Han anförde författningsbesvär mot domen, men dessa ogillades i juni 1972, varefter han började avtjäna fängelsestraffet i augusti 1972. Kommissionen — som ansåg att den tid som var av betydelse i målet sträckte sig från februari 1961 till november 1971 — beslöt att till saklig prövning upptaga frågan om förfarandets längd överskridit vad som varit tillåtet enligt art. 6:1. Medan målet var anhängigt inför kommissionen, ingicks en förlikning mellan parterna (mål 5765/72, Mellin ./ Förbundsrepubliken Tyskland, Samling 44 s. 81).

Även i ett stort antal andra mål har frågan om förfarandets längd prövats av kommissionen, som regelmässigt funnit att det inte förelegat någon kränkning av art. 6:1 (t. ex. mål 1103/61, Årsbok 5 s. 168, 1546/62, Årsbok 5 s. 248, 2105/64, Samling 17 s. 31, 2120/64, Årsbok 9 s. 328, 1794/63, Årsbok 9 s. 178, 2516/65, Årsbok 9 s. 436, 2472/65, Samling 23 s. 42, 2278/64, Årsbok 10 s. 188, 2291/64, Samling 24 s. 20, 3843/68, Samling 32 s. 30, 3948/69, Samling 32 s. 65, 4066/69, Samling 37 s. 35, 4220/69, Samling 37 s. 51, 4583/70, Samling 37 s. 144, 4080/69, Samling 38 s. 4, 4550/70, Samling 38 s. 123, 4438/70, Samling 39 s. 20, 4771/71, Samling 42 s. 14). Såvitt angår civilmål har kommissionen framhållit att det måste krävas av parterna att de själva vidtar de åtgärder som är möjliga för att påskynda förfarandet (mål 4859/71, Samling 44 s. 1).

6.4 Civila rättigheter och skyldigheter samt anklagelser för brott

De procedurella garantierna enligt art. 6:1 gäller endast vid prövning av civila rättigheter och skyldigheter eller av anklagelser för brott. Det är därför av vikt att fastställa vad som avses med sådana rättigheter och skyldigheter och när det föreligger en anklagelse för brott. De garantier

som avses i art. 6:2 och 6:3 tillkommer endast den som är anklagad för brottslig gärning. Även vid tillämpningen av dessa bestämmelser uppkommer därför frågan när en person skall anses anklagad för brott.

Det är för tillämpningen av art. 6:1 inte avgörande om en viss fråga enligt nationell rätt anses beröra civila rättigheter eller skyldigheter. Även om man måste ta viss hänsyn till de allmänna principerna i konventionsstaternas nationella rätt, skall begreppet "civila rättigheter och skyldigheter" enligt kommissionens uppfattning ses som ett autonomt begrepp vid tillämpningen av art. 6:1 (mål 808/60, Årsbok 5 s. 108, 1931/63, Årsbok 7 s. 212, 2145/64, Årsbok 8 s. 282, 3195/67, Årsbok 11 s. 528, 3435/67, 3436/67, 3437/67 och 3438/67, Årsbok 11 s. 562, 2717/66, Årsbok 13 s. 176, 4505/70, Årsbok 14 s. 522, 4618/70, Samling 40 s. 11).

Domstolen har i fallet Ringeisen utvecklat samma tankegång på följande sätt:

"För att art. 6:1 skall tillämpas på ett mål är det inte nödvändigt att — — — parterna i tvisten är enskilda personer. Formuleringen i art. 6:1 är betydligt mera vidsträckt. Det franska uttrycket 'contestations sur (des) droits et obligations de caractère civil' omfattar varje förfarande vari utgången är avgörande för rättigheter och skyldigheter av privat natur. Den engelska texten, som rör 'the determination of (...) civil rights and obligations', bekräftar denna tolkning. Det är därför av ringa betydelse vilket slags lag som reglerar avgörandet av frågan (civillag, handelslag, förvaltningslag etc.) och vilket slags myndighet som är behörig (allmän domstol, förvaltningsmyndighet etc.)."

(Domstolens domar, Ringeisen Case, punkt 94)

I fallet Ringeisen ställdes domstolen inför frågan om förfarandet inför en administrativ myndighet, som hade till uppgift att på grundval av vissa kriterier pröva frågor om godkännande av köp av fast egendom, omfattades av art. 6:1. Domstolen besvarade denna fråga jakande under framhållande av att denna myndighet visserligen tillämpade förvaltningslag men att dess beslut blev av avgörande betydelse för de civilrättsliga relationerna mellan köpare och säljare (Domstolens domar, Ringeisen Case, punkt 94).

I fallet Delcourt uppkom frågan om förfarandet i brottmål inför den belgiska kassationsdomstolen omfattades av art. 6:1. Belgiska regeringen ansåg att kassationsdomstolen inte kunde anses pröva anklagelse för brott, eftersom domstolens prövning är begränsad till vissa rent rättsliga aspekter. Den europeiska domstolen accepterade emellertid inte detta synsätt utan ansåg att art. 6:1 var tillämplig på förfarandet inför kassationsdomstolen (Domstolens domar, Delcourt Case, punkterna 24–26). Däremot har den europeiska domstolen ansett att förfarande rörande häktning inte omfattas av art. 6:1 (Domstolens domar, Neumeister Case, domskälen, punkterna 22–23, Matznetter Case, domskälen, punkt 13, jfr mål 1850/63, Köplinger ./. Österrike, Årsbok 12 s. 482, 3637/68, Årsbok 13 s. 438, 4622/70, Samling 40 s. 15).

Kommissionen har ofta haft att ta ställning till om ett visst förfarande omfattas av art. 6:1. Utanför denna bestämmelses tillämpningsområde har ansetts falla bl. a. förfaranden i skattemål och andra fiskala mål (mål

1904/64, 2029/64, 2094/64 och 2217/64, Årsbok 9 s. 268, 2145/64, Årsbok 8 s. 282, 2717/66, Årsbok 13 s. 176, 5421/72, Samling 43 s. 94), mål om sociala avgifter (mål 2248/64, Årsbok 10 s. 170), mål om medborgarskapsfrågor (mål 5212/71, Samling 43 s. 69), mål om rätten att inresa i ett land (mål 2992/66, Årsbok 10 s. 478, 3325/67, Årsbok 10 s. 528), mål om vidgning av en gata, på vilken en privatägd fastighet var belägen (mål 5428/72, Samling 44 s. 49), mål om ersättning för arbete under straffverkställighet (mål 3195/67, Årsbok 11 s. 528), mål om ersättning av allmänna medel för skada genom naziförföljelse, krigshändelser o. d. (mål 4505/70, Årsbok 14 s. 522, 4523/70, Årsbok 14 s. 622, 4618/70, Samling 40 s. 11, 5713/72, Samling 44 s. 77), tvister mellan staten och dess tjänstemän (mål 3435/67, 3436/67, 3437/67 och 3438/67, Årsbok 11 s. 562), mål rörande rätten att inneha allmän tjänst eller att utöva advokatverksamhet (mål 1931/63, Årsbok 7 s. 212), vissa mål inför förvaltningsmyndighet (mål 1329/62, Årsbok 5 s. 200, 2942/66, Samling 23 s. 51), mål om resning, nåd, straffnedsättning o. d. (mål 913/60, Samling 8 s. 43, 1127/61, Samling 8 s. 9, 1098/61, Samling 8 s. 50, 1135/61, Årsbok 6 s. 194, 1789/63, Samling 11 s. 25, 2343/64, Årsbok 10 s. 176, 2369/64, Samling 23 s. 21, 2465/65, Samling 24 s. 50, 3245/67, Årsbok 12 s. 206, 3457/68, Årsbok 12 s. 284, 3505/68, Årsbok 12 s. 298), mål om villkorlig frigivning, återkallelse av villkorligt medgiven frihet o. d. (mål 606/59, Årsbok 4 s. 340, 1140/61, Samling 8 s. 57, 1760/63, Årsbok 9 s. 166, 4133/69, Årsbok 13 s. 780, 4625/70, Samling 40 s. 21), mål om inskrivning i straffregister (mål 448/59, Årsbok 3 s. 254), mål om disciplinära åtgärder mot tjänstemän (mål 4121/69, Årsbok 13 s. 772), läkare (mål 4519/70, Årsbok 14 s. 616) och advokater (mål 4561/70, Samling 39 s. 58, 5109/71, Samling 42 s. 82), mål om överflyttning av brottmål till annan domstol (mål 5334/72, Samling 42 s. 108) och mål om omhändertagande av lösdrivare (Domstolens akter, De Wilde, Ooms and Versyp Cases ("Vagrancy" cases), s. 96). Förfarandet inför en avdelning av den västtyska författningsdomstolen, vars uppgift var att pröva om vissa avvisningsgrunder förelåg, har ansetts falla utanför art. 6:1 (mål 436/58, Årsbok 2 s. 386, 441/58, Årsbok 2 s. 391). Detsamma har gällt förfarandet inför en nordirländsk appellationsdomstol rörande utfärdande av ett certifikat som ett led i proceduren för att fullfölja talan till House of Lords (mål 4607/70, Årsbok 14 s. 634). Däremot har proceduren i England rörande meddelande av tillstånd till överklagande ("leave to appeal") ansetts omfattad av art. 6:1 (mål 3075/67, Årsbok 11 s. 466). Detsamma gäller mål mellan enskilda personer eller grupper rörande patentintrång (mål 5460/72, Samling 43 s. 99), mål rörande sjukersättning och semesterersättning (mål 1013/61, Årsbok 5 s. 158) och mål rörande otillåtet avskedande från anställning (mål 4798/71, Samling 40 s. 31). I den engelska brottmålsprocessen, som är uppdelad i en fas för prövning av skuldfrågan och i en fas för bestämmande av påföljden, har även den senare fasen ansetts gälla prövning av anklagelse för brott och således falla in under art. 6:1 (mål 4623/70, Samling 39 s. 66, 5076/71, Samling 40 s. 64, jfr mål 4834/71, Samling 44 s. 124). En persons rätt till sitt goda rykte har

ansetts vara en civil rättighet, och i ett ärekränkingsmål har därför även den ärekränkte ansetts åtnjuta skydd enligt art. 6:1 (mål 808/60, Årsbok 5 s. 108). Rätten till familjeliv har ansetts kunna vara en civil rättighet (mål 2991/66 och 2992/66, Årsbok 10 s. 478, 3325/67, Årsbok 10 s. 528).

De rättigheter som anges i art. 6:2 och 6:3 tillkommer endast den som är anklagad för brottslig gärning. Den som har dömts för brott genom lagakraftätagande dom är inte längre anklagad för brottet och är inte berättigad till de förmåner som anges i art. 6:2 och 6:3, t. ex. om han söker resning eller begär villkorlig frigivning från ett fängelsestraff (mål 914/60, Årsbok 4 s. 372, 2136/64, Årsbok 7 s. 298, 4625/70, Samling 40 s. 21). I ett förfarande om utlämning eller utvisning är den som skall utlämnas eller utvisas inte att anse som anklagad för brott, och art. 6:2 och 6:3 är därför inte tillämpliga på honom (mål 858/60, Årsbok 4 s. 224, 1918/63, Årsbok 6 s. 484, 1983/63, Årsbok 8 s. 228). Inte heller är dessa bestämmelser tillämpliga på den som är föremål för ingripande enligt lösdriverilagstiftning (Domstolens akter, De Wilde, Ooms and Versyp Cases ("Vagrancy" cases), s. 96) eller på målsägande som för enskilt åtal mot annan person, däremot på den mot vilken enskilt åtal väckts (mål 808/60, Årsbok 5 s. 108, 1420/62, 1477/62 och 1478/62, Årsbok 6 s. 590). I den engelska brottmålsprocessen gäller garantierna i art. 6:2 och 6:3 även i den senare del av förfarandet som avser fastställande av påföljd för den som i den första delen av förfarandet funnits skyldig till brottet (mål 4623/70, Samling 39 s. 66).

6.5 Rätten att anses som oskyldig

Enligt art. 6:2 skall envar som blivit anklagad för brott betraktas som oskyldig tills hans skuld blivit lagligen fastställd. Den närmare innebörden av denna bestämmelse har utvecklats av kommissionen på följande sätt:

"Art. 6:2, enligt vilken envar som är anklagad för brott skall betraktas som oskyldig tills hans skuld lagligen fastställts, kräver för det första att domstolen vid fullgörandet av sina uppgifter inte är från början övertygad om eller antar att den anklagade har begått den gärning som han anklagas för. Med andra ord faller bevisbördan vid bevisning i skuldfrågan på åklagaren, och varje tvivel skall verka till den anklagades förmån. Dessutom måste domstolen tillåta den anklagade att anföra motbevisning. I sin dom får den finna honom skyldig endast på grundval av direkt eller indirekt bevisning som i lagens ögon är tillräckligt stark för att fastställa hans skuld.

Även om art. 6:2 sålunda främst gäller den anda i vilken domstolen skall fullgöra sin uppgift, kan man fråga sig om bestämmelsen inte också är tillämplig på hållningen hos andra personer som deltar i handläggningen, t. ex. åklagaren, målsäganden, sakkunniga och vittnen. Om sådana personer gentemot den anklagade hänger sig åt sådana uttrycks-sätt som genom sin våldsamhet eller sin förolämpande natur kan störa domstolens lugn, skulle ett sådant uppförande ändå inte ge anledning till kritik mot domstolen enligt art. 6:2, såvida inte domstolens ordförande genom underlåtenhet att reagera mot sådant uppförande skulle kunna ge

intryck av att domstolen delade den negativa inställningen mot den anklagade och betraktade honom som dömd på förhand.

Detsamma gäller om den anklagade under förundersökningen har blivit utsatt för misshandel som syftat till att frampressa en bekännelse från honom. Art. 6:2 skulle kunna anses kränkt endast om domstolen därefter godtog som bevis några medgivanden som frampressats på detta sätt (jfr särskilt orden 'lagligen fastställd').

Ett liknande problem uppkommer i mål som handläggs inför flera domstolar. Om den lägre domstolen inte har respekterat principen om oskuldspresumtionen men den högre domstolen i sitt avgörande har eliminerat följderna av detta fel under det tidigare förfarandet, har art. 6:2 inte blivit kränkt. Däremot kan en sådan kränkning föreligga, om den lägre domstolens underlåtelse att iakttaga principen om oskuldspresumtionen har snedvridit förhandlingarnas förlopp på sådant sätt att den högre domstolen inte har rättat till situationen, även om denna domstol inte själv har brutit mot artikeln i fråga."

(mål 788/60, Österrike ./ Italien, Årsbok 6 s. 782)

Art. 6:2 har aktualiserats i ett mål rörande en belgisk klagande som hade dömts till fängelse för stöld av värdeföremål från en äldre dam. Själv hävdade klaganden att damen skänkt honom föremålen i fråga, och han gjorde bl. a. gällande att han haft ett intimt förhållande med henne. När målet handlades inför den belgiska appellationsdomstolen, betecknade domstolens ordförande klagandens försvar som lögnaktigt och motbjudande, och han antydde att domstolen skulle överväga om det av underinstansen utmätta straffet var tillräckligt strängt med hänsyn till det sätt på vilket klaganden upplagt sitt försvar. I sin dom skärpte appellationsdomstolen sedermera det av underinstansen ådömda straffet från två till två och ett halvt års fängelse. Klaganden gjorde inför kommissionen gällande att bl. a. art. 6:2 kränkts under rättegången. Sedan kommissionen beslutat att upptaga målet till saklig prövning, ingicks emellertid en förlikning mellan parterna i målet (mål 1727/62, Boeckmans ./ Belgien, Årsbok 6 s. 370 och 8 s. 410).

Medan det i fallet Boeckmans klagades över att domstolens ordförande tillkännagivit en förutfattad mening om den anklagades skuld, hävdades i fallet Nielsen, att den anklagades rätt att fram till fällande dom betraktas som oskyldig hade kränkts genom uttalanden av en psykiater, som hörts som sakkunnig under rättegången mot Nielsen. Enligt Nielsens påstående hade vederbörande psykiater under rättegången yttrat, att han inte tvekade att beteckna Nielsen som en skurk. Kommissionen förklarade att ett sådant yttrande, om det fällts, inte överensstämde med den objektivitet man normalt kunde fordra av ett sakkunnigt vittne som hörs inför rätta men att yttrandet ändå inte innebar en kränkning av art. 6:2, eftersom denna bestämmelse inte skyddar en anklagad mot att vittnen under rättegången fäller oförmånliga yttranden om hans skuld (mål 343/57, Nielsen ./ Danmark, Årsbok 2 s. 412).

I ett par fall har klagats över att en domstol, innan den avgjort skuldfrågan, erhållit kännedom om de straff som tidigare ådömts den anklagade. Kommissionen har framhållit att det i flera av Europarådets medlemsstater är praxis att en redogörelse för tidigare straffdomar

lämnas under rättegången innan domstolen tar ställning till skuldfrågan. Kommissionen ansåg inte att detta förfarande stred mot art. 6:2, inte ens i de fall då det är en jury som skall avgöra skuldfrågan (mål 2518/65, Årsbok 8 s. 370, 2676/65, Samling 23 s. 31, 2742/66, Årsbok 9 s. 550).

Den engelska rättegångsprincipen att den anklagades erkännande inför rätta gör en prövning av skuldfrågan obehövlig har inte ansetts strida mot art. 6:2, och kommissionen har därvid särskilt framhållit att det i det engelska systemet ingår vissa garantier till förebyggande av missbruk (mål 5076/71, Samling 40 s. 64).

I ett mål klagades över utformningen av en engelsk lagbestämmelse, enligt vilken en man som bor tillsammans med eller som regelbundet vistas i sällskap med en prostituerad kvinna skall antas uppsåtligt leva på inkomster av prostitution, såvida han inte kan bevisa att så inte är fallet. Inför kommissionen gjordes gällande att denna bestämmelse innebär att en person anses skyldig till brott, såvida han inte kan bevisa sin oskuld. Kommissionen framhöll att bestämmelser som lägger bevisbördan på den anklagade i vissa fall skulle kunna ha samma effekt som en skuldpresumption. I det aktuella fallet fanns det dock enligt kommissionens uppfattning goda skäl att ha en regel av detta slag. Kommissionen pekade särskilt på att det i de flesta fall skulle vara omöjligt att positivt visa att en man faktiskt lever på inkomster av prostitution. Kommissionen ansåg därför att det inte kunde vara fråga om en kränkning av art. 6:2 (mål 5124/71, Samling 42 s. 135).

I ett fall, där en person hållits häktad i nära sju år, gjordes gällande att den långa häktningstiden visade att myndigheterna utgått från att den häktade var skyldig till det brott som han anklagades för. Detta synsätt accepterades dock inte av kommissionen (mål 3376/67, Årsbok 12 s. 250).

6.6 Rätten att försvara sig i brottmål

Enligt art. 6:3 skall den som anklagats för brott åtnjuta vissa minimirättigheter. Han skall ha rätt att ofördröjligen och på ett språk som han förstår bli underrättad i detalj om innebörden av och orsaken till anklagelsen mot honom (art. 6:3:a). Han skall åtnjuta tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar (art. 6:3:b). Vidare skall han få försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde och han skall under vissa förutsättningar få ett rättegångsbiträde utan att behöva betala därför (art. 6:3:c). Han skall ha rätt att förhöra eller låta förhöra vittnen och få vittnen inkallade och förhörda på samma villkor som vittnen åberopade emot honom (art. 6:3:d), och han skall vid behov åtnjuta kostnadsfritt biträde av tolk (art. 6:3:e).

Som framhållits ovan under 5.6, måste den underrättelse som skall lämnas enligt art. 6:3:a vara mera exakt och detaljerad än den underrättelse som avses i art. 5:2. Kommissionen har framhållit att underrättelsen enligt art. 6:3:a skall omfatta inte bara de handlingar som en person anklagas för utan också den rättsliga karakteriseringen av dessa

handlingar. Närmare bestämt skall underrättelsen avse alla de uppgifter som erfordras för att den anklagade skall kunna förbereda sitt försvar enligt art. 6:3:b (mål 524/59, Ofner ./, Österrike, Årsbok 3 s. 322). Det har å andra sidan framhållits av kommissionen att underrättelsen inte nödvändigtvis behöver omfatta alla detaljer rörande de faktiska omständigheter och de rättsliga bedömningar som ligger till grund för anklagelsen (mål 1169/61, Årsbok 6 s. 520).

Frågan om en anklagad person enligt art. 6:3:b haft tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar har ställts i vissa fall där en tilltalad tvingats att upprepade gånger byta försvarare och där enligt den tilltalades mening hans möjligheter att kommunicera med försvararen varit beskurna. Efter en analys av förhållandena har kommissionen i dessa fall kommit till uppfattningen att det inte förelegat en kränkning av art. 6:3:b (mål 1850/63, Köplinger ./, Österrike, Årsbok 9 s. 240 och 12 s. 438, 2370/64, Samling 22 s. 96). En klagande gjorde gällande att han inte fått ta del av utredningen eller rådgöra med sin försvarare förrän åtal väckts. Kommissionen konstaterade att en hemlig brottsutredning inte stred mot konventionen och att klaganden under alla förhållanden fått ta del av utredningen och fått rådgöra med sin försvarare efter åtalets väckande. Någon kränkning av art. 6:3:b förelåg därför inte (mål 4622/70, Samling 40 s. 15). Att en åtalad person inte fick träffa sin försvarare förrän omedelbart före rättegången har inte ansetts i och för sig innebära ett brott mot art. 6:3:b (mål 4042/69, Årsbok 13 s. 690).

I ett fall har frågan uppkommit om en överklagandefrist var så kort att den stod i strid med art. 6:3:b. Kommissionen besvarade denna fråga nekande (mål 441/58, Årsbok 2 s. 391).

Rätten enligt art. 6:3:c att försvara sig genom rättegångsbiträde och att under vissa förutsättningar få ett rättegångsbiträde på det allmännas bekostnad har varit föremål för tolkning i vissa avgöranden av kommissionen. Bestämmelsen har inte ansetts hindra en stat att införa regler om avvisning av försvarare vid domstol (mål 722/60, Årsbok 5 s. 104). Inte heller har bestämmelsen ansetts hindra staterna att vägra parterna i mål, som inte rör rättsliga frågor utan endast fastställande av fakta, att företräddas av advokater (mål 1013/61, Årsbok 5 s. 158). Rent allmänt har kommissionen framhållit att art. 6:3:c kräver att den anklagade skall få möjligheter att försvara sig själv men inte anger hur detta skall ske. Följaktligen får varje konventionsstat själv bestämma om den anklagade skall försvara sig själv eller om han skall företräddas av försvarare som han själv utsett eller av försvarare som utsetts av myndigheterna (mål 2645/65, Årsbok 11 s. 322). Rätten att själv utse rättegångsbiträde har ansetts föreligga endast när den anklagade själv står för kostnaderna därför (mål 646/59, Årsbok 3 s. 272). Om en anklagad inte lyckas få någon advokat att åta sig hans försvar, kan vederbörande konventionsstat inte anses ansvarig härför, såvida det inte är myndigheterna som utövat press på advokaterna för att förmå dem att inte försvara den anklagade (mål 1420/62, 1477/62 och 1478/62, Årsbok 6 s. 590). Det kan tilläggas att rätten att erhålla kostnadsfritt rättegångsbiträde inte föreligger generellt utan endast när den anklagade inte kan betala för sitt

försvar och rättvisans intressen kräver att han får rättegångsbiträde (mål 604/59, Årsbok 3 s. 236).

Rätten enligt art. 6:3:d att höra och inkalla vittnen på samma villkor som motparten syftar till att åstadkomma fullständig likabehandling av parterna i brottmålsprocessen. Däremot innebär bestämmelsen inte en rätt att inkalla vittnen utan begränsning. Bestämmelsen hindrar inte att nationell lag uppställer villkor för inkallande och hörande av vittnen, förutsatt att villkoren är desamma för båda parterna i processen. Det är också tillåtet att domstol prövar om ett vittnesförhör skulle vara ägnat att bidra till utredningen i målet och att den vägrar förhöret om så inte skulle vara fallet. På motsvarande sätt har den anklagade inte en ovillkorlig rätt att ställa frågor till de vittnen som åberopas av åklagaren, utan domstolen har rätt att pröva om hans frågor skulle bidra till att utröna sanningen. En förutsättning är dock att samma bedömningsgrunder tillämpas mot båda parterna (mål 788/60, Österrike ./ Italien, Årsbok 6 s. 772, 617/59, Hopfinger ./ Österrike, Årsbok 3 s. 370, 1134/61, Årsbok 4 s. 378, 1167/61, Årsbok 6 s. 204, 1404/62, Årsbok 7 s. 104, 3692/68, Årsbok 13 s. 516, 4042/69, Årsbok 13 s. 690, 4607/70, Årsbok 14 s. 634, 4428/70, Samling 40 s. 1, 5131/71, Samling 43 s. 151).

Rätten till tolk enligt art. 6:3:e har aktualiserats i ett mål, vari en ryss klagat över att han i rättegång inför västtysk domstol inte erhållit bistånd av tolk. Kommissionen fann att tolk inte behövdes, eftersom klaganden förstod och talade tyska tillräckligt (mål 2465/65, Samling 24 s. 50).

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the
the eleventh is the fact that the
the twelfth is the fact that the
the thirteenth is the fact that the
the fourteenth is the fact that the
the fifteenth is the fact that the
the sixteenth is the fact that the
the seventeenth is the fact that the
the eighteenth is the fact that the
the nineteenth is the fact that the
the twentieth is the fact that the
the twenty-first is the fact that the
the twenty-second is the fact that the
the twenty-third is the fact that the
the twenty-fourth is the fact that the
the twenty-fifth is the fact that the
the twenty-sixth is the fact that the
the twenty-seventh is the fact that the
the twenty-eighth is the fact that the
the twenty-ninth is the fact that the
the thirtieth is the fact that the
the thirty-first is the fact that the
the thirty-second is the fact that the
the thirty-third is the fact that the
the thirty-fourth is the fact that the
the thirty-fifth is the fact that the
the thirty-sixth is the fact that the
the thirty-seventh is the fact that the
the thirty-eighth is the fact that the
the thirty-ninth is the fact that the
the fortieth is the fact that the
the forty-first is the fact that the
the forty-second is the fact that the
the forty-third is the fact that the
the forty-fourth is the fact that the
the forty-fifth is the fact that the
the forty-sixth is the fact that the
the forty-seventh is the fact that the
the forty-eighth is the fact that the
the forty-ninth is the fact that the
the fiftieth is the fact that the
the fifty-first is the fact that the
the fifty-second is the fact that the
the fifty-third is the fact that the
the fifty-fourth is the fact that the
the fifty-fifth is the fact that the
the fifty-sixth is the fact that the
the fifty-seventh is the fact that the
the fifty-eighth is the fact that the
the fifty-ninth is the fact that the
the sixtieth is the fact that the
the sixty-first is the fact that the
the sixty-second is the fact that the
the sixty-third is the fact that the
the sixty-fourth is the fact that the
the sixty-fifth is the fact that the
the sixty-sixth is the fact that the
the sixty-seventh is the fact that the
the sixty-eighth is the fact that the
the sixty-ninth is the fact that the
the seventieth is the fact that the
the seventy-first is the fact that the
the seventy-second is the fact that the
the seventy-third is the fact that the
the seventy-fourth is the fact that the
the seventy-fifth is the fact that the
the seventy-sixth is the fact that the
the seventy-seventh is the fact that the
the seventy-eighth is the fact that the
the seventy-ninth is the fact that the
the eightieth is the fact that the
the eighty-first is the fact that the
the eighty-second is the fact that the
the eighty-third is the fact that the
the eighty-fourth is the fact that the
the eighty-fifth is the fact that the
the eighty-sixth is the fact that the
the eighty-seventh is the fact that the
the eighty-eighth is the fact that the
the eighty-ninth is the fact that the
the ninetieth is the fact that the
the ninety-first is the fact that the
the ninety-second is the fact that the
the ninety-third is the fact that the
the ninety-fourth is the fact that the
the ninety-fifth is the fact that the
the ninety-sixth is the fact that the
the ninety-seventh is the fact that the
the ninety-eighth is the fact that the
the ninety-ninth is the fact that the
the hundredth is the fact that the

7 Rätten att inte bli dömd till straff annat än med stöd i lag och förbud mot retroaktiva straffdomar

Artikel 7 i konventionen:

1. Ingen må fällas till ansvar för någon gärning eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående icke utgjorde ett brott enligt inhemsk eller internationell rätt. Ej heller må högre straff utmätas än som var tillämpligt vid tidpunkten för den brottsliga gärningens begående.
2. Förevarande artikel skall icke hindra rannsaking och bestraffning av den som gjort sig skyldig till en handling eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående var brottslig enligt de allmänna rättsprinciper, som erkänns av civiliserade stater.

I art. 7:1 uppställs den grundläggande rättsstatliga principen att ingen får straffas för gärning eller underlåtenhet som inte utgjorde brott vid den tidpunkt då den begicks (*nullum crimen sine lege*). Inte heller får strängare straff utmätas än det som gällde vid den tidpunkt då brottet begicks (*nulla poena sine lege*). Det krävs alltså alltid lagstöd för bestraffning, och strafflag får inte ges retroaktiv verkan, dvs. göras tillämplig på gärningar som begicks innan lagen trädde i kraft.

Enligt kommissionens tolkning följer också av dessa regler att strafflag skall tolkas restriktivt (mål 217/56, Årsbok 1 s. 238) och att strafflag i princip inte bör tolkas analogiskt (mål 1169/61, Årsbok 6 s. 520, 1852/63, Årsbok 8 s. 190).

I vissa fall har kommissionen ställts inför frågan om nationell domstol haft stöd i lag för att anse viss gärning vara straffbar. Man kommer här in på tolkningen av nationell lag. Kommissionen har ansett det vara sin uppgift att pröva om en dom, varigenom någon dömts för brott, har haft stöd i gällande lag. Samtidigt har emellertid kommissionen framhållit att uppgiften att tolka den nationella lagen främst måste ankomma på de nationella domstolarna och att kommissionen härvidlag endast har en allmänt övervakande uppgift (mål 1169/61, Årsbok 6 s. 520, 1852/63, Årsbok 8 s. 190). Denna övervakande uppgift består i att kontrollera att det när gärningen begicks fanns en rättsregel som gjorde gärningen straffbar och att straffet också är förenligt med den rättsregel som gällde. Vidare består den övervakande uppgiften i att undersöka om den nationella domstolen tolkat och tillämpat den nationella lagen på ett orimligt sätt (mål 4681/70, Samling 43 s. 1, 5327/71, Samling 43 s. 85).

I ett mål gjorde klaganden gällande att han dömts av den österrikiska högsta domstolen på grundval av en mera extensiv tolkning av en

straffbestämmelse än denna domstol tillämpat fram till år 1902. Kommissionen nöjde sig med att konstatera att domstolens avgörande överensstämde med den tolkningspraxis som tillämpats vid den tidpunkt då brottet begicks. Följaktligen kunde det inte vara fråga om något brott mot art. 7:1 (mål 4161/69, Årsbok 13 s. 798).

I ett annat mål klagade en österrikisk medborgare över att hans begäran om villkorlig frigivning från ett fängelsestraff prövats enligt en lag om villkorlig frigivning som tillkommit efter det att han dömts till fängelsestraffet i fråga. Kommissionen konstaterade att art. 7 avser det fallet att en person döms till straff men däremot inte verkställigheten av ett redan ådömt straff. Art. 7 hindrar således inte att bestämmelser om straffverkställighet och om frigivning från fängelsestraff tillämpas retroaktivt (mål 1760/63, Årsbok 9 s. 166). Art. 7 har inte heller ansetts tillämplig på bestraffning av disciplinära förseelser av tjänstemän (mål 4274/69, Årsbok 13 s. 888) eller läkare (mål 4519/70, Årsbok 14 s. 616).

Det andra mål rörande Nordirland, som anhängiggjordes av Irland mot Storbritannien, gällde frågan huruvida Storbritannien brutit mot art. 7 genom att tillämpa lagstiftning retroaktivt. Sedan Storbritannien utfäst sig att inte tillämpa ifrågavarande lag retroaktivt, återkallades målet (mål 5451/72, Irland ./ Storbritannien, Samling 41 s. 3). En fråga om retroaktiv tillämpning av strafflag uppkom också i det första målet mot Grekland. På denna punkt ansågs grekiska regeringen inte ha kränkt konventionen (3321/67, 3322/67, 3323/67, Danmark, Norge och Sverige ./ Grekland, Årsbok 1969, The Greek Case, s. 184).

I art. 7:2 föreskrivs ett undantag från den allmänna regeln i artikeln. Det sägs där att artikeln inte skall hindra rannsaking och bestraffning av den som gjort sig skyldig till handling eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående var brottslig enligt de allmänna rättsprinciper som erkänns av civiliserade stater.

Innebörden av denna bestämmelse framgår av kommissionens uttalanden i flera mål, vari klagandena med stöd av retroaktiv lagstiftning bestraffats för samarbete med fienden under andra världskriget. Kommissionen har avvisat sådana klagomål under hänvisning till art. 7:2 samt framhållit att denna bestämmelse enligt förarbetena har till syfte att klargöra att det allmänna förbudet i art. 7 inte omfattar de lagar som stiftats under de extraordinära förhållandena vid andra världskrigets slut för att bestraffa krigsförbrytelser, förräderibrott och samarbete med fienden samt att art. 7 inte innebär något juridiskt eller moraliskt fördömande av dessa lagar. Art. 7 förbjuder således inte retroaktiv strafflagstiftning avseende krigsförbrytare, förrädare och kollaboratörer (mål 268/57, Årsbok 1 s. 239, 214/56, Årsbok 2 s. 214, 931/60, Samling 6 s. 41, 1028/61, Årsbok 4 s. 324).

8 Rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens

Artikel 8 i konventionen:

1. Envar har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet må icke störa åtnjutandet av denna rättighet med undantag för vad som är stadgat i lag och i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till landets yttre säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande, förebyggandet av oordning eller brott, skyddandet av hälsa eller moral eller av andra personers fri- och rättigheter.

8.1 Allmänt

Enligt art. 8:1 skall envar ha rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Det finns andra konventionsbestämmelser, som berör speciella aspekter av privat- eller familjelivet. Särskilt kan nämnas art. 12, som behandlar rätten att ingå äktenskap och bilda familj, samt art. 2 i första tilläggsprotokollet, som skyddar föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och en undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse. I de s. k. belgiska språkmålen har kommissionen analyserat förhållandet mellan art. 8 i konventionen och art. 2 i första tilläggsprotokollet. Kommissionen framhöll att art. 2 reglerar en klart avgränsad del av privat- och familjelivet och att art. 8 inte bör tolkas så att den inom denna sektor utvidgar eller inskränker de rättigheter som kan härledas ur art. 2 (Domstolens akter, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", Vol. I, s. 291).

Enligt art. 8:2 får inskränkningar i rätten till respekt för privat- och familjeliv, hem och korrespondens göras under vissa förutsättningar. Sådana inskränkningar måste alltid vara grundade på lag, och de är tillåtna endast om de kan anses nödvändiga i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till landets yttre säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande, förebyggandet av oordning eller brott, skyddandet av hälsa eller moral eller av andra personers fri- och rättigheter. Liknande undantagsbestämmelser finns i flera andra artiklar i konventionen (art. 9, 10 och 11 samt art. 2 i fjärde tilläggsprotokollet).

Självfallet kan det råda delade meningar om huruvida en inskränkning

verkligen är nödvändig med hänsyn till något av de angivna allmänna eller enskilda intressena. Ytterst ankommer det på kommissionen, domstolen och ministerkommittén att i konkreta fall ta ställning till om en inskränkning faller under art. 8:2 eller motsvarande undantagsbestämmelser i andra artiklar. Kommissionen har emellertid i flera fall framhållit att varje konventionsstat bör medges en betydande frihet att själv ta ställning till om en åtgärd är nödvändig med hänsyn till de angivna intressena. I vissa avgöranden har kommissionen talat om att varje konventionsstat åtnjuter en viss "marginal" inom vilken den fritt kan avgöra vilka inskränkningar som är nödvändiga och vilka som inte är nödvändiga (t. ex. mål 3039/67, Årsbok 10 s. 506). Detta hindrar dock inte att det ytterst är de europeiska organen som har att ta ställning till om en åtgärd stått i överensstämmelse med en av undantagsbestämmelserna i konventionen.

Kommissionen har också framhållit att även om inskränkningar är tillåtna enligt art. 8:2, så får inskränkningarna inte göras på ett diskriminerande sätt. De får alltså inte utformas så att vissa personer eller grupper behandlas sämre på grund av sin ras, religion e. d. (jfr nedan under 14).

I de belgiska språkmålen uppkom frågan om skolundervisning kunde vara organiserad så, att den inkräktade på respekten för privat- och familjelivet. Kommissionen ansåg att det kunde vara fråga om en kränkning av art. 8, om skolundervisning ordnades så, att den åtskilde föräldrar och barn. Så kunde vara fallet, om barn tvingades bo i internatskolor eller om undervisningen avsiktligt förlades så, att kontakten mellan föräldrar och barn hindrades eller försvårades. Även bestämmelser om det språk, på vilket undervisningen skulle ske, kunde skapa störningar i privat- eller familjeliv. I det aktuella fallet ansåg dock kommissionen att det inte var fråga om någon kränkning av art. 8 (Domstolens akter, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", Vol. I, s. 292, jfr mål 2209/64, Samling 15 s. 24, 2333/64, Årsbok 11 s. 228, 2924/66, Årsbok 11 s. 412, 4372/70, Årsbok 14 s. 398). Även domstolen ansåg att en kränkning av rätten till respekt för privat- och familjelivet kunde föreligga, om åtgärder vidtogs inom undervisningen, vilka syftade till att störa eller vilka faktiskt störde privat- eller familjelivet på ett oförsvarligt sätt, t. ex. genom att godtyckligt åtskilja barn och föräldrar (Domstolens domar, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", domskälen, punkt I.B.7).

En fråga som uppkommit i flera fall är om västtysk rätts kriminalisering av homosexuell otukt mellan män inneburit ett otillåtet ingrepp i privatlivet. I sina avgöranden har kommissionen uttalat, att lagstiftningen inte stred mot konventionen, eftersom den omfattades av bestämmelserna i art. 8:2 om inskränkningar till skydd för hälsa och moral. Dessa avgöranden är dock tämligen gamla, och det har ifrågasatts om inte ställningstagandet numera borde bli ett annat (mål 104/55, Årsbok 1 s. 228, 167/56, Årsbok 1 s. 235, 530/59, Årsbok 3 s. 184, 704/60, Samling 3).

Straffprocessuella tvångsmedel såsom husrannsakan samt beslag av

dokument eller andra tillhörigheter har ansetts vara tillåtliga åtgärder enligt art. 8:2, eftersom de haft till syfte att förebygga brott eller omfattats av annat undantag i art. 8:2 (mål 530/59, Årsbok 3 s. 184, 1216/61, Samling 11 s. 1, 3448/67, Samling 30 s. 56).

Bevarandet av handlingar, fotografier och fingeravtryck rörande brottmål har ansetts nödvändigt i ett demokratiskt samhälle till förebyggande av brott och ägnat att tillgodose den allmänna säkerheten. I den mån bevarandet av detta material berör rätten till skydd för privatlivet enligt art. 8:1, är det således godtagbart enligt art. 8:2 (mål 1307/61, Årsbok 5 s. 230). Som bevisning i brottmål åberopades inför domstol fotografier av den tilltalade i intima situationer tillsammans med olika kvinnor. Kommissionen ansåg att åberopandet av denna bevisning – även om det skulle anses utgöra ett ingrepp i rätten till skydd för privatlivet – var en tillåten åtgärd enligt art. 8:2, eftersom syftet var att förebygga brott (mål 5339/72, Samling 43 s. 156). I fallet Scheichelbauer, som gällde tillåtligheten av att som bevis inför domstol åberopa en försåtligt gjord bandinspelning med den anklagade, uttalade kommissionen uttryckligen att den inte fann det nödvändigt att ta ställning till om en ljudupptagning av ett privat samtal kunde vara ett ingrepp i rätten till skydd för privatlivet. Målet gällde nämligen endast frågan om klaganden åtnjutit sin rätt till en opartisk rättegång enligt art. 6:1 (mål 2645/65, Scheichelbauer./. Österrike, Årsbok 12 s. 156 och 14 s. 902).

I ett mål har hävdats att en butikstängningslag innebär ett ingrepp i privatlivet, eftersom den tvingar konsumenter att utföra sina inköp på tider som inte passar dem alla. Kommissionen ansåg att det inte förelåg någon kränkning av art. 8 och hänvisade särskilt till att art. 8:2 medger ingrepp av hänsyn till landets ekonomiska välfärd (mål 1307/61, Årsbok 5 s. 230).

Några personer som tagit värvning i den brittiska armén eller flottan klagade över att deras tjänstgöring innefattade en kränkning av deras rätt till respekt för familjelivet, eftersom de var tvungna att vara frånvarande från sina familjer utom under vissa ledigheter från tjänsten. Kommissionen ansåg inte att begreppet "familjeliv" kunde ges en så vidsträckt tolkning att det i detta fall kunde röra sig om en kränkning av art. 8 (mål 3435/67, 3436/67, 3437/67 och 3438/67, Årsbok 11 s. 562).

8.2 Förbud att vistas i visst land

Konventionen garanterar inte rätten att inresa eller kvarstanna i ett annat land än det vari man är medborgare (rörande rätten att vistas i medborgarskapslandet, se art. 3 i fjärde tilläggsprotokollet). En stat bryter därför i allmänhet inte mot sina förpliktelser enligt konventionen, om den vägrar en utlänning att inresa eller om den utvisar en utlänning som befinner sig på dess territorium. Undantagsvis kan dock en utvisningsåtgärd innefatta en sådan omänsklig behandling som står i strid med art. 3 i konventionen (se ovan under 3). Det är också möjligt att en vägran att låta en utlänning inresa eller vistas i ett land under vissa

omständigheter kan utgöra ett brott mot rätten till respekt för familjelivet enligt art. 8. Så kan vara fallet, om den som vägras inrese- eller uppehållstillstånd härigenom hindras att besöka andra familjemedlemmar eller att leva tillsammans med dem.

I kommissionens praxis har förekommit åtskilliga fall, som belyser denna frågeställning. Bland dessa fall kan särskilt följande nämnas:

a) En ursprungligen dansk kvinna som var gift med en tysk klagade över att de danska myndigheterna vägrat hennes man uppehållstillstånd i Danmark. På grund härav hade makarna tvingats bosätta sig i Tyskland. Kommissionen ansåg att det inte var fråga om en kränkning av art. 8, eftersom makarna hade bott i Tyskland alltsedan sitt giftermål och intet hindrade dem att även fortsättningsvis bo där. Det förhållandet att mannen inte fick uppehållstillstånd i Danmark behövde således inte medföra någon splittring av makarna (mål 238/56, Årsbok 1 s. 205).

b) En tysk medborgare utvisades ur Österrike och förbjöds att återvända dit. Han klagade över att han därigenom hindrades från att träffa sin hustru, som hade stannat kvar i Österrike. Kommissionen ansåg att det inte förelåg någon kränkning av art. 8, bl. a. därför att intet hindrade hustrun att bege sig till Tyskland för att träffa klaganden och där leva ihop med honom (mål 411/58, beslutet ej publicerat).

c) En tysk medborgare, som var född i Danmark och vars föräldrar var bosatta i Danmark, klagade över att de danska myndigheterna hade vägrat honom uppehållstillstånd i Danmark. Någon kränkning av art. 8 ansågs inte föreligga, därför att klaganden hade bott mer än 20 år i Tyskland, att han var 41 år gammal, att han hade möjlighet att regelbundet besöka Danmark och att hans föräldrar var tyska medborgare (mål 1855/63, Årsbok 8 s. 200).

d) En kvinna, som var gift med en österrikisk medborgare, klagade över att hennes man utvisats från Västtyskland. Kommissionen fann att det inte förelåg någon kränkning av art. 8 och åberopade särskilt att klaganden hade möjlighet att lämna Västtyskland och leva ihop med sin man i Österrike. Dessutom påpekade kommissionen att klagandens äktenskap hade ingåtts efter det att utvisningsbeslutet meddelades och att hon följaktligen hade varit medveten om situationen redan vid den tidpunkt då hon gifte sig med mannen i fråga (mål 2535/65, Samling 17 s. 28).

e) Klagandena Alam och Singh hade varit bosatta i Storbritannien sedan 1957. Alam som var pakistansk medborgare hade förgäves begärt tillstånd för sin minderårige son att resa in i Storbritannien. Singh som var brittisk medborgare av indiskt ursprung hade fått avslag på sin ansökan om inresetillstånd för sin far. I fråga om Singh fann kommissionen att det inte förelåg något "familjeliv" mellan klaganden och hans far, eftersom båda var vuxna och de hade levat åtskilda under lång tid. De brittiska myndigheternas vägran att låta fadern inresa i Storbritannien kunde därför inte anses strida mot art. 8. Däremot beslöt kommissionen att ta upp Alams klagomål till saklig prövning. Under den fortsatta behandlingen av målet kom emellertid en förlikning till stånd genom att klagandens son fick inresetillstånd. Frågan huruvida det förelegat en

kränkning av art. 8 blev därför aldrig slutligt avgjord (mål 2991/66 och 2992/66, Årsbok 10 s. 478 och 11 s. 788).

f) Klaganden som härstammade från Mauritius inreste 1966 i Storbritannien tillsammans med sin hustru och sina barn. Påföljande år utreste han på nytt men kvarlämnade sin familj i Storbritannien. När han senare ville återvända dit, fick han till en början inte inresetillstånd. Senare beviljades emellertid sådant tillstånd. De brittiska myndigheternas vägran att ge honom inresetillstånd ansågs av kommissionen inte utgöra ett brott mot art. 8. Kommissionen påpekade att klagandens hustru och barn kunde ha förenat sig med klaganden utanför Storbritannien, och eftersom de endast en kortare tid vistats i Storbritannien, kunde det inte anses onaturligt att de gjorde detta (mål 3325/67, Årsbok 10 s. 528).

g) En belgisk medborgare, vars hustru och barn var brittiska medborgare, klagade över att de brittiska myndigheterna vägrade honom tillstånd att inresa i Storbritannien för att förena sig med sin familj. Klaganden var tidigare straffad i Storbritannien. Kommissionen avisade klagomålet under hänvisning till att art. 8:2 medger inskränkningar i rätten till skydd för familjelivet för att förebygga oordning eller brott. Kommissionen framhöll att de inhemska myndigheterna har en betydande frihet att beakta sådana omständigheter som de anser viktiga för att förebygga oordning eller brott. I förevarande fall hade de brittiska myndigheterna kommit till uppfattningen att klagandens inresa i Storbritannien inte var önskvärd med hänsyn till klagandens bakgrund, karaktär och tidigare brottslighet. Det beslut som de brittiska myndigheterna därvid fattat ansågs av kommissionen vara rimligt och falla inom marginalen för vad som var godtagbart när det gällde att ta ställning till vilka åtgärder som enligt art. 8:2 är nödvändiga för att förebygga oordning och brott (mål 3170/67, beslutet ej publicerat).

h) En pakistansk medborgare utvisades från Storbritannien och klagade över att han härigenom skildes från sin utomäktenskaplige son och dennes engelska mor. Kommissionen konstaterade att klaganden hade dömts för sedlighetsbrott och att utvisningen därför måste antas ha skett för att förebygga oordning eller brott i Storbritannien. Kommissionen ansåg att de brittiska myndigheterna vid utvisningen inte hade gått utanför den marginal inom vilken de hade frihet att röra sig vid tillämpningen av art. 8:2 (mål 3898/68, Årsbok 13 s. 674).

i) Vid kommissionen har anhängiggjorts ett mycket stort antal mål av personer av asiatiskt ursprung, vilka varit bosatta i Östafrika men hade svårigheter att kvarstanna där. Delvis rörde det sig om personer som kollektivt utvisats ur Uganda. Dessa personer klagade över att de inte fått tillstånd att inresa i Storbritannien eller att bosätta sig där. I en del fall rörde det sig om personer som redan hade hustrur och barn i Storbritannien, och i dessa fall ansåg kommissionen det motiverat att sakligt pröva frågan om det förelegat en kränkning av art. 8. Dessa personer har emellertid senare erhållit tillstånd att bosätta sig i Storbritannien (mål 4478/70, 4486/70 och 4501/70, Årsbok 13 s. 928 och 1014).

j) En cypriotisk medborgare gifte sig i Storbritannien med en brittisk

kvinnor av cypriotiskt ursprung. Han vägrades senare rätt att kvarstanna i Storbritannien. Kommissionen påpekade att intet hindrade makarna att bo tillsammans på Cypern och fann därför att det inte förelåg något brott mot art. 8. I målet hade emellertid dessutom åberopats att klagandens hustru, om hon flyttade till Cypern, inte längre skulle kunna leva tillsammans med sina föräldrar. Kommissionen uttalade att förhållandet mellan en dotter och hennes föräldrar under särskilda omständigheter skulle kunna utgöra "familjeliv" men att så inte var fallet beträffande klagandens hustru och hennes föräldrar. Till grund för denna bedömning åberopade kommissionen att klagandens hustru var 26 år gammal, att hon var gift, att hon bodde tillsammans med sin man, att hon hade förvärvsarbete på heltid och att föräldrarna inte var ekonomiskt beroende av henne och hon inte av dem (mål 5269/71, Samling 39 s. 104).

k) En engelsk kvinna var gift med en indisk medborgare och hade tidigare tillsammans med honom varit bosatt i Kenya. Hustrun hade senare med ett barn flyttat till Storbritannien, där mannen emellertid inte fick uppehållstillstånd. Kommissionen fann att det inte förelåg en kränkning av art. 8, eftersom intet hindrade makarna att bo tillsammans i Indien. Kommissionen utvecklade närmare sin ståndpunkt på följande sätt:

"Kommissionen vill inte göra gällande att — i fall där ett gift par vägras bosättningsstillstånd i ett land, vari en av makarna är medborgare — det inte föreligger någon kränkning av art. 8 endast därför att makarna kan finna något annat land där de kan bosätta sig. Om den enda bosättningsort de kan finna är i ett land, till vilket ingen av dem har någon anknytning, så kan en vägran att låta dem bosätta sig i den ena makens 'hemland' utgöra en kränkning av art. 8. Men i förevarande fall finns det ingenting som tyder på att makarna inte skulle kunna bosätta sig i Indien, som är den andre klagandens ursprungsland. Dessutom gifte sig klagandena och inrättade sitt familjeliv vid en tidpunkt då de var fullt medvetna om att de kanske inte skulle kunna bo tillsammans i Storbritannien."

(mål 5445/72 och 5446/72, Samling 42 s. 146)

1) En indisk medborgare gifte sig med en brittisk kvinna av indisk härkomst. Hustrun var bosatt i Storbritannien, men mannen fick inte tillstånd att bosätta sig där. Kommissionen konstaterade att det inte förelåg några hinder för makarna att bo tillsammans i Indien, som var mannens ursprungsland. Vidare hade de gift sig vid en tidpunkt då de visste att mannen inte skulle få tillstånd att inresa i Storbritannien. Med hänsyn härtill ansågs något brott mot art. 8 inte föreligga (mål 5301/71, Samling 43 s. 82).

m) En man som var brittisk medborgare var bosatt i England tillsammans med sin hustru och sina fem barn. Mannens mor, bror och syster, som var indiska medborgare och bosatta i Indien, hade vägrats rätt till inresa i Storbritannien. Mannen gjorde gällande att modern, brodern och systemen var ekonomiskt beroende av honom. Kommissionen framhöll att även om mannen försörjde sina släktingar i Indien, så hade de under många år bott i olika länder. Mannen ansågs inte ha visat att det existerade ett sådant band mellan honom och släktingarna att en vägran

att låta dessa inresa i Storbritannien kunde utgöra en kränkning av rätten till respekt för familjelivet enligt art. 8 (mål 5532/72, Samling 43 s. 119).

n) En marockansk officer, som deltagit i ett attentat mot marockanske kungen, flydde till Gibraltar, varifrån han överlämnades till Marocko av de brittiska myndigheterna. Han avrättades senare i Marocko. Hans hustru och barn, som redan befann sig utanför Marocko, gjorde gällande bl. a. att överlämnandet av mannen till Marocko innebar en kränkning av deras rätt till respekt för familjelivet enligt art. 8. Målet upptogs av kommissionen till prövning i sak men förliktes senare (mål 5961/72, Amekrane ./ Storbritannien, Samling 44 s. 101).

8.3 Vårdnad om barn och rätt till umgänge med barn

Nationella domstolars eller andra myndigheters avgöranden i frågor om rätten till vårdnaden om barn eller om rätten till umgänge med barn har inte sällan föranlett klagomål till kommissionen, varvid det påståtts att de inhemska myndigheternas avgöranden inneburit obehöriga ingrepp i familjelivet.

När i samband med skilsmässa vårdnaden om barn tillerkänts den ena av föräldrarna och den andra klagat över detta beslut, har kommissionen i tidigare avgöranden uttalat att art. 8 inte reglerar vilken av föräldrarna som vid upplösning av äktenskapet skall erhålla vårdnaden om barnen utan att denna fråga i princip är att avgöra på grundval av nationell lag (mål 172/56, Årsbok 1 s. 211, 1449/62, Årsbok 6 s. 262, 1488/62, Samling 13 s. 93). I ett av dessa mål har kommissionen tillagt att en vägran att ge fadern vårdnaden om ett barn kunde motiveras med nödvändigheten att förebygga brott och att skydda barnets hälsa och moral och att beslutet i vårdnadsfrågan därför omfattades av undantagsbestämmelsen i art. 8:2. Det rörde sig i detta fall om en far som dömts för sedlighetsbrott mot barnet i fråga (mål 1449/62, Årsbok 6 s. 262).

I senare avgöranden har emellertid kommissionen framhållit att rätten till familjeliv inte upphör i samband med en skilsmässa men att denna nödvändigtvis påverkar relationerna mellan föräldrar och barn. Kommissionen har framhållit att det är legitimt och t. o. m. nödvändigt att nationell lag innehåller särskilda regler rörande familjerelationerna efter en skilsmässa och att dessa regler måste avvika från vad som gäller när familjens enhet är obruten. Kommissionen har prövat flera klagomål över de nationella organens beslut i vårdnadsfrågor och funnit stöd för dessa beslut i art. 8:2. Ibland har kommissionen konstaterat att vårdnadsbeslutet tillgodosett önskemålet att skydda barnets hälsa och moral. Någon gång har kommissionen också åberopat att art. 8:2 tillåter att inskränkningar görs för att skydda andra personers rättigheter. Har den ena av föräldrarna tillerkänts vårdnaden, föreligger för denne en rättighet som enligt art. 8:2 utgör en godtagbar grund för en inskränkning i den rätt till familjeliv som tillkommer den andra av föräldrarna (mål 2699/65, Årsbok 11 s. 366, 2822/66, Årsbok 11 s. 406, 2648/65, Årsbok 11 s. 354, 2808/66, beslutet ej publicerat, 4284/69, beslutet ej publicerat,

5608/72, Samling 44 s. 66, 5486/72, Samling 44 s. 128).

Kommissionen har vidare ansett sig i princip kunna pröva frågan, om rätt till umgänge med ett barn kan vägras den av föräldrarna som inte har erhållit vårdnaden om barnet. Därvid har kommissionen intagit den ståndpunkten att den av de fränskilda föräldrarna som inte fått vårdnaden om barnet skall enligt art. 8 ha rätt till umgänge med barnet, om det inte föreligger omständigheter som berättigar till inskränkningar enligt art. 8:2 (t.ex. mål 172/56, Årsbok 1 s. 211). I de fall där umgängerätt vägrats av de nationella myndigheterna har kommissionen därför gått in på en prövning av frågan om det fanns grund för en sådan vägran i undantagsbestämmelserna i art. 8:2. Följande fall förtjänar att omnämnas:

a) En fränskild man klagade över att svensk domstol vägrat honom rätt till umgänge med ett barn, om vilket modern hade vårdnaden. Kommissionen konstaterade att begreppet "skyddandet av hälsa eller moral" i art. 8:2 gäller inte bara det allmänna hälso- och moraltillståndet i samhället utan också enskilda personers hälsa och moral. Begreppet inbegriper såväl individens psykiska som hans fysiska välbefinnande, och i förevarande fall ansågs bestämmelsen kunna avse barnets psykiska balans och nödvändigheten att skydda barnet mot allvarliga psykiska störningar. Kommissionen pekade på att de nationella myndigheterna bör anses ha stor frihet att själva bedöma om ett ingrepp i familjelivet faller under något av undantagen i art. 8:2. Kommissionen erinrade vidare om att enligt den svenska föräldrabalkens regler fader eller moder, som är skild från vårdnaden, inte får betagas tillfälle till umgänge med barnet, såvida inte särskilda omständigheter föranleder därtill, samt konstaterade att i det aktuella fallet de svenska domstolarna efter ingående prövning funnit att umgängerätt skulle skapa svåra psykiska konflikter för barnet. Med hänsyn härtill ansåg kommissionen att det förelegat sådana särskilda omständigheter som enligt art. 8:2 motiverade att fadern vägrades umgängerätt (mål 911/60, Årsbok 4 s. 198).

b) En fränskild dansk kvinna klagade över att hon inte hade rätt till umgänge med sina barn, som stod under faderns vårdnad. Kommissionen ansåg att det beslut varigenom hon berövats umgängerätten inte var godtyckligt eller ogrundat utan att beslutet under omständigheterna framstod som helt rimligt. På grund härav fann kommissionen att beslutet var förenligt med art. 8:2 (mål 1329/62, Årsbok 5 s. 200).

c) En italiensk medborgare, som varit bosatt i Norge, klagade över att norsk domstol berövat honom rätten till umgänge med sina barn. Kommissionen konstaterade att de nationella domstolarna vid tillämpningen av art. 8:2 hade stor frihet att avgöra om det var nödvändigt att inskränka umgängerätten för att skydda barnens hälsa och moral. I förevarande fall fann kommissionen att de norska domstolarna – med hänsyn bl. a. till vissa psykiatriska utlåtanden om mannens sinnestillstånd – varit berättigade att vägra honom umgängerätt (mål 2792/66, Årsbok 9 s. 556).

d) Klaganden hade av västtysk domstol vägrats rätt till umgänge med sin dotter, som stod under moderns vårdnad. De tyska domstolarna hade

grundat sitt beslut på att dottern var ett känsligt barn som var djupt fäst vid modern men som kände en sådan fruktan för sin far att dennes besök kunde vara skadliga för henne. Kommissionen ansåg därför att beslutet att vägra fadern umgängesrätt fattats för att skydda barnets hälsa, vari ingick dess psykiska välbefinnande, och att beslutet därför stod i överensstämmelse med art. 8:2 (mål 2808/66, beslutet ej publicerat).

e) En grekisk medborgare, vars hustru var brittisk medborgare, klagade över att engelsk domstol endast tillerkänt honom en mycket begränsad rätt till umgänge med sin dotter. Kommissionen ansåg att det rörde sig om en åtgärd som var nödvändig med hänsyn till barnets hälsa och som därför var förenlig med art. 8:2 (mål 5608/72, Samling 44 s. 66).

I andra fall har föräldrar eller andra anhöriga klagat över att barn mot deras vilja frångagits dem och omhändertagits för samhällsvård. Även i dessa fall har kommissionen ansett att det var fråga om ingrepp i familjelivet, och den avgörande frågan har därför varit om dessa ingrepp varit berättigade enligt art. 8:2. Följande fall förtjänar att nämnas:

a) Klagandens barn hade genom beslut av österrikisk domstol omhändertagits för samhällsvård, eftersom barnen ansågs vanvårdade. Åtgärden ansågs stå i överensstämmelse med art. 8:2 (mål 845/60, beslutet ej publicerat).

b) Klaganden hade misshandlat sin dotter, som med anledning därav placerats på ett barnhem. Kommissionen ansåg att denna åtgärd klart var i barnets intresse och att den därför var förenlig med art. 8:2 (mål 900/60, Samling 9 s. 34).

c) Två makar klagade över att engelsk domstol beslutat omhänderta deras barn. Domstolen hade funnit att barnen hos föräldrarna inte fick den omvårdnad som goda föräldrar kunde väntas ge sina barn och att detta sannolikt skulle åsamka barnen onödigt lidande och allvarligt påverka deras hälsa och utveckling. Kommissionen ansåg omhändertagandet förenligt med art. 8:2 (mål 4004/69, Samling 33 s. 18).

d) En kvinna vars man intagits på mentalsjukhus i Västtyskland klagade över att barnen tagits ifrån henne och anförtratts den lokala barnavårdsnämnden. Kommissionen fann att de tyska domstolarna grundat sitt beslut på att hela familjesituationen var så instabil att den äventyrade barnens uppfostran. Åtgärden var därför nödvändig för att skydda barnens hälsa och moral enligt art. 8:2 (mål 4185/69, Samling 35 s. 140).

e) Ett barn till fränskilda föräldrar i Västtyskland hade omhändertagits och placerats för vård i annan familj. Kommissionen konstaterade att åtgärden vidtagits för att ge barnet ett stabilt familjeliv och skydda barnet mot konflikter och spänningar. På grund härav ansågs omhändertagandet förenligt med art. 8:2 (mål 4396/70, Samling 36 s. 88).

f) Sedan fadern till ett barn intagits på alkoholistanstalt, omhändertogs barnet för vård. En halvbror till fadern klagade över att han inte fått vårdsnaden om barnet. Kommissionen ansåg emellertid att förhållandet

mellan farbrodern och hans brorsbarn inte var sådant att det utgjorde "familjeliv" enligt art. 8 (mål 3110/67, Årsbok 11 s. 494).

g) Klaganden hade gjort sig skyldig till sexuella övergrepp mot sin dotter, och hans hustru hade medverkat vid brotten. Han klagade över att dottern, medan han avtjänade sitt straff, hade placerats under den lokala österrikiska barnavårdsnämndens vårdnad i stället för att anförtrös åt hans hustru eller andra släktingar. Kommissionen konstaterade att enligt österrikisk rätt en far, som avtjänar frihetsstraff av viss längd, går miste om vårdnaden under strafftiden. Vidare föreskrivs i österrikisk rätt att en far som försummar barnens uppfostran definitivt berövas vårdnaden om dem. Kommissionen ansåg dessa bestämmelser förenliga med art. 8:2, eftersom de tillkommit i barnens intresse, och det fanns i det konkreta fallet ingenting som tydde på att domstolarna tillämpat bestämmelserna i strid med konventionen (mål 3694/68, beslutet ej publicerat).

h) En fränskild kvinna hade först fått vårdnaden om makarnas fyra barn, men den lokala danska barnavårdsmyndigheten hade sedan beslutat omhänderta barnen för samhällsvård. Beslutet fastställdes av Østre Landsret, som ansåg att omhändertagandet låg i barnens intresse. Kommissionen fann att åtgärden varit nödvändig för att skydda barnens hälsa och moral och att den därför var tillåten enligt art. 8:2 (mål 5132/71, Samling 43 s. 57).

Vissa mål har också berört förhållandet mellan föräldrar och barn födda utom äktenskap.

Ett sådant fall gällde ett utomäktenskapligt barn som enligt österrikisk lag stod under vårdnad av den lokala barnavårdsnämnden. Modern hade begärt att få vårdnaden om barnet, men detta hade vägrats henne. Detta var enligt kommissionens mening ett ingrepp i moderns rätt till respekt för familjelivet, men ingreppet hade skett i barnets intresse, och det stod därför i överensstämmelse med art. 8:2 (mål 514/59, Årsbok 3 s. 196).

Ett annat fall gällde en far, som enligt då gällande västtysk rätt inte hade rätt till umgänge med sitt utomäktenskapliga barn. Medan hans klagomål var anhängigt inför kommissionen, genomfördes i Västtyskland en ny lagstiftning, som gav fadern till ett utomäktenskapligt barn möjlighet att begära rätt till umgänge med barnet och att få viss bestämmanderätt över barnet. Kommissionen konstaterade att denna nya lagstiftning skäligen tillgodosåg klagandens önskemål och avskrev målet från vidare handläggning (mål 3100/67, Årsbok 13 s. 276).

Det kan tilläggas att art. 8 inte medför någon rätt för ett barn att ha samma medborgarskap som sina föräldrar (mål 5302/71, Samling 44 s. 29).

8.4 Fångars rätt till privat- och familjeliv

I många fall har fångar klagat över de inskränkningar i rätt till privat- och familjeliv som varit resultatet av frihetsberövandet. Kommissionen har framhållit att varje frihetsberövande med nödvändighet måste

medföra vissa sådana inskränkningar (t. ex. mål 2676/65, Samling 23 s. 31). Ofta har klagomålen gällt inskränkningar i rätten att mottaga besök av familjemedlemmar eller andra eller att upprätthålla kontakt med familjen under fängelsevistelsen. Följande fall kan nämnas:

a) En klagande, som var amerikansk medborgare, var omhändertagen i Nederländerna i avbidan på utvisning. Han klagade över att han, medan han satt i förvar, inte fick mottaga besök. Kommissionen framhöll att syftet med besöksförbudet var att hindra att klaganden använde personliga kontakter för illegala ändamål. Klaganden hade inte visat att denna bedömning var ogrundad eller orimlig, och inskränkningarna var därför förenliga med art. 8:2, eftersom de syftade till att förebygga brott (mål 1983/63, Årsbok 8 s. 228).

b) En klagande, som var intagen i fängelse i Västtyskland, klagade över att domstol flera gånger avslagit hans begäran att hans treårige son skulle få besöka honom i fängelset. Kommissionen fann att domstolens beslut överensstämde med art. 8:2 som medger inskränkningar bl. a. för skyddande av hälsa och moral. Detta begrepp omfattade enligt kommissionens mening såväl individens psykiska som hans fysiska välbefinnande. I förevarande fall hade domstolen avsett att skydda barnets psykiska välbefinnande, och ingreppet i klagandens rätt till familjeliv var därför berättigat enligt art. 8:2 (mål 2516/65, Årsbok 9 s. 436).

c) En klagande, som var intagen i fängelse i Österrike, klagade över att hans dotter inte fick besöka honom i fängelset eller korrespondera med honom. Kommissionen framhöll att dessa inskränkningar mot bakgrund av art. 8 var ett allvarligt ingrepp, som emellertid var avsett att skydda barnet och som inte kunde anses gå utanför den ram inom vilken staterna kunde röra sig enligt art. 8:2 (mål 2306/64, Samling 21 s. 23).

d) En klagande, som var intagen i fängelse i Storbritannien, klagade över att han inte fått tillstånd att övervara en nyfödd dotters begravning. Med beaktande av alla omständigheter i fallet, bl. a. det förhållandet att dottern fötts medan klaganden varit i fängelse och att han aldrig sett henne, fann kommissionen att fängelsemyndigheternas åtgärd fick anses förenlig med art. 8:2. Fängelsemyndigheterna ansågs ha haft fog för uppfattningen att åtgärden varit nödvändig för att förebygga oordning eller brott samt för att skydda hälsa och moral samt andras fri- och rättigheter (mål 4623/70, Samling 39 s. 63).

e) I ett fall hade kommissionen att ta ställning till frågan om fängelsemyndigheterna var skyldiga att låta en fånge fortsätta sitt äktenskapliga samliv i samband med att han mottog besök av sin hustru i fängelset. Kommissionen gjorde i detta mål en utredning om praxis i Europarådets medlemsstater och konstaterade på grundval av denna utredning att det i elva medlemsstater inte fanns möjlighet för fångar att under fängelsevistelsen fortsätta sitt sexuella samliv med sina hustrur. Problemet var emellertid under diskussion i fyra av dessa stater, och i tre medlemsstater existerade vissa möjligheter att i begränsad omfattning fortsätta det sexuella samlivet. I en stat fanns lagstiftning som medgav fångar regelbunden hempermission. I ytterligare en stat tilläts hempermission och sexuellt umgänge under makes besök i fängelset. Kommissionen

förklarade sig se positivt på strävandena i flera länder att skapa möjligheter för fångar att i begränsad omfattning fortsätta sitt äktenskapliga samliv. Med hänsyn till rådande praxis i konventionsstaterna ansåg kommissionen emellertid att det förbud som tillämpades i Västtyskland omfattades av undantagsregeln i art. 8:2, som tillåter inskränkningar i rätten till respekt för familjelivet när detta är nödvändigt med hänsyn till den allmänna säkerheten (mål 3603/68, Årsbok 13 s. 332).

f) En brittisk fånge klagade över att han inte fått tillstånd att övervara sin mors begravning. Myndigheterna hade inte ansett skälen tillräckligt starka för att vidtaga de särskilda säkerhetsåtgärder som skulle vara nödvändiga om tillstånd beviljades. Kommissionen fann att det rörde sig om en inskränkning som omfattades av art 8:2 eftersom den vidtagits med hänsyn till den allmänna säkerheten eller för att förebygga oordning eller brott (mål 5229/71, Samling 42 s. 140).

g) Medan klaganden varit intagen i fängelse i Belgien, hade hans barn placerats på ett barnhem. Ungdomsdomaren hade motsatt sig att fadern fick träffa barnen eller korrespondera med dem. Kommissionen konstaterade att syftet härmed var att skydda barnen. Åtgärden ansågs godtagbar enligt art. 8:2, som medger inskränkningar bl. a. för att skydda moralen (mål 5239/71, Samling 42 s. 142).

8.5 Rätten till korrespondens

Frågor om ingrepp i rätten till korrespondens har ofta uppkommit i fråga om personer som avtjänat frihetsstraff eller som av annan anledning varit berövade friheten. Kontroll av fångars korrespondens har av kommissionen ansetts vara en naturlig konsekvens av själva frihetsstraffet (mål 646/58, Årsbok 3 s. 272, 2749/66, Årsbok 10 s. 388, 3717/68, Årsbok 13 s. 528, 4101/69, Årsbok 13 s. 720, 4133/69, Årsbok 13 s. 780, 4351/70, Årsbok 13 s. 914, 5459/72, Samling 40 s. 75). Ibland har art. 8:2 åberopats som grundval för sådan kontroll (mål 530/59, Årsbok 3 s. 184, 1628/62, Samling 12 s. 61, 1753/63, Årsbok 8 s. 174, 1983/63, Årsbok 8 s. 228, 2516/65, Årsbok 9 s. 436, 2566/65, Samling 22 s. 35). I vissa fall har kommissionen ansett ingreppen i fångars korrespondens falla under art. 8:2, därför att de var nödvändiga för att förebygga oordning och brott (mål 4622/70, Samling 40 s. 15, 4960/71, Samling 42 s. 49). I ett annat fall hade en fånge i ett irländskt fängelse vägrats att skicka en petition till Irlands president, eftersom petitionen innehöll kränkande uttalanden om domare, advokater och vittnen i rättegången mot fången. Ingreppet ansågs berättigat enligt art. 8:2, som medger inskränkningar för att skydda andras rättigheter (mål 3717/68, Årsbok 13 s. 528).

När det gäller andra frihetsberövanden än sådana som sker till verkställande av brottmålsdom finns också vissa avgöranden av kommissionen. Kontroll av korrespondens har sålunda med stöd av art. 8:2 ansetts kunna tillämpas även beträffande den som hålls i förvar i avbidan på utvisning. I det konkreta fallet syftade kontrollen till att förhindra narkotikabrott, och den kunde därför direkt baseras på föreskriften i art.

8:2 att inskränkningar får ske till förebyggande av brott (mål 1983/63, Årsbok 8 s. 228).

I de belgiska lösdriverimålen ansåg kommissionen att kontroll av korrespondensen inte kunde anses vara ett naturligt led i frihetsberövandet. Därtill kom att enligt kommissionens uppfattning frihetsberövandena i dessa fall inte hade varit lagliga och att även på grund härav kontrollen av de intagnas korrespondens inte hade varit förenlig med art. 8. Domstolen accepterade emellertid inte detta synsätt utan ansåg att de belgiska myndigheterna inte hade gått utanför den ram som art. 8:2 dragit upp för de nationella myndigheterna. Domstolen ansåg att dessa myndigheter även i fråga om personer som omhändertagits för lösdriveri haft skäl för sin uppfattning att det var nödvändigt att tillämpa kontroll av de intagnas korrespondens för att förebygga oordning eller brott samt för att skydda hälsa och moral och andras fri- och rättigheter (Domstolens domar, *De Wilde, Ooms and Versyp Cases* ("Vagrancy" cases), punkterna 91–93, och Domstolens akter, samma mål, s. 97. Jfr mål 2551/65, 3155/67, 3174/67 och 3499/68, *La Haye, De Wilde, Nys och Swalens* ./ Belgien, Årsbok 14 s. 138).

Särskilda problem uppkommer om en person under frihetsberövande vägras rätten att korrespondera med sin advokat eller annan juridisk rådgivare. Härvid kan en fråga uppkomma om en kränkning inte bara av art. 8 utan också av art. 6 (beträffande de mål där denna fråga uppkommit se ovan under 6.1).

En speciell fråga gäller rätten att korrespondera med kommissionen. Enligt kommissionens uppfattning bör denna fråga primärt bedömas mot bakgrund av art. 25, vari föreskrivs att de konventionsstater som erkänt den enskilda klagorätten inte skall på något sätt förhindra ett effektivt utövande av denna klagorätt.

I ett mål inför kommissionen klagade en polisman över att vissa brev som han skrivit använts som grund för ett disciplinärt förfarande mot honom. Åtgärden ansågs ha skett i syfte att garantera den allmänna säkerheten och var därför tillätlig enligt art. 8:2 (mål 4121/69, Årsbok 13 s. 772). En svensk klagande, som varit hovrättsfiskal i en hovrätt, gjorde gällande att det svenska utbildningsdepartementet hade till hovrätten vidarebefordrat ett brev som han skrivit till departementet. Detta hade i sin tur föranlett att han avskedats från sin tjänst i hovrätten. Kommissionen framhöll att rätten till respekt för korrespondens enligt art. 8 inte innebar något hinder för en myndighet att låta annan myndighet få del av ett brev som inkommit till förstnämnda myndighet (mål 3788/68, Årsbok 13 s. 548).

9 Rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet

Artikel 9 i konventionen:

1. Envar skall äga rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, andaktsövning och iakttagande av religiösa sedvänjor.
2. Envars frihet att utöva sin religion eller tro må endast underkastas sådana inskränkningar, som äro angivna i lag och som äro nödvändiga i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till den allmänna säkerheten, upprätthållandet av allmän ordning, skyddandet av hälsa eller moral eller av andra personers fri- och rättigheter.

Art. 9 garanterar rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Inskränkningar i denna rättighet får enligt art. 9:2 göras med hänsyn till olika uppräknade allmänna eller enskilda intressen. Av kommissionens praxis framgår att varje konventionsstat anses ha en betydande frihet vid avgörandet av vad som skall anses nödvändigt med hänsyn till dessa intressen (mål 3039/67, Årsbok 10 s. 506). De inskränkningar som görs med stöd av art. 9:2 får emellertid inte göras diskriminerande (mål 2299/64, Grandrath ./.. Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 678). Vissa inskränkningar i denna rättighet har vidare ansetts vara en nödvändig konsekvens av ett frihetsberövande (mål 4517/70, Huber ./.. Österrike, Årsbok 14 s. 548).

Vissa klagande har grundat sin talan inför kommissionen på en mycket extensiv tolkning av begreppet "tanke- och samvetsfrihet". Sålunda gjordes i några av de belgiska språkmålen gällande, att skyldigheten för barn från franskspråkiga familjer att delta i skolundervisning på annat språk än familjens innebar att dessa barn riskerade att hämmas i sin intellektuella utveckling, vilket enligt klagandenas mening var ett ingrepp i deras av art. 9 tillförsäkrade rätt. Kommissionen fann dock att klagandenas argumentering på denna punkt inte rörde sig inom ramen för art. 9 (mål 1474/62, Årsbok 6 s. 332, 1769/62, Årsbok 6 s. 444, 2333/64, Årsbok 11 s. 228).

På liknande sätt ansåg kommissionen, med anledning av en mot Österrike riktad framställning, att samvetsfriheten inte berördes av att medborgarna vid straffsanktion ålagts att delta i allmänna val. Kommissionen framhöll särskilt att röstplikten inte innefattade ett krav på att väljaren skulle rösta på visst sätt och att det stod honom fritt att,

om han så önskade, avge en blank röstsedel (mål 1718/62, Årsbok 8 s. 168, 4982/71, Samling 40 s. 50).

En österrikisk klagande hade dömts till straff för nazistisk verksamhet. Kommissionen konstaterade att den österrikiska lagen mot det national-socialistiska partiet (NSDAP), vilken tillämpats mot klaganden, visserligen innefattade en inskränkning i hans genom art. 9:1 garanterade rätt men att denna inskränkning var nödvändig i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till den allmänna säkerheten, den allmänna ordningen och skyddet av andras fri- och rättigheter. Inskränkningen var därför förenlig med art. 9:2 (mål 1747/62, Årsbok 6 s. 424).

Religionsfriheten innebär inte att rätt föreligger att på religiösa grunder erhålla befrielse från militärtjänstgöring (mål 5591/72, Samling 43 s. 161). I den mån nationell lag ger samvetsvägrare rätt till befrielse från militärtjänstgöring på villkor att de i stället fullgör vapenfri tjänst, kan religionsfriheten inte heller åberopas till stöd för en begäran om befrielse från sådan tjänst. Av art. 4:3:b framgår nämligen klart att militärtjänst och sådan tjänstgöring som utkrävs i stället för militärtjänst inte strider mot konventionen. Kommissionen har framhållit att art. 9 måste tolkas så att den på denna punkt överensstämmer med art. 4 (mål 2299/64, Grandrath ./.. Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 674).

En vägran att ge officiellt erkännande åt undervisning som bedrevs av visst religiöst samfund och att ge uppehållstillstånd åt utlänningar som ämnade bevista denna undervisning eller arbetstillstånd åt utlänningar som ämnade få arbete i samband med denna undervisning har inte ansetts beröra rätten till religionsfrihet enligt art. 9 (mål 3798/68, Årsbok 12 s. 306).

En österrikisk fånge, som uppgav sig vara buddhist, klagade över att han i fängelset inte fick anlägga ett sådant skägg som hans religion krävde. Inte heller fick han anskaffa ett radband som han behövde för sin religionsutövning eller vissa skrifter som han ansåg nödvändiga för utvecklingen av sin livsfilosofi. Som grund för sin vägran att låta honom bära skägg hänvisade de österrikiska myndigheterna till nödvändigheten att kunna identifiera fången. Med hänsyn härtill ansåg kommissionen att det rörde sig om en sådan inskränkning i klagandens rätt att utöva sin religion som var nödvändig i ett demokratiskt samhälle för att upprätthålla allmän ordning. Även myndigheternas vägran att låta klaganden anskaffa ett radband ansågs av kommissionen vara nödvändig av samma skäl, varvid kommissionen särskilt hänvisade till intresset av att garantera fångens egen säkerhet och att upprätthålla fängelsedisciplinen. Slutligen förklarade kommissionen att art. 9 inte ålägger en konventionsstat att förse fångar med de skrifter som dessa anser nödvändiga för utövandet av sin religion eller för utvecklingen av sin livsfilosofi (mål 1753/63, Årsbok 8 s. 174).

Frågan om religionsfrihetens gränser och om tillåtligheten av åtgärder som inskränker denna frihet har aktualiserats i följande fyra mål, som alla avser medlemmar av strängt reformerta religionssamfund i Nederländerna:

a) En nederländsk medborgare klagade över att han enligt nederländsk lag var skyldig, i strid med sin religiösa uppfattning, att – såsom ett villkor för att få inneha boskap – vara medlem av en organisation för hälsokontroll av kreatur. Kommissionen framhöll att varje konventionsstat har en betydande frihet att avgöra om viktiga samhällsintressen kräver att inskränkningar görs i de genom art. 9:1 skyddade friheterna. Enligt art. 9:2 får inskränkningar göras bl. a. till skydd av hälsa, och detta begrepp kunde enligt kommissionens uppfattning utsträckas till att avse åtgärder för att förebygga sjukdom bland boskap. Med hänsyn härtill ansåg kommissionen att den nederländska lagen omfattades av art. 9:2 (mål 1068/61, Årsbok 5 s. 278).

b) En lokal reformert kyrka i Nederländerna samt pastorn i denna kyrka gjorde gällande att den nederländska lagen om obligatorisk ålderspension stred mot denna kyrkas religiösa trosuppfattning. Kommissionen konstaterade att lagen inte tvingade någon att ansöka om pension. Vidare innehöll lagen bestämmelser som medgav den som hade religiösa betänkligheter mot pensionssystemet befrielse från skyldigheten att betala pensionsavgifter under förutsättning att han i stället betalade motsvarande belopp som skatt. På grund av dessa bestämmelser, som särskilt tog hänsyn till de religiösa problem som kunde uppkomma för medlemmar av ifrågavarande trossamfund, ansåg kommissionen att det inte kunde vara fråga om en kränkning av art. 9 (mål 1497/62, Årsbok 5 s. 286).

c) En nederländsk medborgare klagade över den nederländska lagen om ålderspension, som stred mot hans religiösa uppfattning. Han framhöll att enligt denna lag ett villkor för befrielse från skyldigheten att erlägga pensionsavgifter var att den som skulle erhålla befrielse hade samvetsbetänkligheter mot alla former av försäkringar. Klagandens samvetsbetänkligheter var emellertid begränsade till att avse vissa slags försäkringar, och han kunde därför inte få befrielse enligt lagen. Vidare kunde befrielse från avgiftsplikten inte skingra hans samvetsbetänkligheter, eftersom han skulle komma att förpliktas betala motsvarande belopp i skatt. Kommissionen uttalade, under hänvisning till sitt avgörande i det under b) nämnda målet, att de lagbestämmelser som klaganden angrep inte kunde anses kränka art. 9 (mål 2065/63, Årsbok 8 s. 266).

d) En nederländsk medborgare gjorde gällande att den nederländska lagen om obligatorisk trafikförsäkring stred mot hans religiösa övertygelse. Visserligen innehöll lagen bestämmelser om dispens för den som hade religiöst betingade invändningar mot försäkringar, men den som erhöll sådan dispens var skyldig att i stället för försäkringspremier erlägga skatt med motsvarande belopp. Kommissionen konstaterade att, i den mån klagomålet kunde anses beröra religionsfriheten, den nederländska lagstiftningen under alla förhållanden omfattades av art. 9:2 som medger inskränkningar för att skydda andras fri- och rättigheter. Kommissionen framhöll att denna bestämmelse var tillämplig i förevarande fall, eftersom trafikförsäkringen syftade till att skydda personer som kunde bli offer för trafikolyckor (mål 2988/66, Årsbok 10 s. 472).

10 Rätten till yttrandefrihet

Artikel 10 i konventionen:

1. Envar skall äga rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att mottaga och sprida uppgifter och tankar utan inblandning av offentlig myndighet och oberoende av territoriella gränser. Denna artikel förhindrar icke en stat att kräva tillstånd för radio-, televisions- eller biografafföretag.
2. Enär utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, må det underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder, som äro angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle äro nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet, den territoriella integriteten, den allmänna säkerheten, förebyggandet av oordning eller brott, skyddandet av hälsa eller moral eller av annans goda namn och rykte eller rättigheter, förhindrandet av att förtroliga underrättelser spridas eller upprätthållandet av domstolarnas auktoritet och opartiskhet.

Art. 10 garanterar rätten till yttrandefrihet. Inskränkningar i denna rätt får enligt art. 10:2 göras av hänsyn till vissa allmänna eller enskilda intressen. Konventionsstaterna åtnjuter en betydande frihet att själva bedöma om en viss åtgärd är nödvändig med hänsyn till dessa intressen (mål 3039/67, Årsbok 10 s. 506). Däremot får inskränkningar inte göras på ett diskriminerande sätt (mål 2299/64, Grandrath ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 678).

Det har tidigare (se ovan under 9) omnämnts att det i några av de belgiska språkmålen gjorts gällande att skyldigheten för barn från franskspråkiga familjer att delta i skolundervisningen på ett annat språk än familjens innebar, att dessa barn riskerade att hämmas i sin intellektuella utveckling. Klagandena påstod att detta utgjorde inte endast ett brott mot art. 9 utan också en kränkning av deras rätt till yttrandefrihet enligt art. 10. Kommissionen fann dock att klagomålet inte rörde sig inom ramen för art. 10 (mål 1474/62, Årsbok 6 s. 332, 1769/62, Årsbok 6 s. 444, 2333/64, Årsbok 11 s. 228). Skyldigheten att ifylla ett formulär på ett visst språk har inte heller ansetts innefatta något brott mot yttrandefriheten (mål 4137/69, Årsbok 13 s. 792).

En f. d. polsk medborgare hade vid svenska domstolar begärt rätt till umgänge med sin son, som var bosatt hos modern i Sverige. Domstolarna hade vägrat att tillerkänna honom umgängesrätt. Inför kommissionen gjorde han gällande att domstolarna därvid tagit hänsyn till att han publicerat en artikel med antisvensk tendens och innehållande bl. a. vissa ärekränkande uttalanden om den svenske konungen. Genom att låta innehållet i denna artikel påverka utgången i målet hade de svenska

domstolarna enligt klagandens uppfattning kränkt hans rätt till yttrandefrihet enligt art. 10. Kommissionen framhöll att rätten enligt art. 10 till yttrandefrihet inte hindrar en domstol, som har att bedöma en persons karaktär, att ta hänsyn till yttranden av honom, om dessa är ägnade att belysa hans karaktär eller personlighet (mål 911/60, Årsbok 4 s. 198).

Bland de fall rörande art. 10, vilka handlagts av kommissionen, intar fallet *De Becker* en särställning. Klaganden *De Becker* hade 1946 i Belgien dömts till döden för att han under kriget samarbetat med de tyska myndigheterna, särskilt i sin egenskap av chefredaktör för den belgiska tidningen *Le Soir*. Dödsstraffet omvandlades sedermera till fängelse, och 1951 blev *De Becker* villkorligt frigiven. Enligt vissa bestämmelser, som 1944 infogats i den belgiska strafflagen, var emellertid *De Becker* till följd av domen berövad vissa rättigheter, bl. a. rätten att publicera tidningsartiklar eller att deltaga i en tidnings förvaltning, tryckning eller spridning. *De Becker* gjorde inför kommissionen gällande att dessa inskränkningar i hans yttrandefrihet stred mot art. 10, medan den belgiska regeringen menade att det var fråga om sådana inskränkningar som var tillåtna enligt art. 10:2. Kommissionen fann att ifrågavarande bestämmelser i den belgiska strafflagen inte fullt överensstämde med art. 10, eftersom de innebar en nästan fullständig och till tiden obegränsad förlust av yttrandefriheten även i ämnen som inte var av politisk natur och eftersom någon uppmjukning av dessa strikta regler inte hade förutsetts komma att inträda vid den tidpunkt då dessa inskränkningar i yttrandefriheten inte längre kunde anses vara en i ett demokratiskt samhälle nödvändig åtgärd i den mening detta uttryck har i art. 10:2. Målet hänsköts därefter till domstolens prövning. Innan förhandlingarna inför domstolen slutförts, utfärdades emellertid i Belgien en lag, varigenom de kritiserade bestämmelserna i strafflagen väsentligt uppmjukades. Med anledning därav återkallade *De Becker* sin talan, och domstolen beslöt att — utan att uttala sig i sakfrågan — avskryva målet från vidare handläggning (mål 214/56, *De Becker* ./ Belgien, Årsbok 2 s. 214, samt Domstolens domar, *De Becker* Case).

Såvitt angår politiska ämnen ansåg kommissionen i fallet *De Becker* det vara förenligt med art. 10:2 att föreskriva en i tiden obegränsad förlust av yttrandefriheten, när det gällde personer som dömts för förräderi under krigstid. Denna ståndpunkt har kommissionen vidhållit i ett senare mål. I fråga om yttrandefriheten i andra än politiska ämnen har kommissionen ställts inför frågan om de ändringar som genomfördes i strafflagen kommit till stånd så sent att det under tiden dessförinnan förelegat en otillåten inskränkning av yttrandefriheten. I denna fråga framhöll kommissionen att det i första hand fick anses ankomma på de nationella myndigheterna att själva värdera vid vilken tidpunkt sådana extraordinära inskränkningar i grundläggande fri- och rättigheter upphör att vara en i ett demokratiskt samhälle nödvändig åtgärd. Den belgiska regeringen och det belgiska parlamentet ansågs inte ha missbrukat den frihet de åtnjöt i detta hänseende, och kommissionen ansåg därför att det inte förelegat någon kränkning av art. 10 (mål 924/60, Årsbok 6 s. 150, jfr mål 764/60, Samling 16 s. 1).

I anslutning till art. 9 (se ovan under 9) har ett mål berörts, vari kommissionen konstaterat att en österrikisk lag om förbud mot nationalsocialistisk verksamhet innefattade sådana inskränkningar i tankefriheten som var nödvändiga i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till den allmänna säkerheten, den allmänna ordningen och skyddet av andras fri- och rättigheter. Av samma skäl ansågs denna lag också innefatta en enligt art. 10:2 tillåten inskränkning i yttrandefriheten (mål 1747/62, Årsbok 6 s. 424).

Art. 10:2 medger konventionsstaterna att förbjuda spridning av pornografiska skrifter, och varje stat har stor frihet att själv avgöra vilka gränser som skall gälla härvidlag. Detta har kommissionen konstaterat i ett mål, vari klaganden dömts i Västtyskland för spridning av obscena publikationer. Enligt kommissionens mening rörde det sig om en inskränkning i yttrandefriheten som var nödvändig för att skydda unga människors moral och som därför omfattades av art. 10:2 (mål 1167/61, Årsbok 6 s. 204). Ett annat mål rörande ingripande mot en pornografisk skrift har däremot tagits upp av kommissionen till saklig prövning (mål 5493/72, Handyside ./, Storbritannien, beslutet ännu ej publicerat). Kommissionen har godtagit ingripande mot en österrikisk klagande som publicerat antimilitaristiska skrifter. Kommissionen ansåg att det här rörde sig om en enligt art. 10:2 tillåten inskränkning i yttrandefriheten, eftersom den var nödvändig för att skydda andras rykte (mål 753/60, Årsbok 3 s. 310). Emellertid har kommissionen beslutat att till prövning i sak upptaga ett mål rörande ett antal nederländska värnpliktiga, som blivit disciplinärt straffade för att ha publicerat en tidskriftsartikel och mot vilka som försvårande omständighet åberopats att de tidigare medverkat i viss tidskrift, deltagit i en demonstration och publicerat en pamflett i anslutning till denna demonstration (mål 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 och 5370/72, Engel, van der Wiel, de Wit, Dona och Schul ./, Nederländerna, Samling 42 s. 61).

En västtysk klagande, som var tjänsteman i en delstatlig förvaltning, gjorde gällande att hans rätt till yttrandefrihet kränkts genom att han utsatts för disciplinära åtgärder på grund av att han avsett att publicera en tidskriftsartikel innehållande kritik av den myndighet vid vilken han tjänstgjorde. Kommissionen påpekade att art. 10:2 medger inskränkningar i yttrandefriheten till förhindrande av att förtroliga underrättelser sprids. Inskridandet mot klaganden omfattades av detta undantag, eftersom de förhållanden som han avsåg att behandla i tidskriftsartikeln var föremål för tystnadsplikt (mål 4274/69, Årsbok 13 s. 888). En advokat blev föremål för disciplinärt ingripande för att han under en rättegång använt aggressivt och kränkande språk. Detta ansågs inte stå i strid med art. 10, eftersom art. 10:2 medger inskränkningar till skydd av annans goda namn och rykte eller rättigheter. Kommissionen framhöll särskilt att advokaten varit oförhindrad att uttrycka sina åsikter och att företräda sin klients intressen (mål 4561/70, Samling 39 s. 58). En annan advokat klagade över att han blivit disciplinärt bestraffad för att han i ett brev till en domstols ordförande hade uttalat sig vanvördigt om den lokala advokatorganisationen. Den åtgärd som vidtagits mot klaganden ansågs

förenlig med art. 10:2 som medger inskränkningar i yttrandefriheten för att skydda annans goda namn och rykte eller rättigheter eller för att upprätthålla domstolarnas auktoritet och opartiskhet (mål 5109/71, Samling 42 s. 82).

En österrikisk klagande hade dömts för uttalanden som han gjort i en intervju för en italiensk tidskrift. I denna intervju hade han förespråkade våldsanvändning mot Italien för att komma till rätta med situationen i Sydtyrolen. Kommissionen ansåg att ingripandet mot honom var förenligt med art. 10:2, eftersom det fick anses vara en åtgärd som var nödvändig med hänsyn till statens säkerhet och den allmänna säkerheten samt till förebyggande av oordning eller brott (mål 5321/71, Samling 42 s. 105).

En vägran att ge statligt understöd till framförande av ett skådespel och en vägran att låta visst skådespel framföras i allmänna skolor har inte ansetts innefatta ett ingrepp i yttrandefriheten enligt art. 10 (mål 2834/66 och 4038/69, Årsbok 13 s. 250).

I ett klagomål mot Nederländerna uppkom frågan om den upphovsrättsliga lagstiftningen gav ett så långtgående skydd att den kom i konflikt med yttrandefriheten enligt art. 10. Klaganden var ett företag som utgav en tidskrift innehållande uppgifter om kommande radio- och televisionsprogram. Emellertid förbjöds företaget att publicera vissa sammanställningar av programmen, eftersom dessa sammanställningar omfattades av annans upphovsrätt. Kommissionen beslöt att upptaga målet till saklig prövning, men sedan en uppgörelse kommit till stånd mellan parterna, avskrevs målet från vidare handläggning (mål 2690/65, N. V. Televizier ./). Nederländerna, Årsbok 9 s. 512 och 11 s. 782). En liknande talan har senare anhängiggjorts inför kommissionen av ett annat nederländskt bolag som också utger en tidskrift och önskar publicera uppgifter om nederländska radio- och televisionsprogram. Även detta mål har av kommissionen upptagits till sakprövning (mål 5178/71, De Geillustreerde Pers N.V. ./). Nederländerna, Samling 44 s. 13).

I ett mål har kommissionen konstaterat att det svenska radiomonopolet är förenligt med art. 10. Kommissionen pekade därvid på att denna artikel uttryckligt medger att tillståndstvång skall kunna föreligga för radio- och televisionsföretag och på att åtskilliga av Europarådets medlemsstater har någon form av offentligt radiomonopol (mål 3071/67, Årsbok 11 s. 456).

I ett mål klagades över att ett televisionsföretag inte mottog annonser i politiska ämnen. Kommissionen hänvisade till bestämmelsen i art. 10:1 enligt vilken det är tillåtet att tillämpa ett tillståndstvång beträffande radio- och televisionsföretag. Enligt kommissionens mening fick detta anses innebära att staterna också kan uppställa särskilda regler om vad som får utsändas i radio och television. Flera av Europarådets medlemsstater medger över huvud ingen annonsering i radio och television, medan andra medger annonsering men har särskilda regler om vilket slags annonsering som är tillåten. Kommissionen ansåg att art. 10 inte utgjorde hinder mot att utesluta vissa typer av annonsering (mål 4515/70, Årsbok 14 s. 538). En brittisk klagande var missnöjd med att han inte fick sätta

upp en kommersiell radiostation och att den brittiska befolkningen inte hade möjligheter att lyssna på kommersiella radioprogram. Kommissionen hänvisade till bestämmelsen i art. 10:1 om tillståndstvång för radioföretag samt erinrade om att flera av Europarådets medlemsstater förbjuder radioutsändningar genom enskilda personer och organisationer. En sådan inskränkning ansåg kommissionen förenlig med art. 10 (mål 4750/71, Samling 40 s. 29).

I ett annat mål klagades över att en viss organisation inte fått tillfälle att framföra sina åsikter i brittisk television. Kommissionen uttalade att friheten enligt art. 10 att sprida uppgifter och tankar inte innefattar en allmän och undantagslös rätt för varje enskild medborgare och organisation att få tillgång till sändningstid i radio eller television för att framföra sina åsikter. Å andra sidan menade kommissionen att en vägran av sändningstid till en eller flera särskilda grupper eller personer under särskilda omständigheter kunde ge anledning till en fråga om förenligheten med art. 10 eller med art. 10 i förening med art. 14. Ett exempel som nämndes av kommissionen är att ett politiskt parti inför ett val förvägras sändningstid, fastän andra partier tillåts framträda i radio eller television (mål 4515/70, Årsbok 14 s. 538).

Särskilda inskränkningar i yttrandefriheten kan vara godtagbara beträffande dem som avtjänar frihetsstraff eller som eljest är berövade friheten. Kontroll av fångars korrespondens har ansetts som ett naturligt led i själva frihetsberövandet och strider därför inte mot rätten till yttrandefrihet enligt art. 10 (t. ex. mål 1753/63, Årsbok 8 s. 174, 4133/69, Årsbok 13 s. 780, 4517/70, Årsbok 14 s. 548, jfr ovan under 8.5). Ibland har dock art. 10:2 åberopats till stöd för sådan kontroll (mål 1628/62, Samling 12 s. 61).

Ett ingripande mot en fånge för att han innehade pornografiska teckningar och dikter har ansetts förenligt med art. 10:2 (mål 1760/63, Årsbok 9 s. 166). I ett fall har kommissionen med stöd av art. 10:2 godtagit att en fånge inte erhöll tillstånd att prenumerera på en daglig tidning och att anskaffa vissa författningstexter rörande ordningen i fängelser. I sistnämnda hänseende pekade kommissionen på att klaganden hade önskat få tillgång till dessa författningstexter inte för att skaffa sig kunskap om sina rättigheter och skyldigheter utan för att få till stånd en pressdebatt om förhållandena i fängelser. Inskränkningarna ansågs av kommissionen falla under art. 10:2, eftersom de var nödvändiga i ett demokratiskt samhälle till förebyggande av oordning (mål 1860/63, Årsbok 8 s. 204). I ett annat mål klagade en fånge över att han inte hade fått tillgång till viss juridisk litteratur som han behövde för att förbereda en resningsansökan. Det visade sig emellertid att han i fängelset hade kunnat konsultera en kommenterad edition av straffprocesslagen. Klaganden gjorde gällande att han inte haft tillgång till denna lagkommentar så länge som han önskat och att han varit tvungen att läsa den i närvaro av en vakt. Kommissionen ansåg att det därvidlag rörde sig om sådana inskränkningar som är en naturlig följd av frihetsberövandet och att det inte kunde anses vara fråga om ett brott mot rätten enligt art. 10:1 att mottaga uppgifter och tankar (mål 2795/66, Årsbok 12 s. 192).

11 Rätten till församlings- och föreningsfrihet

Artikel 11 i konventionen:

1. Envar skall äga rätt till frihet att delta i fredliga sammankomster samt till föreningsfrihet, däri inbegripet rätten att bilda och ansluta sig till fackföreningar för att skydda sina intressen.
2. Utövandet av dessa rättigheter må icke underkastas andra inskränkningar än sådana som äro angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle äro nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, förebyggandet av oordning eller brott, skyddandet av hälsa eller moral eller av annans fri- och rättigheter. Denna artikel förhindrar icke, att för medlemmar av de väpnade styrkorna, polisen eller den statliga förvaltningen lagliga inskränkningar må göras i de nämnda rättigheternas utövande.

Art. 11 garanterar rätten att delta i fredliga sammankomster samt rätten till föreningsfrihet. Inskränkningar är enligt art. 11:2 tillåtna med hänsyn till vissa allmänna och enskilda intressen.

Kommissionens praxis rörande denna artikel är föga omfattande. Artikeln aktualiserades först i ett mål rörande en belgisk medborgare, som straffats på grund av samarbete med fienden under kriget. Enligt vissa bestämmelser i den belgiska strafflagen var han på grund härav förbjuden att delta i förvaltningen av facklig sammanslutning eller ideell förening eller att ingå i dess styrelse. Kommissionen ansåg att en sådan bestämmelse inte stod i strid med art. 11 och uttalade att rätten att delta i sådan sammanslutnings eller förenings förvaltning eller styrelse inte kunde anses ingå i rätten till föreningsfrihet enligt art. 11 (mål 1028/61, Årsbok 4 s. 324).

Kommissionen har i ett annat mål framhållit att föreningsfrihet inte bara innefattar frihet att ansluta sig till en förening utan också frihet att inte sammansluta sig med andra och att inte ansluta sig till fackföreningar (mål 4072/69, Årsbok 13 s. 708).

Ett mål inför kommissionen gällde en fackföreningsfunktionär på Irland som blivit utsatt för olika slags hot om repressalier och andra påtryckningar på grund av sin fackliga verksamhet. Mannen i fråga var inte statsanställd, men frågan var huruvida irländsk lag i tillräcklig grad skyddade hans rätt till föreningsfrihet och gav honom tillräckliga rättsmedel för att göra detta skydd effektivt. Kommissionen framhöll att begreppet "föreningsfrihet" på det fackliga området innefattar andra element än rätten att bilda och ansluta sig till fackföreningar. Framför allt måste man enligt kommissionens mening ta hänsyn till 1948 års

ILO-konvention (nr 87) om föreningsfrihet och skydd av rätten att organisera sig. Kommissionen framhöll att hot om avsked och andra åtgärder som syftar till att få en fackföreningsman att överge sin verksamhet i princip kan anses som ingrepp i föreningsfriheten. Emellertid hade klaganden enligt irländsk rätt haft rättsmedel att tillgå mot sådana åtgärder. Därför förelåg inte från irländska statens sida någon kränkning av art. 11 (mål 4125/69, Årsbok 14 s. 188 och 198).

En belgisk fackorganisation för polismän klagade över att belgiska staten vägrat erkänna organisationen som en av de organisationer som skulle konsulteras i vissa frågor om anställningsförhållanden, lönesättning m. m. Frågan var därvid om organisationen skulle betraktas som representativ för de yrkeskategorier som den företrädde. Kommissionen ansåg att målet aktualiserade viktiga frågor om tolkningen av art. 11 och beslöt att ta upp det till saklig prövning (mål 4464/70, Syndicat National de la Police Belge ./, Belgien, Samling 39 s. 26 och 34).

Svenska Lotsförbundet klagade i ett mål över att Statens Avtalsverk vägrat förhandla med förbundet med sikte på att sluta ett kollektivavtal med förbundet. Bakgrunden är att Statens Avtalsverk har förklarat sig inte önska ingå kollektivavtal med andra fackorganisationer än de fyra huvudorganisationerna på den statliga arbetsmarknaden. Svenska Lotsförbundet var emellertid – vid den tid som var av intresse i målet – inte anslutet till någon av dessa huvudorganisationer. Kommissionen beslöt att upptaga målet till saklig prövning men avvisade det senare på en formell grund (mål 4475/70, Svenska Lotsförbundet ./, Sverige, Årsbok 14 s. 496 och Samling 42 s. 1). Samma fråga har aktualiserats i ytterligare ett mål som anhängiggjorts av Svenska Lokmannaförbundet. Även detta mål har av kommissionen upptagits till prövning i sak (mål 5614/72, Svenska Lokmannaförbundet ./, Sverige, Samling 42 s. 130).

Ett annat mål rörande svenska förhållanden har anhängiggjorts av en medlem av Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO) och en medlem av Statstjänstemännens Riksförbund (SR). De klagar över att de vid avtalsuppgörelsen 1971 på det statliga området inte erhållit sina nya löner retroaktivt från den 1 januari 1971. I princip erhöll statstjänstemännen sina löner retroaktivt från detta datum, men undantag gjordes enligt det nya kollektivavtalet – som inte undertecknades av SACO och SR – för medlemmar av fackorganisation som vidtagit stridsåtgärder i samband med avtalsförhandlingarna. Klagandena gör gällande att detta innefattar en kränkning av deras rätt till föreningsfrihet enligt art. 11. Kommissionen har upptagit målet till prövning i sak (mål 5589/72, Schmidt och Dahlström ./, Sverige, Samling 42 s. 123).

En fråga om tillämpningen av art. 11 har också uppkommit i vissa mål, vari nederländska värnpliktiga klagat över att de blivit disciplinärt bestraffade för att ha skrivit vissa tidskriftsartiklar. Såvitt angår art. 11 framhölls i dessa mål att en viss förening av värnpliktiga var beroende av att meddelanden kunde spridas genom ifrågavarande tidskrifter. Målen har av kommissionen upptagits till sakprövning (mål 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 och 5370/72, Engel, van der Wiel, de Wit, Dona och Schul ./, Nederländerna, Samling 42 s. 61).

12 Rätten att ingå äktenskap och bilda familj

Artikel 12 i konventionen:

Giftasvuxna män och kvinnor skola äga rätt att ingå äktenskap och bilda familj i enlighet med de inhemska lagar, som reglera utövandet av denna rättighet.

Såvitt angår rätten att ingå äktenskap har frågan uppkommit i vad mån denna rätt kan åtnjutas av personer som är berövade friheten. Sålunda har en tysk medborgare klagat över att han vägrats tillstånd att gifta sig under häktningstiden. Kommissionen erinrade om att det enligt västtysk rätt berodde på en prövning i varje särskilt fall, om en person som befann sig i fängelse eller i häkte skulle få tillstånd att gifta sig. I förevarande fall hade domstolarna, som vägrat tillstånd, särskilt beaktat klagandens tidigare brottslighet och sannolikheten för att han, om han på nytt befanns vara skyldig till brott, skulle dömas till ett långvarigt fängelsestraff. Domstolarna hade också tagit hänsyn till klagandens personlighet. Under dessa omständigheter ansåg kommissionen att det inte förelåg en kränkning av art. 12 (mål 892/60, Årsbok 4 s. 240).

Ett annat mål, som avsåg en fånge i Storbritannien, är av mindre intresse, eftersom det rörde oklarhet om huruvida hans tidigare äktenskap alltjämt bestod eller om det hade upplösts (mål 3898/68, Årsbok 13 s. 674).

Art. 12 har också åberopats i ett mål rörande en cypriotisk medborgare som utvisats från Storbritannien där hans hustru var bosatt. Kommissionen ansåg att det inte förelåg någon kränkning av rätten att bilda familj, eftersom intet hindrade makarna att leva tillsammans på Cypern (mål 5269/71, Samling 39 s. 104, jfr mål 5301/71, Samling 43 s. 82).

13 Rätten att föra talan mot kränkningar av fri- och rättigheter

Artikel 13 i konventionen:

Envar, vars i denna konvention angivna fri- och rättigheter kränkts, skall äga effektiv möjlighet att tala härå inför inhemsk myndighet och detta även i det fall, att kränkningen förövats av ämbetsman i tjänsteutövning.

Art. 13 innehåller en allmän regel om rätten till ett effektivt rättsmedel i fall av kränkningar av de i konventionen garanterade fri- och rättigheterna. Artikel 13 kräver inte att talan skall kunna föras vid domstol, utan även administrativa rättsmedel kan vara tillräckliga för att uppfylla konventionens krav. I detta hänseende skiljer sig art. 13 från art. 5:4, som i fråga om frihetsberövanden kräver att rätt till domstolsprövning skall föreligga (se ovan under 5.9).

Rätten enligt art. 13 förutsätter att det föreligger en kränkning av någon av de i konventionen garanterade fri- och rättigheterna. I flertalet av de fall, där art. 13 åberopats, har kommissionen därför nöjt sig med att konstatera att det inte visats föreligga någon kränkning i övrigt av konventionen och att därför frågan om tillämpning av art. 13 inte uppkom (t. ex. 472/59, Årsbok 3 s. 206, 1092/61, Årsbok 5 s. 210, 3485/68, Årsbok 12 s. 288, 4203/69, Årsbok 13 s. 836, 4517/70, Årsbok 14 s. 548, 4607/70, Årsbok 14 s. 634, 2645/65, Årsbok 14 s. 902).

14 Förbud mot diskriminering

Artikel 14 i konventionen:

Åtnjutandet av de fri- och rättigheter, som angivas i denna konvention, skall tryggas utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Art. 14 innehåller ett allmänt förbud mot diskriminering med avseende på de genom konventionen garanterade rättigheterna. Artikeln är inte avsedd att förbjuda varje slag av åtskillnad i behandlingen av olika människor eller kategorier av människor. I den engelska texten används ordet "discrimination", vilket tyder på att förbudet endast gäller sådan olikartad behandling som kan betecknas som diskriminering. Domstolen har i det belgiska språkmålet haft anledning att ta ställning till räckvidden av art. 14 och till innebörden av begreppet diskriminering. I sin dom uttalade domstolen bl. a.:

"Trots den mycket generella formuleringen i den franska versionen ('sans distinction aucune') förbjuder art. 14 icke varje olikhet i behandlingen vid utövandet av de erkända fri- och rättigheterna. Denna version måste läsas i ljuset av den mera restriktiva formuleringen i den engelska versionen ('without discrimination'). Dessutom – och framför allt – skulle man komma till orimliga resultat om man gav art. 14 en så vid tolkning som den franska versionen tycks innebära. Man skulle i så fall komma fram till att alla de många föreskrifter i lagar och andra författningar som icke tillförsäkrar alla människor en helt likartad behandling vid utövandet av de erkända fri- och rättigheterna skulle stå i strid med konventionen. Vederbörande nationella myndigheter konfronteras ofta med situationer och problem som på grund av bakomliggande skillnader påkallar olika juridiska lösningar. Vissa rättsliga olikheter leder för övrigt bara till att faktiska olikheter utjämnas. Den ovannämnda vidsträckta tolkningen kan följaktligen icke accepteras.

Det är därför viktigt att söka fastställa de kriterier, efter vilka man kan avgöra om en viss olikhet i behandlingen vid utövandet av någon av de erkända fri- och rättigheterna strider mot art. 14. I överensstämmelse med de principer som kan härledas ur rättstillämpningen i ett stort antal demokratiska stater anser domstolen att likabehandlingsprincipen är kränkt, om åtskillnaden icke har en objektiv och godtagbar grund. Huruvida en sådan grund föreligger måste bedömas med hänsyn till ifrågavarande åtgärds syften och verkningar och med beaktande av de principer som normalt tillämpas i demokratiska samhällen. En olikhet i behandlingen vid utövandet av en i konventionen garanterad rättighet

måste icke endast ha ett legitimt ändamål, utan art. 14 är också kränkt, om det klart framgår att det icke finns några rimliga proportioner mellan de medel som används och det mål som man vill uppnå.”

(Domstolens domar, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", domskälen, punkt I.B. 10)

I ett annat mål har kommissionen anknutit till detta resonemang och framhållit att diskriminering mellan människor föreligger, om man kan konstatera dels att en grupp eller kategori människor behandlas annorlunda och mindre förmånligt än en annan grupp eller kategori, dels att denna olikhet i behandlingen grundas på skäl som inte är godtagbara (mål 2299/64, Grandrath ./.. Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 680).

Ett annat viktigt element i art. 14 är att artikeln inte innehåller något generellt diskrimineringsförbud utan att den endast tar sikte på diskriminering i fråga om de i konventionen behandlade fri- och rättigheterna. Detta har också framhållits i en lång rad avgöranden av kommissionen (t. ex. mål 3325/67, Årsbok 10 s. 528, 4505/70, Årsbok 14 s. 522).

Eftersom diskrimineringsförbudet endast avser de fri- och rättigheter som behandlas i konventionen, skulle man kunna förledas till slutsatsen att en kränkning av art. 14 inte skulle kunna förekomma annat än när det samtidigt föreligger en självständig kränkning av en annan artikel i konventionen. Så är emellertid inte fallet. I sin dom i det belgiska språkmålet har domstolen gjort följande analys av rättsläget:

”Även om det är sant att denna garanti (dvs. garantin i art. 14) icke har någon självständig existens, eftersom den enligt ordalydelsen i art. 14 endast avser 'de fri- och rättigheter som angivas i denna konvention', så kan en åtgärd, som i sig själv är förenlig med den artikel som behandlar ifrågavarande fri- eller rättighet, ändå innefatta en kränkning av denna artikel i förening med art. 14, om åtgärden har en diskriminerande karaktär.

Sålunda kan de personer som är underkastade en konventionsstats jurisdiktion icke på art. 2 i första tilläggsprotokollet grunda en rätt att få myndigheterna att inrätta en viss undervisningsanstalt. Men den stat som inrättar en sådan anstalt får icke vid fastställandet av regler för tillträde till anstalten vidtaga sådana åtgärder som enligt art. 14 är diskriminerande.

För att erinra om ett annat exempel som har nämnts under målets handläggning så kan påpekas att art. 6 i konventionen icke förpliktar staterna att införa ett tvåinstanssystem. Den stat som inrättar appellationsdomstolar gör således något som den icke är förpliktad till enligt art. 6. Men staten skulle ändå handla i strid med art. 6 i förening med art. 14, om den utan rimliga skäl vägrade vissa personer att använda sig av ett sådant rättsmedel, medan den tillät andra att använda sig därav i samma slags mål.

I sådana fall skulle man ha att göra med en kränkning av en garanterad fri- eller rättighet enligt den relevanta artikeln i förening med art. 14. Läget är detsamma som om art. 14 hade varit en integrerande del av varje artikel rörande fri- och rättigheterna. Det finns därvid icke anledning att göra någon skillnad beroende på arten av fri- och rättigheter och de förpliktelser som hänförs till dem eller beroende på t. ex. om garanterandet av rättigheten i fråga innebär en positiv handling eller enbart en underlåtenhet. Detta framgår för övrigt klart av den mycket

allmänna formuleringen i art. 14 — 'åtnjutandet av de fri- och rättigheter, som angivas i denna konvention'."

(Domstolens domar, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium" domskälen, punkt I.B.9)

Motsvarande resonemang har i ett annat mål förts av kommissionen, som erinrade om att art. 8–11 alla innehåller en andra punkt, enligt vilken konventionsstaterna har rätt att inskränka de fri- och rättigheter som avses i artiklarna i fråga. Kommissionen har framhållit att staterna vid företagandet av sådana inskränkningar i fri- och rättigheterna är bundna av diskrimineringsförbudet i art. 14. Om en inskränkning som i och för sig är tillåten åläggs på ett diskriminerande sätt, föreligger således en kränkning av art. 14 i förening med den artikel som behandlar rättigheten i fråga. På motsvarande sätt förhåller det sig enligt kommissionens uppfattning med art. 4:3, vari anges att vissa slag av obligatorisk tjänstgöring inte skall betraktas som tvångsarbete eller påtvingat arbete. Om emellertid sådan i och för sig tillåten tjänstgöring utkrävs på ett diskriminerande sätt, kan det bli fråga om en kränkning av art. 14 i förening med art. 4 (mål 2299/64, Grandrath ./, Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 678). Även åläggande av skatter eller egendomsberövande som är tillåtet enligt art. 1 i första tilläggsprotokollet måste enligt kommissionens uppfattning ske på ett icke-diskriminerande sätt för att inte komma i konflikt med art. 14 (mål 2717/66, Årsbok 13 s. 200).

Efter denna allmänna redogörelse för tolkningen av art. 14 finns det anledning att nämna några av de viktigaste mål vari domstolen eller kommissionen haft anledning att ta ställning till om en otillåten diskriminering förelegat.

De mest kända målen är de belgiska språkmålen. I dessa mål klagade ett stort antal föräldrar till barn i franskspråkiga familjer, som i allmänhet var bosatta i den flamländska delen av Belgien, över att den belgiska lagstiftningen på olika sätt gjorde det svårt eller omöjligt för dessa barn att erhålla skolundervisning på franska språket. Domstolen konstaterade att lagen i åtskilliga hänseenden gynnade den nederländskspråkiga undervisningen i den flamländska regionen på bekostnad av den franskspråkiga men ansåg att detta inte var diskriminerande, eftersom syftet var att vidmakthålla den språkliga enheten i den flamländska regionen. Motsvarande bestämmelser till förmån för den franskspråkiga undervisningen gällde f. ö. i den vallonska delen av Belgien. Det rörde sig alltså om en olikartad behandling, som var grundad på objektiva och godtagbara skäl och som därför inte var diskriminerande.

På en enda punkt ansåg domstolen att det förelåg en diskriminering i strid med art. 14. De diskriminerande bestämmelserna gällde sex kommuner utanför Bryssel, vilka i språkligt hänseende erhållit en särskild status. I dessa kommuner skulle nämligen franskspråkig skolundervisning anordnas, så snart ett visst antal familjeöverhuvuden begärde detta. I fråga om de franskspråkiga skolorna i dessa kommuner tillämpades emellertid ett bosättningskrav, som inte gällde för de nederländskspråkiga skolorna. Endast barn till föräldrar, som var bosatta i de sex kommunerna, fick gå i de franskspråkiga skolorna i dessa kommuner. De

nederländskspråkiga skolorna i samma kommuner fick däremot mottaga elever även från den franskspråkiga och den nederländskspråkiga regionen utanför de sex kommunerna. Detta bosättningskrav, som gällde enbart för de franskspråkiga skolorna, ansågs av domstolen utgöra en diskriminerande åtskillnad grundad på språk (Domstolens domar, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", domskälen, punkt II.32, jfr mål 2209/64, Samling 15 s. 24, 2333/64, Årsbok 11 s. 228).

I ett annat mål ansåg kommissionen det inte vara en diskriminering att flamländska barn i Bryssel inte där fick gå i franskspråkiga skolor. För de båda språkgrupperna gällde i detta hänseende samma regler såtillvida som franskspråkiga barn i Bryssel inte heller fick gå i nederländskspråkiga skolor där (mål 2924/66, Van den Berghe ./ Belgien, Årsbok 11 s. 412). Kommissionen har också haft att ta ställning till ett klagomål över att ett grekiskt barn vägrats att gå i franskspråkig skola i Bryssel. Barnet hade påbörjat sin skolgång i en nederländskspråkig skola, och kommissionen ansåg att det inte förelåg någon diskriminering, eftersom andra utländska barn som befann sig i motsvarande situation behandlades på samma sätt (mål 4372/70, Årsbok 14 s. 398).

Andra viktiga mål rörande ifrågasatt diskriminerande behandling är de mål som anhängiggjorts mot Storbritannien av ett stort antal personer av asiatiskt ursprung, vilka tidigare varit bosatta i Östafrika och vilka vägrats rätt att inresa och bosätta sig i Storbritannien. Kommissionen har beslutat att till saklig behandling upptaga bl. a. deras påstående att de utsatts för diskriminerande behandling i fråga om åtnjutandet av sina enligt art. 3, 5 och 8 garanterade rättigheter (25 mål, Årsbok 13 s. 928, 6 mål, Årsbok 13 s. 1014).

Fallet Grandrath gällde en västtysk klagande, som var "bokstudiele-dare" inom sekten Jehovas vittnen. Klaganden vägrade att fullgöra inte bara militärtjänst utan också vapenfri tjänst i stället för militärtjänst, och han hade dömts till fängelsestraff för denna vägran. Inför kommissionen gjorde klaganden gällande att han utsatts för diskriminering. Han åberopade därvid att enligt västtysk lag katolska och protestantiska präster hade rätt till befrielse från både militärtjänst och vapenfri tjänst, medan präster inom andra trossamfund erhöll sådan befrielse endast om deras verksamhet som präst var deras huvudsakliga sysselsättning. Frågan om sistnämnda krav var diskriminerande besvarades av kommissionen nekande, eftersom det konstaterades att syftet med kravet var att hindra att alltför många personer skulle befrias från den vapenfria tjänsten. Kommissionen framhöll vidare att kravet på att endast den som är huvudsakligt sysselsatt som präst skall erhålla befrielse är nödvändigt, om man inte vill medge att alla medlemmar av vissa trossamfund befrias från tjänstgöringsskyldighet. Grunden för det uppställda kriteriet var att man ville fästa vikt vid den funktion som olika slags präster fyllde. Däremot förelåg inte något syfte att göra olika trossamfund till föremål för en olikartad behandling (mål 2299/64, Grandrath ./ Förbundsrepubliken Tyskland, Årsbok 10 s. 682).

Frågan huruvida befrielse från skyldigheten att delta i undervis-

ningen i religionskunskap i svenska skolor har vägrats på ett diskriminerande sätt har också underställt kommissionen. Sedan kommissionen beslutat upptaga målet i fråga till saklig prövning, kom emellertid en uppgörelse till stånd mellan parterna (mål 4733/71, Årsbok 14 s. 664 och 676).

En fråga om diskriminering uppkom i ett mål rörande den västtyska Lastenausgleichsgesetz, en lag som infördes efter andra världskriget för att bland befolkningen utjämna de förluster som orsakats genom kriget. Enligt denna lag förelåg en olikhet i behandlingen av dem som förlorat egendom i det område som numera utgör Tyska demokratiska republiken och dem som förlorat egendom i andra östliga områden, t. ex. Tjeckoslovakien. Kommissionen prövade ingående om denna distinktion var diskriminerande men kom fram till att så inte var fallet, eftersom det fanns objektiva och godtagbara skäl för att behandla dessa fall på olika sätt (mål 2717/66, Årsbok 13 s. 200). I ett annat fall gjordes gällande att en västtysk lag om ersättning till nazismens offer var diskriminerande, därför att den uppställde krav på att anspråk skulle anmälas inom viss tidsfrist, medan andra liknande lagar inte innehöll några motsvarande bestämmelser. Kommissionen fann dock att det förelåg objektiva och godtagbara skäl för denna skillnad mellan olika lagar, varför art. 14 inte hade kränkts (mål 4045/69, Årsbok 13 s. 698).

En brittisk kvinna ansåg att vissa regler om änkepension var diskriminerande. Enligt dessa regler var klaganden inte berättigad till pension, eftersom hon blivit änka innan hon fyllt 50 år, medan andra kvinnor som blivit änkor före ett visst datum och som då varit under 50 år erhållit pensioner. Kommissionen konstaterade att alla kvinnor som befann sig i klagandens situation behandlades lika och att de övergångsregler som gällde för dem som blivit änkor före ett visst datum hade införts för att inte svika de förväntningar som dessa kvinnor kunde ha haft enligt äldre lagstiftning. Detta kunde emellertid enligt kommissionens uppfattning inte utgöra en diskriminering i strid med art. 14 (mål 4288/69, Årsbok 13 s. 892). I ett annat mål gjordes gällande att den nederländska lagstiftningen om ålderspension och änkepension innefattade en diskriminering av ogifta kvinnor i förhållande till gifta kvinnor och änkor. Bl. a. framhölls att en man som uppnått 65 års ålder var berättigad till ett hustrutillägg på sin pension, även om hustrun inte hade fyllt 65 år. För en ogift kvinna utgick däremot inte någon pension förrän hon fyllt 65 år. Änkepension utgick redan vid 35–40 års ålder, medan den ogifta kvinnan aldrig fick pension förrän vid 65 års ålder. Vidare var ogifta kvinnor skyldiga att betala bidrag till pensionssystemet för änkor och föräldralösa barn. De påtalade förhållandena ansågs av kommissionen vara legitima skillnader, som inte stod i strid med art. 14 (mål 4130/69, Årsbok 14 s. 224). Den nederländska lagstiftningen om ålderspension har också påståtts vara diskriminerande därigenom att den medgav befrielse från skyldigheten att betala pensionsavgifter åt personer som har religiöst betingade invändningar mot varje försäkringssystem men inte åt dem som endast har invändningar mot vissa typer av försäkring. Detta ansågs inte vara en diskriminering enligt art. 14 (mål 2065/63, Årsbok 8 s. 266).

Frågan om diskriminering på grund av kön har aktualiserats i fråga om lagbestämmelser som kriminaliserade homosexuella handlingar mellan män men inte mellan kvinnor. Kommissionen har därvid framhållit att art. 14 inte hindrar en konventionsstat att behandla könen olika i fråga om de åtgärder som den vidtar mot homosexuella handlingar med stöd av art. 8:2 (mål 104/55, Årsbok 1 s. 228, 167/56, Årsbok 1 s. 235).

I ett mål uppkom frågan om det i många länder tillämpade systemet att medge häktade personer frigivning mot borgen innebär en diskriminering eftersom det gynnar personer som har en sådan ekonomisk ställning att de kan ställa borgen. Kommissionen besvarade frågan nekande och pekade särskilt på att borgenssystemet är uttryckligen godtaget i konventionen enligt art. 5:3 (mål 3266/67, Årsbok 12 s. 242). Rent allmänt har kommissionen framhållit att art. 5:1:c förutsätter att inte alla personer som är misstänkta för brott skall hållas häktade och att det därför inte kan anses innebära en diskriminerande behandling som strider mot art. 14, när vissa misstänkta hålls häktade, medan andra tillåts att vara på fri fot (mål 3911/69, Årsbok 12 s. 324). I ett mål klagade en person, som häktats för bedrägeri, över att andra, som var skyldiga till grövre bedrägeribrott, inte hade häktats. Kommissionen framhöll att brottets svårhetsgrad inte är det enda element som en domstol har att beakta när den beslutar om häktning. Någon diskriminering ansågs därför inte föreligga (mål 4622/70, Samling 40 s. 15).

Om ett politiskt parti inför ett val vägras sändningstid i radio eller television, medan andra partier erhåller sådan sändningstid, kan det enligt kommissionens uppfattning vara fråga om en diskriminering enligt art. 14 i förening med art. 10 (mål 4515/70, Årsbok 14 s. 538).

Frågan om diskriminering i fråga om rätten till föreningsfrihet enligt art. 11 har uppkommit i några fall. Sålunda har kommissionen haft att ta ställning till om den belgiska statens vägran att erkänna en viss fackorganisation som en av de organisationer som skall konsulteras i fackliga frågor innebär en diskriminering av organisationen i fråga (mål 4464/70, Samling 39 s. 26 och 34). På motsvarande sätt har kommissionen ställts inför frågan om Statens Avtalsverks vägran att sluta kollektivavtal med andra fackliga organisationer än de fyra huvudorganisationerna på den statliga arbetsmarknaden i Sverige innebär en diskriminering av de organisationer som inte är anslutna till någon av dessa huvudorganisationer (mål 5614/72, Svenska Lokmannaförbundet ./ Sverige, Samling 42 s. 130). Frågan om eventuell diskriminering har också ställts i det mål vari klagats över att vissa retroaktiva löneförmåner enligt avtalsuppgörelsen 1971 på det statliga området i Sverige inte utgått till tjänstemän som varit medlemmar i fackorganisation som vidtagit stridsåtgärder i samband med förhandlingarna (mål 5589/72, Schmidt och Dahlström ./ Sverige, Samling 42 s. 123). Alla dessa frågor har av kommissionen upptagits till prövning i sak.

En österrikisk advokat har gjort gällande att han blivit föremål för diskriminerande behandling genom att tvingas åtaga sig uppdrag som försvarare i brottmål. Han har särskilt framhållit att några motsvarande förpliktelser inte föreligger för andra jämförbara juristgrupper. Hans

klagomål har av kommissionen upptagits till saklig prövning (mål 4897/71 och 5219/71, Gussenbauer ./ Österrike, Samling 42 s. 41 och 94).

Ett antal nederländska värnpliktiga har gjort gällande att det militära arreststraffet i Nederländerna är diskriminerande dels därför att något motsvarande straff inte kan åläggas civilpersoner, dels därför att det görs en oerättigad skillnad mellan officerare och andra militärer i fråga om platsen för verkställighet av arreststraff. Kommissionen har beslutat upptaga dessa mål till sakprövning (mål 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 och 5370/72, Engel, van der Wiel, de Wit, Dona och Schul ./ Nederländerna, Samling 42 s. 61).

I ett annat mål rörande Nederländerna uppkom frågan huruvida det utgjorde en otillåten diskriminering i fråga om yttrandefriheten, när uppgifter om kommande radio- och televisionsprogram endast fick publiceras av vissa "programtidskrifter" men inte av andra mera allmänt inriktade tidskrifter. Detta mål har upptagits till saklig prövning (mål 5178/71, De Geillustreerde Pers N.V. ./ Nederländerna, Samling 44 s. 13).

15 Äganderätten

Artikel 1 i första tilläggsprotokollet:

Envar fysisk eller juridisk persons rätt till sin egendom skall lämnas okränk. Ingen må berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som angivas i lag och av folkrättens allmänna grundsatser.

Ovanstående bestämmelser inskränka likväl icke en stats rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner erforderlig för att reglera nyttjandet av viss egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse eller för att säkerställa betalning av skatter och andra pålagor eller av böter och viten.

I art. 1 i första tilläggsprotokollet finns en bestämmelse till skydd för äganderätten. Egendomsberövanden får dock under vissa förutsättningar ske i det allmännas intresse. Kommissionen har påpekat att denna undantagsbestämmelse påminner om de undantagsklausuler som finns i art. 8:2, 9:2, 10:2 och 11:2 i konventionen. Vid tillämpningen av dessa undantagsklausuler har kommissionen tillerkänt konventionsstaterna en betydande frihet att själva bedöma om en åtgärd är nödvändig med hänsyn till vissa allmänna eller enskilda intressen. På motsvarande sätt bör konventionsstaterna enligt kommissionens uppfattning ha en betydande frihet att själva ta ställning till om ett egendomsberövande sker i det allmännas intresse. Staternas bedömning av denna fråga bör därför i allmänhet godtas av kommissionen och domstolen. I ett mål, som gällde nationalisering av den brittiska stålindustrin, godtog kommissionen den brittiska regeringens uppfattning att åtgärden vidtagits i det allmännas intresse (mål 3039/67, Årsbok 10 s. 506). En lag om ålderspensionsförsäkring har också ansetts ha tillkommit i det allmännas intresse (mål 2065/63, Årsbok 8 s. 266).

I fråga om villkoren för egendomsberövanden hänvisas i art. 1 inte bara till nationell lag utan också till folkrättens allmänna grundsatser. Tolkningsen härav har varit föremål för delade meningar. Å ena sidan har hävdats att hänvisningen till folkrätten inte avser annat än de regler som ger utländska rättssubjekt rätt till ersättning vid nationalisering eller andra former av egendomsberövanden. Å andra sidan har påståtts att hänvisningen till folkrätten skulle innebära att ersättning alltid skall utgå vid egendomsberövanden. Det är emellertid klart att folkrätten inte innehåller några regler om ersättning till ett lands egna medborgare utan endast till främmande rättssubjekt.

Kommissionen har i flera fall anslutit sig till uppfattningen att art. 1 ger utlänningar men inte egna medborgare rätt till ersättning (mål 511/59, Gudmundsson ./ Island, Årsbok 3 s. 394, 1870/63, Årsbok 8 s. 218, 2303/64, Samling 22 s. 12). Ett avgörande skulle möjligen kunna skapa något tvivel om kommissionens uppfattning. I detta fall gjorde kommissionen en bedömning av om den ersättning som utgått vid expropriation varit skälig, trots att expropriationen varit riktad mot en av landets egna medborgare (mål 3651/68, Årsbok 13 s. 476).

I vissa fall kan det vara osäkert om det rör sig om ett utkrävande av skatter eller avgifter eller om ett egentligt egendomsberövande som måste bedömas enligt första stycket av art. 1. Karakteristiskt för denna frågeställning är fallet Gudmundsson, vari omständigheterna var följande. Enligt en isländsk lag av 1957 rörande beskattning av stora förmögenheter hade klaganden förpliktats att i skatt utbetala en betydande del av sin förmögenhet. Han gjorde inför kommissionen gällande att hans genom art. 1 skyddade rättigheter därigenom kränkts. Kommissionen ansåg emellertid inte att det rörde sig om ett brott mot denna artikel. Som motivering för sin ståndpunkt framhöll kommissionen att isländska staten hade infört ifrågavarande skatteform för att uppnå ekonomisk jämvikt inom landet, att enligt lagen skatten inte kunnat utgå med högre belopp än 25 procent av den beskattade egendomens värde samt att skatten kunnat erläggas genom delbetalningar under flera år. Under framhävande av det allmännyttiga syftet fann kommissionen, att storleken av de belopp som kunde utkrävas enligt 1957 års lag inte utgjorde tillräcklig grund för att betrakta ifrågavarande påлага som något annat än en skatt uttagen i det allmännas intresse (mål 511/59, Årsbok 3 s. 394).

En liknande bedömning gjordes i ett mål som rörde påläggandet av avgifter enligt den västtyska Lastenausgleichsgesetz. Kommissionen framhöll att denna lag hade införts som ett led i de finansiella och monetära reformerna i Västtyskland efter kriget. Dessa reformer hade ansetts nödvändiga för att skapa en sund ekonomisk bas för ett demokratiskt samhälle, och lagen hade till syfte att bland medborgarna fördela de ekonomiska bördor som ålagts befolkningen genom kriget och valutareformen efter kriget. Kommissionen konstaterade därför att lagen hade införts i det allmännas intresse och att den uppfyllde villkoren för att egendomsberövande skulle få ske enligt art. 1. Dessutom var uttaxering enligt lagen tillåten med stöd av den bestämmelse i art. 1 som tillåter staterna att genomföra sådan lagstiftning som de anser nödvändig för att säkerställa betalning av skatter och andra pålagor (mål 551/59, Årsbok 3 s. 244, jfr mål 673/59, Årsbok 4 s. 286, 1497/62, Årsbok 5 s. 286).

Enligt art. 1 måste beskattning ha stöd i lag. I ett fall hade den österrikiska författningsdomstolen förklarat vissa lagbestämmelser om beskattning författningsstridiga, men domstolens beslut hade endast verkan för framtiden och påverkade alltså inte utkrävandet av skatter avseende inkomster från tiden före domstolens beslut. Kommissionen fann att art. 1 inte hindrar en stat att upphäva skattebestämmelser för framtiden men samtidigt låta bestämmelserna fortsätta att tillämpas på äldre förhållanden (mål 3500/68, Årsbok 14 s. 168).

Kommissionen har ansett att tvångsinlösen i förtid av ett obligationslån innefattade ett egendomsberövande och att sådan inlösen därför endast fick ske på de villkor för egendomsberövanden som anges i art. 1 (mål 3039/67, Årsbok 10 s. 506). I ett annat mål klagades över att österrikisk domstol godkänt ett ackord i konkurs, varigenom klaganden erhållit endast hälften av det nominella värdet av en fordran. Detta ansågs inte utgöra ett brott mot art. 1 (mål 5479/72, Samling 44 s. 53).

Till sådana pålagor som en konventionsstat enligt art. 1 får införa genom lagstiftning har kommissionen hänfört ålderspensionsavgifter (mål 2065/63, Årsbok 8 s. 266, 4130/69, Årsbok 14 s. 224) och andra socialförsäkringsavgifter (mål 2248/64, Årsbok 10 s. 170). Uppställandet av vissa villkor, bl. a. en minimiålder, för rätten att åtnjuta pensionsförmåner har ansetts vara ett normalt element i ett offentligrättsligt pensionssystem och inte innebära ett egendomsberövande enligt art. 1 första stycket (mål 4288/69, Årsbok 13 s. 892). Kommissionen har också haft anledning konstatera, att rätten till pension enligt ett offentligrättsligt pensionssystem, enligt vilket den som betalar bidrag inte har rätt till en identifierbar andel av pensionsfonden, inte utgör en rätt som kan beskrivas som en rätt till egendom enligt art. 1 (mål 4130/69, Årsbok 14 s. 224). Med skatter har kommissionen likställt åtgärder inom ramen för ett system för valutakontroll (mål 5302/71, Samling 44 s. 29).

En västtysk fånge har klagat över att han inte fick använda sina pengar till att bistå sin sjuka syster eller till att skaffa ny bevisning för en planerad resningsansökan eller för andra juridiska ändamål. Kommissionen framhöll att de tyska domstolarna ansett att klaganden borde ha pengar kvar till sin frigivning. På grund härav fann kommissionen att det rörde sig om en inskränkning i klagandens förfoganderätt, som staten funnit erforderlig för att reglera nyttjandet av viss egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse (mål 4984/71, Samling 43 s. 28).

En österrikisk advokat har klagat över att han varit skyldig att åtaga sig uppdrag som försvarare i brottmål utan att ha rätt till arvode och till full ersättning för sina kostnader. Klaganden gjorde gällande att detta innebar en kränkning av bl. a. art. 1. Kommissionen har upptagit hans klagomål till saklig prövning (mål 4897/71 och 5219/71, Gussenbauer ./ Österrike, Samling 42 s. 41 och 94).

Kommissionen har ansett att art. 1 inte hindrar en stat att tillämpa förverkande av egendom som straffpåföljd (mål 323/57, Årsbok 1 s. 241). Inte heller hindrar art. 1 att egendom utmäts och försäljs till verkställighet av domstols dom (mål 1420/62, 1477/62 och 1478/62, Årsbok 6 s. 590) eller att egendom omhändertas inom ramen för ett konkursförfarande (mål 5483/72, Samling 44 s. 60). Enligt österrikisk lag fick pengar och annan lös egendom, som påträffades hos en anhållen person, beslagtogs som säkerhet för rättegångskostnader. Detta ansågs av kommissionen innefatta utkrävande av en pålaga i enlighet med art. 1 andra stycket (mål 4338/69, Årsbok 13 s. 904). Ett ingripande mot en pornografisk skrift har givit anledning till frågan om art. 1 blivit kränkt, och målet har i denna del av kommissionen upptagits till prövning i sak (mål 5493/72, Handyside ./ Storbritannien, beslutet ännu ej publicerat).

16 Rätten till undervisning

Artikel 2 i första tilläggsprotokollet:

Ingen må förvägras rätten till undervisning. Vid utövandet av den verksamhet staten kan påtaga sig i fråga om uppfostran och undervisning skall staten respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse.

I fråga om art. 2 i första tilläggsprotokollet, som rör rätten till undervisning, har flera stater i samband med ratificeringen gjort särskilda förbehåll. Till dessa stater hör Sverige. Enligt det svenska förbehållet kan Sverige inte tillerkänna föräldrar rätt att, under åberopande av sin filosofiska åskådning, påfordra att deras barn befrias från deltagande i viss obligatorisk skolundervisning. Vidare förklarades från svensk sida att befrielse från kristendomsundervisningen i skolorna endast kan meddelas barn, som är av annan trosbekännelse än svenska kyrkans och för vilka tillfredsställande religionsundervisning organiserats på annat sätt.

Det är främst i de belgiska språkmålen (se ovan under 14) som art. 2 blivit föremål för närmare analys. Klagandena i dessa mål gjorde gällande att Belgien genom de restriktioner som införts för franskspråkig undervisning på flamländskt område hade kränkt bl. a. denna artikel. I sin dom gjorde domstolen följande uttalanden om tolkningen av art. 2:

”Enligt första meningen i denna artikel får ingen ’förvägras rätten till undervisning’.

Trots den negativa formuleringen användes i denna bestämmelse termen ’rätt’ och det talas om en ’rätt till undervisning’. På samma sätt anges i inledningen till protokollet att detta har till syfte att kollektivt säkerställa ’rättigheter och friheter’. Det råder därför icke något tvivel om att det är en rätt som skyddas i art. 2.

Det återstår emellertid att fastställa innehållet av denna rätt och omfattningen av den skyldighet som den skapar för staterna.

Den negativa formuleringen innebär — och detta bekräftas av förarbetena (se särskilt dokument CM/WP VI (51) 7, s. 4, och AS/JA (3) 13, s. 4) — att de fördragsslutande staterna icke erkänner en rätt till undervisning som skulle förplikta dem att med statliga medel organisera eller att subventionera en undervisning i bestämd form eller på bestämd nivå. Därav kan man emellertid icke dra slutsatsen att staten icke har någon positiv förpliktelse att säkerställa att denna rättighet respekteras i den utsträckning som den är skyddad genom art. 2 i protokollet. Eftersom det rör sig om en rättighet, följer av art. 1 i konventionen att

denna rättighet skall tillförsäkras envar som befinner sig under en fördragsslutande stats jurisdiktion.

För att fastställa räckvidden av 'rätten till undervisning' enligt första meningen i art. 2 i protokollet måste domstolen ta hänsyn till ändamålet med denna bestämmelse. I detta hänseende konstaterar domstolen att alla Europarådets medlemsstater vid den tidpunkt då protokollet öppnades för deras undertecknande hade ett system med undervisning som var öppen för alla och organiserad av det allmänna samt att de alltså har ett sådant system. Det kunde därför icke vara fråga om, och det kan icke heller nu vara fråga om att förplikta varje stat att tillskapa ett sådant system utan endast om att tillförsäkra de personer som är underställda de fördragsslutande staternas jurisdiktion den principiella rätten att begagna sig av den undervisning som existerar i ett givet ögonblick.

I fråga om omfånget av denna undervisning och om sättet att organisera eller subventionera den skapar konventionen icke några särskilda förpliktelser. Särskilt bör framhållas att första meningen i art. 2 icke anger på vilket språk undervisning skall lämnas för att rätten till undervisning skall vara respekterad. Bestämmelsen innehåller icke några detaljer liknande dem som ingår i art. 5:2, 6:3:a och 6:3:e. Icke desto mindre skulle rätten till undervisning bli innehållslös, om den icke innebar att de som skall åtnjuta den skall ha rätt att mottaga undervisning på det nationella språket eller i förekommande fall på ett av de nationella språken.

Första meningen i art. 2 i protokollet garanterar således i första hand en rätt till tillträde till de undervisningsanstalter som existerar vid en viss tidpunkt, men tillträdet till dessa anstalter är endast en del av rätten till undervisning. För att 'rätten till undervisning' skall vara effektiv krävs också bl. a. att den som skall åtnjuta rätten har möjlighet att dra nytta av den undervisning han mottagit. Han skall således ha rätt att — i en eller annan form och enligt de regler som gäller i varje särskild stat — få ett officiellt erkännande av de studier han bedrivit. — — —

Den rätt till undervisning som garanteras av första meningen i art. 2 i protokollet kräver enligt sin natur att föreskrifter utfärdas av staten. Dessa föreskrifter kan variera med hänsyn till tiden och platsen och till samhällets och individernas behov och resurser. Självfallet får sådana föreskrifter aldrig inkräkta på innehållet i denna rätt eller komma i konflikt med andra rättigheter som skyddas genom konventionen."

(Domstolens domar, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", domskälen, punkt I.B.)

På grundval av detta principiella resonemang kom domstolen till slutsatsen att det belgiska skolsystemet, såvitt det var föremål för bedömning i målet, inte innefattade en kränkning av rätten till undervisning enligt art. 2. Däremot förelåg på en punkt en kränkning av art. 14 i konventionen i förening med art. 2 i första tilläggsprotokollet (se ovan under 14).

I ett annat mål önskade en grekisk medborgare, som var bosatt i Bryssel, att hans dotter skulle gå i en franskspråkig skola. Dottern hade emellertid påbörjat skolgången i en nederländskspråkig skola, och med hänsyn härtill ansågs de belgiska myndigheterna ha haft skälig grund för att vägra henne att fortsätta skolgången i en franskspråkig skola i Bryssel. Det förelåg således inte någon kränkning av art. 2 (mål 4372/70, Årsbok 14 s. 398).

Kommissionen har också konstaterat att art. 2 inte förpliktar staten att ge officiellt erkännande till någon särskild undervisningsanstalt (mål 3798/68, Årsbok 12 s. 306).

Vad angår bestämmelsen i art. 2 om att staten är skyldig att respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse kan nämnas att domstolen i det belgiska språkmålet konstaterade att denna bestämmelse inte kunde anses innebära ett krav på att staten skall respektera föräldrarnas uppfattning i fråga om det språk på vilket undervisningen skall meddelas (Domstolens domar, Case "relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium", domskälen, punkt I. B).

Frågan om vilka krav föräldrar kan ställa på undervisningen under återopande av sin religiösa eller filosofiska övertygelse har aktualiserats i ytterligare några mål.

En nederländsk medborgare klagade över att hans barn, som omhändertagits för samhällsvård, erhöll katolsk uppfostran. Kommissionen framhöll att det inte förelåg några upplysningar om vilken religion barnens mor bekände sig till och att barnen hade döpts som katoliker och tidigare givits en katolsk uppfostran. Vidare hade klaganden själv tidigare varit katolik och intagit en mot katolska kyrkan kritisk hållning först sedan han uteslutits ur kyrkan på grund av att han separerat från sin hustru utan biskopens samtycke. Kommissionen påpekade också att klaganden först på ett sent stadium hade gjort invändning mot att barnen skulle omhändertas av en katolsk organisation och att myndigheterna inte fann det lämpligt att avbryta den uppfostran av barnen som redan hade påbörjats. Kommissionen tog också hänsyn till att barnen inte längre var små utan hade uppnått 16, 12 och 10 års ålder. Med beaktande av alla dessa omständigheter ansåg kommissionen att det inte förelåg någon kränkning av art. 2 (mål 2648/65, Årsbok 11 s. 354).

Kommissionen har framhållit att rätten att bestämma om ett barns uppfostran är ett utflöde av vårdnaden om barnet. Den av föräldrarna som inte har vårdnaden om ett barn kan därför inte på art. 2 grunda något anspråk på att barnet skall uppfostras i enlighet med hans religiösa och filosofiska övertygelse (mål 5608/72, Samling 44 s. 66).

Två svenska föräldrapar, som var medlemmar av Evangelisk-lutherska kyrkan i Sverige, klagade över att Kungl. Maj:t hade vägrat kyrkan att lämna religionsundervisning till deras barn i stället för skolundervisningen i religionskunskap. På grund av Kungl. Maj:ts beslut var klagandenas barn skyldiga att delta i den obligatoriska undervisningen i religionskunskap. Klagandena ansåg att svenska staten härigenom hade kränkt deras rätt att ge barnen en uppfostran som stod i överensstämmelse med deras religiösa övertygelse. Svenska regeringen framhöll att den undervisning i religionskunskap som lämnas i svenska skolor är objektiv och neutral i förhållande till olika trosuppfattningar. På grund härav kunde denna undervisning enligt regeringens uppfattning inte anses strida mot någons religiösa uppfattning i den mening detta uttryck borde förstås i art. 2. Kommissionen beslöt att ta upp målet till saklig prövning. Senare medgav

emellertid Kungl. Maj:t att barn till medlemmar av ifrågavarande trossamfund befriades från deltagande i skolundervisningen i religionskunskap. Med anledning härav återkallade klagandena sin talan, och kommissionen avskrev målet från vidare handläggning (mål 4733/71, Karnell och Hardt ./.. Sverige, Årsbok 14 s. 664 och 676).

I ett annat mål klagade ett danskt föräldrapar över att den obligatoriska sexualundervisningen i danska skolor kränkte deras rätt enligt art. 2 till att deras tioåriga dotter inte skulle uppfostras på ett sätt som stred mot deras religiösa och filosofiska övertygelse. Med anledning av detta klagomål har kommissionen beslutat att till saklig prövning upptaga frågan om den danska lagstiftningen rörande obligatorisk sexualundervisning strider mot art. 2 (mål 5095/71, Kjeldsen ./.. Danmark, Samling 43 s. 44). Ytterligare två mål i samma fråga har anhängiggjorts och av kommissionen upptagits till sakprövning (mål 5920/72, Madsen ./.. Danmark, 5926/72, Pedersen ./.. Danmark, Samling 44 s. 93 och 96).

17 Rätten till fria val

Artikel 3 i första tilläggsprotokollet:

De höga fördragsslutande parterna förbinda sig att anordna fria och hemliga val med skäligen mellanrum samt under förhållanden som tillförsäkra folket rätten att fritt ge uttryck åt sin mening beträffande sammansättningen av den lagstiftande församlingen.

Även om art. 3 i första tilläggsprotokollet garanterar rätten till fria val, innefattar artikeln inte något krav på att varje individ skall ha rösträtt vid dessa val. Kommissionen har ansett det legitimt att utesluta vissa begränsade kategorier från rösträtt. Däremot får de grupper som utesluts inte vara så omfattande att man inte längre kan tala om att det är folket som fritt ger uttryck åt sin mening i valen. Kommissionen har ansett det acceptabelt att utomlands bosatta medborgare samt personer som avtjänar frihetsstraff eller som tidigare dömts för vissa allvarliga brott inte medges rätt att rösta i de allmänna valen (mål 530/59, Årsbok 3 s. 184, 787/60, Samling 7 s. 75, 1065/61, Årsbok 4 s. 260, 1028/61, Årsbok 4 s. 324, 2728/66, Årsbok 10 s. 336, 4984/71, Samling 43 s. 28, 5302/71, Samling 44 s. 29).

Röstplikt har inte ansetts strida mot art. 3. Kommissionen har framhållit att uttrycket "fria val" inte betyder val, vari röstning inte är obligatorisk, utan val, vari valakten är fri och valsystemet i övrigt är förenligt med art. 3 (mål 1718/62, Årsbok 8 s. 168, 4982/71, Samling 40 s. 50).

Vissa klagomål över valkretsindelningen har avvisats, eftersom de inte ansetts beröra rätten för väljarna att rösta på de kandidater som de önskade (mål 5496/72, Samling 44 s. 131).

18 Förbud mot frihetsberövande på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse, rätten till personlig rörelsefrihet, rätten att vistas i sitt hemland och förbud mot kollektiv utvisning av utlänningar

Fjärde tilläggsprotokollet

Artikel 1:

Ingen må berövas sin frihet enbart på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse.

Artikel 2:

1. Den som lagligen befinner sig på en stats område äger rätt att där fritt röra sig och att fritt välja bosättningsort.
2. Envar äger frihet att lämna vilket land som helst, inbegripet sitt eget.
3. Utövandet av dessa rättigheter må icke underkastas andra inskränkningar än sådana som äro angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle äro nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet och den allmänna säkerheten, för upprätthållande av den allmänna ordningen och förhindrande av brott, för skyddandet av hälsa och moral eller av annans fri- och rättigheter.
4. De rättigheter som angivas under 1 må inom bestämda områden tillika bli föremål för sådana i lag angivna inskränkningar som äro berättigade av hänsyn till det allmännas intresse i ett demokratiskt samhälle.

Artikel 3:

1. Ingen må tvingas att lämna den stat vari han är medborgare, vare sig genom individuella eller kollektiva åtgärder.
2. Ingen må förvägras rätten att inresa i den stat vari han är medborgare.

Artikel 4:

Kollektiv utvisning av utlänningar är förbjuden.

Eftersom det fjärde tilläggsprotokollet endast har varit i kraft sedan 1968 och eftersom det dessutom har ratificerats endast av tio stater, har rättspraxis i anslutning till detta protokoll ännu inte hunnit bli särskilt omfattande. Kommissionen har dock i några fall haft att ta ställning till frågor om tillämpningen av detta protokoll.

Ett mål gällde en västtysk lagbestämmelse om att en gäldenär som vägrade att på begäran av borgenär beediga en förteckning över sina tillgångar kunde tas i förvar. Kommissionen ansåg att det inte rörde sig om ett frihetsberövande enbart på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse och fann därför att det inte var fråga om ett brott mot art. 1 i protokollet.

En klagande, som var intagen på tvångsarbetsanstalt i Västtyskland,

klagade över att han på grund härav inte hade möjlighet att lämna landet. Kommissionen påpekade att rätten att lämna landet enligt art. 2:2 i protokollet är underkastad inskränkningar enligt art. 2:3, bl. a. för upprätthållande av den allmänna ordningen. En vägran att utskrive en person från en tvångsarbetsanstalt är en åtgärd som omfattas av art. 2:3 (mål 3962/69, Årsbok 13 s. 688, jfr mål 4256/69, Samling 37 s. 67).

En klagande, vars utvisning ur Västtyskland blivit beslutad, gjorde gällande att utvisningen kränkte hans rätt att fritt lämna landet. Kommissionen framhöll att en person som skall utvisas och som hålles i förvar i avbidan på utvisningens verkställande inte åtnjuter rätten enligt art. 2:2, eftersom hans rörelsefrihet är inskränkt med stöd av art. 2:3 (mål 4436/70, Årsbok 13 s. 1028, jfr mål 4314/69, Årsbok 13 s. 900).

19 Sammanfattning

Genom den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna upprättades två europeiska organ, nämligen kommissionen för de mänskliga rättigheterna och domstolen för de mänskliga rättigheterna. Dessa organ samt Europarådets ministerkommitté har till uppgift att övervaka konventionens efterlevnad.

Inför kommissionen kan mål anhängiggöras antingen av en konventionsstat mot en annan konventionsstat (mellanstatliga mål) eller av en enskild person eller organisation mot en stat (enskilda klagomål). De mellanstatliga målen har hittills varit ganska få. Däremot har ett mycket stort antal enskilda klagomål anhängiggjorts inför kommissionen.

Kommissionen kan avvisa ett mål antingen på rent formella grunder eller därför att talan är uppenbart ogrundad. Möjligheten till avvisning begagnas i omkring 98 % av alla mål. I de fall då avvisning inte sker utan kommissionen beslutar att ta upp ett mål till saklig prövning, har kommissionen den dubbla uppgiften att dels göra en utredning rörande fakta i målet, dels ställa sig till parternas förfogande i syfte att få till stånd en förlikning. Kommer inte en förlikning till stånd, utarbetar kommissionen en rapport, vilken avges till ministerkommittén. Under vissa förutsättningar kan målet herefter bli föremål för prövning av domstolen. Om domstolsprövning inte kommer till stånd, är det ministerkommittén som slutligt skall ta ställning till om vederbörande konventionsstat har kränkt konventionen. Blir målet föremål för prövning av domstolen, är det denna som skall avgöra om det förelegat ett brott mot konventionen.

De berörda staterna är skyldiga att rätta sig efter domstolens och ministerkommitténs avgöranden i frågor om kränkningar av konventionen.

Genom kommissionens, domstolens och ministerkommitténs avgöranden har en europeisk rättspraxis utvecklats rörande tillämpningen av konventionen.

I fråga om art. 2 i konventionen, som skyddar rätten till livet, föreligger ingen mera betydelsefull rättspraxis.

Art. 3 i konventionen, som förbjuder tortyr samt omänsklig och förnedrande behandling och bestraffning, har ofta åberopats i mål inför kommissionen, bl. a. i flera mellanstatliga mål. I de s. k. Cypernmålen

från 1950-talet gjorde Grekland gällande att Storbritannien brutit mot denna artikel genom att på Cypern tillämpa spöstraff och olika former av kollektiv bestraffning. Det gjordes också gällande att det på Cypern förekommit ett stort antal fall av tortyr eller liknande behandling. Sedan en politisk uppgörelse kommit till stånd i fråga om Cypern avbröts emellertid behandlingen av dessa mål. — I de s. k. Greklandsmålen gjorde Danmark, Norge och Sverige gällande att tortyr och misshandel förekommit i stor utsträckning i Grekland efter statskuppen den 21 april 1967. Såväl kommissionen som ministerkommittén konstaterade att Grekland hade brutit mot art. 3. — Frågor om tortyr samt omänsklig och förnedrande behandling har också väckts i ett av de mål som Irland anhängiggjort mot Storbritannien och som avser förhållandena i Nordirland.

Även med anledning av enskilda klagomål har kommissionen ofta haft att ta ställning till frågor huruvida straffmetoder eller förhållandena i fängelser varit förenliga med art. 3. Kommissionen har också i många fall haft att bedöma om en utvisning eller utlämning kunde anses som omänsklig behandling på grund av att utlämningen i fråga riskerade att bli utsatt för allvarlig bestraffning, politisk förföljelse e. d. i det land till vilket han skulle överlämnas.

I fråga om art. 4 i konventionen, som förbjuder slaveri, trälldom och tvångsarbete, har kommissionen ofta ställts inför frågan om arbetsplikt som ålagts någon i samband med ett frihetsberövande varit förenlig med denna artikel. Ett annat uppmärksammat fall, som gällde norska förhållanden, var fallet Iversen, vari frågan ställdes om skyldigheten för vissa norska tandläkare att tjänstgöra i norra Norge var förenlig med art. 4. Kommissionen ansåg att det i detta fall inte förelåg någon kränkning av konventionen.

Art. 5, som gäller rätten till personlig frihet och säkerhet, har mycket ofta åberopats inför kommissionen och domstolen. I artikeln uppräknas de fall i vilka frihetsberövanden är tillåtna enligt konventionen, och kommissionen har ibland haft att ta ställning till om ett visst frihetsberövande varit att hänföra till något av de angivna fallen av tillåtna frihetsberövanden.

I många fall har gjorts gällande att en person, som varit misstänkt för brott, hållits häktad under oskäligt lång tid. Det har inte sällan rört sig om häktningstider som överstigit två år. Flera sådana mål har prövats av domstolen, som har angivit vissa synpunkter på hur länge en person får hållas häktad.

Den som är berövad friheten skall enligt art. 5 ha rätt att få lagligheten av frihetsberövandet prövad av domstol, och frågan har ibland uppkommit om det förelegat en rätt till sådan domstolsprövning. Bl. a. har utifrån denna synpunkt den belgiska lagstiftningen om lösdriveri granskats av domstolen, som därvid kom fram till att lagstiftningen inte helt överensstämde med konventionen.

En annan mycket ofta åberopad bestämmelse i konventionen är art. 6, som behandlar rätten till domstolsprövning och till vissa rättssäkerhetsgarantier i domstolsförfarandet. Ett viktigt element i dessa garantier är att

båda parterna skall vara likställda under förfarandet inför domstol. Detta skall enligt kommissionens uppfattning gälla inte endast för parterna i ett civilmål. Även i brottmål skall den tilltalade och åklagaren i procedurellt hänseende åtnjuta samma rätt att yttra sig, att höra vittnen osv. Kommissionen har i detta hänseende funnit att den österrikiska lagstiftningen var bristfällig, vilket föranlett Österrike att ändra sin lagstiftning i överensstämmelse med konventionens krav.

En annan fråga som ibland har uppkommit i anslutning till art. 6 är om en förundersökning i brottmål eller en rättegång i civil- eller brottmål varit alltför långsam. Vissa fall där denna fråga ställts har varit föremål för domstolens prövning.

En viktig rättssäkerhetsgaranti är den straffrättsliga s. k. legalitetsprincipen, som innebär dels att ingen får straffas för en gärning som inte var straffbar när den begicks, dels att ingen får dömas till strängare straff än det som var tillämpligt när brottet begicks. Denna princip har kommit till uttryck i art. 7 i konventionen. Vissa problem i samband med tillämpningen av denna artikel har underställts kommissionen, som framhållit att den anser sig ha en allmänt övervakande uppgift i förhållande till de nationella domstolarna när det gäller frågan om dessa haft stöd i nationell lag för sina avgöranden i brottmål.

Art. 8 i konventionen, som skyddar rätten till privat- och familjeliv, hem och korrespondens, har ofta aktualiserats genom klagomål inför kommissionen. I vissa fall har kommissionen haft att ta ställning till om rätten till familjeliv innebär att en person har rätt att inresa och bosätta sig i ett annat land, där han har sin familj, eller om utvisning eller utlämning av en person från det land, där hans familj är bosatt, kan innebära ett brott mot rätten till skydd för familjelivet.

Nationella myndigheters avgöranden av frågor rörande vårdnaden om barn eller rätten till umgänge med barn har ofta föranlett klagomål under åberopande av art. 8. I andra fall har personer som avtjänat fängelsestraff klagat över de inskränkningar i familjelivet som blivit en följd av frihetsberövandet eller över den kontroll av deras korrespondens som utövades av fängelseledningen.

Rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet, som garanteras av art. 9 i konventionen, har föranlett vissa klagomål till kommissionen, bl. a. av personer som av religiösa skäl opponerat sig mot vapenfri tjänst eller mot olika försäkringssystem.

Art. 10 i konventionen, som skyddar yttrandefriheten, har behandlats i många mål. Ett av dessa mål, nämligen fallet De Becker, har hänskjutits till domstolen. Detta mål gällde en belgisk medborgare, som på grund av sitt samre med tyskarna under kriget dömts till straff och som enligt då gällande belgisk lag var underkastad betydande inskränkningar i sin yttrandefrihet till följd av denna bestraffning.

Rätten till församlings- och föreningsfrihet garanteras genom art. 11, som endast i ganska få fall aktualiserats inför kommissionen. På senare tid har emellertid vissa klagomål riktade mot Sverige berört denna artikel. I två mål har klagats över att Statens Avtalsverk inte sluter kollektivavtal med andra fackorganisationer än de fyra huvudorganisationerna på den

statliga arbetsmarknaden. I ett annat mål har klagats över att de statliga tjänstemän i Sverige, vilka tillhört en organisation som vidtagit stridsåtgärder, genom avtalsuppgörelsen 1971 förvägrats vissa retroaktiva löneförmåner som utgått till övriga tjänstemän.

I fråga om art. 12, som behandlar rätten att ingå äktenskap och bilda familj, och art. 13, som garanterar rätten att föra talan mot kränkningar av fri- och rättigheter, föreligger ingen mera betydelsefull rättspraxis.

Art. 14, som förbjuder diskriminering med avseende på de i konventionen behandlade fri- och rättigheterna, har däremot ofta varit föremål för klagomål inför kommissionen. Flera viktiga mål, som gällde möjligheterna för franskspråkiga barn inom den flamländska delen av Belgien att få undervisning på franska, har gått vidare till domstolen, som funnit att det på viss punkt förelegat en diskriminerande behandling. Domstolen har framhållit att varje olikhet i behandlingen av människor eller grupper inte kan anses utgöra en diskriminering utan att med denna term endast förstås en sådan olikhet i behandlingen som inte har en objektiv och godtagbar grund.

Äganderätten behandlas i art. 1 i första tilläggsprotokollet till konventionen. Kommissionen har i en rad fall ställts inför frågan om en åtgärd som berört en persons egendom omfattades av de undantagsregler som ingår i art. 1.

Rätten till undervisning enligt art. 2 i första tilläggsprotokollet till konventionen har analyserats av domstolen i de belgiska mål, som gällde möjligheterna att få till stånd franskspråkig undervisning i den flamländska delen av Belgien.

I art. 2 ingår också en bestämmelse om att staten skall respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse. Denna bestämmelse har åberopats i klagomål både över undervisningen i religionskunskap i svenska skolor och över sexualundervisningen i danska skolor.

Art. 3 i första tilläggsprotokollet till konventionen skyddar rätten till fria och hemliga val till den lagstiftande församlingen. Bestämmelsen har av kommissionen inte ansetts utesluta att vissa begränsade kategorier av medborgare utesluts från rösträtt.

Bestämmelser om skydd för vissa ytterligare fri- och rättigheter finns i det fjärde tilläggsprotokollet till konventionen. Art. 1 i detta protokoll förbjuder frihetsberövande på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse. Genom art. 2 garanteras rätten att fritt röra sig på en stats område samt att lämna vilket land som helst, inbegripet sitt eget. Art. 3 innehåller bestämmelser om rätten att vistas i sitt hemland, och art. 4 förbjuder kollektiv utvisning av utlänningar. Någon rättspraxis av betydelse rörande dessa artiklar har ännu inte kommit till stånd.

Från tillämpningen av
Europarådets sociala stadga

Kanslissekreterare *Tore Gustavsson*

1 Inledning

År 1961 antog Europarådets ministerkommitté en europeisk social stadga. Stadgan innehåller bestämmelser bl. a. om sysselsättningspolitik, arbetsvillkor, arbetarskydd, förenings- och förhandlingsrätt, socialförsäkring och andra sociala trygghetsanordningar samt familjepolitik.

Stadgan är indelad i fem delar. Den första delen har närmast karaktären av en allmänt hållen programförklaring i 19 punkter, vilka i andra delen i 19 häremot svarande artiklar konkretiseras till bindande förpliktelser. En stat, som ratificerat stadgan, behöver inte ikläda sig alla dessa förpliktelser utan endast ett visst minsta antal. Bestämmelserna om ratifikationsvillkoren i tredje delen lämnar ett visst utrymme för vederbörande stats fria val. Fjärde delen innehåller administrativa föreskrifter av betydelse främst för kontrollen av att anslutna stater fullgör sina stadgeenliga skyldigheter. I femte delen slutligen har samlats bl. a. bestämmelser om vissa begränsningar av räckvidden i gjorda åtaganden. Till stadgan är fogad en bilaga med vissa tolkningsföreskrifter.

Stadgan ratificerades av Sverige år 1962 (propositionen 1962:175, andra lagutskottet 1962:38).

Fördragsslutande part skall vartannat år tillställa Europarådets generalsekreterare rapport avseende tillämpningen av de bestämmelser i stadgans andra del som parten godtagit. Rapporterna granskas av en *expertkommitté*, som består av högst sju oavhängiga experter. Ledamöterna, vilka nomineras av de fördragsslutande parterna, utses av ministerkommittén för en tid av sex år. Expertkommittén består f. n. av sex framstående jurister samt en förutvarande minister.

De fördragsslutande parternas rapporter samt expertkommitténs utlåtande underställs en *underkommitté till Europarådets sociala kommitté* för granskning. Underkommittén, som är sammansatt av en representant för var och en av de fördragsslutande parterna, skall avge utlåtande till ministerkommittén och därvid foga expertkommitténs rapport. På grundval av underkommitténs rapport och efter konsultation av den rådgivande församlingen kan ministerkommittén med 2/3 majoritet besluta att till var och en av de fördragsslutande parterna rikta erforderliga rekommendationer.

Av Europarådets 17 medlemsstater har följande 10 ratificerat stadgan, nämligen Cypern, Danmark, Frankrike, Irland, Italien, Norge, Storbritannien, Sverige, Västtyskland och Österrike. Två granskningsomgångar har

genomförts beträffande samtliga nämnda länder utom Cypern, Frankrike och Österrike. Den tredje granskningsomgången har hunnit så långt att expertkommitténs slutsatser (Conslusions III) föreligger, medan underkommitténs (regeringskommitténs) arbete pågår.

Sverige har inte ratificerat följande artiklar:

Artikel 2 mom. 1, fastställande av skälig arbetstid per dag och vecka.

Artikel 2 mom. 2, lön å allmänna helgdagar.

Artikel 2 mom. 4, tilläggssemester eller förkortad arbetstid för vissa kategorier.

Artikel 4 mom. 2, förhöjd lön vid övertidsarbete.

Artikel 4 mom. 4, skälig uppsägningstid.

Artikel 4 mom. 5, avdrag på lönen.

Artikel 7 mom. 1, minimiålder.

Artikel 7 mom. 5, skälig lön för minderåriga och lärlingar.

Artikel 7 mom. 6, minderårigas yrkesutbildning.

Artikel 8 mom. 2, uppsägning av kvinnlig arbetstagare.

Artikel 8 mom. 4, kvinnors arbete nattetid och under jord.

Artikel 12 mom. 4, slutande av överenskommelser angående social trygghet.

Artikel 19 mom. 7, rättsligt förfarande avseende migrerande arbetstagare.

2 Angående artikel 1, rätten till arbete

Artikel 1 mom. 2 har följande lydelse:

Rätten till arbete

För att trygga den enskildes rätt till arbete förbinder sig de fördragsslutande parterna

2. att effektivt skydda arbetstagarens rätt att förtjäna sitt uppehälle genom ett fritt valt arbete.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions I)

Enligt kommitténs mening har denna bestämmelse nära samband med två viktiga problem, nämligen

- a) förbud mot tvångsarbete;
- b) avskaffande av alla former av diskriminering med avseende på sysselsättning.

Kommittén finner att de rapporterade länderna i allmänhet uppfyller de åtaganden som härrör från nämnda bestämmelse, eftersom inte någon form av tvångsarbete existerar i dessa länder. Emellertid framhåller kommittén att det finns ett speciellt problem som hänför sig till handelsflottan och när det gäller Sverige pekar kommittén på sjömanslagen 1952:530, §§ 52 och 77. Dessa bestämmelser rör i huvudsak sjömän, som underlåter att återvända till sitt fartyg efter att ha varit i land, eller som vägrar utföra vissa order och som till följd härav kan bli föremål för tvångsåtgärder, däri inbegripet åtgärder som innebär frihetsberövande.

Liknande anmärkningar riktas mot Danmark, Irland, Norge, Storbritannien och Västtyskland. I samtliga länder finner kommittén emellertid att en revision av lagstiftningen på detta område håller på att genomföras. (Efter antagandet av den nya sjömanslagen 1973:282, som trätt i kraft den 1 juli 1973, synes full överensstämmelse mellan svensk lagstiftning och sociala stadgan numera föreligga på denna punkt.)

När det gäller *icke-diskriminering* anser kommittén att ett accepterande av art. 1:2 innebär ett åtagande att tillhandahålla lämplig undervisning och utbildning för att garantera utövandet av däri angivna rätt. Vid behandlingen av förhållandena i *Italien* finner kommittén att

när det gäller icke-diskriminering av kvinnor ratificerande stat måste, för att uppfylla stadgans krav, inte bara avlägsna alla lagliga hinder mot tillträde till vissa slag av sysselsättningar utan också vidta praktiska åtgärder för att få till stånd ett läge som verkligen säkerställer fullständig likabehandling. Vidare finner kommittén att de offentliga arbetsförmedlingskontoren i Italien inte är öppna för alla arbetstagare. Vidare anser kommittén att i *Storbritannien* och *Irland* viss diskriminering grundad på kön förefinns. Vad särskilt gäller Irland finns en regel om att vissa speciella tjänster i statsförvaltningen inte kan tilldelas vissa kategorier av personer.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions II)

I stort sett upprepas argumenteringen från Conclusions I.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions III)

Med anledning av vad vissa regeringar anfört i sina rapporter gjorde kommittén följande principuttalande om *tvångsarbete*.

Att tvinga en arbetstagare att utföra arbete mot hans vilja eller utan hans frivilligt lämnade medgivande är stridande mot stadgan. Detsamma gäller tvång mot en arbetstagare att utföra arbete, vartill han tidigare frivilligt lämnat sitt medgivande, men som han sedermera inte längre vill utföra. Detta är fallet med sjömän som inte inställer sig till tjänstgöring ombord på fartyg eller som vägrar utföra vissa order och som utsätts för ett visst mått av tvång, däri inbegripet frihetsberövande åtgärder. Å andra sidan har kommittén fullt klart för sig att fartygets säkerhet och särskilt de ombordvarandes liv är faktorer av största vikt. I syfte att klargöra sin uppfattning om tvångsarbete fastslår kommittén att straffåtgärder kan under skäliga förhållanden vara berättigade, nämligen om de tillämpas i sådana fall då fartygets säkerhet eller ombordvarandes liv eller hälsa är i fara. Samma är förhållandet beträffande flygplansbesättningar.

Av anmärkningar mot enskilda länder må följande av principiellt intresse nämnas.

Enligt *västtysk* lagstiftning kan sjöman som överger sitt fartyg straffas med tre månaders fängelse. Denna bestämmelse har visserligen aldrig tillämpats men dess existens gör att kommittén anser att Västtyskland inte uppfyller sina åtaganden enligt art. 1:2.

När det gäller *Italien* föreligger bestämmelser i sjöfartslagen, vilka föreskriver straff för sjömän och flygare för övergivande och insubordination. Vidare straffas enligt strafflagen offentligt anställda i fall av omotiverad vägran, underlåtenhet eller försumlighet i samband med fullgörande av sina åligganden eller vid sådant avbrytande av tjänsten eller övergivande av tjänstgöringsplatsen som är ägnat att vålla störningar i tjänstens normala utövande.

Enligt *engelsk* lagstiftning kan sjöman som upphör att fullgöra sina skyldigheter straffas med böter. Vidare kan deserterande sjöman under vissa omständigheter genom domstolsbeslut tvångsvis återföras till farty-

get. Expertkommittén anser att sociala stadgans bestämmelser inte kan anses uppfyllda om nationell lagstiftning stadgar straffåtgärder i sådana fall då ett arbetsavtal bryts eller inte infrias och då det inte föreligger sannolikhet för att person- eller egendomsskada skall uppkomma.

Slutligen konstaterar kommittén att den speciella ställning som krigsmakten intar kan motivera straffsanktioner för brott mot alla frivilliga åtaganden utan att detta utgör en överträdelse av förbudet mot tvångsarbete.

I fråga om *icke-diskriminering* innehåller Conclusions III inga kommentarer av principiellt intresse.

3 Angående artikel 5, föreningsrätt

Artikel 5 har följande lydelse:

Föreningsrätt

För att säkerställa eller främja arbetstagarnas och arbetsgivarnas frihet att bilda och tillhöra lokala, riksomfattande nationella eller internationella sammanslutningar för att tillvarata sina ekonomiska och sociala intressen förbinda sig de fördragsslutande parterna att varken utforma eller tillämpa den nationella lagstiftningen på sådant sätt, att denna frihet kränkes. I vad mån i denna artikel stadgade garantier skola äga tillämpning på personer som tillhöra polisväsendet eller krigsmakten skall bestämmas i nationell lagstiftning.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions I)

Allmänt

Kommittén finner att denna artikel innehåller två förpliktelser, den ena av negativ och den andra av positiv art. För att den första förpliktelsen skall vara uppfylld krävs att fördragsslutande stats nationella lagstiftning eller administrativa praxis *inte* skall innehålla något som inskränker arbetstagares eller arbetsgivares frihet att bilda eller ansluta sig till sina respektive organisationer. På grund av den andra förpliktelsen skall staten i fråga vidta lämpliga lagstiftnings- eller andra åtgärder för att garantera organisationsrättens utövande och i synnerhet för att skydda arbetstagarnas organisationer mot varje form av inblandning från arbetsgivarnas sida.

Kommittén noterar också att alla kategorier av arbetstagare och arbetsgivare, inklusive anställda i offentlig tjänst, har rätt att organisera sig, dock med vissa inskränkningar såvitt avser personal som tillhör polisväsendet eller krigsmakten. Av artikel 5 samt av förarbetena till artikeln framgår att, medan en stat visserligen kan begränsa organisationsrätten för personal tillhörande polisväsendet, den inte kan beröva sådan personal alla de garantier som finns i artikeln. Däremot kan staten när det gäller personer, som tillhör krigsmakten, på olika sätt inskränka organisationsrätten samt till och med förbjuda dem att organisera sig.

Med hänvisning till stadgans bilaga konstaterar kommittén vidare att artikel 5 inte reglerar frågan om organisationsklausuler. Kommittén

finner dock att varje form av lagstadgad tvångsanslutning till fackförening måste anses som oförenlig med artikeln.

Med ledning av de uppgifter som lämnats i de första regeringsrapporterna finner kommittén att ingen stat har förbjudit den grundläggande organisationsrätten genom lag, förordning eller administrativ praxis. Detta gäller med undantag för en stat där personal tillhörande polisväsendet inte hade garanterad rätt att organisera sig.

Enskilda stater

Italien uppfyller den negativa aspekten av artikelns förpliktelser. Vad gäller den andra aspekten har kommittén med ledning av tillgängligt material inte kunnat bedöma huruvida Italien vidtagit tillräckliga åtgärder för att garantera organisationsfriheten. Visserligen måste det betraktas som en positiv faktor att det är lagligen förbjudet att avskeda någon på grund av fackföreningsverksamhet, men kommittén är inte övertygad om att inga andra former av arbetsgivarinblandning förekommer som t. ex. diskriminering vid anställning och befordran.

Kommittén finner vidare att Italien inte uppfyller sina åtaganden enligt artikel 5 såtillvida som italiensk lag förbjuder personer tillhörande polisväsendet att bilda eller tillhöra fackförening.

På det stora hela uppfyller *Sverige* åtagandena under artikel 5. Kommittén uppmärksammar särskilt att organisationsrätten är garanterad genom lagen den 11 september 1936 om förenings- och förhandlingsrätt, vilken kan anses som en av de viktigaste i Europa i fråga om föreningsfrihet. Den innehåller effektiva bestämmelser för att garantera ett fritt utövande av organisationsrätten och särskilt för att skydda fackföreningarna mot inblandning från arbetsgivare. Lagen fördömer varje handling från arbetsgivarnas eller arbetstagarnas sida, som syftar till att hindra en arbetstagar eller en arbetsgivare från att ansluta sig till eller förmå honom att utträda ur en fackförening eller en arbetsgivarssammanslutning. Kommittén fäster emellertid också uppmärksamheten på den s. k. förmansklausulen i 3 § 5 st. föreningsrättslagen och ifrågasätter om denna klausul är i överensstämmelse med stadgans bestämmelser.

Regeringarnas kommentarer

Italien: Personal som tillhör polisväsendet är inte garanterad organisationsrätt. De uppgifter som den har att fullgöra är till sin natur så speciella att man lagstiftningsvägen har inskränkt denna rätt.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions II)

Allmänt: Kommittén anser att det föreligger en skillnad mellan å ena sidan rätten att bilda och ansluta sig till en fackförening och å andra sidan förhandlingsrätt och rätt att vidta kollektiva åtgärder. Det ena förutsätter inte det andra.

Enskilda länder

Kommittén bekräftar sin tidigare uttalade åsikt att *Sverige* uppfyller sina förpliktelser enligt artikel 5. Visserligen innehåller svensk lagstiftning, säger kommittén, en s. k. förmansklausul, som innebär att det inte skall anses som kränkning av föreningsfriheten om i avtal intas en föreskrift att arbetsledare ej får vara medlem i förening som avser tillvaratagande av honom underställd personals intressen gentemot arbetsgivaren, men det framgår av den svenska rapporten att denna klausul förekommer ytterst sällan. Kommittén finner detta vara betydelsefullt, men från juridisk synpunkt är de svenska bestämmelserna inte förenliga med artikel 5, eftersom denna artikel är ämnad att skydda föreningsrätten inte bara gentemot myndigheterna utan också gentemot tredje part. Emellertid kunde den berörda svenska bestämmelsen inte anses utgöra en allvarlig kränkning av stadgan, varför kommittén lät sig nöja på denna punkt. Kommittén tog därvid också hänsyn till att internationella arbetsorganisationens (ILO) expertkommitté för granskning av tillämpningen av ratificerade ILO-konventioner hade intagit samma ståndpunkt i denna fråga.

Kommittén fastslår att *Cypern* inte uppfyllde sina förpliktelser under artikel 5 eftersom statstjänstemän inte hade föreningsrätt.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions III)

Allmänt

Kommittén hänvisar ånyo till sina tidigare framförda synpunkter på organisationsrätten för offentligt anställda samt personal inom polisen och krigsmakten. Därutöver uttalar kommittén att bestämmelser, vilka såsom villkor för bildande av fackförening med befogenhet att föra kollektivavtalsförhandlingar uppställer att föreningen skall ha ett visst minimiantal medlemmar eller deponera en överdrivet stor penningssumma är oförenliga med principen om organisationsfrihet.

Enskilda stater

På *Cypern* existerar en obligatorisk registrering av fackföreningar och kommittén önskar ytterligare informationer om på vilka grunder avvisandet eller beviljandet av en registrering sker. Cypern har inte uppfyllt sina åtaganden vad gäller arbetares rätt att välja inom vilka tekniska och yrkesmässiga fack de önskar organisera sig.

Kommittén anser att *Irland* kränker organisationsrätten genom att uppställa krav på både ett visst medlemsantal och deposition av vissa penningssummor.

4 Angående artikel 6, förhandlingsrätt

Artikel 6 har följande lydelse:

Förhandlingsrätt

För att säkerställa arbetstagares och arbetsgivares rätt att förhandla kollektivt förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att främja gemensamma överläggningar mellan arbetstagare och arbetsgivare;
2. att, där så är erforderligt och lämpligt, främja ett förfarande för frivilliga förhandlingar mellan å ena sidan arbetsgivarna eller deras organisationer och å andra sidan arbetstagarnas organisationer i syfte att uppnå en reglering av arbetsvillkoren genom kollektivavtal;
3. att främja införandet och utnyttjandet av ett lämpligt förfarande för förlikning och frivillig skiljedom i arbetstvister;
samt erkänna
4. arbetstagarnas och arbetsgivarnas rätt att tillgripa kollektiva åtgärder i händelse av intressekonflikter, däri inbegripet strejk, om icke annat följer av förpliktelser enligt gällande kollektivavtal.

I detta sammanhang bör även återges följande bestämmelse ur stadgans *bilaga* samt artikel 31.

Artikel 6 mom. 4

Varje fördragsslutande part skall för sitt eget vidkommande äga att i lag reglera utövandet av strejkrätten, under förutsättning att varje annan inskränkning i denna rätt kan motiveras i enlighet med vad i artikel 31 sägs.

Artikel 31

Begränsningar

1. Ett effektivt förverkligande av de i första delen angivna rättigheterna och principerna samt ett effektivt utnyttjande av desamma i enlighet med föreskrifterna i andra delen förutsätter, att ifrågavarande rättigheter och principer icke göras till föremål för andra inskränkningar eller begräns-

ningar än de i nämnda delar av stadgan angivna, dock med undantag för sådana som äro i lag föreskrivna och som äro nödvändiga i ett demokratiskt samhälle såsom garanti för annans fri- och rättigheter eller såsom skydd för samhällets intresse, nationell säkerhet, allmän hälsa eller moral.

2. De enligt denna stadga medgivna inskränkningarna i däri angivna rättigheter och förpliktelser må endast tillämpas för därmed avsett ändamål.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions I)

Denna artikel avser att tillförsäkra både arbetsgivare och arbetstagare rätten att förhandla kollektivt. Den behandlar olika sidor av förhållandet mellan arbetsmarknadens parter samt de medel som bör användas för att utveckla relationerna.

De första tre momenten i denna artikel framhåller följande samarbetsformer, vilka bör etableras mellan parterna:

- a) gemensamma överläggningar i frågor av gemensamt intresse
- b) förhandlingar syftande till kollektivavtal
- c) förlikning och frivillig skiljedom för lösande av de konflikter som kan uppstå.

I fjärde momentet behandlar artikel 6 arbetsgivarnas och arbetstagar-
nas rätt att vidta kollektiva åtgärder vid intressekonflikter, däri inbegripet strejk. Kommittén noterar att genom denna bestämmelse strejkrätten för första gången uttryckligen har blivit erkänd i en internationell konvention. Med hänsyn härtill har kommittén varit tvungen att till stor del utveckla sina egna tolkningsprinciper.

Vid genomgången av regeringsrapporterna har kommittén noterat att i några länder deltagande i strejk juridiskt sett betraktas som en uppsägning. Detta förhållande kan inte anses helt förenligt med stadgans förpliktelser.

Mom. 1: gemensamma överläggningar

Kommittén tolkar denna bestämmelse så, att de fördragsslutande staterna har bundit sig för att vidta åtgärder i avsikt att främja gemensamma överläggningar mellan parterna på arbetsmarknaden i alla frågor av gemensamt intresse, bl. a. produktivitet, effektivitet, företagshälsovård och arbetarskydd.

Kommittén finner att *Sverige* uppfyller sina åtaganden under artikel 6 mom. 1.

Mom. 2: etablerande av former för frivilliga förhandlingar

Genom att acceptera denna bestämmelse har de fördragsslutande parterna enligt kommitténs tolkning förbundit sig inte bara att i lagstiftning erkänna att arbetsmarknadens parter kan reglera sina inbördes

förhållanden genom kollektivavtal utan också åtagit sig att aktivt verka för att sådana avtal kommer till stånd, ifall detta inte sker spontant samt att säkerställa att vardera sidan är beredd till kollektiva förhandlingar med den andra. I de fall då tillfredsställande former för frivilliga förhandlingar kommit till stånd spontant har regeringen i fråga ingen skyldighet att vidta i detta stycke angivna åtgärder.

Kommittén noterar att rätten till kollektivförhandlingar i Sverige regleras i lagen av den 11 september 1936 om förenings- och förhandlingsrätt. Lagen garanterar en verklig förhandlingsrätt som kan åberopas inför arbetsdomstolen. Sverige uppfyller sålunda åtagandena enligt mom 2.

Mom. 3: förlikning och frivillig skiljedom

Metoder för biläggande av arbetskonflikter enligt denna bestämmelse kan vara lagstiftning, kollektivavtal eller praxis och syftet med bestämmelsen är att lösa varje form av arbetskonflikt. Där en t. ex. genom kollektivavtal fastställd förlikningsordning är tillräckligt effektiv, finns det ingen anledning för regeringen att inrätta något skiljedomsförfarande.

Kommittén finner att *Sverige* har ett högt utvecklat system för förlikning, medling och skiljedom och att Sverige därför uppfyller stadgans förpliktelser i denna del.

Mom. 4: rätten till kollektiva åtgärder

Denna bestämmelse ges av expertkommittén följande tolkning.

a) Bestämmelsen behandlar både strejk och lockout, trots att lockout inte uttryckligen är nämnd i artikelns text eller i stadgans bilaga. Kommittén kom till denna slutsats därför att lockout är den viktigaste, om inte den enda form av kollektiv åtgärd som står arbetsgivarna till buds vid försvaret av sina intressen.

b) Bestämmelsen erkänner rätten till kollektiva åtgärder endast då det är fråga om intressetvister. Därav följer att bestämmelsen inte kan åberopas vid rättstvister, dvs. då det gäller tvister om förekomsten, giltigheten eller tolkningen av ett kollektivavtal eller när fråga är om kränkning av avtalet, t. ex. genom åtgärder under avtalsperioden i avsikt att revidera kollektivavtalets innehåll. Denna tolkning bör användas även i de fall ett kollektivavtal innehåller bestämmelser som avser att tillåta sådana åtgärder.

c) Av stadgans ordalydelse framgår att restriktioner i fråga om tillgripandet av kollektiva åtgärder även vid intressetvister är förenliga med stadgan, om sådana restriktioner är inskrivna i kollektivavtalet.

d) Samma sak gäller beträffande i lag föreskrivna s. k. avkylningsperioder, som syftar till att åstadkomma förhandling, förlikning eller ett skiljedomsförfarande. En sådan bestämmelse innebär inte en verklig begränsning av rätten till kollektiva åtgärder utan den bara reglerar användningen därav.

e) I de fall där gränserna för strejkrättens utövande inte är fastställda i lag utan genom domstolsavgöranden ankommer det på expertkommittén att undersöka om sådana avgöranden står i överensstämmelse med stadgans krav.

f) Lagstiftning som fråntar personer anställda inom viktiga samhällsfunktioner strejkrätt kan i enlighet med artikel 31 vara förenlig med stadgan, oberoende av om en sådan inskränkning är fullständig eller partiell. Huruvida sådan lagstiftning i ett givet fall är förenlig med stadgan eller ej får avgöras mot bakgrund av i vilken utsträckning samhällslivet är beroende av de berörda funktionerna. Samma sak gäller lagstiftning om obligatoriskt biläggande av intressetvister vilka är ägnade att utsätta landets ekonomi för allvarlig fara.

g) I offentlig tjänst anställdas rätt att strejka kan i enlighet med artikel 31 inskränkas för vissa kategorier av sådana anställda, t. ex. anställda inom polisväsen och krigsmakt, domare och högre statstjänstemän. Å andra sidan kan ett strejkförbud för alla anställda i offentlig tjänst inte betraktas som förenligt med stadgan.

h) Det föreligger inte någon kränkning av stadgan om i lag fastställda bestämmelser eller principer tillämpas som gör individuella medlemmar av fackföreningar eller arbetsgivarsammanslutningar kriminellt eller civilrättsligt ansvariga, i fall deras organisationer tillgripit illegala kollektiva åtgärder under förutsättning att sådan lagstiftning är förenlig med stadgan.

i) Slutligen har kommittén undersökt frågan huruvida en regel om att strejk bryter anställningsavtal är förenlig med stadgan. I princip anser kommittén att en sådan regel inte är förenlig med respekten för strejkrätten såsom denna anges i stadgan. Huruvida i ett givet fall en sådan regel utgör en kränkning av stadgan är emellertid en fråga som inte bör besvaras teoretiskt utan under hänsynstagande till den vikt som lagstiftning och praxis i ett givet land tillmäter upphörande och återupptagande av anställningsförhållandet. Om de strejkande vid strejkens slut i praktiken helt återfår sitt arbete och sina tidigare förvärvade rättigheter, som t. ex. pension, semester och turordning utgör ett formellt upphörande av anställningsavtalet genom strejken inte något brott mot stadgan.

Kommittén vill vidare klargöra följande:

a) en bestämmelse i kommunallag, enligt vilken arbetstagarna inte har rätt att strejka förrän deras fackförening från de offentliga myndigheterna erhållit tillstånd att förhandla är oförenlig med stadgans bestämmelser särskilt om beviljandet av tillståndet är beroende av myndighetens gottfinnande och inte kan överklagas;

b) vägran att erkänna strejkrätt för löneanställda i icke-vinstsyftande verksamhet är också oförenlig med stadgan;

c) varje begränsning av strejkrätten i samband med slutande av nya kollektivavtal kan inte anses vara förenlig med stadgans bestämmelser.

Kommittén noterar med utgångspunkt från den *italienska* rapporten att strejkrättens utövande skall regleras i lag. Trots att artikel 40 i den

italienska konstitutionen föreskriver en sådan lag har denna ännu inte blivit utfärdad och följaktligen spelar domstolarnas prejudikat en viktig roll när det gäller att fastslå vissa gränser för strejkrätten. Kommittén noterar också att lockouter i Italien synes betraktas som olagliga.

Kommittén finner att *Sverige* uppfyller de åtaganden som härrör från artikel 6 mom. 4. De begränsningar av strejkrätten som finns gäller endast rättstvister, vilka som nämnts ovan inte omfattas av stadgans bestämmelser.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions II)

Mom. 1: gemensamma överläggningar

I fråga om *Irland* noterar kommittén att tillfredsställande arrangemang existerar för gemensamma överläggningar på nationell nivå. På regional och lokal nivå är emellertid gemensamma överläggningar begränsade till vissa företag och vissa sektorer i näringslivet och gäller bara ett begränsat antal frågor. Dessa restriktioner är speciellt påfallande inom jordbrukssektorn. Under dessa omständigheter finner kommittén att *Irland* ännu inte uppfyllt sina åtaganden.

Mom. 2: etablerande av former för frivilliga förhandlingar

Inga kommentarer av principiellt intresse.

Mom. 3: förlikning och frivillig skiljedom

Inga kommentarer av principiellt intresse.

Mom. 4: rätten till kollektiva åtgärder

Kommittén gör följande uttalanden.

a) Politiska strejker täcks inte av artikel 6, som är avsedd att skydda "rätten att förhandla kollektivt". Sådana strejker ligger uppenbarligen helt utanför kollektiva förhandlingar.

b) Inskränkningar i strejkrätten, t. ex. ett förbud mot strejker som strider mot samhällets eller mot den allmänna moralens intressen är tillåtna, under förutsättning att de faller in under bestämmelserna i artikel 31.

c) Å andra sidan är bestämmelser som syftar till att begränsa strejkrättens användning enbart till kollektivavtalsförhandlingar eller till att göra den beroende av en fackföreningsåtgärd inte i överensstämmelse med stadgan.

Slutligen framhåller kommittén att det är förenligt med stadgan att hänskjuta en strejkdeklaration till hemlig omröstning bland berörda arbetstagare, eftersom en omröstning inte förhindrar uttryckandet av den fria kollektiva viljan.

Vad gäller *Västtyskland* finner kommittén att förbudet i tysk lag mot strejker som inte syftar till att uppnå ett kollektivavtal eller som inte leds av en fackförening är oförenligt med stadgan. Kommittén anser t. ex. att en strejk som syftar till att tvinga en arbetsgivare att uppfylla lagenliga säkerhetsföreskrifter omfattas av bestämmelserna i artikel 6. Likaså bör en grupp arbetstagare kunna använda strejkvapnet även om de inte är med i en fackförening.

Regeringskommitténs rapport (II)

Kommittén anser att den italienska regeringen bör vidta åtgärder för att tillförsäkra arbetsgivarna rätten att tillgripa kollektiva åtgärder vid intressetvister. Den italienska regeringen anser däremot att en sådan lagändring skulle medföra en socioekonomisk obalans och innebära ett steg tillbaka på det sociala området.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions III)

Inga kommentarer av principiellt intresse.

5 Angående artikel 10, yrkesutbildning

Artikel 10 har följande lydelse:

Yrkesutbildning

För att trygga den enskildes rätt till yrkesutbildning förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att, i mån av behov, ombesörja eller främja teknisk utbildning och yrkesutbildning för alla och envar, handikappade inbegripna, i samråd med arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer, samt att öppna tillträde till högre teknisk utbildning och universitetsutbildning uteslutande på grundval av individens lämplighet;

2. att upprätta eller främja ett lärlingssystem och andra anordningar för utbildning av gossar och flickor i olika yrken;

3. att, i mån av behov, tillskapa eller främja

a) tillräckliga och lätt tillgängliga anordningar för utbildning av vuxna arbetstagare;

b) särskilda anordningar för sådan omskolning av vuxna arbetstagare som betingas av den tekniska utvecklingen eller nya tendenser på arbetsmarknaden;

4. att på lämpligt sätt söka tillse att vidtagna anordningar till fullo utnyttjas, t. ex. genom att

a) sänka eller avskaffa alla slags avgifter;

b) bevilja ekonomiskt stöd i lämpliga fall;

c) i den normala arbetstiden inräkna tid, som arbetstagaren på arbetsgivarens begäran under anställningen använder till kompletterande utbildning;

d) meddelst tillsyn, i samråd med arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer, säkerställa såväl effektiviteten hos lärlingssystemet och övriga utbildningsanordningar för unga arbetstagare som över huvud taget ett tillräckligt skydd för unga arbetstagare.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions I)

Med undantag för två ILO-rekommendationer och vissa direktiv som antagits inom ramen för EG är detta första gången som yrkesutbildning behandlas i ett internationellt fördrag.

Enligt kommitténs åsikt skall artikel 10 mom. 1 tillmätas speciell betydelse eftersom här betonas vikten av att tillträdet till högre utbildning görs mer demokratiskt. I detta syfte stadgas i mom. 1 att individuell lämplighet är det enda kriterium som skall iakttas vid antagning till sådan utbildning. För att få en mer demokratisk utbildning krävs ett tillräckligt antal utbildningsanstalter, en rimlig avgiftsnivå samt stipendier eller andra former av bidrag och förmåner. I detta hänseende har inget land utom *Sverige* tillhandahållit tillräcklig information.

Mom. 1: möjligheterna att få utbildning och tillträdet till denna

Denna bestämmelse innefattar två åtaganden, nämligen

- a) åtagandet att främja teknisk utbildning och yrkesutbildning för alla;
- b) åtagandet att tillträdet till högre teknisk utbildning och universitetsutbildning uteslutande skall ske på grundval av individens lämplighet.

Mom. 2: främjande av lärlingssystem

Kommittén tolkar betydelsen av uttrycket "lärlingssystem" så, att utbildningen inte skall vara enbart praktiskt inriktad eller syfta till att endast ge manuell träning utan den bör ha en bred referensram och vara omfattande, samordnad och systematisk.

Vidare finner kommittén att bestämmelserna i detta mom. inte hindrar någon stat från att ersätta ett lärlingssystem med en mer institutionaliserad yrkesutbildning.

Kommittén anser att *Sverige* uppfyller stadgans förpliktelser under mom. 2. Med speciell hänvisning till *Sverige* noteras att myndigheterna där håller på att gradvis ändra lärlingssystemet till förmån för andra former av yrkesutbildning som bedöms mera lämpliga. I detta syfte inrättas yrkesutbildningsskolor, kombinerade skolor och verkstadsskolor. Sådana åtgärder anses förenliga med stadgans anda.

I övrigt inga kommentarer av intresse.

Mom. 3: yrkesutbildning och omskolning

Denna bestämmelse innebär speciella skyldigheter för varje fördragsslutande stat som har ett avsevärt antal arbetslösa.

Vid granskningen av regeringarnas rapporter fastslår kommittén att bl. a. *Sverige* uppfyller sina åtaganden. Däremot anmärker expertkommittén att de möjligheter till yrkesutbildning som erbjuds i *Storbritanien* är ringa i förhållande till folkmängden.

Anmärkningarna under mom. 4 innehåller inga principiella kommentarer.

Regeringarnas kommentarer

Mom. 3: yrkesutbildning och omskolning

Brittiska regeringen framhåller att kommitténs nyssnämnda anmärkning kan ha grundats på en felaktig beräkning av de platser som finns till förfogande. Den största delen av den nödvändiga yrkesutbildningen och omskolningen sker inte på statliga utbildningsanstalter utan ute i industrin. Med hänsyn till kostnaden för den utrustning som behövs har det ansetts att utbildningen blir effektivare och mer ekonomisk om den sker i industrin.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions II)

Vad gäller *Storbritannien* vidhåller kommittén sin anmärkning.

Regeringarnas kommentarer

Storbritannien accepterar åsikten att antalet arbetslösa kan vara ett giltigt kriterium när det gäller att bestämma om tillräckliga åtgärder har vidtagits på yrkesutbildningens område. Det måste dock understrykas att det endast kan vara en av de många faktorer till vilka hänsyn måste tas. Några av de andra kriterierna är antalet obesatta platser och förekomsten av väntelistor till utbildningsplatserna samt nödvändigheten av att balansera utbildningsutbud och anställningsmöjligheter. Man får därvid hålla i minnet den besvikelse som yrkesutbildade, arbetslösa personer känner när de har utbildats för ett arbete som inte längre existerar på grund av t. ex. teknologiska förändringar.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions III)

Inga kommentarer av principiellt intresse.

6 Angående artikel 12, social trygghet

Artikel 12 har följande lydelse:

Social trygghet

För att säkerställa den enskildes rätt till social trygghet förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att upprätta och vidmakthålla ett system för social trygghet;
2. att hålla det sociala trygghetssystemet på en tillfredsställande nivå, som åtminstone är likvärdig med den som krävs för ratificering av den av Internationella arbetsorganisationen antagna konventionen (nr 102) angående minimistandard för social trygghet;
3. att söka fortlöpande förbättra det sociala trygghetssystemet;
4. att genom bilaterala eller multilaterala överenskommelser eller på annat sätt sörja för att följande principer vinna tillämpning, med förbehåll dock för de villkor som stadgas i ifrågavarande överenskommelser:

a) likabehandling med fördragsslutande lands egna medborgare av medborgare i annat fördragsslutande land i fråga om social trygghet jämte rätt att behålla en i ett fördragsslutande land beviljad förmån vid vistelse i annat fördragsslutande land;

b) sammanläggning, vid bedömandet av den enskildes rätt till ersättning från system för social trygghet, av försäkrings- eller sysselsättningsperioder, vilka fullgjorts i olika fördragsslutande länder, eller användande av annan jämförlig metod.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions I)

Den vid stadgan fogade bilagan föreskriver att inom ramen för dessa överenskommelser kan beviljandet av förmåner, som är oberoende av den försäkrades egna avgifter, vara underkastat krav på bosättning en viss tid. I övrigt inga kommentarer.

Mom. 3: fortlöpande förbättring av det sociala trygghetssystemet

Kommittén understryker denna bestämmelses dynamiska karaktär, vilket innebär att de ratificerande staterna måste göra kontinuerliga ansträngningar för att förbättra sina sociala trygghetssystem.

Kommittén finner att *Sverige* uppfyller sina åtaganden.

Mom. 4: slutande av överenskommelser angående social trygghet

De stater som har accepterat denna bestämmelse har enligt kommitténs mening åtagit sig följande:

a) likabehandling av annan fördragsslutande stats medborgare med egna medborgare vad gäller social trygghet;

b) sammanläggning av förmånerna från olika nationella system för social trygghet.

Detta kan ske genom att sluta lämpliga bilaterala eller multilaterala överenskommelser eller på annat sätt.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions II)

Inga kommentarer av principiellt intresse.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions III)

Mom. 1

På *Cypern* är flera sociala förmåner så låga att det är tveksamt om man kan kalla de åtgärder som är i kraft för ett socialt trygghetssystem.

Mom. 2

Det är tveksamt om *österrikisk* lagstiftning uppfyller kraven i den mot denna artikel svarande ILO-konventionen nr 102 angående minimistandard för social trygghet (1952). Den nuvarande lagstiftningen synes nämligen kräva att hustrun till en försäkrad person skall betala en del av kostnaderna för förlossning på sjukhus, samt vad gäller medicinsk vård och förlossningsvård kan i vissa fall anhöriga till en försäkrad person, som befinner sig i fängelse, bli förvägrade förmåner.

Mom. 3

Bestämmelserna i detta mom. anger att det efter varje 2-årsperiod av stadgans tillämpning bör vara möjligt att iaktta förbättringar i den tidigare situationen vilket innebär en gradvis höjning av nivån på socialförsäkringssystemet i vederbörande land.

Mom. 4

Vad gäller lika behandling mellan det egna landets medborgare och andra fördragsslutande länders medborgare måste följande vara uppfyllt:

- 1) likabehandlingen är effektivt skyddad i nationell lagstiftning;
- 2) lämpliga åtgärder måste ha vidtagits i avsikt att sluta och tillämpa

internationella överenskommelser varigenom migranternas rättigheter bibehålls eller återställs.

Italien har en social pension som ligger på gränsen mellan en socialförsäkringsförmån och socialhjälp. Denna pension kan endast erhållas av medborgare i EG-staterna. Om denna pension anses vara en socialförsäkringsförmån uppfyller Italien inte stadgans bestämmelser på denna punkt.

Den *norska* rapporten bekräftar att ersättning vid handikapp och dödsfallsersättning inte betalas ut till personer som lever utomlands om de inte är av norsk nationalitet. En sådan diskriminering kan inte accepteras.

7 Angående artikel 13, social och medicinsk hjälp

Artikel 13 har följande lydelse:

Social och medicinsk hjälp

För att trygga den enskildes rätt till social och medicinsk hjälp förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att tillse att envar, som saknar och som ej genom egna ansträngningar eller på annat sätt kan skaffa sig tillräckliga medel för sin försörjning och som ej heller kan få sådana medel från ett system för social trygghet, kan få erforderlig hjälp samt vid sjukdom den vård hans tillstånd kräver;
2. att tillse att personer som åtnjuta dylik hjälp icke av denna anledning vidkännas inskränkning i sina politiska eller sociala rättigheter;
3. att vidtaga sådana åtgärder att envar må kunna av vederbörliga offentliga eller privata institutioner erhålla sådan rådgivning och personlig hjälp som må befinnas erforderlig för att förhindra, att han och hans familj råkar i nöd eller för att avhjälpa eller lindra en nödsituation;
4. att i överensstämmelse med sina förpliktelser enligt den i Paris den 11 december 1953 undertecknade europeiska konventionen om social och medicinsk hjälp vid tillämpningen av de i mom. 1, 2 och 3 av förevarande artikel åsyftade bestämmelserna icke göra någon åtskillnad mellan egna medborgare och medborgare i annat fördragsslutande land, vilka lagligen uppehålla sig å deras territorier.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions I)

När stadgan utarbetades gjordes ett försök att komma bort från den gamla idén där socialhjälpens var sammankopplad med välgörenhet. Under mom. 1 har behövande personer en rätt till hjälp. De fördragsslutande staterna kan inte längre ge hjälp bara i den mån de bedömer det lämpligt. De har nu en obligatorisk skyldighet att ge sådan hjälp. Denna skyldighet skall kunna göras gällande inför domstol. En behövande person får inte hindras från att fullständigt utöva sina civila och politiska rättigheter eller från att inneha vissa arbeten och tjänster. Personer som mottager hjälp får inte betraktas som andra klassens medborgare bara därför att de inte kan försörja sig själva.

De fördragsslutande staterna måste göra allt de kan för att avlägsna eller lindra behovet av socialhjälp när det en gång har uppstått och de måste försöka förhindra att behovet uppstår. Artikel 13 är framåtsyftande i den meningen att den binder de fördragsslutande staterna till att införa ett effektivt socialhjälpssystem, men också till en försäkran att sådan hjälp gradvis skall bli onödig för att slutligen försvinna, vilket är det slutgiltiga målet.

De fördragsslutande staterna är bundna att ge egna medborgare och medborgare i fördragsslutande stat lika behandling, när det gäller social och medicinsk hjälp.

Vad gäller mom. 2, inskränkning i politiska eller sociala rättigheter, noterar kommittén att i Irland får inte en person som har erhållit socialhjälp vara ledamot av en socialhjälpmyndighet, förrän tolv månader har förflutit sedan hjälpen lämnats. Detta är inte i överensstämmelse med stadgan.

Expertkommitténs slutsatser (Conclusions II och III)

Inga kommentarer av principiellt intresse.

Bilaga 1 Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

Antagen den 10 december 1948¹

Inledning

Enär erkännandet av det inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och av deras lika och oförytterliga rättigheter är grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen,

enär ringaktning och förakt för de mänskliga rättigheterna lett till barbariska gärningar, som upprört mänsklighetens samvete, och enär skapandet av en värld, där människorna åtnjuta yttrandefrihet, trosfrihet samt frihet från fruktan och nöd, kungjorts som folkets högsta strävan,

enär det är väsentligt för att icke människan skall tvingas att som en sista utväg tillgripa uppror mot tyranni och förtryck, att de mänskliga rättigheterna skyddas genom lagens överhöghet,

enär det är väsentligt att främja utvecklandet av vänskapliga förbindelser mellan nationerna,

enär Förenta Nationernas folk i stadgan ånyo uttryckt sin tro på de grundläggande mänskliga rättigheterna, den enskilda människans värdighet och värde samt männens och kvinnornas lika rättigheter, ävensom beslutat främja socialt framåtskridande och bättre levnadsvillkor under större frihet,

enär medlemsstaterna åtagit sig att i samverkan med Förenta Nationerna säkerställa allmän och effektiv respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna,

enär en gemensam uppfattning av dessa fri- och rättigheters innebörd är av största betydelse för uppfyllandet av detta åtagande,

kungör

generalförsamlingen denna allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna såsom en gemensam riktlinje för alla folk och nationer, på det att varje individ och varje samhällsorgan må med denna förklaring i åtanke ständigt sträva efter att genom undervisning och uppfostran befordra respekten för dessa fri- och rättigheter samt genom framstegsfrämjande inhemska och internationella åtgärder säkerställa deras allmänna och verksamma erkännande och tillämpning såväl bland folken i medlemsstaterna som bland folken i områden under deras överhöghet.

¹ Översättningen har hämtats från författningsutredningen (SOU 1963:19).

Artikel 1

Alla människor äro födda fria och lika i värde och rättigheter. De äro utrustade med förnuft och samvete och böra handla gentemot varandra i en anda av broderskap.

Artikel 2

Envar är berättigad till alla de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt.

Ingen åtskillnad må vidare göras på grund av den politiska, juridiska eller internationella ställning, som intages av det land eller område, till vilket en person hör, vare sig detta land eller område är oberoende, står under förvalterskap, är icke-självstyrande eller är underkastat någon annan begränsning av sin suveränitet.

Artikel 3

Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

Artikel 4

Ingen må hållas i slaveri eller trälldom; slaveri och slavhandel i alla dess former äro förbjudna.

Artikel 5

Ingen må utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Artikel 6

Envar har rätt att allestädes erkännas som person i lagens mening.

Artikel 7

Alla äro lika inför lagen och äro utan åtskillnad berättigade till lika skydd från lagens sida. Alla äro berättigade till lika skydd mot varje åtskillnad i strid med denna förklaring och mot varje framkallande av sådan åtskillnad.

Artikel 8

Envar har rätt till verksam hjälp från sitt lands behöriga domstolar mot handlingar, som kränka de grundläggande rättigheter, vilka tillkomma honom genom lag eller författning.

Artikel 9

Ingen må godtyckligt anhållas, fängslas eller landsförvisas.

Artikel 10

Envar är under full likställdhet berättigad till rättvis och offentlig rannsaking inför oavhängig och opartisk domstol vid fastställandet av såväl hans rättigheter och skyldigheter som varje anklagelse mot honom för brott.

Artikel 11

1. Envar, som blivit anklagad för straffbar gärning, har rätt att betraktas som oskyldig, till dess hans skuld blivit lagligen fastställd vid offentlig rättegång, under vilken han åtnjuter alla för sitt försvar nödiga garantier.
2. Ingen må dömas för handling eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående icke var straffbar enligt inhemsk eller internationell rätt. Ej heller må högre straff utmätas än vad som var tillämpligt vid tidpunkten för den straffbara gärningens begående.

Artikel 12

Ingen må utsättas för godtyckliga ingripanden i fråga om privatliv, familj, hem eller korrespondens, ej heller angrepp på heder och anseende. Envar har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp.

Artikel 13

1. Envar har rätt att inom varje stats gränser fritt förflytta sig och välja sin vistelseort.
2. Envar har rätt att lämna varje land, inbegripet sitt eget, och att återvända till sitt eget land.

Artikel 14

1. Envar har rätt att i andra länder söka och åtnjuta fristad från förföljelse.
2. Denna rätt må icke åberopas vid laga åtgärder, reellt grundade på icke-politiska brott eller på handlingar, som strida mot Förenta Nationernas ändamål och grundsatser.

Artikel 15

1. Envar har rätt till en nationalitet.
2. Ingen må godtyckligt berövas sin nationalitet eller förmenas rätten att ändra nationalitet.

Artikel 16

1. Fullvuxna män och kvinnor ha rätt att utan någon inskränkning på grund av sin ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. De äga lika rättigheter vid giftermål, under äktenskap och vid äktenskaps upplösning.
2. Äktenskap må ingås endast med de blivande makarnas fria och fullständiga samtycke.
3. Familjen är den naturliga och grundläggande enheten i samhället och äger rätt till skydd från samhället och staten.

Artikel 17

1. Envar har rätt att äga egendom såväl ensam som i förening med andra.
2. Ingen må godtyckligt berövas sin egendom.

Artikel 18

Envar har rätt att äga egendom såväl ensam som i förening med rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och att ensam eller i gemenskap med andra offentligt eller enskilt utöva sin religion eller tro genom undervisning, andaktsövningar, gudstjänst och iakttagande av religiösa sedvänjor.

Artikel 19

Envar har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet för envar att utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser.

Artikel 20

1. Envar har rätt till frihet i fråga om fredliga möten och sammanslutningar.
2. Ingen må tvingas att tillhöra en sammanslutning.

Artikel 21

1. Envar har rätt att taga del i sitt lands styrelse direkt eller genom fritt valda ombud.
2. Envar har rätt till lika tillträde till allmän tjänst i sitt land.
3. Folkets vilja skall utgöra grundvalen för statsmakternas myndighet. Denna vilja skall uttryckas i periodiska och verkliga val, vilka skola äga rum med tillämpning av allmän och lika rösträtt samt hemlig röstning eller likvärdiga fria röstningsförfaranden.

Artikel 22

Envar äger i sin egenskap av samhällsmedlem rätt till social trygghet och är berättigad till att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som äro oundgängliga för hans värdighet och för en fri utveckling av hans personlighet, förverkligas genom nationella åtgärder och mellanfolkligt samarbete med hänsyn tagen till varje stats organisation och resurser.

Artikel 23

1. Envar har rätt till arbete, till fritt val av sysselsättning, till rättvisa och tillfredsställande arbetsförhållanden och till skydd mot arbetslöshet.
2. Envar har utan åtskillnad rätt till lika lön för lika arbete.
3. Envar, som arbetar, har rätt till rättvis och tillfredsställande ersättning, som tillförsäkrar honom själv och hans familj en människovärdig tillvaro och som, där så är nödvändigt, kompletteras med andra medel för socialt skydd.
4. Envar har rätt att bilda och ansluta sig till fackföreningar till skydd för sina intressen.

Artikel 24

Envar har rätt till vila och fritid, innefattande rimlig begränsning av arbetstiden och regelbunden semester med bibehållen lön.

Artikel 25

1. Envar har rätt till en levnadsstandard, som är tillräcklig för hans egen och hans familjs hälsa och välbefinnande, däri inbegripet föda, kläder, bostad, hälsovård och nödvändiga sociala förmåner, vidare rätt till trygghet i händelse av arbetslöshet, sjukdom, invaliditet, makes död, ålderdom eller annan förlust av försörjning under omständigheter, över vilka han icke kunnat råda.
2. Mödrar och barn äro berättigade till särskild omvårdnad och hjälp. Alla barn, vare sig födda inom eller utom äktenskap, skola åtnjuta samma sociala skydd.

Artikel 26

1. Envar har rätt till undervisning. Undervisningen skall vara kostnadsfri, åtminstone på de elementära och grundläggande stadierna. Den elementära undervisningen skall vara obligatorisk. Yrkesundervisning och teknisk undervisning skall vara allmänt tillgänglig. Den högre undervisningen skall stå öppen i lika mån för alla på grundval av deras duglighet.
2. Undervisningen skall syfta till personlighetens fulla utveckling och till att stärka respekten för människans grundläggande fri- och rättigheter. Undervisningen skall främja förståelse, tolerans och vänskap mellan

alla nationer, rasgrupper och religiösa grupper samt befordra Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande.

3. Rätten att välja den undervisning, som skall ges åt barnen, tillkommer i främsta rummet deras föräldrar.

Artikel 27

1. Envar har rätt att fritt taga del i samhällets kulturella liv, att njuta av konsten samt att bli delaktig av vetenskapens framsteg och dess förmåner.
2. Envar har rätt till skydd för de moraliska och materiella intressen, som härröra från varje vetenskapligt litterärt eller konstnärligt verk, till vilket han är upphovsman.

Artikel 28

Envar har rätt till en social och internationell ordning, i vilken de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, till fullo kunna förverkligas.

Artikel 29

1. Envar har plikter mot samhället, i vilket den fria och fullständiga utvecklingen av hans personlighet ensamt är möjligt.
2. Vid utövandet av sina fri- och rättigheter må envar underkastas endast sådana inskränkningar, som blivit fastställda i lag i uteslutande syfte att trygga tillbörlig hänsyn till och respekt för andras fri- och rättigheter samt för att tillgodose det demokratiska samhällets rättmätiga krav på moral, allmän ordning och allmän välfärd.
3. Dessa fri- och rättigheter må i intet fall utövas i strid med Förenta Nationernas ändamål och grundsatser.

Artikel 30

Intet i denna förklaring må tolkas såsom innebärande rättighet för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att omintetgöra någon av häri uttalade fri- och rättigheter.

Bilaga 2 Europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna jämte tilläggsprotokoll¹

Undertecknade regeringar, vilka äro medlemmar av Europarådet hava,

i betraktande av att Förenta Nationernas generalförsamling den 10 december 1948 proklamerat en universell förklaring om de mänskliga rättigheterna,

i betraktande av att denna förklaring syftar till att trygga universellt och verksamt erkännande och iakttagande av de rättigheter, som däri angivits,

i betraktande av att Europarådets syfte är att uppnå fastare enhet mellan dess medlemmar och att ett av medlen att fullfölja detta syfte är vidmakthållandet och utvecklandet av de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna,

i ändamål att bekräfta sin djupa tro på de grundläggande friheterna, vilka utgöra själva grundvalen för rättvisa och fred i världen och som bäst vidmakthållas å ena sidan genom verklig politisk demokrati samt, å den andra, genom samfällighet i uppfattningen och respekterandet av de mänskliga rättigheterna, till vilka de bekänna sig,

samt i egenskap av regeringar i europeiska stater, vilka besjålas av samma anda och äga ett gemensamt arv i sina ideal, sina politiska traditioner, sin frihet och sin rättsordning, beslutna att vidtaga de första åtgärderna ägnade att universellt säkerställa vissa av de rättigheter, som angivits i den universella deklarationen,

överenskommit som följer:

Artikel 1

De höga fördragsslutande parterna skola garantera envar, som befinner sig under deras jurisdiktion, de fri- och rättigheter, som angivas i avdelning I av denna konvention.

¹ Konventionens översättning enligt texten i propositionen 1951:165. Tilläggsprotokollens översättning enligt texterna i propositionen 1953:32 (första protokollet), propositionen 1964:87 (andra, tredje och fjärde protokollen) och Sveriges överenskommelser med främmande makter 1966 nr 34 (femte protokollet). Danielius har i sin undersökning på enstaka punkter en något korrigerad översättning.

AVDELNING I

Artikel 2

1. Envars rätt till livet skall skyddas genom lag. Ingen skall avsiktligt bli berövad livet utom till verkställande av domstols dom i fall då han dömts för brott, som enligt lagen är belagt med sådant straff.
2. Berövande av livet skall icke anses hava skett i strid mot denna artikel, när det är en följd av våld, som var absolut nödvändigt
 - a) för att försvara någon mot olaglig våldsgärning;
 - b) för att verkställa laglig arrestering eller för att hindra någon som lagligen är berövad sin frihet att undkomma;
 - c) vid lagligen vidtagen åtgärd till stävande av upplopp eller uppror.

Artikel 3

Ingen må utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Artikel 4

1. Ingen må hållas i slaveri eller träldom.
2. Ingen må nödgas att utföra tvångsarbete eller eljest honom påtvingat arbete.
3. Med tvångsarbete eller påtvingat arbete enligt denna artikel förstås icke:
 - a) arbete som regelmässigt utkräves av den som är underkastad frihetsförlust i enlighet med bestämmelserna i artikel 5 av denna konvention eller som är villkorligt frigiven;
 - b) tjänstgöring av militär art eller, i länder varest samvetsbetänkligheter mot sådan beaktas, tjänstgöring som i hithörande fall utkräves i stället för militär värnpliktstjänstgöring;
 - c) tjänstgöring som utkräves, då nödläge eller olycka hotar samhällets existens eller välfärd;
 - d) arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna.

Artikel 5

1. Envar har rätt till frihet och personlig säkerhet.

Ingen må berövas sin frihet utom i följande fall och i den ordning som lagen föreskriver:

- a) då någon lagligen är berövad sin frihet efter fällande dom av vederbörlig domstol;
- b) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet antingen med anledning av att han underlåtit att uppfylla domstols

- lagligen givna föreläggande eller i ändamål att uppnå fullgörande av någon i lag föreskriven skyldighet;
 - c) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet för att ställas inför vederbörlig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha förövat brott, eller när det skäligen anses nödvändigt att förhindra honom att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta;
 - d) då en underårig i laga ordning är berövad sin frihet för att undergå skyddsuppföstran eller för att inställas inför vederbörlig rättslig myndighet;
 - e) då någon lagligen är berövad sin frihet till förhindrande av spridning av smittosam sjukdom eller emedan han är sinnessjuk, alkoholist, hemfallen åt missbruk av droger eller lösdrivare;
 - f) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet till förhindrande av att han obehörigen inkommer i landet eller som ett led i förfarande för hans utvisning eller utlämnande.
2. Envar, som arresteras, skall snarast möjligt och på ett språk, som han förstår, underrättas om skälen för åtgärden och om varje anklagelse mot honom.
 3. Envar, som är arresterad eller berövad sin frihet i enlighet med vad under 1. c) sagts, skall ofördröjligen ställas inför domare eller annan ämbetsman, som enligt lag bekläts med domsmakt, och skall vara berättigad till rättegång inom skäligen tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. För frigivning må krävas borgen för att vederbörande inställer sig till rättegången.
 4. Envar, som berövas sin frihet genom arrestering eller eljest, skall äga rätt att inför domstol påfordra, att lagligheten av frihetsberövandet snabbt må prövas samt hans frigivning beslutas, om åtgärden icke är laglig.
 5. Envar, som utsatts för arrestering eller annat frihetsberövande i strid mot bestämmelserna i denna artikel, skall äga rätt till skadestånd.

Artikel 6

1. Envar skall, när det gäller att pröva hans civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång inom skäligen tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten må utestängas från rättegången eller en del därav av hänsyn till sedligheten, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då hänsyn till minderåriga eller till parternas privatlivs helgd så kräva eller, i den mån domstolen så finner strängt nödvändigt, i fall då på grund av särskilda omständigheter offentlighet skulle lända till skada för rättvisans intresse.
2. Envar, som blivit anklagad för brottslig gärning, skall betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts.

3. Envar, som blivit anklagad för brottslig gärning, skall äga följande minimirättigheter:
 - a) att ofördröjligen på ett språk, som han förstår, och i detalj bliva underrättad om innebörden av och orsaken till anklagelsen mot honom;
 - b) att åtnjuta tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar;
 - c) att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde, som han själv utsett, eller att, i fall då han saknar erforderliga medel för betalning av rättegångsbiträde, erhålla sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar;
 - d) att förhöra eller låta förhöra vittnen, som åberopas emot honom, samt att för egen räkning få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom;
 - e) att utan kostnad åtnjuta bistånd av tolk, om han icke förstår eller talar det språk, som begagnas i domstolen.

Artikel 7

1. Ingen må fällas till ansvar för någon gärning eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående icke utgjorde ett brott enligt inhemsk eller internationell rätt. Ej heller må högre straff utmätas än som var tillämpligt vid tidpunkten för den brottsliga gärningens begående.
2. Förevarande artikel skall icke hindra rannsaking och bestraffning av den som gjort sig skyldig till en handling eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående var brottslig enligt de allmänna rättsprinciper, som erkänns av civiliserade stater.

Artikel 8

1. Envar har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet må icke störa åtnjutandet av denna rättighet med undantag för vad som är stadgat i lag och i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till landets yttre säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande, förebyggandet av oordning eller brott, hälsovården, skyddandet av sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter.

Artikel 9

1. Envar skall äga rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, andaktsövningar och iakttagande av religiösa sedvänjor.
2. Envars frihet att utöva sin religion eller tro må endast underkastas sådana inskränkningar, som äro angivna i lag och som äro nödvändiga i

ett demokratiskt samhälle med hänsyn till den allmänna säkerheten, upprätthållandet av allmän ordning, hälsovården, skyddandet av sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter.

Artikel 10

1. Envar skall äga rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att mottaga och sprida uppgifter och tankar utan inblandning av offentlig myndighet och oberoende av territoriella gränser. Denna artikel förhindrar icke en stat att kräva tillstånd för radio-, televisions- eller biograföretag.
2. Enär utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, må det underkastas sådana förmöreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder, som äro angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle äro nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet, den territoriella integriteten, den allmänna säkerheten, förebyggandet av oordning eller brott, hälsovården, skyddandet av sedligheten eller av annans goda namn och rykte eller rättigheter, förhindrandet av att förtroliga underrättelser spridas, eller upprätthållandet av domstolarnas auktoritet och opartiskhet.

Artikel 11

1. Envar skall äga rätt till frihet att deltaga i fredliga sammankomster samt till föreningsfrihet, däri inbegripet rätten att bilda och ansluta sig till fackföreningar för att skydda sina intressen.
2. Utövandet av dessa rättigheter må icke underkastas andra inskränkningar än sådana som äro angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle äro nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, förebyggandet av oordning eller brott, hälsovården, skyddandet av sedligheten eller av annans fri- och rättigheter. Denna artikel förhindrar icke, att för medlemmar av de väpnade styrkorna, polisen eller den statliga förvaltningen lagliga inskränkningar må göras i de nämnda rättigheternas utövande.

Artikel 12

Giftasvuxna män och kvinnor skola äga rätt att ingå äktenskap och bilda familj i enlighet med de inhemska lagar, som reglera utövandet av denna rättighet.

Artikel 13

Envar, vars i denna konvention angivna fri- och rättigheter kränkts, skall äga effektiv möjlighet att tala härå inför inhemsk myndighet och detta även i det fall, att kränkningen förövats av ämbetsman i tjänsteutövning.

Artikel 14

Åtnjutandet av de fri- och rättigheter, som angivas i denna konvention, skall tryggas utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 15

1. Under krig eller i annat allmänt nödläge, som hotar nationens existens, må fördragsslutande part vidtaga åtgärder, som innebära avvikelser från dess skyldigheter enligt denna konvention i den utsträckning, som är oundgängligen erforderligt med hänsyn till situationens krav, under förutsättning att dessa åtgärder icke strida mot landets övriga förpliktelser enligt den internationella rätten.
2. Inga inskränkningar i artikel 2, utom ifråga om dödsfall till följd av lagliga krigshandlingar, eller i artiklarna 3, 4 (mom. 1) och 7 må göras med stöd av förevarande bestämmelse.
3. Fördragsslutande part, som begagnar sig av rätten till avvikelser från denna konvention, skall hålla Europarådets generalsekreterare till fullo underrättad om de åtgärder som i sådant hänseende vidtagits och om skälen för dessa. Fördragsslutande part skall likaledes underrätta Europarådets generalsekreterare om när dylika åtgärder hava trätt ur kraft och konventionens bestämmelser åter blivit i allo tillämpliga.

Artikel 16

Intet i artiklarna 10, 11 och 14 må anses hindra de höga fördragsslutande parterna från att stadga inskränkningar i utlänningars politiska verksamhet.

Artikel 17

Intet i denna konvention må tolkas såsom medförande rätt för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att tillintetgöra någon av de fri- och rättigheter, som angivits i konventionen, eller till att inskränka dem i större utsträckning än som däri medgivits.

Artikel 18

De inskränkningar, som i denna konvention medgivits beträffande de däri upptagna fri- och rättigheterna, må icke vidtagas annat än i de syften, med hänsyn till vilka de tillåtits.

AVDELNING II

Artikel 19

För att trygga uppfyllandet av de förpliktelser, som de höga fördragsslutande parterna åtagit sig genom denna konvention, skola upprättas:

1. en europeisk kommission för de mänskliga rättigheterna, här nedan benämnd kommissionen;
2. en europeisk domstol för de mänskliga rättigheterna, här nedan kallad domstolen.

AVDELNING III

Artikel 20

Kommissionen består av ledamöter till samma antal som de höga fördragsslutande parterna. Mer än en ledamot av kommissionen må ej vara medborgare i en och samma stat.

Artikel 21

1. Ledamöterna i kommissionen väljas av ministerkommittén med absolut majoritet och från en namnlista, som upprättas av den rådgivande församlingens bureau. Varje grupp representanter för de höga fördragsslutande parterna i den rådgivande församlingen skall föreslå tre kandidater, av vilka minst två skola vara av samma nationalitet som gruppen.
2. I mån av tillämplighet skall samma procedur följas vid komplettering av kommissionen, i händelse andra stater senare tillträda konventionen, samt då ledigblivna platser skola besättas.

Artikel 22

1. Kommissionens ledamöter väljas för en tid av sex år. De må återväljas. Emellertid skall för sju av de ledamöter, som utsetts vid första valet, mandattiden vara tre år.
2. De ledamöter, vilkas mandattid utlöper med utgången av den inledande treårsperioden, skola utses genom lottdragning av Europarådets generalsekreterare omedelbart efter det att det första valet verkställts.
3. Ledamot av kommissionen, som utsetts för att efterträda en ledamot, vars mandattid icke utgått, skall bekläda uppdraget för återstoden av företrädarens mandattid.
4. Kommissionens ledamöter utöva sitt uppdrag intill dess att de avlösas. Efter det att så skett, skola de fullfölja handläggningen av sådana ärenden, med vilka de redan tagit befattning.

Artikel 23

Kommissionens ledamöter taga säte i kommissionen i egenskap av enskilda personer.

Artikel 24

Fördragsslutande part må genom Europarådets generalsekreterare till kommissionen hänskjuta varje påstående om kränkning av bestämmelserna i denna konvention från annan fördragsslutande parts sida.

Artikel 25

1. Kommissionen må mottaga till Europarådets generalsekreterare riktade framställningar från enskilda personer, icke-statliga organisationer eller grupper av enskilda, som påstå sig hava genom någon av de höga fördragsslutande parterna utsatts för kränkning av någon av de i denna konvention angivna rättigheterna, under förutsättning att den höga fördragsslutande part, mot vilken klagan riktas, förklarat sig erkänna kommissionens behörighet att mottaga dylika framställningar. De höga fördragsslutande parter, som avgivit sådan förklaring, förbinda sig att icke på något sätt förhindra ett effektivt utövande av ifrågavarande klagorätt.
2. Förklaring, som nu sagts, må avgivas för viss bestämd tid.
3. Förklaringen skall deponeras hos Europarådets generalsekreterare, som skall överlämna kopior därav till de höga fördragsslutande parterna och offentliggöra förklaringen.
4. Kommissionen må utöva de befogenheter, som angivits i förevarande artikel, endast om minst sex höga fördragsslutande parter äro bundna av deklARATIONER, som avgivits i överensstämmelse med vad under 1—3 stadgats.

Artikel 26

Kommissionen må upptaga ett ärende först sedan alla inhemska rättsmedel uttömts, på sätt detta förstås enligt den internationella rättens allmänt erkända regler, samt icke senare än sex månader från den dag, då det slutliga beslutet meddelades.

Artikel 27

1. Kommissionen må icke upptaga någon framställning enligt artikel 25 som:
 - a) är anonym; eller
 - b) i det väsentliga innefattar samma yrkande som en framställning, vilken redan prövats av kommissionen eller redan hänskjutits till internationell undersökning eller reglering i annan form och vilken icke innehåller några nya relevanta upplysningar.

2. Kommissionen skall avvisa framställning gjord enligt artikel 25, som kommissionen anser icke kunna förenas med bestämmelserna i denna konvention, vara uppenbarligen ogrundad eller utgöra ett missbruk av rätten att göra sådan framställning.
3. Kommissionen skall avvisa framställning, som kommissionen finner icke kunna upptagas på grund av vad i artikel 26 stadgats.

Artikel 28

Då en framställning upptages, skall kommissionen

- a) till utvärderande av de faktiska omständigheterna i fallet, genomgå framställningen tillsammans med representanter för parterna samt, om det befinnes erforderligt, företaga en undersökning, vars effektiva genomförande de berörda staterna efter utbyte av synpunkter med kommissionen skola i erforderlig grad underlätta;
- b) ställa sig till parternas förfogande i syfte att nå en reglering av frågan i godo på grundval av respekterandet av de mänskliga rättigheterna, sådana de definierats i denna konvention.

Artikel 29

1. Kommissionen fullgör de åligganden, som angivits i artikel 28, genom en underkommission bestående av sju ledamöter av kommissionen.
2. Envar av de berörda parterna äger utse en ledamot av underkommissionen.
3. Övriga ledamöter skola utses genom lottdragning i enlighet med bestämmelser i kommissionens arbetsordning.

Artikel 30

Därest underkommissionen lyckas åvägabringa en uppgörelse i godo enligt artikel 28, skall den utarbета en rapport som skall tillställas de berörda staterna, ministerkommittén och Europarådets generalsekreterare för offentliggörande. Rapporten skall begränsas till en kort redogörelse för de faktiska omständigheterna och för den lösning, som uppnåtts.

Artikel 31

1. Om en lösning icke kunnat uppnås, skall kommissionen utarbета en rapport rörande de faktiska omständigheterna samt ange, huruvida kommissionen anser desamma innebära, att den ifrågavarande staten brutit mot sina förpliktelser enligt konventionen. Varje kommissionsledamots mening på denna punkt må komma till uttryck i rapporten.
2. Rapporten skall överlämnas till ministerkommittén. Den skall även delgivas de berörda staterna, vilka icke äga offentliggöra densamma.

3. I samband med rapportens överlämnande till ministerkommittén äger kommissionen framlägga de förslag, som den anser lämpliga.

Artikel 32

1. Om icke inom tre månader från dagen för rapportens överlämnande till ministerkommittén, ärendet hänskjutes till domstolen enligt artikel 48 i denna konvention, skall ministerkommittén med en majoritet av två tredjedelar av de ledamöter, som äro berättigade att taga säte i kommittén, fastställa, huruvida kränkning av konventionen skett.
2. I händelse denna fråga besvaras jakande, skall ministerkommittén föreskriva en frist, inom vilken den berörda höga fördragsslutande parten har att vidtaga de åtgärder, som bliva erforderliga till följd av ministerkommitténs beslut.
3. Därest den höga fördragsslutande parten icke vidtagit tillfredsställande åtgärder inom den föreskrivna fristen, skall ministerkommittén med sådan röstövertikt, som angives under 1. ovan, besluta vilken verkan dess ursprungliga beslut skall erhålla samt publicera rapporten.
4. De höga fördragsslutande parterna förbinda sig att anse varje beslut, som ministerkommittén fattar med tillämpning av vad under 1—3 stadgats, såsom för sig bindande.

Artikel 33

Kommissionen skall sammanträda inom stängda dörrar.

Artikel 34

För beslut av kommissionen erfordras en majoritet av närvarande och i röstningen deltagande ledamöter; för beslut av underkommissionen erfordras majoritet av dess ledamöter.

Artikel 35

Kommissionen sammanträder när så påkallas av omständigheterna. Den sammankallas av Europarådets generalsekreterare.

Artikel 36

Kommissionen fastställer själv sin arbetsordning.

Artikel 37

För kommissionens sekretariat skall sörjas genom Europarådets generalsekreterare.

AVDELNING IV

Artikel 38

Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna skall vara sammansatt av domare till samma antal som Europarådets medlemmar. Mer än en domare må icke vara medborgare i samma stat.

Artikel 39

1. Domstolens ledamöter väljas av den rådgivande församlingen med majoriteten av de röster, som avgivas på en lista över personer, vilka föreslås av Europarådets medlemmar; varje medlem skall härvid nämna tre kandidater, av vilka minst två skola vara medborgare i den förslagsställande staten.
2. I mån av tillämplighet skall samma ordning komma till användning vid komplettering av domstolen i händelse av nya medlemmars inträde i Europarådet samt vid besättandet av ledigblivna platser.
3. Kandidaterna skola vara av hög moralisk standard samt skola antingen uppfylla de villkor, som erfordras för utnämning till högre domarebefattningar, eller vara rättslärde av erkänd kompetens.

Artikel 40

1. Domstolens ledamöter väljas för en tid av nio år. De kunna återväljas. I fråga om de ledamöter, som utses vid det första valet, skola dock fyra ledamöters mandat upphöra efter tre år och ytterligare fyra ledamöters mandat efter sex år.
2. De ledamöter, vilkas mandat skola upphöra efter de inledande perioderna om tre och sex år, skola utses genom lottdragning, verkställd av generalsekreteraren omedelbart efter det att det första valet förrättats.
3. Har ledamot av domstolen valts för att ersätta en ledamot, vars mandattid ännu icke utlöpt, skall han bekläda befattningen under återstoden av företrädarens mandattid.
4. Domstolens ledamöter utöva sitt uppdrag, intill dess att de avlösas. Efter det att så skett skola de fullfölja handläggningen av sådana mål, med vilka de redan tagit befattning.

Artikel 41

Domstolen väljer ordförande och vice ordförande för en period av tre år. Dessa kunna återväljas.

Artikel 42

Domstolens ledamöter skola för varje tjänstgöringsdag erhålla en ersättning som bestämmes av ministerkommittén.

Artikel 43

Vid handläggningen av mål, som hänskjutits till domstolen, skall denna utgöras av en avdelning, sammansatt av sju domare. Självskriven ledamot av avdelningen skall beträffande varje stat, som är part i målet, vara den domare, som är medborgare i staten eller, i brist på sådan domare, en person, vilken staten utser att taga säte såsom domare; de övriga domarnas namn utväljas genom lottdragning av presidenten innan målet börjar handläggas.

Artikel 44

Endast de höga fördragsslutande parterna och kommissionen äga hänskjuta ett mål till domstolen.

Artikel 45

Domstolens behörighet omfattar alla tvister rörande tolkningen och tillämpningen av denna konvention, som de höga fördragsslutande parterna eller kommissionen hänskjuter till domstolen i enlighet med bestämmelserna i artikel 48.

Artikel 46

1. Envar av de höga fördragsslutande parterna må när som helst förklara sig erkänna, att i alla frågor angående tolkning och tillämpning av denna konvention domstolens jurisdiktion är för parten tvingande i och för sig och utan särskild överenskommelse.
2. Förklaringar, som ovan avses, må avgivas utan villkor eller under villkor om ömsesidighet i förhållandet till flera eller vissa andra höga fördragsslutande parter eller för viss tid.
3. Förklaringarna skola deponeras hos Europarådets generalsekreterare, som skall överlämna avskrifter av desamma till de höga fördragsslutande parterna.

Artikel 47¹

Mål må ej hänskjutas till domstolen annat än efter det att kommissionen fastställt, att det icke lyckats att nå en uppgörelse i godo, samt innan den i artikel 32 föreskrivna fristen av tre månader utlöpt.

Artikel 48

Under förutsättning att den berörda höga fördragsslutande parten, om det endast finnes en sådan, eller de berörda höga fördragsslutande

¹ Danelius har påpekat att artikel 47 i sin svenska översättning är oklar till sitt innehåll. Innebörden är emellertid, såvitt avser tremånadersfristen, att ett mål kan hänskjutas till domstolen innan denna frist utlöpt men inte därefter.

parterna, om det finnes flera, obligatoriskt äro underkastade domstolens jurisdiktion eller, om så ej är fallet, med samtycke av den berörda höga fördragsslutande parten, om det endast finnes en sådan, eller av de berörda höga fördragsslutande parterna, om det finnes flera, kan ett mål hänskjutas till domstolen genom

- a) kommissionen;
- b) hög fördragsslutande part, vars medborgare uppges vara förfördelad;
- c) hög fördragsslutande part, som hänskjutit fallet till kommissionen;
- d) hög fördragsslutande part, mot vilken klagomålet riktats.

Artikel 49

I händelse av tvist rörande domstolens behörighet skall frågan härom avgöras genom beslut av domstolen.

Artikel 50

Därest domstolen finner, att beslut eller åtgärd av en rättslig myndighet eller annan myndighet hos någon hög fördragsslutande part helt eller delvis står i strid mot de förpliktelser, som härröra ur denna konvention, och därest sagda parts inhemska rätt endast till en del medger att gottgörelse lämnas för beslutets eller åtgärdens verkningar, skall domstolens utslag, om så befinnes nödvändigt, tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse.

Artikel 51

Domskälen skola angivas i domstolens utslag. Om domarena icke äro eniga om utslaget i dess helhet eller till någon del, äger varje domare rätt att avgiva sitt särskilda votum.

Artikel 52

Domstolens utslag är slutgiltigt.

Artikel 53

De höga fördragsslutande parterna förbinda sig att rätta sig efter domstolens utslag i alla de mål, i vilka de äro parter.

Artikel 54

Domstolens utslag skola översändas till ministerkommittén, som övervakar deras verkställande.

Artikel 55

Domstolen skall upprätta sin egen arbetsordning och bestämma sitt rättegångssätt.

Artikel 56

1. Det första valet av domstolens ledamöter skall äga rum, sedan de förklaringar av de höga fördragsslutande parterna, som omnämns i artikel 46, ha uppnått ett antal av åtta.
2. Intet mål kan hänskjutas till domstolen före nämnda val.

AVDELNING V

Artikel 57

På anmodan av Europarådets generalsekreterare skall varje hög fördragsslutande part tillhandahålla upplysningar om det sätt, på vilket dess inhemska lagstiftning säkerställer ett effektivt efterlevande av bestämmelserna i denna konvention.

Artikel 58

Kommissionens och domstolens utgifter skola bestridas av Europarådet.

Artikel 59

Kommissionens och domstolens ledamöter ha under utövandet av sin verksamhet rätt till de privilegier och den immunitet, som avses i artikel 40 av Europarådets stadgar och i de avtal som ingåtts i kraft av sagda artikel.

Artikel 60

Intet i denna konvention må tolkas som en begränsning eller inskränkning av någon av de mänskliga rättigheter eller grundläggande friheter, vilka må vara garanterade i de höga fördragsslutande parternas lagar eller i någon annan konvention, vari de äro parter.

Artikel 61

Intet i denna konvention skall inskränka de befogenheter, som tillerkänts ministerkommittén genom Europarådets stadga.

Artikel 62

De höga fördragsslutande parterna avstå ömsesidigt, utom i händelse av särskild överenskommelse, från att begagna sig av fördrag, konventioner eller deklarationer, som äro gällande mellan dem, för att genom ansökan hänskjuta en tvist, som uppstår rörande tolkningen eller tillämpningen av denna konvention, till reglering i annan ordning än som stadgas i konventionen.

Artikel 63

1. Stat må vid sin ratificering eller när som helst senare genom en notifikation, ställd till Europarådets generalsekreterare, förklara att denna konvention skall tillämpas på alla eller något av de territorier, för vilkas internationella förbindelser staten i fråga svarar.
2. Konventionen skall tillämpas på det eller de territorier, som angivas i notifikationen, från trettonde dagen, efter det att Europarådets generalsekreterare mottagit notifikationen.
3. Inom de nämnda territorierna skola likväl konventionens bestämmelser tillämpas med hänsyn till vad de lokala förhållandena kräva.
4. Stat, som avgivit förklaring enligt 1. ovan, kan när som helst därefter förklara, att staten beträffande ett eller flera av de med förklaringen avsedda territorierna erkänner kommissionen såsom behörig att mottaga ansökningar från enskilda personer, icke-statliga organisationer eller grupper av enskilda i enlighet med artikel 25 av denna konvention.

Artikel 64

1. Vid undertecknandet av denna konvention eller deponerandet av ratifikationsinstrument kan en stat göra förbehåll med avseende å någon särskild bestämmelse i konventionen, i den mån lagstadgande, som då äger giltighet inom statens territorium, icke överensstämmer med bestämmelsen. Förbehåll av allmän karaktär tillåtas icke enligt denna artikel.
2. Varje förbehåll, som göres enligt denna artikel, skall innehålla en kort redogörelse för det berörda lagstadgandet.

Artikel 65

1. En hög fördragsslutande part må icke uppsäga denna konvention förrän efter utgången av fem år från dagen för dess ikraftträdande och med iakttagande av en uppsägningstid på sex månader samt genom notifikation, ställd till Europarådets generalsekreterare, som därom skall underrätta de övriga höga fördragsslutande parterna.
2. Uppsägning får icke till följd, att den ifrågavarande höga fördragsslutande parten löses från sina förpliktelser enligt denna konvention beträffande någon åtgärd, som kan utgöra en kränkning av sådana förpliktelser och som parten må ha utfört före den dag, då uppsägningen blev verkande.
3. En hög fördragsslutande part, som upphör att vara medlem av Europarådet, upphör under enahanda villkor att vara part i denna konvention.
4. Konventionen må enligt bestämmelserna under 1.—3. uppsägas beträffande varje territorium, för vilket den förklarats tillämplig enligt artikel 63.

Artikel 66

1. Denna konvention är öppen för undertecknande av medlemmarna i Europarådet. Den skall ratificeras. Ratifikationer ska deponeras hos Europarådets generalsekreterare.
2. Konventionen skall träda i kraft, då tio ratifikationsinstrument deponerats.
3. För signatärmakt, som ratificerar sedermera, skall konventionen träda i kraft den dag, då ratifikationsinstrumentet deponeras.
4. Europarådets generalsekreterare skall underrätta alla medlemmar i Europarådet om konventionens ikraftträdande, och namnen på de höga fördragsslutande parter, som ha ratificerat densamma och om deponerande av ratifikationsinstrument, som sker senare.

Tilläggsprotokoll den 20 mars 1952 till konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Undertecknade regeringar, vilka äro medlemmar av Europarådet, hava, beslutat att vidtaga åtgärder ägnade att kollektivt säkerställa även vissa andra rättigheter och friheter än de som redan upptagits i avdelning I av konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna undertecknad i Rom den 4 november 1950 (i det följande benämnd "konventionen"),

överenskommit som följer:

Artikel 1

Envar fysisk eller juridisk persons rätt till sin egendom skall lämnas okränk. Ingen må berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som angivas i lag och av folkrättens allmänna grundsatser.

Ovanstående bestämmelser inskränka likväl icke en stats rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner erforderlig för att reglera nyttjandet av viss egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse eller för att säkerställa betalning av skatter och andra pålagor eller av böter och viten.

Artikel 2

Ingen må förvägras rätten till undervisning. Vid utövandet av den verksamhet staten kan påtaga sig i fråga om uppfostran och undervisning skall staten respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse.

Artikel 3

De höga fördragsslutande parterna förbinda sig att anordna fria och hemliga val med skäligen mellanrum samt under förhållanden som tillförsäkra folket rätten att fritt ge uttryck åt sin mening beträffande sammansättningen av den lagstiftande församlingen.

Artikel 4

Varje hög fördragsslutande part må vid undertecknandet eller ratificerandet av detta protokoll eller när som helst senare tillställa Europarådets generalsekreterare en förklaring angående i vilken utsträckning den höga fördragsslutande parten förbinder sig att tillämpa bestämmelserna i protokollet på territorier, som angivas i förklaringen och för vilkas internationella förbindelser den höga fördragsslutande parten svarar.

Hög fördragsslutande part, som avgivit förklaring jämlikt nästföregående stycke, må när som helst avgiva nya förklaringar, som ändra innehållet i tidigare avgiven förklaring eller bringa tillämpningen av bestämmelserna i protokollet att upphöra beträffande visst territorium.

I enlighet med denna artikel avgiven förklaring skall anses tillkommen i överensstämmelse med artikel 63 mom. 1 i konventionen.

Artikel 5

I förhållandet mellan de höga fördragsslutande parterna skola artiklarna 1, 2, 3 och 4 i detta protokoll anses såsom tillägg till konventionen, och skola alla bestämmelser i konventionen tillämpas i enlighet härmed.

Artikel 6

Detta protokoll är öppet för undertecknande av de medlemmar av Europarådet som undertecknat konventionen; det skall ratificeras samtidigt med eller efter ratificerandet av konventionen. Protokollet skall träda i kraft, då tio ratifikationsinstrument deponerats. För signatärmakt, som ratificerar sedermera, skall protokollet träda i kraft den dag då ratifikationsinstrumentet deponeras.

Ratifikationsinstrumenten skola deponeras hos Europarådets generalsekreterare, som har att underrätta alla medlemmar om namnen på dem som ratificerat.

Protokoll nr 2 den 6 maj 1963 till konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, avseende behörighet för den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna att avgiva rådgivande yttranden

Europarådets medlemsstater som undertecknat detta protokoll hava under återopande av bestämmelserna i den i Rom den 4 november

1950 undertecknade konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (här nedan benämnd "konventionen") och särskilt artikel 19, varigenom bland andra organ upprättas en europeisk domstol för de mänskliga rättigheterna (här nedan benämnd "domstolen"), och

i betraktande av att det är lämpligt att tillägga domstolen behörighet att under vissa villkor avgiva rådgivande yttranden, överenskommit om följande.

Artikel 1

1. På begäran av ministerkommittén må domstolen avgiva rådgivande yttranden rörande rättsliga spörsmål avseende tolkningen av konventionen och protokollen till densamma.
2. Dessa yttranden må ej avse spörsmål rörande innehållet i eller omfattningen av de rättigheter och friheter, vilka bestämmas i avdelning I i konventionen och i protokollen till densamma, ej heller de övriga spörsmål till vilka kommissionen, domstolen eller ministerkommittén må hava att taga ställning till följd av förfarande som förutses i konventionen.
3. Ministerkommitténs beslut att begära yttrande av domstolen fattas med en majoritet av två tredjedelar av de ledamöter som äro berättigade att taga säte i kommittén.

Artikel 2

Domstolen prövar om framställning från ministerkommittén om rådgivande yttrande faller inom domstolens rådgivande behörighet, sådan denna bestämts i artikel 1 i detta protokoll.

Artikel 3

1. Domstolens handläggning av framställning om rådgivande yttrande sker vid sammanträde i plenum.
2. I domstolens yttrande skola skälen angivas.
3. Om yttrande i sin helhet eller till del ej ger uttryck åt domarnas enhälliga uppfattning, äger varje ledamot angiva sin skiljaktiga mening.
4. Rådgivande yttrande skall överlämnas till ministerkommittén.

Artikel 4

Genom utvidgning av de befogenheter som artikel 55 i konventionen tillerkänner den äger domstolen upprätta sin egen arbetsordning och bestämma förfarandet om den så finner påkallat för detta protokolls syfte.

Artikel 5

1. Detta protokoll står öppet för undertecknande av de medlemsstater i Europarådet vilka undertecknat konventionen; de kunna tillträda detsamma genom
 - a) undertecknande utan förbehåll för ratifikation eller godkännande, eller
 - b) undertecknande med förbehåll för ratifikation eller godkännande, åtföljt av ratifikation eller godkännande.
 Ratifikations- och godkännandeinstrumenten skola deponeras hos Europarådets generalsekreterare.
2. Detta protokoll träder i kraft när samtliga konventionsstater tillträtt detsamma enligt bestämmelserna i mom. 1 i denna artikel.
3. Från och med detta protokolls ikraftträdande skola artiklarna 1–4 anses utgöra en integrerande del av konventionen.
4. Europarådets generalsekreterare skall underrätta rådets medlemsstater om
 - a) varje undertecknande utan förbehåll för ratifikation eller godkännande;
 - b) varje undertecknande med förbehåll för ratifikation eller godkännande;
 - c) deposition av varje ratifikations- eller godkännandeinstrument;
 - d) dagen för detta protokolls ikraftträdande enligt mom. 2 i denna artikel.

Protokoll nr 3 den 6 maj 1963 till konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, avseende ändring av artiklarna 29, 30 och 34 i konventionen

Europarådets medlemsstater som undertecknat detta protokoll hava i betraktande av att vissa bestämmelser som avse förfarandet hos den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna böra ändras i den i Rom den 4 november 1950 undertecknade konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (här nedan kallad "konventionen") överenskommit om följande.

Artikel 1

1. Artikel 29 i konventionen utgår.
2. Följande bestämmelse intages i konventionen:
"Artikel 29

Oaktat kommissionen upptagit en framställning enligt artikel 25, må den enhälligt besluta att avvisa densamma, därest kommissionen vid sin prövning finner att någon i artikel 27 angiven grund för att icke upptaga framställning föreligger.

I sådant fall skall beslutet delgivas parterna".

Artikel 2

I artikel 30 i konventionen skall ordet "underkommissionen" ersättas av ordet "kommissionen".

Artikel 3

1. Först i artikel 34 i konventionen skall följande ord infogas:
"Där ej annat följer av artikel 29 . . ."
2. I samma artikel utgår slutmeningen "för beslut av underkommissionen erfordras majoritet av dess ledamöter".

Artikel 4

1. Detta protokoll står öppet för undertecknande av de medlemsstater i Europarådet vilka undertecknat konventionen; de kunna tillträda detsamma genom
 - a) undertecknande utan förbehåll för ratifikation eller godkännande, eller
 - b) undertecknande med förbehåll för ratifikation eller godkännande, åtföljt av ratifikation eller godkännande.Ratifikations- och godkännandeinstrumenten skola deponeras hos Europarådets generalsekreterare.
2. Detta protokoll träder i kraft när samtliga konventionsstater tillträtt detsamma enligt bestämmelserna i mom. 1. i denna artikel.
3. Europarådets generalsekreterare skall underrätta rådets medlemsstater om
 - a) varje undertecknande utan förbehåll för ratifikation eller godkännande;
 - b) varje undertecknande med förbehåll för ratifikation eller godkännande;
 - c) deposition av varje ratifikations- eller godkännandeinstrument;
 - d) dagen för detta protokolls ikraftträdande enligt mom. 2. i denna artikel.

Protokoll nr 4 den 16 september 1963 till konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, avseende erkännande av vissa andra rättigheter och friheter än dem som redan inskrivits i konventionen och dess första tilläggsprotokoll

Undertecknade regeringar, som äro medlemmar av Europarådet och vilka beslutat att vidtaga åtgärder för att gemensamt säkerställa andra rättigheter och friheter än dem som redan inskrivits i avdelning I i den i Rom den 4 november 1950 undertecknade konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

(här nedan kallad "konventionen") och i artiklarna 1–3 i det i Paris den 20 mars 1952 undertecknade första tilläggsprotokollet till konventionen, hava överenskommit om följande.

Artikel 1

Ingen må berövas sin frihet enbart på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse.

Artikel 2

1. Den som lagligen befinner sig på en stats område äger rätt att där fritt röra sig och att fritt välja bosättningsort.
2. Envar äger frihet att lämna vilket som helst land, inbegripet sitt eget.
3. Utövandet av dessa rättigheter får icke underkastas andra inskränkningar än sådana som äro angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet och den allmänna säkerheten, för upprätthållande av den allmänna ordningen och förhindrande av brott, för hälsovården samt för skyddandet av sedligheten eller av annans fri- och rättigheter.
4. De rättigheter som angivas i mom. 1. må inom bestämda områden tillika bli föremål för inskränkningar, angivna i lag, vilka äro berättigade av hänsyn till det allmännas intresse i ett demokratiskt samhälle.

Artikel 3

1. Ingen må tvingas att lämna den stat vari han är medborgare, vare sig genom individuella eller kollektiva åtgärder.
2. Ingen må förvägras rätten att inresa i den stat vari han är medborgare.

Artikel 4

Kollektiv utvisning av utlänningar är förbjuden.

Artikel 5

1. Varje hög fördragsslutande part må vid tidpunkten för protokollets undertecknande eller ratifikation eller när som helst därefter till Europarådets generalsekreterare överlämna förklaring, angivande i vilken utsträckning den förbinder sig att tillämpa bestämmelserna i protokollet inom sådana områden, som angivas i nämnda förklaring och för vilkas internationella förbindelser parten svarar.
2. Varje hög fördragsslutande part som avgivit förklaring enligt föregående punkt må från tid till annan avgiva ny förklaring, innebärande ändring av tidigare förklaring eller upphävande av tillämpningen av bestämmelserna i detta protokoll inom visst område.
3. Förklaring som avgivits enligt denna artikel skall anses ha gjorts i

enlighet med artikel 63 mom. 1 i konventionen.

4. Stats område, varpå detta protokoll är tillämpligt till följd av att staten ratificerat eller godkänt protokollet, liksom varje område, varpå protokollet är tillämpligt på grund av en av samma stat undertecknad förklaring i enlighet med denna artikel, skola anses såsom skilda områden i vad avser de hänvisningar till stats område, som göras i artiklarna 2 och 3.

Artikel 6

1. I förhållandet mellan de höga fördragsslutande parterna skola artiklarna 1–5 i detta protokoll anses som tilläggsartiklar till konventionen och konventionens samtliga bestämmelser skola följaktligen vinna tillämpning.
2. Rätten för enskild att besvära sig, som erkänts genom förklaring, avgiven enligt artikel 25 i konventionen, eller förklaring om godtagande av domstolens tvingande jurisdiktion, avgiven enligt artikel 46 i konventionen, får i vad avser detta protokoll emellertid göras gällande blott i den utsträckning ifrågavarande höga fördragsslutande part förklarat sig erkänna denna rätt eller godtaga denna jurisdiktion beträffande artiklarna 1–4 i detta protokoll eller någon av dessa.

Artikel 7

1. Detta protokoll står öppet för undertecknande av de medlemmar av Europarådet som undertecknat konventionen och skall ratificeras samtidigt med eller efter ratifikation av konventionen. Protokollet träder i kraft då fem ratifikationsinstrument deponerats. För signatärmakt, som därefter ratificerar detsamma, skall protokollet träda i kraft den dag, då ratifikationsinstrumentet deponeras.
2. Ratifikationsinstrumenten skola deponeras hos Europarådets generalsekreterare, som har att underrätta alla medlemmar om namnen på dem som ratificerat.

Protokoll nr 5 den 20 januari 1966 till konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, avseende ändring av artiklarna 22 och 40 i konventionen

Undertecknade regeringar, vilka äro medlemmar av Europarådet hava, i betraktande av att vissa olägenheter hava uppkommit vid tillämpningen av bestämmelserna i artiklarna 22 och 40 i den i Rom den 4 november 1950 undertecknade konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (här nedan kallad "konventionen") avseende mandattiden för ledamöterna av den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna (här nedan kallad "kommissionen") och av den europeiska domstolen för de

mänskliga rättigheterna (här nedan kallad "domstolen");

i betraktande av att det är önskvärt att säkerställa att så nära som möjligt val äger rum vart tredje år av halva antalet av kommissionens ledamöter och av en tredjedel av domstolens ledamöter;

i betraktande därför av att det är nödvändigt att ändra vissa bestämmelser i konventionen,

överenskommit om följande:

Artikel 1

I artikel 22 i konventionen skola följande två moment intagas efter mom. 2:

"3. I syfte att säkerställa att så nära som möjligt halva antalet av kommissionens ledamöter förnyas vart tredje år, må ministerkommittén innan ett senare val genomföres besluta, att mandattiden för en eller flera av de ledamöter, som skola väljas, skall omfatta annan period än sex år; dock må denna period ej överstiga nio år och ej understiga tre år.

4. I sådana fall där mer än en mandattid är i fråga och ministerkommittén tillämpar föregående moment, skall fördelningen av mandattider verkställas genom lottdragning av generalsekreteraren omedelbart efter det att valet ägt rum."

Artikel 2

I artikel 22 i konventionen skola de förutvarande mom. 3 och mom. 4 bli va mom. 5 respektive mom. 6.

Artikel 3

I artikel 40 i konventionen skola följande två moment intagas efter mom. 2:

"3. I syfte att säkerställa att så nära som möjligt en tredjedel av domstolens ledamöter förnyas vart tredje år, må rådgivande församlingen innan ett senare val genomföres besluta, att mandattiden för en eller flera av de ledamöter, som skola väljas, skall omfatta annan period än nio år; dock må denna period ej överstiga tolv år och ej understiga sex år.

4. I sådana fall där mer än en mandattid är i fråga och rådgivande församlingen tillämpar föregående moment, skall fördelningen av mandattider verkställas genom lottdragning av generalsekreteraren omedelbart efter det att valet ägt rum."

Artikel 4

I artikel 40 i konventionen skola de förutvarande momenten 3 och 4 bli va mom. 5 respektive mom. 6.

Artikel 5

1. Detta protokoll står öppet för undertecknande av de medlemsstater i Europarådet, vilka undertecknat konventionen; de kunna tillträda detsamma genom
 - a) undertecknande utan förbehåll för ratifikation eller godkännande, eller
 - b) undertecknande med förbehåll för ratifikation eller godkännande, åtföljt av ratifikation eller godkännande. Ratifikations- eller godkännandeinstrumentet skola deponeras hos Europarådets generalsekreterare.
2. Detta protokoll träder i kraft när samtliga konventionsstater tillträtt detsamma enligt bestämmelserna i mom. 1 i denna artikel.
3. Europarådets generalsekreterare skall underrätta rådets medlemsstater om
 - a) varje undertecknande utan förbehåll för ratifikation eller godkännande;
 - b) varje undertecknande med förbehåll för ratifikation eller godkännande;
 - c) deposition av varje ratifikations- eller godkännandeinstrument;
 - d) dagen för detta protokolls ikraftträdande enligt mom. 2 i denna artikel.

Bilaga 3 Europeiska sociala stadgan den 18 oktober 1961¹

Undertecknade regeringar, som äro medlemmar av Europarådet,

vilka finna det vara Europarådets syfte att åstadkomma en fastare enhet mellan dess medlemmar för att skydda och förverkliga de ideal och principer, som äro deras gemensamma arv, och för att underlätta deras ekonomiska och sociala framåtskridande, särskilt genom vidmakthållandet och utvecklandet av de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna,

vilka finna, att Europarådets medlemsstater enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, undertecknad i Rom den 4 november 1950, samt tilläggsprotokollet till densamma, undertecknat i Paris den 20 mars 1952, hava överenskommit att tillförsäkra sina befolkningar i nämnda konvention och tilläggsprotokoll angivna medborgerliga och politiska fri- och rättigheter,

vilka finna, att sociala rättigheter böra tillförsäkras alla och envar utan åtskillnad ifråga om ras, hudfärg, kön, religion, politisk åskådning, nationell härstamning eller socialt ursprung,

vilka äro beslutna att samfällt med alla tjänliga medel och genom för ändamålet inrättade institutioner söka höja levnadsstandarden och förbättra de sociala förhållandena i medlemsstaterna, såväl i städerna som på landsbygden,

hava överenskommit om följande:

FÖRSTA DELEN

De fördragsslutande parterna erkänna, att målet för den politik som de skola fullfölja med alla lämpliga medel, såväl nationellt som internationellt, skall vara att uppnå sådana förhållanden att följande rättsgrundsatser och principer kunna förverkligas:

1. Envar skall hava möjlighet att förtjäna sitt uppehälle i ett fritt valt arbete.
2. Alla arbetstagare äga rätt till skäliga arbetsvillkor.
3. Alla arbetstagare äga rätt till trygga och sunda arbetsförhållanden.

¹ Översättning enligt texten i propositionen 1962:175.

4. Alla arbetstagare äga rätt till skälig lön, tillräcklig för att bereda dem och deras familjer en godtagbar levnadsstandard.
5. Alla arbetstagare och arbetsgivare äga rätt att fritt organisera sig i nationella eller internationella sammanslutningar för att tillvarata sina ekonomiska och sociala intressen.
6. Alla arbetstagare och arbetsgivare äga rätt att förhandla kollektivt.
7. Barn och ungdom äga rätt till särskilt skydd mot de risker i fysiskt och moraliskt avseende för vilka de äro utsatta.
8. Kvinnliga arbetstagare äga vid havandeskap och barnsbörd rätt till särskilt skydd, och sådant skydd skall, i den mån så är påkallat, även eljest beredas kvinnliga arbetstagare.
9. Envar äger rätt till ändamålsenlig yrkesvägledning i syfte att hjälpa honom att välja ett yrke, som kan anses lämpligt med hänsyn till hans personliga anlag och intressen.
10. Envar äger rätt till ändamålsenlig yrkesutbildning.
11. Envar äger rätt att komma i åtnjutande av all hjälp som kan bidra till att giva honom bästa möjliga hälsa.
12. Alla arbetstagare och deras anhöriga äga rätt till social trygghet.
13. Var och en som saknar tillräckliga resurser äger rätt till social och medicinsk hjälp.
14. Envar äger rätt att anlita sociala välfärdsanordningar.
15. Varje invalid äger, oavsett invaliditetens ursprung och art, rätt till omskolning och annan hjälp till återanpassning i samhället och förvärvslivet.
16. Familjen, som utgör en av samhällets grundvalar, skall skyddas i socialt, rättsligt och ekonomiskt hänseende, och dess utveckling skall främjas.
17. Mödrar och barn hava, oavsett civilstånd och familjeförhållanden, rätt till erforderligt skydd i socialt och ekonomiskt hänseende.
18. Medborgare i fördragsslutande land äga rätt att utöva förvärvsarbete å annat fördragsslutande lands territorium på samma villkor som det senare landets egna medborgare i den mån ej viktiga ekonomiska eller sociala hänsyn föranleda till annat.
19. Migrerande arbetstagare som äro medborgare i fördragsslutande land samt deras familjer äga rätt till skydd och bistånd inom annat fördragsslutande lands territorium.

ANDRA DELEN

De fördragsslutande parterna utfästa sig att, på sätt i tredje delen stadgas, anse sig bundna av de förpliktelser, som härflyta ur följande artiklar och moment.

Artikel 1

Rätten till arbete

För att trygga den enskildes rätt till arbete förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att betrakta det såsom en av sina viktigaste målsättningar och förpliktelser att uppnå och bibehålla en så hög och jämn sysselsättningsnivå som möjligt samt att eftersträva full sysselsättning;
2. att effektivt skydda arbetstagarens rätt att förtjäna sitt uppehålle genom ett fritt valt arbete;
3. att tillhandahålla en avgiftsfri arbetsförmedling för alla arbetstagare;
4. att tillhandahålla eller främja erforderlig yrkesvägledning, yrkesutbildning och rehabilitering.

Artikel 2

Rätten till skäliga arbetsvillkor

För att trygga den enskilde arbetstagarens rätt till skäliga arbetsvillkor förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att sörja för att det fastställs en skälig arbetstid per dag och vecka och att arbetsveckan förkortas efterhand som produktionsökning och andra omständigheter av betydelse det medgiva;
2. att sörja för att lön utgår å allmänna helgdagar;
3. att sörja för en årlig betald semester om minst två veckor;
4. att sörja för att arbetstagare sysselsatta i vissa angivna riskfyllda eller hälsofarliga arbeten komma i åtnjutande av en betald tilläggssemester eller en förkortning av arbetstiden;
5. att sörja för en veckovila, som såvitt möjligt sammanfaller med den veckodag vilken på grund av tradition eller sedvänja inom vederbörande land eller trakt är erkänd såsom vilodag.

Artikel 3

Rätten till trygga och sunda arbetsförhållanden

För att säkerställa den enskildes rätt till trygga och sunda arbetsförhållanden förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att utfärda säkerhets- och hälsoföreskrifter;
2. att genom tillsyn sörja för att dessa föreskrifter efterlevs;
3. att, när anledning därtill förekommer, samråda med arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer beträffande åtgärder avsedda att förbättra arbetarskydd och arbetshygien.

Artikel 4

Rätten till skälig lön

För att trygga den enskilde arbetstagarens rätt till skälig lön förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att erkänna arbetstagarnas rätt till en lön, som är tillräcklig för att bereda dem och deras familjer en godtagbar levnadsstandard;
2. att, med undantag endast för särskilda fall, erkänna arbetstagarnas rätt till förhöjd lön vid övertidsarbete;
3. att erkänna manliga och kvinnliga arbetstagares rätt till lika lön för arbete av lika värde;
4. att erkänna alla arbetstagares rätt till skälig uppsägningstid vid anställningens upphörande;
5. att endast på de villkor och i den omfattning, som stadgas i nationell lagstiftning eller som fastställs genom kollektivavtal eller skiljedom medgiva avdrag på lönen.

Dessa rättigheter skola säkerställas antingen genom fritt ingångna kollektivavtal eller genom författningsmässigt reglerad lönesättning eller på annat med hänsyn till nationella förhållanden lämpligt sätt.

Artikel 5

Föreningsrätt

För att säkerställa eller främja arbetstagarnas och arbetsgivarnas frihet att bilda och tillhöra lokala riksomfattande nationella eller internationella sammanslutningar för att tillvarata sina ekonomiska och sociala intressen förbinda sig de fördragsslutande parterna att varken utforma eller tillämpa den nationella lagstiftningen på sådant sätt, att denna frihet kränkes. I vad mån i denna artikel stadgade garantier skola äga tillämpning på personer som tillhöra polisväsendet eller krigsmakten skall bestämmas i nationell lagstiftning.

Artikel 6

Förhandlingsrätt

För att säkerställa arbetstagares och arbetsgivares rätt att förhandla kollektivt förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att främja gemensamma överläggningar mellan arbetstagare och arbetsgivare;
2. att, där så är erforderligt och lämpligt, främja ett förfarande för frivilliga förhandlingar mellan å ena sidan arbetsgivarna eller deras organisationer och å andra sidan arbetstagarnas organisationer i syfte att uppnå en reglering av arbetsvillkoren genom kollektivavtal;
3. att främja införandet och utnyttjandet av ett lämpligt förfarande för förlikning och frivillig skiljedom i arbetstvister;
samt erkänna
4. arbetstagarnas och arbetsgivarnas rätt att tillgripa kollektiva åtgärder i händelse av intressekonflikter, däri inbegripet strejk, om icke annat följer av förpliktelser enligt gällande kollektivavtal.

Artikel 7

Skydd för barn och ungdom

För att säkerställa barns och ungdoms rätt till skydd förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att fastställa den minimiålder, som minderåriga skola hava uppnått för att få användas i arbete, till 15 år, dock att undantag härifrån må göras beträffande minderåriga, som sysselsättas i särskilt angivna lättare arbeten, vilka icke menligt inverka på deras hälsa, moral eller uppfostran;
2. att fastställa en högre minimiålder för minderårigas användning till vissa särskilt angivna arbeten, vilka anses såsom riskfyllda eller hälsofarliga;
3. att föreskriva att personer, vilka alltjämt äro underkastade skolplikt, icke må användas till arbete, som hindrar dem att i full utsträckning tillgodogöra sig undervisningen;
4. att sörja för att arbetstiden för personer under 16 år begränsas med hänsyn till deras utveckling och särskilt till deras behov av yrkesutbildning;
5. att erkänna minderåriga arbetstagares och lärlingars rätt till skälig lön eller annan lämplig gottgörelse;
6. att sörja för att sådan tid på dagen, som minderåriga arbetstagare med arbetsgivarens samtycke äro frånvarande från arbetet på grund av yrkesutbildning, betraktas såsom en del av arbetsdagen;
7. att sörja för att arbetstagare under 18 år komma i åtnjutande av minst tre veckors betald semester om året;
8. att, med undantag endast för vissa i den nationella lagstiftningen angivna yrken, förbjuda att arbetstagare under 18 år användas till nattarbete;
9. att föreskriva att arbetstagare under 18 år, som äro sysselsatta i vissa i den nationella lagstiftningen angivna arbeten, skola vara underkastade regelbunden läkarkontroll;
10. att tillse att särskilt skydd beredes minderåriga mot de risker i fysiskt och moraliskt avseende, för vilka de äro utsatta, och i synnerhet mot risker, som direkt eller indirekt härröra från deras arbete.

Artikel 8

Skydd för kvinnliga arbetstagare

För att säkerställa kvinnliga arbetstagares rätt till skydd förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att bereda kvinnor tillfälle till en viloperiod om sammanlagt minst 12 veckor före och efter barnsbörd genom att tillförsäkra dem rätt antingen till avlönad ledighet eller till erforderliga socialförsäkringsförmåner eller förmåner, som utgå av allmänna medel;
2. att anse arbetsgivares uppsägning av kvinnlig arbetstagare såsom olaglig om den företages under hennes frånvaro på grund av havandeskap eller

barnsbörd eller vid sådan tidpunkt, att uppsägningstiden utlöper under frånvaro, som nyss nämnts;

3. att tillförsäkra mödrar som amma sina barn tillräcklig ledighet under arbetstiden för detta ändamål;
4. a) att reglera kvinnors användande till nattarbete i industriell verksamhet;
b) att förbjuda kvinnors användande till gruvarbete under jord och, där så är påkallat, till varje annat arbete vilket med hänsyn till dess farliga, ohälsosamma eller ansträngande beskaffenhet är olämpligt för kvinnlig arbetskraft.

Artikel 9

Yrkesvägledning

För att trygga den enskildes rätt till yrkesvägledning förbinda sig de fördragsslutande parterna, att i mån av behov upprätta eller understödja organ med uppgift att bistå alla och envar, handikappade inbegripna, vid lösandet av problem i samband med yrkesval och yrkeskarriär, med beaktande av vederbörandes individuella egenskaper i relation till de möjligheter arbetsmarknaden erbjuder; detta bistånd skall kostnadsfritt tillhandahållas såväl minderåriga, skolbarn inbegripna, som vuxna.

Artikel 10

Yrkesutbildning

För att trygga den enskildes rätt till yrkesutbildning förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att, i mån av behov, ombesörja eller främja teknisk utbildning och yrkesutbildning för alla och envar, handikappade inbegripna, i samråd med arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer, samt att öppna tillträde till högre teknisk utbildning och universitetsutbildning uteslutande på grundval av individens lämplighet;
2. att upprätta eller främja ett lärlingssystem och andra anordningar för utbildning av gossar och flickor i olika yrken;
3. att, i mån av behov, tillskapa eller främja
 - a) tillräckliga och lätt tillgängliga anordningar för utbildning av vuxna arbetstagare;
 - b) särskilda anordningar för sådan omskolning av vuxna arbetstagare som betingas av den tekniska utvecklingen eller nya tendenser på arbetsmarknaden;
4. att på lämpligt sätt söka tillse att vidtagna anordningar till fullo utnyttjas, t. ex. genom att
 - a) sänka eller avskaffa alla slags avgifter;
 - b) bevilja ekonomiskt stöd i lämpliga fall;
 - c) i den normala arbetstiden inräkna tid, som arbetstagaren på arbetsgivarens begäran under anställningen använder till kompletterande utbildning;

d) medelst tillsyn, i samråd med arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer, säkerställa såväl effektiviteten hos lärlingssystemet och övriga utbildningsanordningar för unga arbetstagare som över huvud taget ett tillräckligt skydd för unga arbetstagare.

Artikel 11

Skydd för den enskildes hälsa

För att trygga den enskildes rätt att bevaras vid god hälsa förbinda sig de fördragsslutande parterna att antingen direkt eller i samverkan med offentliga eller privata organisationer vidtaga erforderliga åtgärder i syfte bland annat

1. att i möjligaste mån undanröja orsakerna till ohälsa;
2. att tillhandagå med råd och upplysningar till hälsans förbättrande och för utvecklande av känslan av personligt ansvar i hälsoangelägenheter;
3. att i möjligaste mån förebygga uppkomsten av epidemier, folksjukdomar och andra sjukdomar.

Artikel 12

Social trygghet

För att säkerställa den enskildes rätt till social trygghet förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att upprätta och vidmakthålla ett system för social trygghet;
2. att hålla det sociala trygghetssystemet på en tillfredsställande nivå, som åtminstone är likvärdig med den som krävs för ratificering av den Internationella arbetsorganisationen antagna konventionen (nr 102) angående minimistandard för social trygghet;
3. att söka fortlöpande förbättra det sociala trygghetssystemet;
4. att genom bilaterala eller multilaterala överenskommelser eller på annat sätt sörja för att följande principer vinna tillämpning, med förbehåll dock för de villkor som stadgas i ifrågavarande överenskommelser;
 - a) likabehandling med fördragsslutande lands egna medborgare av medborgare i annat fördragsslutande land i fråga om social trygghet jämte rätt att behålla en i ett fördragsslutande land beviljad förmån vid vistelse i annat fördragsslutande land;
 - b) sammanläggning, vid bedömandet av den enskildes rätt till ersättning från system för social trygghet, av försäkrings- eller sysselsättningsperioder, vilka fullgjorts i olika fördragsslutande länder, eller användande av annan jämförlig metod.

Artikel 13

Social och medicinsk hjälp

För att trygga den enskildes rätt till social och medicinsk hjälp förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att tillse att envar, som saknar och som ej genom egna ansträngningar eller på annat sätt kan skaffa sig tillräckliga medel för sin försörjning och som ej heller kan få sådana medel från ett system för social trygghet, kan få erforderlig hjälp samt vid sjukdom den vård hans tillstånd kräver;
2. att tillse att personer som åtnjuta dylik hjälp icke av denna anledning vidkännas inskränkning i sina politiska eller sociala rättigheter;
3. att vidtaga sådana åtgärder att envar må kunna av vederbörliga offentliga eller privata institutioner erhålla sådan rådgivning och personlig hjälp som må befinnas erforderlig för att förhindra, att han och hans familj råkar i nöd eller för att avhjälpa eller lindra en nödsituation;
4. att i överensstämmelse med sina förpliktelser enligt den i Paris den 11 december 1953 undertecknade europeiska konventionen om social och medicinsk hjälp vid tillämpningen av de i mom. 1, 2 och 3 av förevarande artikel åsyftade bestämmelserna icke göra någon åtskillnad mellan egna medborgare och medborgare i annat fördragsslutande land, vilka lagligen uppehålla sig å deras territorier.

Artikel 14

Rätten att anlita sociala välfärdsanordningar

För att trygga den enskildes rätt att anlita sociala välfärdsanordningar förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att främja eller vidtaga åtgärder för inrättandet av organ, som med de inom socialvården brukliga metoderna arbeta för såväl individernas som samhällsgruppernas välfärd, utveckling och anpassning till den sociala miljön;
2. att uppmuntra enskilda individer samt frivilliga och andra organisationer att delta i upprättandet och vidmakthållandet av dylika organ.

Artikel 15

Fysiskt eller psykiskt handikappades rätt till yrkesutbildning, rehabilitering och social återanpassning

För att trygga fysiskt eller psykiskt handikappade personers rätt till yrkesutbildning, rehabilitering och social återanpassning förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att vidtaga erforderliga åtgärder för att bereda de handikappade möjligheter till yrkesutbildning, och, där så är påkallat, inrätta offentliga eller enskilda specialinstitutioner;
2. att vidtaga erforderliga åtgärder för att placera handikappade i arbetslivet, såsom att inrätta särskilda arbetsförmedlingsorgan, skapa möjligheter till skyddat arbete samt stimulera arbetsgivare att anställa handikappade.

*Artikel 16***Socialt, rättsligt och ekonomiskt skydd för familjen**

För att trygga de levnadsvillkor, som äro en nödvändig förutsättning för gynnsamma familjeförhållanden, förbinda sig de fördragsslutande parterna — vilka äro ense om att familjen utgör en av samhällets grundvalar — att i ekonomiskt, rättsligt och socialt hänseende skydda familjelivet genom sociala förmåner och familjebidrag, skattepolitiska åtgärder, främjande av byggandet av familjebostäder, bidrag till nygifta eller andra ändamålsenliga åtgärder.

*Artikel 17***Socialt och ekonomiskt skydd för mödrar och barn**

För att trygga mödrars och barns rätt till skydd i socialt och ekonomiskt hänseende ämnar de fördragsslutande länderna vidtaga alla erforderliga och för ändamålet lämpade åtgärder, inbegripet upprättandet eller vidmakthållandet av lämpliga institutioner eller inrättningar.

*Artikel 18***Rätten att utöva förvärvsarbete å annan fördragsslutande parts territorium**

För att säkerställa rätten att utöva förvärvsarbete å annan fördragsslutande parts territorium förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att tillämpa gällande bestämmelser i liberal anda;
2. att förenkla existerande formaliteter samt att minska eller avskaffa stämpel- och andra avgifter, som åvila utländska arbetstagare eller deras arbetsgivare;
3. att var för sig eller gemensamt uppmjuka de bestämmelser som reglera anställning av utländska arbetstagare; samt att erkänna
4. sina medborgares rätt att lämna landet för att taga förvärvsarbete i annat fördragsslutande land.

*Artikel 19***Migrerande arbetstagares och deras familjers rätt till skydd och bistånd**

För att trygga migrerande arbetstagares och deras familjers rätt till skydd och bistånd inom annan fördragsslutande parts territorium förbinda sig de fördragsslutande parterna

1. att inrätta eller låta inrätta behövliga organ för kostnadsfritt bistånd åt sådana arbetstagare, med särskild uppgift att tillhandahålla vederhäftig upplysning ävensom att, i den mån nationell lagstiftning det medgiver, vidtaga alla erforderliga åtgärder för att förhindra vilseledande propaganda rörande in- och utvandring;

2. att inom gränserna för sin behörighet vidtaga lämpliga åtgärder för att underlätta ifrågavarande arbetstagares och deras familjers avfärd, resa och mottagande ävensom tillförsäkra dem erforderlig hälso- och sjukvård samt goda hygieniska förhållanden under resan;
3. att i den mån så erfordras främja samarbete mellan allmänna och enskilda sociala institutioner i ut- och invandringsländerna;
4. att, i den mån sådana förhållanden regleras genom lagstiftning eller äro underkastade administrativ myndighets kontroll, garantera ifrågavarande arbetstagare vid laglig vistelse inom deras territorier en behandling, som icke är mindre förmånlig än den som tillkommer de egna medborgarna i fråga om
 - a) avlönning och övriga anställnings- och arbetsförhållanden;
 - b) medlemskap i fackliga organisationer och rätt att åtnjuta i kollektivavtal fastställda förmåner;
 - c) bostadsförhållanden.
5. att tillförsäkra ifrågavarande arbetstagare vid laglig vistelse inom deras territorier en behandling, som icke är mindre förmånlig än den som tillkommer deras egna medborgare i fråga om skatter och avgifter, som hänföra sig till arbetet och som debiteras arbetstagarna;
6. att i möjligaste mån underlätta utländsk arbetstagares återförening med sin familj, om arbetstagaren själv erhållit tillstånd att slå sig ned i anställningslandet;
7. att tillförsäkra ifrågavarande arbetstagare vid laglig vistelse inom deras territorier en behandling, som icke är mindre förmånlig än den som tillkommer deras egna medborgare vid rättsligt förfarande i samband med frågor, som avses i denna artikel;
8. att garantera att ifrågavarande arbetstagare, som äro lagligen bosatta inom deras territorier, icke utvisas med mindre de utgöra en fara för den nationella säkerheten eller förbryta sig mot allmän ordning eller moral;
9. att inom i lag föreskrivna gränser medgiva utförsel av så stor del av ifrågavarande arbetstagares arbetsförtjänster och besparingar som de själva önska;
10. att i tillämpliga delar utsträcka i denna artikel angivet skydd och bistånd till att omfatta migrerande personer, som utöva självständig förvärvsverksamhet.

TREDJE DELEN

Artikel 20

Utfästelser

1. Varje fördragsslutande part utfäster sig
 - a) att betrakta första delen av denna stadga såsom en förklaring rörande de mål som parten i enlighet med bestämmelserna i det inledande stycket till nämnda del skall söka förverkliga med alla lämpliga medel;

- b) att anse sig bunden av åtminstone fem av artiklarna 1, 5, 6, 12, 13, 16 och 19 i stadgans andra del;
 - c) att anse sig bunden av ytterligare ett antal artiklar eller moment av stadgans andra del, vilka parten själv äger fritt välja, dock att det sammanlagda antalet bestämmelser som skola vara bindande för parten icke må understiga 10 artiklar eller 45 moment.
2. Samtidigt med att vederbörande fördragsslutande part deponerar sitt ratifikationsinstrument eller meddelande om godkännande, skall Europarådets generalsekreterare underrättas om de artiklar och moment, som utvalts i enlighet med mom. 1 b) och c) av förevarande artikel.
 3. Fördragsslutande part må vid senare tidpunkt genom ett till generalsekreteraren ställt meddelande förklara sig bunden av annan artikel eller annat moment av andra delen än de som redan godtagits i enlighet med bestämmelserna i mom. 1 av förevarande artikel. Dylka senare gjorda utfästelser skola anses utgöra en integrerande del av ratifikationen eller godkännandet och skola medföra samma verkningar från och med trettionde dagen efter dagen för förklaringen.
 4. Generalsekreteraren skall underrätta alla regeringar som undertecknat stadgan samt Internationella arbetsbyråns generaldirektör om varje meddelande, som delgivits honom i enlighet med förevarande del av stadgan.
 5. I varje fördragsslutande land skall finnas en yrkesinspektion anpassad till de nationella förhållandena.

FJÄRDE DELEN

Artikel 21

Rapporter avseende godtagna bestämmelser

Fördragsslutande part skall vartannat år, i den form ministerkommittén bestämmer, tillställa Europarådets generalsekreterare rapport avseende tillämpningen av de bestämmelser i stadgans andra del som parten godtagit.

Artikel 22

Rapporter avseende icke godtagna bestämmelser

Fördragsslutande part skall tid efter annan, i enlighet med vad ministerkommittén därom bestämmer, tillställa generalsekreteraren rapporter avseende de bestämmelser i stadgans andra del som parten ej godtagit vid tidpunkten för ratifikationen eller godkännandet och ej heller genom ett senare meddelande. Ministerkommittén skall från tid till annan fatta beslut om vilka bestämmelser som skola göras till föremål för en dylik rapport samt rörande rapportens form.

*Artikel 23***Översändande av avskrifter**

1. Varje fördragsslutande part skall översända avskrifter av de i artiklarna 21 och 22 avsedda rapporterna till sådana nationella organisationer som äro anslutna till de internationella arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, vilka enligt artikel 27 mom. 2 skola inbjudas att låta sig representera vid sammanträden med den sociala kommitténs underkommitté.
2. De fördragsslutande parterna skola till generalsekreteraren vidarebefordra från de nationella organisationerna inkomna yttranden, därest organisationerna göra framställning därom.

*Artikel 24***Granskning av rapporterna**

Rapporter som tillställas generalsekreteraren i enlighet med artiklarna 21 och 22 skola granskas av en expertkommitté, vilken även skall ha tillgång till alla yttranden, som vidarebefordrats till generalsekreteraren i enlighet med artikel 23 mom. 2.

*Artikel 25***Expertkommitté**

1. Expertkommittén skall bestå av högst sju av ministerkommittén från en förteckning över oavhängiga oförvitliga experter med erkänd kompetens i internationella sociala frågor utsedda ledamöter, vilka nominerats av de fördragsslutande parterna.
2. Kommitténs ledamöter skola utses för en tid av sex år. Deras mandat skall kunna förnyas. Likväl skall mandatet för två av de först utsedda ledamöterna upphöra efter fyra år.
3. De ledamöter vilkas mandat skola utlöpa vid utgången av den första fyraårsperioden skola genom lottning utväljas av ministerkommittén omedelbart efter det den första utnämningen ägt rum.
4. Ledamot av expertkommittén, som utsetts att ersätta ledamot, vars mandat ej utlöpt, skall vara ledamot under återstoden av företrädarens mandattid.

*Artikel 26***Medverkan av Internationella arbetsorganisationen**

Internationella arbetsorganisationen skall inbjudas att utse en representant att i egenskap av rådgivare deltaga i expertkommitténs överläggningar.

Artikel 27

Underkommitté till den sociala kommittén

1. De fördragsslutande parternas rapporter samt expertkommitténs utlåtande skola underställas en underkommitté till Europarådets sociala kommitté för granskning.
2. Underkommittén skall vara sammansatt av en representant för var och en av de fördragsslutande parterna. Den skall inbjuda högst två internationella arbetsgivarorganisationer samt högst två internationella arbetstagarorganisationer att sända observatörer med rådgivande uppgifter till kommitténs sammanträden. Därjämte skall underkommittén äga samråda med högst två representanter för internationella icke-statliga organisationer med konsultativ status hos Europarådet i frågor som dessa organisationer äro särskilt skickade att handlägga, t. ex. social välfärd samt ekonomiskt och socialt familjeskydd.
3. Underkommittén skall avgiva utlåtande till ministerkommittén och därvid foga expertkommitténs rapport.

Artikel 28

Rådgivande församling

Europarådets generalsekreterare skall till den rådgivande församlingen överlämna expertkommitténs utlåtande. Församlingen skall till ministerkommittén avgiva yttrande över utlåtandet.

Artikel 29

Ministerkommittén

På grundval av underkommitténs rapport och efter konsultation av den rådgivande församlingen kan ministerkommittén med två tredjedels majoritet av de medlemmar som äga säte i kommittén besluta att till var och en av de fördragsslutande parterna rikta erforderliga rekommendationer.

FEMTE DELEN

Artikel 30

Avvikelser i händelse av krig eller nationellt kristillstånd

1. I händelse av krig eller annat nationellt kristillstånd som hotar nationens existens äger fördragsslutande part vidtaga åtgärder, vilka innebära avvikelse från dess förpliktelser enligt denna stadga, i den mån läget det oundgängligen kräver och under förutsättning att åtgärderna icke strida mot andra förpliktelser enligt internationell rätt.
2. Varje fördragsslutande part som tillämpat bestämmelserna i mom. 1 skall inom rimlig tid hålla Europarådets generalsekreterare fullt

underrättad om vidtagna åtgärder och skälen därför. Parten skall likaledes lämna generalsekreteraren underrättelse om den tidpunkt, då dylika åtgärder upphört att gälla och de föreskrifter i stadgan som parten godtagit ånyo börja tillämpas i full utsträckning.

3. Generalsekreteraren skall underrätta övriga fördragsslutande länder samt Internationella arbetsbyråns generaldirektör om alla meddelanden, som han mottager jämlikt mom. 2 i denna artikel.

Artikel 31

Begränsningar

1. Ett effektivt förverkligande av de i första delen angivna rättigheterna och principerna samt ett effektivt utnyttjande av desamma i enlighet med föreskrifterna i andra delen förutsätter, att ifrågavarande rättigheter och principer icke göras till föremål för andra inskränkningar eller begränsningar än de i nämnda delar av stadgan angivna, dock med undantag för sådana som äro i lag föreskrivna och som äro nödvändiga i ett demokratiskt samhälle såsom garanti för annans fri- och rättigheter eller såsom skydd för samhällets intresse, nationell säkerhet, allmän hälsa eller moral.
2. De enligt denna stadga medgivna inskränkningarna i däri angivna rättigheter och förpliktelser må endast tillämpas för därmed avsett ändamål.

Artikel 32

Förhållandet mellan stadgan samt inhemsk lagstiftning och internationella överenskommelser

Bestämmelserna i denna stadga skola icke inkräkta på bestämmelserna i inhemsk lagstiftning eller i bilaterala eller multilaterala fördrag, konventioner eller överenskommelser, vilka äro eller kunna komma att träda i kraft och som må innehålla för de skyddade personerna fördelaktigare bestämmelser.

Artikel 33

Verkställighet genom kollektivavtal

1. I medlemsstater, där förhållanden som avses i artikel 2 mom. 1, 2, 3, 4 och 5, artikel 7 mom. 4, 6 och 7 samt artikel 10 mom. 1, 2, 3 och 4 i andra delen av denna stadga vanligen regleras genom avtal mellan arbetsgivare eller arbetsgivarorganisationer och arbetstagarorganisationer eller eljest utan lagstiftning, må i nämnda moment angivna utfästelser göras och förpliktelserna anses uppfyllda, om momentens föreskrifter på grund av kollektivavtal eller på annan grund tillämpas på det stora flertalet berörda arbetstagare.
2. I medlemsstater, där förhållanden som avses i nämnda föreskrifter

normalt regleras i lagstiftning, må utfästelserna likaledes göras och förpliktelseorna anses uppfyllda, om föreskrifterna på grund av lagstiftning tillämpas på det stora flertalet berörda arbetstagare.

Artikel 34

Territoriell tillämpning

1. Denna stadga skall tillämpas på varje fördragsslutande parts moderland. Varje regering som undertecknar stadgan må i samband därmed, eller då dess ratifikationsinstrument eller underrättelse om godkännande deponeras, genom en till Europarådets generalsekreterare riktad deklaration angiva, vilket område som för nu angivet ändamål skall anses såsom moderlandet.
2. Varje fördragsslutande part må vid ratificeringen eller godkännandet av denna stadga eller vid senare tidpunkt i ett till Europarådets generalsekreterare ställt meddelande förklara, att stadgan helt eller delvis skall tillämpas på det eller de i förklaringen angivna, utanför moderlandet belägna områden, för vilkas internationella förbindelser den fördragsslutande parten är ansvarig eller för vilka parten påtager sig internationellt ansvar. Förklaringen skall utvisa vilka artiklar eller moment av andra delen av stadgan, som landet godtager såsom bindande för de i förklaringen angivna områdena.
3. Stadgan skall tillämpas på det eller de områden som angivits i den i nästföregående moment omförmälda förklaringen från och med trettionde dagen efter den då generalsekreteraren mottagit förklaringen.
4. Varje fördragsslutande part må därefter i fråga om ett eller flera av de områden, på vilka stadgan i enlighet med mom. 2 av denna artikel skall äga tillämpning, i ett till Europarådets generalsekreterare ställt meddelande förklara, att parten såsom bindande godtager artikel eller moment, som icke tidigare godtagits i vad avser detta eller dessa områden. Sådan senare utfästelse skall anses utgöra en integrerande del av den ursprungliga förklaringen beträffande området ifråga och skall medföra samma verkningar från och med trettionde dagen efter dagen för förklaringen.
5. Generalsekreteraren skall underrätta alla övriga regeringar som undertecknat stadgan samt Internationella arbetsbyråns generaldirektör om varje meddelande som delgivits honom i enlighet med förevarande artikel.

Artikel 35

Undertecknande, ratificering och ikraftträdande

1. Denna stadga skall stå öppen för undertecknande av Europarådets medlemmar. Den skall ratificeras eller godkännas. Ratifikationsinstrument och förklaringar om godkännande skola deponeras hos Europarådets generalsekreterare.

2. Denna stadga skall träda i kraft trettionde dagen efter den då det femte ratifikationsinstrumentet eller den femte förklaringen om godkännande deponerats.
3. För varje signatärmakt som senare ratificerar stadgan skall den träda i kraft trettionde dagen efter den då ratifikationsinstrumentet eller förklaringen om godkännande deponerats.
4. Generalsekreteraren skall underrätta alla medlemmar av Europarådet samt Internationella arbetsbyråns generaldirektör om stadgans ikraftträdande, namnen på de fördragsslutande länder som ratificerat eller godtagit stadgan samt varje ytterligare deposition av ratifikationsinstrument eller förklaring om godkännande.

Artikel 36

Ändringar av stadgan

Envar medlem av Europarådet må föreslå ändringar i denna stadga genom ett till Europarådets generalsekreterare ställt meddelande. Generalsekreteraren skall till övriga medlemmar av Europarådet vidarebefordra varje dylikt förslag om ändring, och skall detsamma därefter prövas av ministerkommittén samt underställas den rådgivande församlingen för yttrande. Ändringsförslag som vunnit ministerkommitténs godkännande skall träda i kraft trettionde dagen efter den då samtliga fördragsslutande parter underrättat generalsekreteraren om sitt godkännande. Generalsekreteraren skall underrätta samtliga medlemmar av Europarådet samt Internationella arbetsbyråns generaldirektör om ikraftträdandet av dylik ändring.

Artikel 37

Uppsägning

1. Denna stadga må av fördragsslutande part icke uppsägas före utgången av en period om fem år från den dag, då stadgan för parten trädde i kraft eller före utgången av varje följande tvåårsperiod, varvid i båda fallen meddelande om uppsägningen sex månader i förväg skall delgivas Europarådets generalsekreterare, som därefter har att underrätta övriga fördragsslutande parter samt Internationella arbetsbyråns generaldirektör om uppsägningen. Sådan uppsägning skall icke inverka på stadgans giltighet för övriga fördragsslutande parter, förutsatt att antalet dylika parter alltid uppgår till minst fem.
2. Envar av de fördragsslutande parterna må i enlighet med föreskrifterna i föregående moment uppsäga varje av parten godtagen artikel eller moment i andra delen av stadgan, under förutsättning att antalet artiklar eller moment, av vilka parten är bunden, aldrig understiger 10 artiklar respektive 45 moment samt att berörda antal artiklar eller moment även i fortsättningen innefattar de artiklar vilka parten utvalt bland dem som särskilt omnämns i artikel 20 mom. 1 b).
3. Varje fördragsslutande part må, på villkor som sägs i mom. 1 av denna artikel, uppsäga förevarande stadga eller varje artikel eller moment av

andra delen av stadgan beträffande område, på vilket stadgan är tillämplig i enlighet med en jämlikt artikel 34 mom. 2 avgiven förklaring.

Artikel 38

Bilaga

Bilagan till denna stadga skall utgöra en integrerande del av stadgan.

Bilaga till den sociala stadgan

Den sociala stadgans omfattning såvitt avser den skyddade personkretsen

1. Därest icke annat stadgas i artikel 12 mom. 4 och artikel 13 mom. 4 skola de personer som omfattas av artiklarna 1–17 ej inbegripa utlännningar, såvida de icke äro medborgare i annat fördragsslutande land och äro lagligen bosatta eller regelmässigt arbeta inom vederbörande fördragsslutande lands område; vid tolkning av nämnda artiklar skola dock bestämmelserna i artiklarna 18 och 19 beaktas.

Denna tolkning utesluter icke att fördragsslutande part må utsträcka motsvarande rättigheter till att omfatta även andra personer.

2. Varje fördragsslutande part skall tillförsäkra den som är flyktning enligt den i Genève den 28 juli 1951 undertecknade konventionen angående flyktingars rättsliga ställning och som lagligen uppehåller sig på dess territorium en behandling som är så gynnsam som möjligt och som under alla förhållanden icke är mindre förmånlig än den parten åtagit sig jämlikt sagda konvention eller enligt andra giltiga internationella överenskommelser, som äga tillämpning på sådana flyktingar.

FÖRSTA DELEN

mom. 18

och

ANDRA DELEN

artikel 18 mom. 1

Dessa bestämmelser skola icke anses beröra frågan om tillträde till de fördragsslutande parternas territorier eller inverka på bestämmelserna i den europeiska bosättningskonventionen, undertecknad i Paris den 13 december 1955.

ANDRA DELEN

Artikel 1 mom. 2

Denna bestämmelse skall icke tolkas såsom innebärande vare sig förbud mot eller godkännande av organisationsklausuler.

Artikel 4 mom. 4

Denna bestämmelse skall icke uppfattas såsom innebärande förbud mot omedelbart avskedande på grund av allvarlig förseelse. .

Artikel 4 mom. 5

Fördragsslutande part skall anses kunna göra i detta moment avsedd utfästelse, om enligt lag, kollektivavtal eller skiljedom avdrag å lön icke medges beträffande det stora flertalet arbetstagare; undantag må endast göras beträffande personer, som icke omfattas av berörda lagstiftning, avtal eller skiljedom.

Artikel 6 mom. 4

Varje fördragsslutande part skall för sitt eget vidkommande äga att i lag reglera utövandet av strejkrätten, under förutsättning att varje annan inskränkning i denna rätt kan motiveras i enlighet med vad i artikel 31 sägs.

Artikel 7 mom. 8

Fördragsslutande part skall anses kunna göra i detta moment stadgad utfästelse, om parten handlar i utfästelsens anda genom att i lag utfärda bestämmelser av innebörd, att det stora flertalet personer under 18 år icke må användas till nattarbete.

Artikel 12 mom. 4

Orden "med förbehåll dock för de villkor som stadgas i ifrågavarande överenskommelser" i ingressen till detta moment skola anses innebära bland annat, att fördragsslutande part med avseende å förmåner som utgå oberoende av erlagda försäkringsavgifter må uppställa krav på bosättning under viss tid, innan parten beviljar medborgare i annat fördragsslutande land sådana förmåner.

Artikel 13 mom. 4

Länder som icke biträtt den europeiska konventionen om social och medicinsk hjälp må ratificera den sociala stadgan beträffande rubricerade moment, under förutsättning att de bevilja medborgare i övriga fördragsslutande länder en behandling, som står i överensstämmelse med föreskrifterna i sagda konvention.

Artikel 19 mom. 6

Vid tillämpningen av denna bestämmelse skall uttrycket "utländsk arbetstagares familj" anses inbegripa åtminstone hans hustru samt barn under 21 år, om vilka han har vårdnaden.

TREDJE DELEN

Denna stadga innehåller rättsliga förpliktelser av internationell karaktär, vilkas uppfyllande icke är underkastat annan kontroll än den som föreskrives i fjärde delen av stadgan.

Artikel 20 mom. 1

Ordet "moment" skall anses innefatta jämväl artiklar, som icke äro uppdelade i moment.

FEMTE DELEN

Artikel 30

Uttrycket "i händelse av krig eller nationellt kristillstånd" skall anses innefatta jämväl krigshot.

Bilaga 4 Internationella konventionen om medborgerska och politiska rättigheter antagen den 16 december 1966¹

Konventionsstaterna,

som anser att, i överensstämmelse med de i Förenta Nationernas stadga uppställda principerna, erkännandet av det inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och av deras lika och oförbytterliga rättigheter utgör grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen,

som erkänner att dessa rättigheter härrör från det inneboende värdet hos varje människa,

som erkänner att, i överensstämmelse med den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, framtidsmålet med fria människor, som åtnjuter medborgerska och politiska friheter samt frihet från fruktan och nöd, endast kan uppnås om sådana villkor skapas att envar kan åtnjuta sina medborgerska och politiska rättigheter liksom sina ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter,

som beaktar att Förenta Nationernas stadga ålägger staterna att främja den allmänna respekten för och iakttagandet av mänskliga rättigheter och friheter,

som tar hänsyn till att varje människa har plikter mot andra människor och mot det samhälle han tillhör och att han är skyldig att medverka till att de i denna konvention inskrivna rättigheterna främjas och iakttages,

överenskommer om följande artiklar:

DEL I

Artikel 1

1. Alla folk har självbestämmanderätt. Med stöd av denna rätt äger de fritt bestämma sin politiska ställning och fullfölja sin egen utveckling på de ekonomiska, sociala och kulturella områdena.
2. Alla folk må för sina egna syften fritt förfoga över sina naturrikedomar och naturtillgångar, dock att detta ej må ske till förfång för förpliktelser, som härrör från det på principen om det gemensamma intresset grundade internationella samarbetet på det ekonomiska

¹ Översättning enligt texten i propositionen 1971:125.

området och den internationella rätten. I intet fall skall ett folk kunna berövas sina egna utkomstmöjligheter.

3. Konventionsstaterna, däribland de stater som har ansvaret för administrationen av icke-självstyrande områden och förvalterskapsområden, skall medverka till att folkens självbestämmanderätt förverkligas, och de skall respektera denna rätt i överensstämmelse med bestämmelserna i Förenta Nationernas stadga.

DEL II

Artikel 2

1. Varje konventionsstat förpliktar sig att respektera och att tillförsäkra envar, som befinner sig inom dess område och är underkastad dess jurisdiktion, de i denna konvention inskrivna rättigheterna utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, egendom, börd eller ställning i övrigt.
2. Varje konventionsstat förpliktar sig att i enlighet med sina konstitutionella bestämmelser och med bestämmelserna i denna konvention vidtaga erforderliga åtgärder för att genom lagstiftning eller på annat sätt förverkliga de i denna konvention inskrivna rättigheter, som ej redan är tillförsäkrade.
3. Varje konventionsstat förpliktar sig:
 - a) att säkerställa att envar, vars i denna konvention inskrivna fri- och rättigheter kränkts, skall ha effektiv möjlighet att tala härå och detta även i det fall att kränkningen förövats av ämbetsman i tjänsteutövning;
 - b) att säkerställa att den som väcker sådan talan skall få sina rättigheter prövade av behöriga judiciella, administrativa eller lagstiftande myndigheter eller av annan enligt statens rättsordning behörig myndighet, samt att utveckla möjligheterna för att en talan skall kunna prövas på rättslig väg;
 - c) att säkerställa att de behöriga myndigheterna verkställer avgöranden som avkunnats i sådana fall där talan befunnits ha fog.

Artikel 3

Konventionsstaterna förpliktar sig att tillförsäkra män och kvinnor lika rätt att åtnjuta alla medborgerliga och politiska rättigheter som inskrivits i denna konvention.

Artikel 4

1. Under allmänt nödläge, som hotar nationens fortbestånd och som officiellt kungjorts må konventionsstaterna vidtaga åtgärder som innebär avvikelser från deras skyldigheter enligt konventionen i den

utsträckning som är oundgängligen erforderlig med hänsyn till situationens krav, under förutsättning att dessa åtgärder ej strider mot landets övriga förpliktelser enligt den internationella rätten och ej innebär åtskillnad enbart på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion eller social härkomst.

2. Inga inskränkningar i artiklarna 6, 7, 8 (mom. 1 och 2), 11, 15, 16 och 18 må göras med stöd av bestämmelsen i föregående moment.
3. Konventionsstat, som begagnar sig av rätten till avvikelser från konventionen, skall genom förmedling av Förenta Nationernas generalsekreterare omedelbart underrätta övriga konventionsstater om de bestämmelser från vilka avvikelse skett och om de skäl som föranlett detta. Ett ytterligare meddelande skall lämnas i samma ordning den dag, då staten upphävt sådana avvikelser.

Artikel 5

1. Intet i denna konvention må tolkas som medförande rätt för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att tillintetgöra någon av de fri- och rättigheter som inskrivits i konventionen, eller till att inskränka dem i större utsträckning än som däri medgivits.
2. Inga inskränkningar eller avvikelser skall medgivas i fråga om de grundläggande mänskliga rättigheter, som gäller i en stat på grund av lag eller annan författning, överenskommelse eller sedvänja, av den anledningen att denna konvention icke erkänner dessa rättigheter eller att den erkänner dem i mindre utsträckning.

DEL III

Artikel 6

1. Varje människa har en inneboende rätt till livet. Denna rätt skall skyddas genom lag. Ingen skall godtyckligt berövas sitt liv.
2. I stater, som ej har avskaffat dödsstraffet, må dödsdom avkunnas endast för de allvarligaste brotten i enlighet med den lag, som gällde vid tiden för brottets begående. Denna lag må ej strida mot bestämmelserna i denna konvention eller konventionen om förebyggande och bestraffning av folkmord. Detta straff skall endast kunna verkställas efter slutlig dom av behörig domstol.
3. När berövande av livet utgör folkmord, skall intet i denna artikel berättiga konventionsstat att på något sätt avvika från skyldigheter, som den åtagit sig enligt bestämmelserna i konventionen om förebyggande och bestraffning av folkmord.
4. Envar dödsdömd skall ha rätt att begära nåd eller förvandling av straffet. Amnesti, nåd eller förvandling av dödsstraffet skall kunna beviljas i alla fall.
5. Dödsdom skall ej avkunnas för brott begångna av personer under 18 års ålder och skall ej verkställas mot havande kvinnor.

6. Intet i denna artikel skall kunna åberopas för att fördröja eller förhindra konventionsstats avskaffande av dödsstraffet.

Artikel 7

Ingen må utsättas för tortyr eller för grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Särskilt må ingen utan sitt fria samtycke utsättas för medicinska eller vetenskapliga experiment.

Artikel 8

1. Ingen må hållas i slaveri; slaveri och slavhandel i varje form skall vara förbjudna.
2. Ingen må hållas i träldom.
3. a) Ingen må nödgas att utföra tvångsarbete eller annat honom påtvingat arbete.
b) I stater, där frihetsberövande i form av straffarbete må åläggas som bestraffning för brott, skall mom. 3 a) ej utgöra hinder mot verkställande av en dom på straffarbete, som avkunnats av behörig domstol;
c) Med tvångsarbete eller påtvingat arbete enligt detta moment förstås ej:
 - 1) arbete eller tjänstgöring, som ej avses under b) ovan och som regelmässigt utkrävs av den som är berövad sin frihet till följd av ett av domstol i laga ordning meddelat beslut eller av den som är villkorligt frigiven;
 - 2) tjänstgöring av militär art och, i stater där samvetsbetänkligheter mot sådan beaktas, annan samhällstjänst som enligt lag utkrävs av den, som hyser samvetsbetänkligheter;
 - 3) tjänstgöring som utkrävs, då nödläge eller olycka hotar samhällets fortbestånd eller välfärd;
 - 4) arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna.

Artikel 9

1. Envar har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen må utsättas för godtycklig arrestering eller annat godtyckligt frihetsberövande. Ingen må berövas sin frihet utom på sådana grunder och i sådan ordning som föreskrivs i lag.
2. Den som arresterats skall vid arresteringen underrättas om skälen för åtgärden och skall ofördröjligen underrättas om varje anklagelse mot honom.
3. Den som är arresterad eller eljest berövad sin frihet på grund av anklagelse för brottslig gärning skall ofördröjligen ställas inför domare eller annan ämbetsman, som enligt lag bekläts med domsmakt, och skall vara berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning. Det skall ej vara allmän regel, att personer som avvaktar rättegång hålls

- i förvar, men för frigivning må krävas garantier för att vederbörande inställer sig till rättegången, vid varje annat tillfälle under det rättsliga förfarandet samt, i förekommande fall, för verkställighet av domen.
4. Den som berövats sin frihet genom arrestering eller eljest skall ha rätt att inför domstol påfordra, att lagligheten av frihetsberövandet prövas utan dröjsmål och att hans frigivning beslutas, om åtgärden ej är laglig.
 5. Den som utsatts för olaglig arrestering eller annat olagligt frihetsberövande skall ha rätt till skadestånd.

Artikel 10

1. Envar som berövats sin frihet skall behandlas human och med aktning för människans inneboende värde.
2. a) Åtalade personer skall, utom under utomordentliga förhållanden, hållas åtskilda från dömda personer och skall ges särskild behandling, som är avpassad efter deras egenskap av icke dömda personer.
b) Åtalade unga personer skall hållas åtskilda från vuxna, och deras fall skall avgöras så skyndsamt som möjligt.
3. Det väsentliga syftet med behandlingen av fångar skall vara deras bättring och sociala rehabilitering, Ungdomsbrottslingar skall hållas åtskilda från vuxna och ges en efter deras ålder och rättsliga ställning avpassad behandling.

Artikel 11

Ingen må sättas i fängelse enbart på grund av oförmåga att fullgöra avtalad förpliktelse.

Artikel 12

1. Envar som lagligen befinner sig på en stats område äger rätt att där röra sig fritt och fritt välja bosättningsort.
2. Envar äger frihet att lämna vilket land som helst, däribland sitt eget.
3. Ovannämnda rättigheter må icke underkastas andra inskränkningar än sådana, som stadgas i lag och är nödvändiga för att skydda den nationella säkerheten, den allmänna ordningen (*"ordre public"*) den allmänna hälsovården eller sedligheten eller andra personers fri- och rättigheter samt är förenliga med övriga i denna konvention inskrivna rättigheter.
4. Ingen må godtyckligt förvägras rätten att inresa i sitt eget land.

Artikel 13

Utlänning, som lagligen befinner sig på en konventionsstats område, må avlägsnas från detta endast efter ett i laga ordning fattat beslut därom. Såvida ej tvingande skäl hänförliga till den nationella säkerheten talar däremot, skall han tillåtas framlägga de skäl, som talar mot avlägsnandet,

och få sin sak omprövad av och för sådant ändamål företräddas inför, vederbörande myndighet eller en eller flera av denna myndighet särskilt utsedda personer.

Artikel 14

1. Alla skall vara lika inför domstolarna. Envar skall, när det gäller att pröva anklagelse mot honom för brott eller hans rättigheter och skyldigheter i tvistemål, vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång inför en behörig, oavhängig och opartisk domstol, som inrättats enligt lag. Pressen och allmänheten må utestängas från rättegången eller en del därav av hänsyn till sedligheten, den allmänna ordningen ("*ordre public*") eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle eller då hänsynen till parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen så finner strängt nödvändigt, i fall då på grund av särskilda omständigheter offentlighet skulle skada rättvisans intresse; dock skall domar som avkunnats i brottmål eller tvistemål offentliggöras, utom i fall då minderårigas intressen kräver att så ej sker eller då rättegången gäller äktenskapsmål eller förmynderskap för barn.
2. Envar som anklagats för brottslig gärning skall ha rätt att betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts.
3. Envar skall, när det gäller att pröva anklagelse mot honom för brott, utan åtskillnad ha rätt till följande minimigarantier:
 - a) att ofördröjligen och i detalj på ett språk, som han förstår, bli underrättad om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom;
 - b) att åtnjuta tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar och att kunna rådgöra med rättegångsbiträde, som han själv utsett;
 - c) att bli rannsakad utan oskäligt dröjsmål;
 - d) att bli rannsakad i sin närvaro och att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde, som han själv utsett; om han ej har rättegångsbiträde, att bli underrättad om sin rätt till sådant; samt att i varje mål där rättvisans intresse så kräver kostnadsfritt få rättegångsbiträde sig anvisat, om han saknar erforderliga medel att betala för sådant;
 - e) att förhöra eller låta förhöra de vittnen, som åberopas emot honom, och att för egen räkning få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom;
 - f) att kostnadsfritt åtnjuta bistånd av tolk, om han icke förstår eller talar det språk som begagnas vid domstolen;
 - g) att ej tvingas vittna mot sig själv eller erkänna sig skyldig.
4. I mål mot unga personer skall rättegångsförfarandet ta hänsyn till deras ålder och önskvärdheten av att främja deras återanpassning.
5. Envar som befunnits skyldig till och dömts för ett brott skall ha rätt att få skuldfrågan och det ådömda straffet ompröva av högre instans i enlighet med lag.
6. Har en lagakraftvunnen dom varigenom någon dömts för brottslig

gärning senare upphävt eller nåd beviljats på grund av en ny eller nyuppdagad omständighet, som visat att domen var felaktig, skall den som undergått straff till följd av domen gottgöras i enlighet med lag, med mindre det visas att det helt eller delvis berott på honom själv att den tidigare ej kända omständigheten icke blivit uppdagad i tid.

7. Ingen må rannsakas eller straffas på nytt för ett brott, för vilket han redan blivit slutligt fälld till ansvar eller frikänd i enlighet med lagen och rättegångsordningen i varje land.

Artikel 15

1. Ingen må fällas till ansvar för någon gärning eller underlåtenhet, som vid den tid då den begicks ej utgjorde ett brott enligt inhemsk eller internationell rätt. Ej heller må högre straff utmätas än som var tillämpligt vid den tid då den brottsliga gärningen begicks. Om efter brottets begående ny lag stiftas som föreskriver ett lindrigare straff, skall den skyldige komma i åtnjutande härav.
2. Intet i denna artikel skall hindra rannsaking och bestraffning av den som gjort sig skyldig till en handling eller underlåtenhet som vid tidpunkten för dess begående var brottslig enligt de allmänna rättsprinciper, som erkänns av världens nationer.

Artikel 16

Envar har rätt att överallt erkännas som person i rättsligt hänseende.

Artikel 17

1. Ingen må utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens, ej heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende.
2. Envar har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp.

Artikel 18

1. Envar skall äga rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att bekänna sig till eller antaga en religion eller tro efter eget val och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, iakttagande av religiösa sedvänjor, andaktsövningar och undervisning.
2. Ingen må utsättas för tvång, som kan inskränka hans frihet att bekänna sig till eller antaga en religion eller tro efter eget val.
3. Envars frihet att utöva sin religion eller tro må endast underkastas sådana inskränkningar, som är angivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, ordningen, hälsovården eller sedligheten eller andra personers grundläggande fri- och rättigheter.
4. Konventionsstaterna förpliktar sig att respektera föräldrars och, i

förekommande fall, förmyndares frihet att tillförsäkra sina barn den religiösa och moraliska uppfostran, som står i överensstämmelse med deras egen övertygelse.

Artikel 19

1. Envar skall äga rätt till åsiktsfrihet utan ingripanden.
2. Envar skall äga rätt till yttrandefrihet; denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, mottaga och sprida uppgifter och tankar av varje slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat valfritt uttrycksmedel.
3. Utövandets av de i mom. 2 i denna artikel avsedda rättigheterna medför särskilda skyldigheter och särskilt ansvar. De må därför underkastas vissa inskränkningar, men endast sådana som är angivna i lag och som är nödvändiga:
 - a) för att respektera andra personers rättigheter eller anseende;
 - b) för att skydda den nationella säkerheten, den allmänna ordningen ("*ordre public*"), den allmänna hälsovården eller sedligheten.

Artikel 20

1. All propaganda till förmån för krig skall vara i lag förbjuden.
2. Allt främjande av nationalhat, rashat eller religiöst hat, som innebär uppvigling till diskriminering, fiendskap eller våld, skall vara i lag förbjudet.

Artikel 21

Rätten till fredliga sammankomster skall erkännas. Utövandets av denna rättighet må ej underkastas andra inskränkningar än sådana som föreskrivits i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten eller den allmänna säkerheten, den allmänna ordningen ("*ordre public*"), för skyddande av den allmänna hälsovården eller sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter.

Artikel 22

1. Envar skall äga rätt till föreningsfrihet, däri inbegripet rätten att bilda och ansluta sig till fackföreningar för att skydda sina intressen.
2. Utövandets av denna rättighet må ej underkastas andra inskränkningar än sådana som är angivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten, den allmänna ordningen ("*ordre public*"), för skyddande av den allmänna hälsovården eller sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter. Denna artikel förhindrar ej att för medlemmar av de väpnade styrkorna och polisen lagliga inskränkningar må göras i deras utövande av denna rättighet.
3. Intet i denna artikel skall tillåta stat, som biträtt Internationella

arbetsorganisationens konvention år 1948, angående föreningsfrihet och skydd för organisationsrätten, att stifta lag som inskränker, eller tillämpa lagen på sätt som inskränker, det genom sagda konvention tillförsäkrade skyddet.

Artikel 23

1. Familjen är samhällets naturliga och grundläggande enhet och är berättigad till samhällets och statens skydd.
2. Rätten för giftasvuxna män och kvinnor att ingå äktenskap och bilda familj skall erkännas.
3. Äktenskap skall ej ingås utan de blivande makarnas fria och fulla samtycke.
4. Konventionsstaterna skall vidtaga lämpliga åtgärder för att säkerställa makars likställighet i fråga om rättigheter och ansvar vid äktenskapets ingående, under äktenskapet och vid dess upplösning. Vid fall av upplösning skall åtgärder vidtagas för att tillförsäkra barnen erforderligt skydd.

Artikel 24

1. Varje barn skall utan åtskillnad på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, nationell eller social härkomst, förmögenhet eller börd äga rätt till sådant skydd av sin familj, samhället och staten, som dess ställning som minderårig kräver.
2. Varje barn skall registreras omedelbart efter födelsen och skall ha ett namn.
3. Varje barn har rätt att förvärva ett medborgarskap.

Artikel 25

Varje medborgare skall äga rätt och möjlighet att utan någon av de åtskillnader, som angetts i artikel 2, och utan oskäligen inskränkningar:

- a) deltaga i handhavandet av allmänna angelägenheter, direkt eller genom fritt valda ombud;
- b) välja och bli vald, vid periodiska och hederliga val, förrättade på grundval av allmän och lika rösträtt och hemlig röstning, varigenom garanteras att väljarnas vilja kommer fritt till uttryck;
- c) få tillträde på lika villkor till allmän tjänst i sitt land.

Artikel 26

Alla är lika inför lagen och har rätt till samma skydd av lagen utan åtskillnad av något slag. I detta avseende skall lagen förbjuda all åtskillnad och garantera envar ett likvärdigt och effektivt skydd mot varje åtskillnad på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 27

I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter skall de som tillhör sådana minoriteter ej förvägras rätten att i gemenskap med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk.

DEL IV

Artikel 28

1. En kommitté för de mänskliga rättigheterna (härnedan benämnd kommittén) skall upprättas. Den skall bestå av aderton medlemmar och skall utföra sitt uppdrag i enlighet med vad som föreskrivs i det följande.
2. Kommittén skall vara sammansatt av medborgare i de stater, som biträtt denna konvention. Dessa personer skall vara moraliskt högtstående och erkänt sakkunniga på området för de mänskliga rättigheterna. Värdet av att några av kommitténs medlemmar har juridisk erfarenhet skall beaktas.
3. Kommitténs medlemmar skall väljas och tjänstgöra i sin personliga egenskap.

Artikel 29

1. Kommitténs medlemmar skall väljas genom hemlig omröstning från en förteckning över personer med i artikel 28 föreskrivna kvalifikationer, vilka för ändamålet föreslagits av konventionsstaterna.
2. Envar konventionsstat må föreslå högst två personer. Dessa skall vara medborgare i den stat som föreslår dem.
3. En person skall kunna föreslås för omval.

Artikel 30

1. Det första valet skall äga rum senast sex månader efter dagen för konventionens ikraftträdande.
2. Senast fyra månader före dagen för varje val till kommittén, med undantag dock för ett val som syftar till att enligt artikel 34 återbesätta en ledigförklarad plats, skall Förenta Nationernas generalsekreterare skriftligen uppmana konventionsstaterna att inom tre månader inkomma med förslag till medlemmar i kommittén.
3. Förenta Nationernas generalsekreterare skall upprätta en förteckning i alfabetisk ordning över alla de sålunda föreslagna personerna med angivande av vilka stater som föreslagit dem. Generalsekreteraren skall överlämna förteckningen till konventionsstaterna senast en månad före dagen för varje val.
4. Val av kommitténs medlemmar skall förrättas vid ett av Förenta Nationernas generalsekreterare sammankallat möte med konventions-

- staterna i Förenta Nationernas högkvarter. Vid detta möte, där två tredjedelar av konventionsstaterna måste vara företrädde för att beslut skall kunna fattas, skall de kandidater inväljas i kommittén, som uppnår det största antalet röster och absolut majoritet av de närvarande och röstande staternas röster.

Artikel 31

1. Kommittén må ej innefatta mer än en medborgare i en och samma stat.
2. Val till kommittén skall äga rum med iakttagande av en rättvis geografisk fördelning av medlemskapet och av att olika civilisations-former och de viktigaste rättssystemen blir företrädde.

Artikel 32

1. Kommitténs medlemmar skall väljas för en tid av fyra år. De må återväljas, om de föreslagits till återval. För nio av de medlemmar, som valts vid det första valet, skall tiden dock utlöpa efter två år. Omedelbart efter det första valet skall namnen på dessa nio medlemmar utses genom lottdragning av ordföranden vid det möte, som avses i artikel 30 mom. 4.
2. Val efter det att en mandatperiod utlöp skall förrättas enligt bestämmelserna i föregående artiklar i denna del av konventionen.

Artikel 33

1. Om någon medlem av kommittén enligt övriga medlemmars enhälliga uppfattning upphört att utföra sitt uppdrag av annan anledning än tillfällig frånvaro, skall kommitténs ordförande underrätta Förenta Nationernas generalsekreterare därom. Denne skall då ledigförklara den plats som innehas av ifrågavarande medlem.
2. Om någon medlem av kommittén avlider eller avsäger sig sitt uppdrag skall ordföranden omedelbart underrätta Förenta Nationernas generalsekreterare därom. Denne skall ledigförklara platsen med verkan från dagen för dödsfallet eller den dag avsägelsen träder i kraft.

Artikel 34

1. När en plats ledigförklarats enligt artikel 33, och om mandattiden för den medlem som skall ersättas ej utlöper inom sex månader från det platsen ledigförklarats, skall Förenta Nationernas generalsekreterare underrätta konventionsstaterna om att platsen ledigförklarats. Dessa må inom två månader inkomma med förslag enligt bestämmelserna i artikel 29 för platsens återbesättning.
2. Förenta Nationernas generalsekreterare skall upprätta och till konventionsstaterna överlämna en förteckning i alfabetisk ordning över de sålunda föreslagna personerna. Valet för platsens återbesättning skall

sedan äga rum enligt de tillämpliga bestämmelserna i denna del av konventionen.

3. Medlem av kommittén, som valts att bekläda en enligt artikel 33 ledigförklarad plats, skall inneha uppdraget under återstoden av mandattiden för den medlem, som frånträtt kommittéuppdraget enligt bestämmelserna i sagda artikel.

Artikel 35

Kommitténs medlemmar skall med godkännande av Förenta Nationernas generalförsamling erhålla ersättning från Förenta Nationerna. Villkoren för denna ersättning fastställs av generalförsamlingen med beaktande av vikten av kommitténs uppdrag.

Artikel 36

Förenta Nationernas generalsekreterare skall tillhandahålla erforderlig personal och övriga hjälpmedel för att möjliggöra för kommittén att effektivt utföra sitt uppdrag enligt denna konvention.

Artikel 37

1. Förenta Nationernas generalsekreterare skall sammankalla kommitténs första möte till Förenta Nationernas högkvarter.
2. Senare möten skall avhållas vid tidpunkter, som anges i kommitténs arbetsordning.
3. Kommittén skall som regel sammanträda i Förenta Nationernas högkvarter eller Förenta Nationernas kontor i Genève.

Artikel 38

Varje kommittémedlem skall, innan han börjar fullgöra sitt uppdrag, avge en högtidlig förklaring vid ett för allmänheten tillgängligt möte med kommittén, att han skall fullgöra sitt uppdrag opartiskt och samvetsgrant.

Artikel 39

1. Kommittén skall välja sina egna tjänstemän för en tid av två år. De kan återväljas.
2. Kommittén skall själv antaga sin arbetsordning; denna skall dock föreskriva bland annat följande:
 - a) kommittén är beslutsmässig med tolv medlemmar närvarande;
 - b) kommittén fattar sina beslut med en majoritet av de närvarande medlemmarnas röster.

Artikel 40

1. Konventionsstaterna förpliktar sig att avge rapporter rörande de åtgärder som de vidtagit för att genomföra de i denna konvention inskrivna rättigheterna ävensom rörande de framsteg som gjorts i fråga om åtnjutandet av dessa rättigheter:
 - a) inom ett år efter konventionens ikraftträdande för vederbörande stat;
 - b) därefter närhelst kommittén det begär.
2. Alla rapporter skall tillställas Förenta Nationernas generalsekreterare, som skall vidarebefordra dem till kommittén för dess granskning. Rapporterna skall ange de förhållanden och svårigheter, som må ha påverkat genomförandet av bestämmelserna i denna konvention.
3. Efter samråd med kommittén må Förenta Nationernas generalsekreterare till berörda fackorgan översända kopior av rapporterna i de delar dessa må falla inom deras verksamhetsområden.
4. Kommittén skall granska de av konventionsstaterna överlämnade rapporterna. Den skall tillställas dessa sina egna rapporter tillsammans med de påpekanden den må finna anledning göra. Kommittén må även till Ekonomiska och sociala rådet översända dessa påpekanden tillsammans med kopior av från konventionsstater mottagna rapporter.
5. Konventionsstaterna må tillställa kommittén kommentarer i anledning av påpekanden denna må ha gjort enligt mom. 4 i denna artikel.

Artikel 41

1. Konventionsstat må när som helst avge förklaring enligt denna artikel, att den erkänner kommitténs behörighet att mottaga och pröva framställningar i vilka en stat påstår, att annan stat ej uppfyller sina förpliktelser enligt denna konvention. Framställningar enligt denna artikel må mottagas och prövas endast om de härrör från stat, som avgivit förklaring om att den för egen del erkänner kommitténs behörighet. Framställning skall ej mottagas av kommittén, om den gäller en stat som ej avgivit sådan förklaring. Framställningar som mottagits enligt denna artikel skall handläggas på följande sätt:
 - a) Om konventionsstat anser att annan konventionsstat ej efterlever bestämmelserna i denna konvention, må den skriftligen fästa den senare statens uppmärksamhet på detta förhållande. Inom tre månader efter det att meddelandet mottagits, skall den mottagande staten tillställa den stat från vilken meddelandet härrör en förklaring eller annat skriftligt uttalande, varigenom ärendet klarläggs; i den mån så är möjligt och sakligt motiverat skall däri redogöras för de inhemska processreglerna ävensom för de rättsmedel, som redan uttömts eller som vid det aktuella tillfället är tillgängliga eller som i fortsättningen må begagnas.
 - b) Om ärendet ej reglerats på ett för båda parter tillfredsställande sätt inom sex månader efter det den mottagande staten erhöll det

ursprungliga meddelandet, äger vardera staten hänskjuta ärendet till kommittén genom anmälan såväl till denna som till den andra staten.

c) Kommittén skall behandla ett till densamma hänskjutet ärende först sedan den uttrömt att i detsamma alla tillgängliga inhemska rättsmedel tagits i anspråk och uttömts i överensstämmelse med folkrättens allmänt vedertagna grundsatser. Detta skall dock ej gälla om ianspråktagandet av rättsmedlen är oskäligt tidskrävande.

d) Kommittén skall sammanträda inom stängda dörrar, när den behandlar framställningar enligt denna artikel.

e) Med förbehåll för bestämmelserna i punkt c) skall kommittén ställa sig till berörda staters förfogande i syfte att uppnå en vänskaplig lösning av ärendet grundad på respekten för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna sådana dessa inskrivits i denna konvention.

f) I varje till kommittén hänskjutet ärende äger den anmoda de berörda, i punkt b) avsedda staterna att inkomma med kompletterande upplysningar av intresse i sammanhanget.

g) De berörda, i punkt b) avsedda staterna skall äga rätt att vara representerade, när ärendet behandlas i kommittén, ävensom att muntligen och/eller skriftligen inkomma med synpunkter.

h) Inom tolv månader efter dagen för mottagandet av anmälan enligt punkt b) skall kommittén avge en rapport:

1) Om en lösning enligt punkt e) uppnåtts, skall kommittén begränsa sin rapport till en kort redogörelse för de faktiska förhållandena och den uppnådda lösningen.

2) Om en lösning enligt punkt e) ej uppnåtts, skall kommittén begränsa sin rapport till en kort redogörelse för de faktiska förhållandena; synpunkter som berörda stater anfört skriftligen liksom protokoll över av dem muntligen anförda synpunkter skall fogas till rapporten.

I varje ärende skall rapporten delges med berörda stater.

2. Bestämmelserna i denna artikel träder i kraft, när tio konventionsstater avgivit förklaringar enligt mom. 1 i denna artikel. Dessa förklaringar skall av konventionsstaterna deponeras hos Förenta Nationernas generalsekreterare, vilken det åligger att översända kopior av dem till övriga konventionsstater. En förklaring må återkallas när som helst genom anmälan till generalsekreteraren. En sådan återkallelse skall ej påverka prövningen av ett ärende, som redan föranlett en anmälan enligt denna artikel; inga ytterligare anmälningar från konventionsstat skall mottagas sedan anmälan om återkallelse av förklaringen mottagits av generalsekreteraren, med mindre berörda konventionsstat avgivit en ny förklaring.

Artikel 42

1. a) Om ett till kommittén enligt artikel 41 hänskjutet ärende ej regleras på ett för berörda stater tillfredsställande sätt må kommittén, sedan dessa stater lämnat sitt samtycke därtill, utse en

förlikningskommission *ad hoc* (här nedan benämnd kommissionen). Kommissionen skall ställa sig till berörda staters förfogande i syfte att uppnå en vänskaplig lösning av ärendet grundad på respekten för denna konvention.

b) Kommissionen skall bestå av fem personer, som godkänts av berörda stater. Om dessa stater misslyckas med att inom tre månader enas om kommissionens sammansättning, helt eller delvis, skall de medlemmar av kommissionen, om vilka enighet ej uppnåtts, utses av kommittén bland dess medlemmar med två tredjedels majoritet vid hemlig omröstning.

2. Medlemmarna av kommissionen skall tjänstgöra med personligt uppdrag. De skall ej vara medborgare i berörda stater eller i en stat, som ej biträtt denna konvention eller i en stat som ej avgivit förklaring enligt artikel 41.
3. Kommissionen skall själv välja sin ordförande och antaga sin arbetsordning.
4. Kommissionens möten skall som regel hållas i Förenta Nationernas högkvarter eller Förenta Nationernas kontor i Genève. De må emellertid hållas på sådana andra lämpliga platser, som kommissionen må bestämma i samråd med Förenta Nationernas generalsekreterare och berörda stater.
5. Det sekretariat som avses i artikel 36 skall även biträda de enligt denna artikel utsedda kommissionerna.
6. De upplysningar som mottagits och sammanställts av kommittén skall ställas till kommissionens förfogande; denna må anmoda berörda stater att inkomma med kompletterande upplysningar av intresse i sammanhanget.
7. När kommissionen har slutbehandlat ärendet, men under alla förhållanden ej senare än tolv månader efter det att detta anhängiggjorts hos densamma, skall den avge en rapport till ordföranden i kommittén för delgivning med berörda stater.
 - a) Om kommissionen ej är i tillfälle att slutbehandla ärendet inom tolv månader, skall den begränsa sin rapport till en kort redogörelse för läget i fråga om ärendets prövning.
 - b) Om en vänskaplig lösning grundad på respekten för de i denna konvention inskrivna mänskliga rättigheterna har uppnåtts, skall kommissionen begränsa sin rapport till en kort redogörelse för de faktiska förhållandena och den lösning som uppnåtts.
 - c) Om en lösning enligt punkt b) ej har uppnåtts, skall kommissionen i sin rapport redogöra såväl för sina slutsatser beträffande de faktiska förhållandena, som är av betydelse i tvisten mellan berörda stater, som för sin uppfattning om möjligheterna att uppnå en vänskaplig lösning av ärendet. Rapporten skall även innefatta de av berörda stater skriftligen anförda synpunkterna liksom protokoll över av dem muntligen anförda synpunkter.
 - d) Om kommissionen avgivit en rapport enligt punkt c), skall berörda stater inom tre månader efter mottagandet av rapporten underrätta kommitténs ordförande, huruvida de godkänner innehål-

8. Bestämmelserna i denna artikel påverkar ej kommitténs åligganden enligt artikel 41.
9. De berörda staterna skall sinsemellan lika fördela alla utgifter för medlemmarna i kommissionen enligt beräkningar, som verkställs av Förenta Nationernas generalsekreterare.
10. Förenta Nationernas generalsekreterare äger vid behov betala utgifterna för medlemmarna i kommissionen, innan de berörda staterna ersatt dem enligt mom. 9 i denna artikel.

Artikel 43

Medlemmarna i kommittén och de förlikningskommissioner *ad hoc*, som må utses enligt artikel 42, skall äga rätt till de förmåner och privilegier samt den immunitet, som tillkommer experter på uppdrag för Förenta Nationerna enligt tillämpliga bestämmelser i konventionen om privilegier och immuniteter för Förenta Nationerna.

Artikel 44

Bestämmelserna rörande genomförandet av denna konvention skall tillämpas utan förfång för förfaranden, som på området för de mänskliga rättigheterna beslutats i eller med stöd av Förenta Nationernas och fackorganens stadgor och konventioner. De skall ej hindra konventionsstaterna från att anlita andra förfaranden för lösandet av en tvist i överensstämmelse med allmänna eller särskilda internationella överenskommelser i kraft mellan dem.

Artikel 45

Kommittén skall genom Ekonomiska och sociala rådet årligen tillställa Förenta Nationernas generalförsamling en redogörelse för sin verksamhet.

DEL V

Artikel 46

Intet i denna konvention må tolkas såsom innebärande inskränkning av bestämmelserna i Förenta Nationernas stadga och stadgorna för fackorganen, i de delar dessa instrument anger det ansvar som Förenta Nationernas olika organ och fackorgan har med avseende på i denna konvention behandlade spörsmål.

Artikel 47

Intet i denna konvention må tolkas såsom en inskränkning av den inneboende rätten hos alla folk att till fullo och utan begränsning dra fördel av och utnyttja sina naturrikedomar och naturtillgångar.

DEL VI

Artikel 48

1. Denna konvention står öppen för undertecknande av varje stat, som är medlem av Förenta Nationerna eller något av dess fackorgan, av varje stat som är ansluten till Internationella domstolens stadga ävensom av varje annan stat, som av Förenta Nationernas generalförsamling inbjudits att biträda konventionen.
2. Denna konvention skall ratificeras och ratifikationsinstrumenten deponeras hos Förenta Nationernas generalsekreterare.
3. Denna konvention står öppen för anslutning av stat, som avses i mom. 1 i denna artikel.
4. Anslutning sker genom deposition av ett anslutningsinstrument hos Förenta Nationernas generalsekreterare.
5. Förenta Nationernas generalsekreterare skall underrätta alla stater, som undertecknat denna konvention eller anslutit sig till densamma, om depositionen av varje ratifikations- eller anslutningsinstrument.

Artikel 49

1. Denna konvention träder i kraft tre månader efter dagen för depositionen hos Förenta Nationernas generalsekreterare av det trettiofemte ratifikations- eller anslutningsinstrumentet.
2. I förhållande till stat, som ratificerar eller ansluter sig till konventionen efter depositionen av det trettiofemte ratifikations- eller anslutningsinstrumentet, träder denna konvention i kraft tre månader efter dagen för depositionen av dess ratifikations- eller anslutningsinstrument.

Artikel 50

Bestämmelserna i denna konvention skall utan begränsningar eller undantag av något slag gälla i alla delar av förbundsstater.

Artikel 51

1. Konventionsstat må föreslå ändringar i konventionen; texten till sådan ändring skall överlämnas till Förenta Nationernas generalsekreterare. Denne skall sedan översända ändringsförslagen till konventionsstaterna med en begäran om att dessa måtte underrätta honom om huruvida de tillstyrker, att en konferens av stater sammankallas för förslagets övervägande och ställande under omröstning. Om minst en tredjedel av staterna tillstyrker en sådan konferens, skall generalsekreteraren sammankalla konferensen i Förenta Nationernas regi. Ändringsförslag, som antagits av en majoritet av de vid konferensen närvarande och röstande staterna, skall underställas Förenta Nationernas generalförsamling för godkännande.

2. Ändringar träder i kraft, när de godkänts av Förenta Nationernas generalförsamling och med två tredjedels majoritet antagits av konventionsstaterna i enlighet med deras respektive konstitutionella bestämmelser.
3. När ändringar träder i kraft skall de vara bindande för de stater som antagit dem, medan övriga stater fortfarande är bundna av bestämmelserna i denna konvention och eventuella tidigare ändringar, som de antagit.

Artikel 52

Vid sidan av de underrättelser, som omnämns i artikel 48 mom. 5, skall Förenta Nationernas generalsekreterare underrätta alla i mom. 1 i samma artikel avsedda stater om följande:

- a) undertecknanden, ratifikationer och anslutningar enligt artikel 48;
- b) dagen för ikraftträdandet av denna konvention enligt artikel 49 och dagen för ikraftträdandet av varje ändring enligt artikel 51.

Artikel 53

1. Denna konvention, vars engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texter äger lika vitsord, skall deponeras i Förenta Nationernas arkiv.
2. Förenta Nationernas generalsekreterare skall översända bestyrkta avskrifter av denna konvention till alla i artikel 48 avsedda stater.

Fakultativt protokoll till Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

De stater som biträtt detta protokoll,

vilka anser, att det för att främja syftet med konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (härnadan benämnd konventionen) samt genomförandet av dess bestämmelser skulle vara ändamålsenligt att bereda den enligt del IV av konventionen upprättade kommittén för de mänskliga rättigheterna (härnadan benämnd kommittén) tillfälle att på sätt anges i detta protokoll mottaga och pröva framställningar från enskilda personer, som påstår sig ha utsatts för kränkning av någon av de i konventionen angivna rättigheterna,

har överenskommit om följande.

Artikel 1

Konventionsstat, som biträder detta protokoll, erkänner kommitténs behörighet att mottaga och pröva framställningar från enskilda personer, som är underkastade dess jurisdiktion och som påstår sig ha utsatts för

kränkning genom ifrågavarande stat av någon av de i konventionen angivna rättigheterna. Framställning skall ej mottagas av kommittén, om den gäller konventionsstat, som ej biträtt detta protokoll.

Artikel 2

Med förbehåll för bestämmelserna i artikel 1 må enskilda personer, som påstår sig ha utsatts för kränkning av någon av de i konventionen angivna rättigheterna och som har uttömt alla tillgängliga inhemska rättsmedel, göra en skriftlig framställning till kommittén för dess prövning.

Artikel 3

Kommittén skall avvisa framställning enligt detta protokoll, som är anonym eller som den anser utgöra ett missbruk av rätten att göra framställning eller som den anser ej kunna förenas med bestämmelserna i konventionen.

Artikel 4

1. Med förbehåll för bestämmelserna i artikel 3 skall kommittén delge framställningar, som gjorts till densamma enligt detta protokoll, med den stat som påstås ha kränkt någon bestämmelse i konventionen.
2. Den mottagande staten skall inom sex månader tillställa kommittén en skriftlig förklaring eller en klagörande redogörelse för ärendet och den åtgärd, som må ha vidtagits av den staten.

Artikel 5

1. Kommittén skall pröva framställningar som mottagits enligt detta protokoll i ljuset av alla de skriftliga upplysningar, som lämnats av klaganden och av vederbörande stat.
2. Kommittén skall ej pröva en framställning från en klagande, med mindre den utrönt att
 - a) samma ärende ej är föremål för internationell undersökning eller reglering i annan form;
 - b) klaganden har uttömt alla tillgängliga inhemska rättsmedel. Detta skall dock ej gälla, om rättsmedlens utnyttjande är oskäligt tidskrävande.
3. Kommittén skall sammanträda inom stängda dörrar, när den prövar framställningar enligt detta protokoll. .
4. Kommittén skall framföra sina synpunkter till vederbörande stat och till klaganden.

Artikel 6

Kommittén skall i sin årliga rapport enligt artikel 45 av konventionen intaga en kortfattad redogörelse för sin verksamhet enligt detta protokoll.

Artikel 7

I avvaktan på förverkligandet av målet för den i Förenta Nationernas generalförsamlings resolution 1514 (XV) den 14 december 1960 intagna deklarationen angående beviljande av självständighet åt koloniala länder och folk skall bestämmelserna i detta protokoll på intet sätt begränsa den petitionsrätt, som tillerkänts dessa folk genom Förenta Nationernas stadga och andra internationella instrument, som avslutits inom ramen för Förenta Nationerna och fackorganen.

Artikel 8

1. Detta protokoll står öppet för undertecknande av stat, som undertecknat konventionen.
2. Detta protokoll må ratificeras av stat, som ratificerat eller anslutit sig till konventionen. Ratifikationsinstrumenten skall deponeras hos Förenta Nationernas generalsekreterare.
3. Detta protokoll står öppet för anslutning av stat, som ratificerat eller anslutit sig till konventionen.
4. Anslutning sker genom deposition av ett anslutningsinstrument hos Förenta Nationernas generalsekreterare.
5. Förenta Nationernas generalsekreterare skall underrätta alla stater, som undertecknat detta protokoll eller anslutit sig till detsamma, om depositionen av varje ratifikations- eller anslutningsinstrument.

Artikel 9

1. Med förbehåll för ikraftträdandet av konventionen träder detta protokoll i kraft tre månader efter dagen för depositionen hos Förenta Nationernas generalsekreterare av det tionde ratifikations- eller anslutningsinstrumentet.
2. I förhållande till stat, som ratificerar eller ansluter sig till protokollet efter depositionen av det tionde ratifikations- eller anslutningsinstrumentet, träder detta protokoll i kraft tre månader efter dagen för depositionen av dess ratifikations- eller anslutningsinstrument.

Artikel 10

Bestämmelserna i detta protokoll skall utan begränsning eller undantag av något slag utsträckas till alla delar av förbundsstater.

Artikel 11

1. Stat som biträtt detta protokoll må föreslå ändringar i detsamma; texten till sådan ändring skall överlämnas till Förenta Nationernas generalsekreterare. Denne skall sedan översända ändringsförslagen till de stater som biträtt protokollet med en begäran om att dessa måtte underrätta honom om huruvida de tillstyrker, att en konferens av

stater sammankallas för förslagets övervägande och ställande under omröstning. Om minst en tredjedel av staterna tillstyrker en sådan konferens, skall generalsekreteraren sammankalla konferensen i Förenta Nationernas regi. Ändringsförslag, som antagits av en majoritet av de vid konferensen närvarande och röstande staterna, skall underställas Förenta Nationernas generalförsamling för godkännande.

2. Ändringar träder i kraft, när de godkänts av Förenta Nationernas generalförsamling och med två tredjedels majoritet antagits av de stater, som biträtt detta protokoll, i enlighet med deras respektive konstitutionella bestämmelser.
3. När ändringar träder i kraft skall de vara bindande för de stater som antagit dem, medan övriga stater fortfarande är bundna av bestämmelserna i detta protokoll och eventuella tidigare ändringar, som de antagit.

Artikel 12

1. Stat må uppsäga detta protokoll när som helst genom skriftlig anmälan till Förenta Nationernas generalsekreterare. Sådan uppsägning träder i kraft tre månader efter den dag generalsekreteraren mottog anmälan.
2. Uppsägningen skall vara utan verkan beträffande den fortsatta tillämpningen av bestämmelserna i detta protokoll vad gäller framställning, som gjorts enligt artikel 2 innan uppsägningen träder i kraft.

Artikel 13

Vid sidan av de underrättelser, som omnämns i artikel 8 mom. 5 i detta protokoll, skall Förenta Nationernas generalsekreterare underrätta alla i artikel 48 mom. 1 i konventionen avsedda stater om följande:

- a) undertecknanden, ratifikationer och anslutningar enligt artikel 8;
- b) dagen för ikraftträdandet av detta protokoll enligt artikel 9 och dagen för ikraftträdandet av varje ändring enligt artikel 11;
- c) uppsägningar enligt artikel 12.

Artikel 14

1. Detta protokoll, vars engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texter äger lika vitsord, skall deponeras i Förenta Nationernas arkiv.
2. Förenta Nationernas generalsekreterare skall översända bestyrkta avskrifter av detta protokoll till alla i artikel 48 av konventionen avsedda stater.

Bilaga 5 Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter antagen den 16 december 1966¹

Konventionsstaterna,

som anser att, i överensstämmelse med de i Förenta Nationernas stadga uppställda principerna, erkännandet av det inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och av deras lika och oförytterliga rättigheter utgör grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen,

som erkänner att dessa rättigheter härrör från det inneboende värdet hos varje människa,

som erkänner att, i överensstämmelse med den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, framtidsmålet med fria människor, som åtnjuter frihet från fruktan och nöd, endast kan uppnås, om sådana villkor skapas att envar må åtnjuta sina ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter liksom sina medborgerliga och politiska rättigheter,

som beaktar att Förenta Nationernas stadga ålägger staterna att främja den allmänna respekten för och iakttagandet av mänskliga rättigheter och friheter,

som tar hänsyn till att varje människa har plikter mot andra människor och mot det samhälle han tillhör och att han är skyldig att medverka till att de i denna konvention inskrivna rättigheterna främjas och iakttages,

överenskommer om följande artiklar:

DEL I

Artikel 1

1. Alla folk har självbestämmanderätt. Med stöd av denna rätt äger de fritt bestämma sin politiska ställning och fullfölja sin egen utveckling på de ekonomiska, sociala och kulturella områdena.
2. Alla folk må för sina egna syften fritt förfoga över sina naturrikedomar och naturtillgångar, dock att detta ej må ske till förfång för förpliktelser, som följer av det på principen om det gemensamma intresset grundade internationella samarbetet på det ekonomiska området och den internationella rätten. I intet fall skall ett folk kunna berövas sina egna utkomstmöjligheter.

¹ Översättning enligt texten i propositionen 1971:125.

3. Konventionsstaterna, däribland de stater som har ansvaret för administrationen av icke-självstyrande områden och förvaltareksområden, skall medverka till att folkens självbestämmanderätt förverkligas, och de skall respektera denna rätt i överensstämmelse med bestämmelserna i Förenta Nationernas stadga.

DEL II

Artikel 2

1. Varje konventionsstat förpliktar sig att genom såväl egna åtgärder som internationellt bistånd och samarbete, framför allt på de ekonomiska och tekniska områdena, till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att säkerställa, att de i denna konvention inskrivna rättigheterna gradvis förverkligas i sin helhet genom alla därtill ägnade medel, i synnerhet genom åtgärder på lagstiftningens område.
2. Konventionsstaterna förpliktar sig att garantera, att de i denna konvention inskrivna rättigheterna får utövas utan åtskillnad av något slag på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.
3. Utvecklingsländerna må med tillbörligt beaktande av de mänskliga rättigheterna och sin samhällsekonomi bestämma, i vilken utsträckning de skall tillförsäkra icke-medborgare de i denna konvention inskrivna ekonomiska rättigheterna.

Artikel 3

Konventionsstaterna förpliktar sig att tillförsäkra män och kvinnor lika rätt att åtnjuta de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som inskrivits i denna konvention.

Artikel 4

Konventionsstaterna erkänner, att i fråga om åtnjutandet av de rättigheter, som tillförsäkrats av stat i enlighet med denna konvention, stat endast må underkasta dessa rättigheter sådana begränsningar som är angivna i lag och då blott i den utsträckning detta är förenligt med rättigheternas natur samt uteslutande i syfte att främja det allmänna välförhållandet i ett demokratiskt samhälle.

Artikel 5

1. Intet i denna konvention må tolkas såsom medförande rätt för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att tillintetgöra någon av de fri- eller rättigheter, som inskrivits i konventionen, eller till att inskränka dem i större utsträckning än som däri medgivits.

2. Inga inskränkningar eller avvikelser skall medgivas i fråga om de grundläggande mänskliga rättigheter, som gäller i en stat på grund av lag eller annan författning, överenskommelse eller sedvänja, av den anledningen att denna konvention ej erkänner dessa rättigheter eller att den erkänner dem i mindre utsträckning.

DEL III

Artikel 6

1. Konventionsstaterna erkänner rätten till arbete, vari inbegripes rätten för envar till möjlighet att förtjäna sitt uppehälle genom arbete, som han fritt valt eller antagit, och de skall vidtaga erforderliga åtgärder för att trygga denna rätt.
2. De åtgärder konventionsstat skall vidtaga i syfte att till fullo trygga utövandet av denna rätt skall omfatta teknisk vägledning och yrkesvägledning samt utarbetande av program och fastställande av riktlinjer, som är ägnade att säkerställa en jämn utveckling på de ekonomiska, sociala och kulturella områdena ävensom full sysselsättning på villkor, som för den enskilde tryggar åtnjutandet av grundläggande politiska och ekonomiska friheter.

Artikel 7

Konventionsstaterna erkänner rätten för envar att åtnjuta rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor, som i synnerhet skall säkerställa:

- a) ersättning vilken som ett minimum skall ge alla arbetstagare:
 - 1) skäligen lön och lika ersättning för arbete av lika värde utan åtskillnad av något slag; i synnerhet skall kvinnor tillförsäkras arbetsvillkor, som ej är sämre än de som män åtnjuter, och erhålla lika lön för lika arbete;
 - 2) en godtagbar tillvaro för dem själva och deras familjer enligt bestämmelserna i denna konvention;
- b) trygga och sunda arbetsförhållanden;
- c) samma möjlighet för alla att utan hänsyn till andra förhållanden än tjänstgöringstid och duglighet bli befordrade i sitt arbete till en lämplig högre tjänst;
- d) vila, fritid, skälig begränsning av arbetstiden, periodisk betald semester samt lön på allmänna helgdagar.

Artikel 8

1. Konventionsstaterna förpliktar sig att säkerställa
 - a) rätten för envar att för att främja och tillvarata sina ekonomiska och sociala intressen bilda fackföreningar tillsammans med andra och att, om annat ej följer av vederbörande förenings stadgar, ansluta sig till en fackförening efter eget val. Utövandet av denna rätt får ej

- underkastas andra inskränkningar än sådana, som är angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten eller den allmänna ordningen eller för skyddandet av annans fri- och rättigheter;
- b) rätten för fackföreningar att bilda nationella förbund och rätten för dessa att bilda eller ansluta sig till internationella fackföreningsorganisationer;
- c) rätten för fackföreningar att fritt utöva sin verksamhet utan andra inskränkningar än sådana, som är angivna i lag och i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten eller den allmänna ordningen eller för skyddande av annans fri- och rättigheter;
- d) rätten att strejka under förutsättning att den utövas i enlighet med lagstiftningen i vederbörande stat.
2. Denna artikel förhindrar ej, att för medlemmar av de väpnade styrkorna, polisen eller den statliga förvaltningen inskränkningar lagenligt må göras i utövandet av dessa rättigheter.
3. Intet i denna artikel skall tillåta stat, som är ansluten till Internationella arbetsorganisationens konvention år 1948 angående föreningsfrihet och skydd för organisationsrätten, att stifta lag som inskränker eller tillämpa lagen på sätt som inskränker det genom sagda konvention tillförsäkrade skyddet.

Artikel 9

Konventionsstaterna erkänner rätten för envar till social trygghet, däribland socialförsäkring.

Artikel 10

Konventionsstaterna erkänner att:

1. skydd och bistånd skall i största möjliga utsträckning lämnas familjen, som är samhällets naturliga och grundläggande enhet; detta skall i synnerhet ske i samband med familjens bildande och medan den är ansvarig för omvårdnaden och utbildningen av barn som ej är självförsörjande. Äktenskap skall grundas på de blivande makarnas fria samtycke.
2. särskilt skydd skall lämnas mödrar under skälig tidsperiod före och efter barnsbörd. Under denna period skall yrkesarbetande mödrar åtnjuta avlönad ledighet eller ledighet, under vilken utgår socialförsäkringsförmåner i tillräcklig omfattning.
3. särskilda åtgärder skall vidtagas till skydd och bistånd för barn och ungdom utan åtskillnad på grund av härkomst eller andra förhållanden. Barn och ungdom skall skyddas mot att utnyttjas i ekonomiskt och socialt avseende. Det skall vara straffbart att använda dem i arbete, som äventyrar deras moral eller hälsa, sätter deras liv i fara eller kan hindra deras normala utveckling. Staterna skall även fastställa de åldersgränser, under vilka anställning av barn i avlönat arbete skall vara förbjudet och straffbart i lag.

Artikel 11

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för envar att för sig och sin familj åtnjuta en tillfredsställande levnadsstandard, däribland att få tillräckligt med mat och kläder samt en lämplig bostad, ävensom att fortlöpande få sina levnadsvillkor förbättrade. Konventionsstaterna skall vidtaga lämpliga åtgärder för att säkerställa att denna rätt förverkligas, och de erkänner att ett internationellt samarbete på frivillighetens grund har en väsentlig betydelse i detta sammanhang.
2. Konventionsstaterna, som erkänner den grundläggande rätten för envar att vara tryggnad mot hunger, skall var för sig och genom internationellt samarbete vidtaga nödvändiga åtgärder, däribland utarbetande av konkreta program:
 - a) för att förbättra metoderna för framställning, förvaring och distribution av födoämnen genom att till fullo utnyttja de tekniska och vetenskapliga erfarenheterna, genom att sprida kännedom om födoämnslärans principer och genom att utveckla eller omdana jordbruksmetoderna på så sätt att naturtillgångarna utvecklas och utnyttjas så effektivt som möjligt;
 - b) för att, med beaktande såväl av de livsmedelsimporterande som av de livsmedelsexporterande ländernas problem, säkerställa en med avseende på behoven rättvis fördelning av världens livsmedelstillgångar.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för envar att såväl i fysiskt som i psykiskt avseende åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa.
2. Av konventionsstaterna vidtagna åtgärder för att till fullo förverkliga denna rätt skall innefatta sådana, som är nödvändiga för att
 - a) minska foster- och spädbarnsdödligheten samt främja barnets sunda utveckling;
 - b) förbättra alla sidor av samhällets hälsovård och den industriella hälsovården;
 - c) förhindra uppkomsten av, behandla och kontrollera epidemier, folk- och yrkessjukdomar samt andra sjukdomar;
 - d) skapa villkor som tillförsäkrar envar läkar- och sjukhusvård i händelse av sjukdom.

Artikel 13

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för envar till utbildning. De är överens om att utbildningen skall syfta till att till fullo utveckla den mänskliga karaktären och insikten om människans värde, samt att den skall stärka respekten för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. De är vidare överens om att utbildningen skall göra det möjligt för envar att göra en nyttig insats i ett fritt samhälle, främja förståelsen, fördragsamheten och vänskapen mellan alla nationer och

mellan alla rasgrupper, etniska grupper eller religiösa grupper ävensom främja Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande.

2. Konventionsstaterna erkänner, att till säkerställande av att denna rätt till fullo förverkligas:
 - a) grundskoleundervisningen skall vara obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla;
 - b) den undervisning i olika former, däribland den tekniska och yrkesmässiga, som följer efter grundskolan, skall göras allmänt tillgänglig och åtkomlig för alla genom varje därtill ägnat medel och då i synnerhet genom det successiva införandet av kostnadsfri undervisning;
 - c) den högre undervisningen skall likaledes göras åtkomlig för envar, som är lämpad för sådan undervisning, genom varje därtill ägnat medel och då i synnerhet genom det successiva införandet av kostnadsfri undervisning;
 - d) den grundläggande utbildningen skall så långt möjligt uppmuntras och intensifieras för alla, som ej erhållit någon grundskoleundervisning eller ej avslutat hela denna;
 - e) utvecklingen av ett system med skolor på alla nivåer skall aktivt fullföljas, ett lämpligt system med stipendier skall införas och de materiella villkoren för lärarkåren skall fortlöpande förbättras.
3. Konventionsstaterna förpliktar sig att respektera föräldrars och, i förekommande fall, förmyndares frihet att för sina barn välja andra skolor än dem som inrättats av offentlig myndighet, såvida läroplanerna täcker vad som från det offentligas sida må ha föreskrivits eller godkänts som minimistandard, ävensom deras frihet att tillförsäkra sina barn den religiösa och moraliska uppfostran, som står i överensstämmelse med deras egen övertygelse.
4. Intet i denna artikel må tolkas såsom medförande inskränkning i den enskildes eller organisationers rätt att grunda och driva undervisningsanstalter, under förutsättning att de i första momentet av denna artikel uppställda principerna iakttages och att kravet uppfylls på att undervisningen vid dessa anstalter skall stå i överensstämmelse med vad som från det offentligas sida angivits som minimistandard.

Artikel 14

Konventionsstat, som när den blir bunden av konventionen ännu ej inom sitt område eller inom områden som är underställda dess jurisdiktion kunnat säkerställa obligatorisk och kostnadsfri grundskoleundervisning, förpliktar sig att inom två år utarbeta och antaga en detaljerad plan över åtgärder, som är nödvändiga för att gradvis under en skälig, i planen angiven tidsperiod förverkliga den fulla tillämpningen av principen om obligatorisk och kostnadsfri grundskoleundervisning för alla.

Artikel 15

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för envar:

- a) att deltaga i det kulturella livet;
 - b) att åtnjuta fördelarna av vetenskapens framsteg och av dess tillämpning;
 - c) att åtnjuta det skydd för moraliska och materiella intressen, som härrör från all vetenskaplig, litterär eller konstnärlig produktion till vilken han är upphovsman.
2. Av konventionsstaterna vidtagna åtgärder för att till fullo säkerställa denna rätt skall innefatta sådana, som är nödvändiga för att trygga vetenskapens och kulturens vidmakthållande, utveckling och spridning.
 3. Konventionsstaterna förpliktar sig att respektera den frihet, som är oundgänglig för vetenskaplig forskning och skapande verksamhet.
 4. Konventionsstaterna erkänner de fördelar, som följer av att det internationella samarbetet och de internationella förbindelserna på de vetenskapliga och kulturella områdena uppmuntras och utvecklas.

DEL IV

Artikel 16

1. Konventionsstaterna förpliktar sig att i enlighet med denna del av konventionen avge rapporter rörande de åtgärder som vidtagits och de framsteg som gjorts med avseende på efterlevnaden av de i konventionen inskrivna rättigheterna.
2. a) Alla rapporter skall tillställas Förenta Nationernas generalsekreterare, som skall översända kopior av dem till Ekonomiska och sociala rådet för dess granskning enligt bestämmelserna i denna konvention.
b) Förenta Nationernas generalsekreterare skall likaledes översända till fackorganen kopior av de rapporter, eller utvalda avsnitt av dessa, som avgivits av konventionsstater vilka samtidigt är medlemmar av ifrågavarande fackorgan, i den mån dessa rapporter, eller avsnitt av dessa, avser frågor som faller inom vederbörande fackorgans sakområde enligt dess stadga.

Artikel 17

1. Konventionsstaterna skall avge sina rapporter etappvis i enlighet med ett program, som inom ett år efter det att denna konvention trätt i kraft skall fastställas av Ekonomiska och sociala rådet efter samråd med konventionsstaterna och berörda fackorgan.
2. Rapporterna må ange de förhållanden och svårigheter, som hindrat dessa stater från att helt fullgöra förpliktelseerna enligt denna konvention.
3. Om konventionsstat tidigare tillställt Förenta Nationerna eller ett fackorgan upplysningar i ämnet skall det ej vara nödvändigt att upprepa dessa upplysningar utan det skall vara tillfyllest med en noggrann hänvisning till ifrågavarande upplysningar.

Artikel 18

I enlighet med sitt i Förenta Nationernas stadga inskrivna ansvar inom området för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna må Ekonomiska och sociala rådet träffa överenskommelse med fackorganen rörande deras rapportering till rådet om de framsteg som gjorts i fråga om efterlevnaden av de bestämmelser i denna konvention, som faller inom ramen för deras verksamhet. Dessa rapporter må innefatta en närmare redogörelse för beslut och rekommendationer av de behöriga instanserna inom fackorganen som avser efterlevnaden.

Artikel 19

Ekonomiska och sociala rådet äger tillstålla Kommissionen för mänskliga rättigheter de rapporter om mänskliga rättigheter, som staterna avgivit enligt artiklarna 16 och 17, och de rapporter i samma ämne, som fackorganen avgivit enligt artikel 18; syftet därmed skall vara att bereda Kommissionen tillfälle att granska rapporterna och avge rekommendationer av allmän natur beträffande dem eller att blott ta del av dem.

Artikel 20

Konventionsstaterna och berörda fackorgan må tillstålla Ekonomiska och sociala rådet kommentarer till varje rekommendation av allmän natur, som avgivits enligt artikel 19, eller till varje omnämnande av en dylik rekommendation i en rapport från Kommissionen för mänskliga rättigheter eller i en däri omnämnd handling.

Artikel 21

Ekonomiska och sociala rådet må alltemellanåt tillstålla generalförsamlingen rapporter med rekommendationer av allmän natur och en sammanfattning av från konventionsstaterna och fackorganen mottagna upplysningar rörande åtgärder som vidtagits och framsteg som gjorts med avseende på efterlevnaden av de i konventionen inskrivna rättigheterna.

Artikel 22

Ekonomiska och sociala rådet må underrätta Förenta Nationernas övriga organ, deras underlydande organ och fackorgan, som sysslar med frågor rörande lämnande av tekniskt bistånd, om varje spörsmål som aktualiseras i samband med de i denna del av konventionen avsedda rapporterna och som må vara till hjälp för dessa organ när de, vart och ett inom sitt sakområde, beslutar om lämpligheten av internationella åtgärder ägnade att bidraga till det effektiva och successiva genomförandet av bestämmelserna i denna konvention.

Artikel 23

Konventionsstaterna är överens om att de internationella åtgärder, som vidtages i syfte att trygga genomförandet av de i denna konvention inskrivna rättigheterna, skall innefatta framför allt avslutande av konventioner, antagande av rekommendationer, lämnande av tekniskt bistånd samt hållande av regionala och tekniska möten, vilka skall vara avsedda för samråd och studier och skall anordnas i samarbete med intresserade regeringar.

Artikel 24

Intet i denna konvention må tolkas såsom innebärande inskränkning av bestämmelserna i Förenta Nationernas stadga eller stadgorna för fackorganen, i de delar dessa instrument anger det ansvar som Förenta Nationernas olika organ och fackorgan har med avseende på i denna konvention behandlade spörsmål.

Artikel 25

Intet i denna konvention må tolkas såsom en inskränkning av den inneboende rätten för alla folk att till fullo och utan begränsning dra fördel av och utnyttja sina naturrikedomar och naturtillgångar.

DEL V

Artikel 26

1. Denna konvention står öppen för undertecknande av varje stat, som är medlem av Förenta Nationerna eller något av dess fackorgan, av varje stat som är ansluten till Internationella domstolens stadga ävensom av varje annan stat, som av Förenta Nationernas generalförsamling inbjudits att ansluta sig till konventionen.
2. Denna konvention skall ratificeras och ratifikationsinstrumenten deponeras hos Förenta Nationernas generalsekreterare.
3. Denna konvention står öppen för anslutning av stat, som avses i mom. 1 i denna artikel.
4. Anslutning sker genom deposition av ett anslutningsinstrument hos Förenta Nationernas generalsekreterare.
5. Förenta Nationernas generalsekreterare skall underrätta alla stater, som undertecknat denna konvention eller anslutit sig till densamma, om depositionen av varje ratifikations- eller anslutningsinstrument.

Artikel 27

1. Denna konvention träder i kraft tre månader efter dagen för depositionen hos Förenta Nationernas generalsekreterare av det trettiofemte ratifikations- eller anslutningsinstrumentet.

2. I förhållande till stat, som ratificerar eller ansluter sig till konventionen efter depositionen av det trettiofemte ratifikations- eller anslutningsinstrumentet, träder denna konvention i kraft tre månader efter dagen för depositionen av dess ratifikations- eller anslutningsinstrument.

Artikel 28

Bestämmelserna i denna konvention skall utan begränsningar eller undantag av något slag gälla i alla delar av förbundsstater.

Artikel 29

1. Konventionsstat må föreslå ändringar av konventionen; texten till sådan ändring skall överlämnas till Förenta Nationernas generalsekreterare. Denne skall sedan översända ändringsförslagen till konventionsstaterna med en begäran om att dessa måtte underrätta honom om huruvida de tillstyrker, att en konferens av stater sammankallas för förslagets övervägande och ställande under omröstning. Om minst en tredjedel av staterna tillstyrker en sådan konferens, skall generalsekretären sammankalla konferensen i Förenta Nationernas regi. Ändringsförslag, som antagits av en majoritet av de vid konferensen närvarande och röstande staterna, skall underställas Förenta Nationernas generalförsamling för godkännande.
2. Ändringar träder i kraft, när de godkänts av Förenta Nationernas generalförsamling och med två tredjedels majoritet antagits av konventionsstaterna i enlighet med deras respektive konstitutionella bestämmelser.
3. När ändringar träder i kraft skall de vara bindande för de stater som antagit dem, medan övriga stater fortfarande är bundna av bestämmelserna i denna konvention och eventuella tidigare ändringar, som de antagit.

Artikel 30

Vid sidan av de underrättelser, som omnämns i artikel 26 mom. 5, skall Förenta Nationernas generalsekreterare underrätta alla i mom. 1 i samma artikel avsedda stater om följande:

- a) undertecknanden, ratifikationer och anslutningar enligt artikel 26;
- b) dagen för ikraftträdandet av denna konvention enligt artikel 27 och dagen för ikraftträdandet av varje ändring enligt artikel 29.

Artikel 31

1. Denna konvention, vars engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texter äger lika vitsord, skall deponeras i Förenta Nationernas arkiv.
2. Förenta Nationernas generalsekreterare skall översända bestyrkta avskrifter av denna konvention till alla i artikel 26 avsedda stater.

Kronologisk förteckning

1. Orter i regional samverkan. A.
2. Ortsbundna levnadsvillkor. A.
3. Produktionskostnader och regionala produktionssystem. A.
4. Regionala prognoser i planeringens tjänst. A.
5. Boken Litteraturutredningens huvudbetänkande. U.
6. Förenklad konkurs m. m. Ju.
7. Barn- och ungdomsvård. S.
8. Rättegången i arbetstvister. A.
9. Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanen av 1968 års beredning om stat och kyrka. U.
10. Data och näringspolitik. I.
11. Svensk industri. Delrapport 1. I.
12. Svensk industri. Delrapport 2. I.
13. Svensk industri. Delrapport 3. I.
14. Svensk industri. Delrapport 4. I.
15. Sänkt pensionsålder m. m. S.
16. Neutral bostadsbeskattning. Fi.
17. Solidarisk bostadspolitik. B.
18. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. B.
19. Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. U.
20. Förslag till skatteomläggning m. m. Fi.
21. Markanvändning och byggande. B.
22. Vattenkraft och miljö. B.
23. Reklam V. Information i reklamen. U.
24. Förslag till hamnlag. K.
25. Fri sterilisering. Ju.
26. Motorredskap. K.
27. Mindre brott. Ju.
28. Rättelag. Ju.
29. Att utvärdera arbetsmarknadspolitik. A.
30. Jordbruk i samverkan. Jo.
31. Unga lagöverträdare V. Ju.
32. Solidarisk bostadspolitik. Följdfrågor. B.
33. Att översätta Gamla testamentet. U.
34. Grafisk industri i omvandling. I.
35. Spridning av kemiska medel. Jo.
36. Skolan, staten och kommunerna. U.
37. Mut- och bestickningsansvaret. Ju.
38. FFV. Förenade fabriksverken. I.
39. Socialvården. Mål och medel. S.
40. Socialvården. Mål och medel. Sammanfattning. S.
41. Statsbidrag till kommunal färdtjänst, hemhjälp och familjedagbörjsverksamhet. Fi.
42. Barns fritid. S.
43. Utställningar. U.
44. Effekter av förpackningsavgiften. Jo.
45. Samordnad traktamentsbeskattning. Fi.
46. Befordringsförfarandet inom krigsmakten. Fö.
47. Installationssektorn. I.
48. Installationssektorn. Bilagor. I.
49. Bevissäkringslag för skatte- och avgiftsprocessen. Fi.
50. Information och medverkan i kommunal planering. Rapport. Kn.
51. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 1. Fö.
52. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 2. Fö.
53. Skolans arbetsmiljö. U.
54. Vidgad vuxenutbildning. U.
55. Utsökningsrätt XIII. Ju.
56. Närförläggning av kärnkraftverk. I.
57. Lägenhetsreserv. B.
58. Skolans arbetsmiljö. Bilagor. U.
59. Sexual- och samlevnadsundervisning. U.
60. Trafikbuller. Del I. Vägtrafikbuller. K.
61. Trafikbuller. Bilagedel. K.
62. Studiestöd åt vuxna. U.
63. Internationellt patentsamarbete I. H.
64. Energi 1985, 2000. I.
65. Energi 1985, 2000. Bilaga. I.
66. Svenska kyrkans gudstjänst. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Band 1. Gudstjänstordning m. m. U.
67. Svenska kyrkans gudstjänst. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Bilaga 1. Gudstjänst i dag. Liturgiska utvecklingslinjer. U.
68. Svenska kyrkans gudstjänst. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Bilaga 2. Den liturgiska försöksverksamheten 1969–1972. U.
69. Invandrarutredningen 3. Invandrarna och minoriteterna. A.
70. Invandrarutredningen 4. Bilagor. A.
71. Om behörighet och antagning till högskolan. U.
72. Energiforskning. Program för forskning och utveckling. I.
73. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning A. Utvinning av energiråvaror och industriell energiproduktion. I.
74. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning B. Näringslivets energianvändning. I.
75. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning C. Transporter och samfärdsl. I.
76. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning D. Lokalkomfort och hushåll. I.
77. Värmeförsörjning enligt värmeplan. Ju.
78. Stålindustrins framtida utveckling. I.
79. Utbildning för arbete. A.
80. Jaktmarker. Jo.
81. Jaktmarker. Bilagor. Jo.
82. Samverkan för regional utveckling.
83. Generalklausul i förmögenhetsrätten. Ju.
84. Stat och kommun i samverkan. Kn.
85. Fotografering och integritet. Ju.
86. Kommunal biståndsverksamhet. Kn.
87. Trafikskadeersättning. Ju.
88. Europakonventionen och europeiska sociala stadgan. Ju.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Förenklad konkurs m. m. [6]
 Fri sterilisering. [25]
 Mindre brott. [27]
 Rättelag. [28]
 Unga lagöverträdare V. [31]
 Mut- och bestickningsansvaret. [37]
 Utsökningsrätt XIII. [55]
 Värmeförsörjning enligt värmeplan. [77]
 Generalklausul i förmögenhetsrätten. [83]
 Fotografering och integritet. [85]
 Trafikskadeersättning. [87]
 Europakonventionen och europeiska sociala stadgan. [88]

Försvarsdepartementet

Befordringsförfarandet inom krigsmakten. [46]
 Krigsmaktens förvaltningsutbildningsutredning. 1. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del. 1. [51]
 2. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 2. [52]

Socialdepartementet

Barn- och ungdomsvård. [7]
 Sänkt pensionsålder m. m. [15]
 Socialutredningen. 1. Socialvården. Mål och medel. [39] 2. Socialvården. Mål och medel. Sammanfattning. [40]
 Barns fritid. [42]

Kommunikationsdepartementet

Förslag till hamnlag. [24]
 Motorredskap. [26]
 Trafikbulerutredningen. 1. Trafikbuler. Del I. Vägtrafikbuler. [60]
 2. Trafikbuler. Bilagedel. [61]

Finansdepartementet

Neutral bostadsbeskattning. [16]
 Förslag till skatteomläggning m. m. [20]
 Statsbidrag till kommunal färdtjänst, hemhjälp och familjedag-hemsverksamhet. [41]
 Samordnad traktamentsbeskattning. [45]
 Bevisåkringslag för skatte- och avgiftsprocessen. [49]

Utbildningsdepartementet

Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande. [5]
 Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanden av 1968 års beredning om stat och kyrka. [9]
 Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. [19]
 Reklam V. Information i reklamen. [23]
 Att översätta Gamla testamentet. [33]
 Skolan, staten och kommunerna. [36]
 Utställningar. [43]
 Skolans inre arbete. 1. Skolans arbetsmiljö. [53] 2. Skolans arbetsmiljö. Bilagor. [58]
 Vidgad vuxenutbildning. [54]
 Sexual- och samlevnadsundervisning. [59]
 Studiestöd åt vuxna. [62]
 1968 års kyrkohandboks kommitté. 1. Svenska kyrkans gudstjänst. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Band 1. Gudstjänstordning m. m. [66] 2. Svenska kyrkans gudstjänst. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Bilaga 1. Gudstjänst i dag. Liturgiska utvecklingslinjer. [67] 3. Svenska kyrkans gudstjänst. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Bilaga 2. Den liturgiska försöksverksamheten 1969–1972. [68]
 Om behörighet och antagning till högskolan. [71]

Jordbruksdepartementet

Jordbruk i samverkan [30]
 Spridning av kemiska medel. [35]
 Effekter av förpackningsavgiften. [44]
 Jaktmarksutredningen. 1. Jaktmarker. [80] 2. Jaktmarker. Bilagor. [81]

Handelsdepartementet

Internationellt patentsamarbete I. [63]

Arbetsmarknadsdepartementet

Expertgruppen för regional utredningsverksamhet. 1. Orter i regional samverkan. [1] 2. Ortsbundna levnadsvillkor. [2] 3. Produktionskostnader och regionala produktionssystem. [3] 4. Regionala prognoser i planeringens tjänst. [4]
 Rätttegången i arbetstvister. [8]
 Att utvärdera arbetsmarknadspolitik. [29]
 Invandrarutredningen. 1. Invandrarutredningen 3. Invandrarna och minoriteterna. [69] 2. Invandrarutredningen 4. Bilagor. [70]
 Utbildning för arbete. [79]
 Samverkan för regional utveckling. [82]

Bostadsdepartementet

Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Solidarisk bostadspolitik. [17] 2. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. [18] 3. Solidarisk bostadspolitik. Följdfrågor. [32] 4. Lägenhetsreserv. [57]
 Markanvändning och byggande. [21]
 Vattenkraft och miljö. [22]

Industridepartementet

Data och näringspolitik. [10]
 Industristrukturutredningen. 1. Svensk industri. Delrapport 1. [11] 2. Svensk industri. Delrapport 2. [12] 3. Svensk industri. Delrapport 3. [13] 4. Svensk industri. Delrapport 4. [14]
 Grafisk industri i omvandling. [34]
 FFV. Förenade fabriksverken. [38]
 Installationsbranchutredningen. 1. Installationssektorn. [47] 2. Installationssektorn. Bilagor. [48]
 Närförläggande av kärnkraftverk. [56]
 Energiprognosutredningen. 1. Energi 1985, 2000. [64] 2. Energi 1985, 2000. Bilaga. [65]
 Energiprogramkommittén. 1. Energiforskning. Program för forskning och utveckling. [72] 2. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning A. Utvinning av energiråvaror och industriell energiproduktion. [73] 3. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning B. Näringslivets energianvändning. [74] 4. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning C. Transporter och samfärd-sel. [75] 5. Energiforskning. Expertmaterial utarbetat på uppdrag av Energiprogramkommittén. Avdelning D. Lokalkomfort och hus-håll. [76]
 Stålindustrins framtida utveckling. [78]

Kommundepartementet

Information och medverkan i kommunal planering. Rapport. [50]
 Stat och kommun i samverkan. [84]
 Kommunal biståndsverksamhet. [86]

Kronologisk förteckning

1. Sverigefinnarna och deras organisationer
2. Naturorienterande ämnen i grundskolan i Norden, årskurserna 1-6
3. Förslag till Nordisk tentamensgyldighet
4. Grunnskolen i Norden
5. Spesialundervisning i Norden
6. Færøylene i Norden
7. Høyere utdanning av sykepleiere
8. Äldres integration i samhället
9. Kontrollpolitik och narkotika

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-02032-7